ALESANDRU DUȚU

ROMÂNIA ÎN ISTORIA SECOLULUI XX

© Editura Fundației *România de Mâine*, 2007

Editură acreditată de *Ministerul Educației şi Cercetării prin Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DUȚU ALESANDRU
România în istoria secolului XX / Alesandru Duțu
– Bucureşti: Editura Fundației *României de Mâine*, 2007

ISBN 978-973-163-003-8

94 (498)"19"

Reproducerea integrală sau fragmentară, prin orice formă şi prin orice mijloace tehnice, este strict interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Răspunderea pentru conținutul şi originalitatea textului revine exclusiv autorului/autorilor.

Redactor: Claudia Florentina DOBRE
Tehnoredactor: Laurențiu Cozma TUDOSE
Coperta: Cornelia PRODAN

Bun de tipar: 4.12.2007; Coli tipar: 15,75
Format: 16/61x86

Editura Fundației *România de Mâine*
Bulevardul Timişoara nr. 58, sector 6
Tel./Fax: 444.20.91 www. SpiruHaret.ro
e-mail: contact@edituraromaniademaine.ro

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

ALESANDRU DUȚU

ROMÂNIA ÎN ISTORIA SECOLULUI XX

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
Bucureşti, 2007

CUPRINS

Introducere ……. 7

I. **Situația geopolitică a României la începutul secolului XX** ….. 11
Considerații generale… …….. 11
România şi criza bosniacă (1908) ……. 13
Poziția României față de războaiele balcanice (1912-1913) …… 16
România şi Primul Război Mondial (1914-1918) ……. 20
Făurirea statului național unitar român (1918) ……. 41
Apărarea şi confirmarea internațională a Marii Uniri (1919-1920) 52

II. **România în contextul geopolitic interbelic** …… 57
România şi Mica Înțelegere ……... 57
Relațiile cu Polonia ……... 62
Relațiile cu Franța ……. 63
Relațiile cu Italia ……... 65
Relațiile cu Uniunea Sovietică …….. 67
România şi securitatea europeană ……. 73
România şi Înțelegerea Balcanică ……. 78
Poziția față de evenimente şi crize diplomatice şi militare din deceniul 4…… …….. 83
Recrudescența revizionismului ungar, bulgar şi sovietic …….. 105
Schimbarea politicii externe ……. ……. 109

III. **Rapturile teritoriale la care a fost supusă România în 1940** 111
Ocuparea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică …… 112
Ocuparea părții de nord-vest a României de către Ungaria …….. 115
Ocuparea părții de sud a Dobrogei de către Bulgaria ……... 123
Consecințele rapturilor teritoriale ……. 126

IV. **În vâltoarea celui de-al Doilea Război Mondial** …….. 128
Preliminarii …… 128
Participarea la Campania din Est (1941-1944) ……... 131
Preliminarii de armistițiu …….. 133

Trecerea României de partea Națiunilor Unite şi participarea la Campania din Vest (1944-1945) ……..... 138
Noul statut juridic internațional al României …… 141
Sub povara armistițiului …… 146
Speranțe, împliniri şi deziluzii româneşti în timpul războiului …. 153

V. **România în primii ani ai *Războiului Rece* (1945-1947)** ……... 157
Între armistițiu şi pace ……... 157
Probleme româneşti la Conferința de pace din 1946 şi principalele prevederi ale Tratatului de pace …… 160

VI. **România în contextul geopolitic european (1948-1989)** ……... 165
Sub tutela Moscovei (1948-1964) …… 165
România şi Tratatul de la Varşovia ……... 167
Retragerea trupelor sovietice şi a consilierilor militari ……. 170
De la revirimentul politicii externe la izolarea internațională ….. 174

VII. **România în contextul internațional postrevoluționar (1990-2000)** 184
Aderarea la N.A.T.O. .. …….. 184
Aderarea la Uniunea Europeană.…… 186

VIII. **Caracteristici ale vieții politice** ……... 188
Forme de guvernământ. Exercitarea puterilor în stat. Regimuri şi partide politice democratice …….. 188
Regimul de autoritate monarhică al regelui Carol al II-lea ……... 195
Regimul dictatorial instaurat de Ion Antonescu …… 198
Regimul politic totalitar din perioada 23 august 1944-30 decembrie 1947 ……... 204
Regimul socialist-totalitar/comunist (1948-1989) …… 205
Revoluția Română din Decembrie 1989 şi consecințele sale …… 209

IX. **Caracteristici ale economiei şi structurii sociale** ……. 213
Economia …….. 213
Structura socială …… 219

X. **Realizări ale ştiinței, culturii şi sportului** ……. 222
Ştiința şi cultura …… 222
Sportul ……... 225

Bibliografie …… 228

INTRODUCERE

În învolburatul secol XX, România a parcurs mai multe etape istorice, fiecare cu obiectivele ei specifice, cu realizările şi neîmplinirile ei.

De la stadiul de stat naţional modern şi independent, mic la nivel european, dar cel mai mare şi mai bogat din sud-estul Europei (cu toate că o parte a teritoriului său, locuit de circa o treime din naţiunea română, se afla sub diverse stăpâniri străine[1]), situat între două mari puteri europene rivale – Austro-Ungaria şi Rusia (ambele având în compunere teritorii româneşti şi interese privind instituirea sau consolidarea dominaţiei în zonă), România a ajuns, în istoricul an 1918, în urma desăvârşirii unităţii naţional statale (confirmată pe plan internaţional prin tratatele de pace încheiate în cadrul Conferinţei de la Paris din 1919-1920), un stat naţional unitar de mărime mijlocie (la nivel european).

Dacă până în 1918 obiectivul prioritar al naţiunii române fusese desăvârşirea unităţii naţional statale, după realizarea Marii Uniri guvernele române au promovat, în plan extern, o politică de apărare a independenţei, suveranităţii naţionale şi integrităţii teritoriale, de creare a unui climat de egalitate între state independente şi suverane, indiferent de mărimea, teritorială, şi a unui sistem de securitate în stare să asigure pacea în zonă şi în Europa, în conformitate cu principiile înscrise în Pactul Societăţii Naţiunilor[2]. Ca urmare, întregul sistem de alianţe politico-militar românesc a avut un caracter defensiv, concretizat prin tratate şi înţelegeri bilaterale (cu Polonia – martie 1921, Franţa – iunie 1926, Italia – septembrie 1926) şi multilaterale (în cadrul Micii Înţelegeri – alianţă cu Cehoslovacia/aprilie 1921 şi Iugoslavia/iunie 1921 – şi Înţelegerii Balcanice – alianţă cu Grecia, Iugoslavia şi Turcia/februarie 1934) sau în cadrul Societăţii Naţiunilor. La acestea s-a adăugat stabilirea de relaţii diplomatice cu Uniunea Sovietică

[1] Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul încorporate Ungariei, în cadrul Imperiului austro-ungar; Bucovina în cadrul aceluiaşi Imperiu, depinzând direct de guvernul de la Viena; Basarabia gubernie în cadrul Imperiului Ţarist.

[2] Semnat şi de reprezentanţii României încă de la elaborare (28 iunie 1919).

(9 iunie 1934) şi încercarea de a semna cu această ţară un pact de asistenţă mutuală, participarea la elaborarea unui nou tratat al Strâmtorilor Mării Negre la Conferinţa de la Montreaux (iunie-iulie 1936), la încheierea acordului de la Salonic dintre statele Înţelegerii Balcanice şi Bulgaria (31 iulie 1938), precum şi a acordului româno-iugoslavo-ungar de la Bled (23 august 1938) – toate fiind destinate să asigure securitatea naţională şi statutul său teritorial.

Cu toate acestea, în vara anului 1940, la scurt timp după înfrângerea Franţei, România s-a aflat într-o situaţie extrem de dificilă, pierzând într-un timp extrem de scurt, sub presiune şi şantaj, circa 100.000 kmp şi 7.000.000 de locuitori, care au intrat, prin presiune şi dictat, în componenţa Uniunii Sovietice, Ungariei şi Bulgariei .

Într-un asemenea context, România a aderat la 23 noiembrie 1940 (prin decizia generalului Ion Antonescu, devenit la 6 septembrie 1940 Conducător al Statului), la Pactul Tripartit şi a fost angajată apoi, la 22 iunie 1941, tot prin decizia lui Ion Antonescu, în cel de-al Doilea Război Mondial, alături de Germania, împotriva Uniunii Sovietice, mobilul principal al acţiunii româneşti fiind eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei.

După împlinirea acestui obiectiv, la 26 iulie 1941, armata română a continuat participarea la război în adâncimea teritoriului sovietic până la Stalingrad şi în Caucaz, apoi în retragere până în primăvara anului 1944 când frontul a ajuns din nou pe teritoriul naţional, în estul ţării. Continuarea participării la război şi după restabilirea suveranităţii naţionale asupra Basarabiei şi nordului Bucovinei a pus, în decembrie 1941, ţara în stare de război şi cu Marea Britanie, Statele Unite ale Americii, precum şi cu alte state care constituiseră coaliţia antihitleristă şi care i-au cerut apoi cu insistenţă capitularea necondiţionată.

În urma eşuării preliminariilor de armistiţiu şi a ruperii dispozitivului de luptă din estul ţării în urma operaţiei „Iaşi-Chişinău", regele Mihai I, în acord cu liderii partidelor care constituiseră Blocul Naţional Democrat[3] şi cu o parte a corpului de comandă al armatei, a decis, la 23 august 1944, arestarea mareşalului Ion Antonescu, constituirea unui nou guvern şi trecerea României de partea Naţiunilor Unite. Imediat, fără nicio defecţiune, România a pus la dispoziţia aliaţilor (a sovieticilor în special), un însemnat potenţial militar şi le-a adus mari avantaje strategice, politice şi logistice. Concomitent s-a reuşit (în principal prin forţe proprii) să se elimine prezenţa militară germană de pe teritoriul aflat sub jurisdicţia guvernului român şi după aceea, în cooperare cu trupele sovietice, să se elibereze, până la 25 octombrie 1944, partea de nord-vest a ţării ocupată în 1940 de Ungaria. Apoi, a continuat să-şi îndeplinească obligaţiile din Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944,

[3] Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist Român.

participând la război pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei, într-un spaţiu european de anvergură (pe direcţia Bucureşti-Budapesta-Viena-Praga) până la sfârşitul războiului.

Cu toate acestea, la Conferinţa de pace de la Paris din 1946, România a fost tratată ca ţară învinsă în război, neacordându-i-se statutul binemeritat de ţară cobeligerantă. Corelat cu plasarea ţării în sfera de dominaţie sovietică (în urma acordului de procentaj stabilit în octombrie 1944 între Winston Churchill şi I.V. Stalin), acest fapt şi-a pus puternic amprenta asupra situaţiei ulterioare a României, influenţându-i negativ evoluţia.

După preluarea întregii puteri politice de către comunişti, în 1948, România a intrat total sub tutela Moscovei din care s-a desprins parţial, mai ales în domeniul politicii externe, începând cu anul 1964. În acest context, s-a declanşat un proces de reconciliere cu statele occidentale (interesate în subminarea unităţii Tratatului de la Varşovia, cu precădere, în cadrul căruia România devenise un aliat incomod pentru sovietici), care au oferit facilităţi în domeniul economic, tehnologic, financiar şi în cel al imaginii, chiar şi pentru conducătorii comunişti ai ţării. Concomitent, politica externă românească s-a individualizat în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite.

La începutul anilor ’80, pe măsura accentuării crizei interne, în condiţiile nerespectării prevederilor Actului final de la Helsinki (1975) privind drepturile omului şi ale schimbării raportului de forţe în plan internaţional, situaţia externă a României a început să devină precară, Nicolae Ceauşescu intrând în conflict cu conducerile S.U.A şi U.R.S.S., cele mai mari puteri ale lumii. România a fost pusă astfel într-o stare de izolare internaţională din ce în ce mai accentuată, din care a ieşit abia în urma Revoluţiei din decembrie 1989.

Din acel moment, în pofida impactului negativ pe care l-au avut unele evenimente politice interne, România şi-a asumat valorile democratice occidentale şi s-a racordat rapid procesului de modernizare întrerupt în mod brutal de către sovietici în 1944, devenind membră cu drepturi depline a Alianţei Nord-Atlantice (29 martie 2004) şi membră a Uniunii Europene (1 ianuarie 2007).

I. SITUAȚIA GEOPOLITICĂ A ROMÂNIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Considerații generale

La începutul secolului XX România făcea parte din Tripla Alianță, una din cele două mari blocuri politico-militare ale vremii. Semnând tratatul secret cu Austro-Ungaria, la 18/30 octombrie 1883, guvernul român nu a abandonat însă lupta pentru împlinirea idealului unității naționale şi statale, fapt sesizat în martie 1884 de ministrul austro-ungar la Bucureşti, care a apreciat că decizia guvernului român de aderare la alianța cu Austro-Ungaria avea „un caracter de oportunitate politică" şi că tratatul „va fi menținut doar până când o conjunctură favorabilă va permite românilor să se ridice împotriva monarhiei austro-habsburgice". Evenimentele ulterioare, din 1914 şi mai ales din 1916, aveau să-i confirme previziunea[1].

Schimbările intervenite în raportul de forțe în plan european, politica contradictorie a marilor puteri față de Balcani şi mai ales neînțelegerile dintre ele au făcut ca guvernul român să țină seama de noile realități politice, diplomatice şi europene şi să continue a acționa pentru menținerea statu-quo-ului teritorial în spațiul balcanic. O atenție deosebită s-a acordat politicii Bulgariei care, la fel ca Serbia şi Grecia, urmărea să-şi sporească suprafața țării prin anexarea teritoriilor din Imperiul Otoman, locuite de conaționali şi nu numai.

Într-o asemenea situație, pentru a contrabalansa o întărire prea mare a Bulgariei, România a luat în calcul chiar o intervenție militară la sud de Dunăre şi a solicitat compensații teritoriale, în special în Cadrilater[2]. În caz de atac rusesc a cerut sprijin din partea Austro-Ungariei, pentru aceasta solicitându-se, fără succes, în 1901, cu prilejul reînnoirii tratatului

[1] Pe larg: Gheorghe Nicolae Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianță* (1878-1914), Bucureşti, 1979.

[2] Partea de sud a Dobrogei istorice.

de alianță, introducerea unei clauze noi, care să extin-dă condițiile de aplicare a situației de „casus foederis" şi în eventualitatea unui conflict armat cu Bulgaria.

Acutizarea conflictelor din Balcani (dintre Macedonia şi Bulgaria, răscoala din Macedonia din 1903, represiunea turcească şi concentrarea trupelor bulgare la frontiera cu Imperiul Otoman etc.) au determinat din nou diplomația de la București să declare că România nu va rămâne indiferentă în caz de modificare a statu-quo-ului teritorial în Balcani. Situația avea să se complice prin faptul că Austro-Ungaria, aliata României, nu şi-a declarat (cel puțin) neutralitatea, ci a făcut cunoscut faptul că în caz de intervenție românească la sud de Dunăre va sprijini Bulgaria.

Cu toate acestea, guvernul român a adoptat o atitudine neprovocatoare, refuzând să încheie o alianță antibulgară, solicitată de Imperiul Otoman. Această politică s-a dovedit a fi înțeleaptă deoarece în acel moment Poarta se confrunta cu mari probleme interne şi externe, determinate de structurile politico-administrative învechite, de lupta de emancipare a naționalităților conlocuitoare, de interesele extrem de acute şi divergente ale statelor din zonă[3] şi ale marilor puteri[4], care puteau oricând să modifice echilibrul teritorial balcanic etc. Ori tocmai acest lucru nu era dorit de către guvernul român, care a privit cu simpatie revoluția „junilor turci", declanşată la 3 iulie 1908, care şi-a propus modernizarea Imperiului Otoman.

Concomitent, guvernul român a urmărit îmbunătățirea situației materiale şi culturale a aromânilor din Macedonia[5]. În acest scop, cu sprijinul Germaniei – care dorea soluționarea favorabilă a tratativelor pentru concesionarea terenurilor petrolifere din România către grupul

[3] Bulgaria, Serbia, Muntenegru şi Grecia urmăreau alipirea teritoriilor din Imperiul Otoman în care locuiau conaționali.

[4] G. Hanotaux, un contemporan al evenimentelor, aprecia: „ A atinge Turcia însemna a atinge Germania, Bulgaria, Serbia, România, Persia, Egiptul, Africa musulmană, cine poate şti? Şi imediat Austria, Italia, Germania, Rusia, Anglia se pun în gardă; balanța echilibrului este amenințată".

[5] „Nici un om politic – releva în 1903 Take Ionescu – nu aspiră să anexeze Macedonia, nici să formeze acolo un stat românesc. Ținem însă ca naționalitatea românilor din Macedonia să fie protejată şi ei să aibă garanția că vor putea să se cultive în limba lor cu toată libertatea".

financiar Deutsche Bank[6] – s-a reuşit în 1905 să se impună sultanului promulgarea unei iradele (decret) imperiale prin care aromânii primeau, cel puțin teoretic, drepturi egale cu cele ale celorlalte naționalități creştine din imperiu.

Neînțelegerile cu Grecia au determinat România să denunțe (1/14 octombrie 1905) Convenția româno-elenă din 1900 şi protocolul anexă şi să rupă relațiile diplomatice cu guvernul de la Atena (până în 1911).

Față de conflictul ruso-japonez din 1904-1905, România a adopt - la insistențele Germaniei, care urmărea o apropiere de Rusia (pentru a anihila politica engleză) - o atitudine favorabilă Petersburgului. Apoi, în speranța că tendințele expansioniste ale Austro-Ungariei şi Rusiei se vor anihila sau diminua reciproc, a urmărit realizarea unui echilibru în ceea ce priveşte politica Vienei şi a Petersburgului în Balcani.

România şi criza bosniacă (1908)

În 1908 situația din Balcani a explodat din nou prin declanşarea crizei bosniace în urma anexării (6 octombrie) de către Austro-Ungaria a Bosniei şi Herțegovinei, provincii aflate sub suzeranitatea nominală a sultanului, dar care prin art. 25 al tratatului de la Berlin din 1878 fuseseră puse sub administrația guvernului de la Viena.

Dacă Serbia, cea mai afectată de anexiunea Bosniei şi Herțegovinei, s-a dovedit a fi şi cea mai amenințată şi mai „agitată", considerând actul ca pe „o catastrofă națională", cu consecințe fatale pentru pacea în Balcani[7], guvernul român, convins că Rusia nu va interveni în sprijinul

[6] Nemulțumiți de faptul că tratativele nu s-au încheiat favorabil, germanii nu au mai sprijinit România în conflictul cu Grecia, soldat cu ruperea relațiilor diplomatice.

[7] În replică la anexiunea austro-ungară, Serbia a solicitat, la sfatul Rusiei, compensații teritoriale (o porțiune de teren în lungul frontierei de nord a sangeacului Novi Pazar) pentru a se realiza o graniță comună cu Muntenegru, a separa sangeacul de Austro-Ungaria şi a căpăta ieşire la Marea Adriatică. În situația în care guvernul de la Viena nu ar fi fost de acord (şi nu a fost) cu aceste propuneri, Belgradul a cerut ca cele două provincii să fie proclamate autonome. Pentru a face față unei eventuale agresiuni şi asupra propriului teritoriu, în octombrie 1908, Serbia şi Muntenegru au încheiat un tratat de alianță bilateral.

Serbiei, a privit evenimentele cu mult calm şi cu luciditate[8], îndemnând guvernul de la Belgrad la moderaţie. Considerând existenţa Serbiei ca un factor important în menţinerea echilibrului balcanic, România a continuat să menţină cu ţara vecină relaţii economice şi comerciale, pe care chiar le-a intensificat. Bucureştii au informat însă Petersburgul că nu vor sprijini Serbia în caz de conflict armat. La rându-i, opinia publică românească a manifestat ostilitate faţă de politica guver-nelor de la Viena şi Budapesta şi solidaritate faţă de poporul sârb.

Faţă de proclamarea independenţei Bulgariei (5 octombrie 1908), I.I.C.Brătianu a salutat actul în Parlament şi a precizat încă odată poziţia România faţă de noua criză balcanică: neangajarea în conflict armat, susţinerea statu-quo-ului teritorial şi a păcii în Balcani.

Prin urmare, în timpul crizei bosniace, politica externă a României s-a plasat pe alte coordonate decât cele ale aliatului de la Viena[9]. Contextul internaţional, extrem de complicat şi instabil, în care imperiul austro-ungar continua să fie puternic, a făcut ca guvernul român să nu-şi schimbe radical direcţiile politicii de alianţă, consolidând însă în cadrul acesteia relaţiile cu Germania, cu toate că tratatul din 1883 devenise anacronic.

Analizând în mod realist schimbările intervenite în raportul de forţe în plan internaţional şi mai ales zonal, diplomaţia română a continuat să urmărească cu atenţie politica guvernului bulgar, unde unele cercuri politice şi militare revendicau din ce în ce mai deschis Dobrogea. Situaţia s-a agravat prin garanţiile primite de Bulgaria din partea Austro-Ungariei în eventualitatea unui atac din partea Serbiei în timpului preconizatului război cu Imperiul Otoman. Îngrijorările guvernanţilor români creşteau şi faţă de o eventuală aderare, sau chiar atragere, a Bulgariei la Tripla Alianţă, fapt urmărit cu insistenţă de diplomaţii de la Viena. În această situaţie, interesul Puterilor Centrale faţă de România se diminua simţitor.

---

[8] La 19 noiembrie 1908, I.I.C.Brătianu declara în Parlament că guvernul român dorea în Balcani „echilibru pe baza statu-quo-ului teritorial", dezvoltarea paşnică a statelor din zonă „fără jignirea nici unui interes şi nici unui drept legitim al nostru".

[9] După vizita întreprinsă în România, în aprilie 1909, pentru a înmâna regelui Carol I bastonul de feldmareşal al armatei germane, prinţul moştenitor Wilhelm a informat autorităţile de la Berlin că „în caz de război, România va refuza, în cel mai bun caz, să-şi îndeplinească obligaţiile de aliat, dacă nu se va decide chiar a se alătura părţii adverse".

Pentru a face faţă situaţiei, întrevăzând şi un conflict bulgaro-otoman, I.I.C. Brătianu a ridicat din nou, fără succes însă, la Viena şi Berlin, problema extinderii situaţiei de „casus feoderis" din tratatul din 1883. La rându-i regele Carol I a declarat, în iulie 1911, ministrului Rusiei la Bucureşti că va arunca „sabia în balanţă în momentul în care echilibrul din Balcani ar fi tulburat de vreuna dintre părţi".

Schimbările intervenite în raportul de forţe sud-est european după anexarea Bosniei şi Herţegovinei (1908) de către Austro-Ungaria, precum şi politica balcanică a guvernului de la Viena, care urmărea modificarea statu-quo-ului teritorial din zonă, au imprimat un nou conţinut raporturilor României cu Tripla Alianţă, în special cu Austro-Ungaria, la aceasta contribuind şi accentuarea politicii de deznaţionalizare a popula-ţiei româneşti din Transilvania dusă de către guvernul de la Budapesta.

Dacă iniţial Puterile Centrale repurtaseră un succes diplomatic în criza bosniacă, situaţia avea să se schimbe la scurt timp, deoarece Rusia şi-a refăcut rapid influenţa în zonă, după ce a preluat, în ianuarie 1909, datoriile de război ale Bulgariei faţă de Imperiul Otoman, determinând Sofia să revină la relaţii mai cordiale şi cu Petersburgul[10].

La aceasta s-a adăugat politica Italiei, nemulţumită de creşterea influenţei Austro-Ungariei în spaţiul balcanic, guvernul de la Roma încheind cu cel de la Petersburg acordul de la Racconigi din 24 ianuarie 1909 prin care cele două părţi se obligau să contribuie la menţinerea statu-quo-ului în Balcani, să se opună oricărei dominaţii străine în zonă şi să nu încheie nici un acord cu o terţă putere în ceea ce priveşte „Europa Orientală" în situaţia în care s-ar fi declanşat un conflict armat[11]. Pentru a evita desprinderea Italiei din Triplică, Austro-Ungaria a promis Italiei că nu va proceda la alte anexiuni teritoriale în Balcani înainte de a încheia cu guvernul italian „un acord prealabil bazat pe principiul unei compensaţii"[12].

---

[10] La început de secol, relaţiile diplomatice bulgaro-ruse se răciseră în urma refuzului Rusiei, angajată în Extremul Orient, de a sprijini aspiraţiile revizioniste bulgare.

[11] În schimbul bunăvoinţei ruseşti faţă de interesele italiene în Tripolitania şi Cirenaica, italienii se obligau să adopte o poziţie similară faţă de „interesele ruseşti" în problema Strâmtorilor.

[12] Înţelegerea avea să fie confirmată cu prilejul reînnoiri tratatelor între statele care constituiau Tripla Alianţă, la 3 decembrie 1912.

Poziția României față de războaiele balcanice (1912-1913)

Criza bosniacă a contribuit, între altele, la apropierea (sub impulsul Rusiei) a statelor din Balcani (Serbia, Bulgaria, Grecia şi Muntenegru) care, după ce au încheiat alianțe bilaterale cu un evident caracter antiotoman, au mobilizat trupele (17/30 septembrie 1912) şi au înmânat Imperiului Otoman o Notă ultimativă (30 septembrie/13 octombrie 1912) prin care se cereau reforme pentru conaționali şi demobilizarea trupelor otomane din zona Adrianopolului.

Primul război balcanic. În acest context, la 5/18 octombrie 1912 a fost declanşat primul război balcanic, față de care România a adoptat o poziție de neutralitate, cu condiția de a nu se produce modificări teritoriale, care să afecteze drepturile istorice şi interesele popoarelor din Balcani şi ca nici unul dintre statele angajate să amenințe securitatea țării şi să nu-şi instituie hegemonia în zonă. Poziția sa avea să fie apreciată de majoritatea statelor europene[13].

Concomitent a continuat să acorde importanță discuțiilor cu bulgarii, în noiembrie 1912 având loc noi tratative[14] în cadrul cărora s-a decis încheierea unui acord privind drepturile aromânilor şi s-a admis rectificarea frontierei dobrogene, fără a include însă Silistra. După eşecul tratativelor bilaterale de la Londra[15], în contextul în care bulgarii au făcut apel la medierea Rusiei, guvernul român a anunțat că va lua sub control linia Turtucaia-Balcic, fără declarație de război.

Deoarece, la 17/30 ianuarie 1913, Rusia a avertizat România că nu va rămâne indiferentă dacă va interveni în Bulgaria, regele Carol I a decis să reînnoiască tratatul cu Austro-Ungaria la 5/18 februarie 1913 şi să-l ratifice după ce prințul Fürstenberg a atenționat că dubla monarhie ar putea să-şi schimbe politica față de România. Sfătuit de guvernele rus şi austro-ungar să nu recurgă la forța armelor, guvernul român a acceptat reluarea discuțiilor cu guvernul bulgar, nici de această neajungându-se la un acord. Ca urmaree s-a încheiat un proces-verbal în care s-au trecut, fără comentarii, propunerile celor două părți.

---

[13]Vezi şi Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor, 1774/1784-1918*, Bucureşti, 2006, pp. 500-503.

[14] Între Titu Maiorescu, primul-ministru al României şi Stoian Danev, preşedintele Sobranei bulgare.

[15] Purtate de Take Ionescu şi Nicolae Mişu, din partea României.

Disputa româno-bulgară a fost analizată şi de ambasadorii marilor puteri, care au încheiat (26 aprilie/9 mai 1913) Protocolul de la Petersburg prin care se recunoştea apartenenţa Silistrei, cu o rază exterioară de 3 km, la România[16]. Cu toate că decizia reprezentanţilor marilor puteri nu a satisfăcut în totalitate guvernul român, Parlamentul de la Bucureşti a aprobat, în mai, trecerea la executarea deciziilor de la Petersburg. Începute la 8/21 iunie 1913, discuţiile pentru delimitarea teritoriului s-au încheiat la 18 iunie/1 iulie deoarece bulgarii doreau să menţină localitatea în bătaia tunurilor cu tragere directă.

Al doilea război balcanic. Tendinţele hegemonice pe care le manifesta Bulgaria în zonă şi sprijinul tot mai deschis pe care aceasta îl primea din partea Austro-Ungariei au determinat Grecia şi Serbia să încheie (19 mai/1 iunie 1913) un tratat secret, cu caracter defensiv, prin care urmau să-şi acorde sprijin reciproc în caz de atac bulgar, care s-a produs de altfel în noaptea de 16/29 spre 17/30 iunie 1913[17].

Dată fiind poziţia strategică, situaţia economică şi militară şi alte disponibilităţi de care dispunea România, ambele tabere i-au făcut propuneri de aliere încă înainte de declanşarea conflictului. Iniţial, guvernul de la Bucureşti nu a dat curs solicitării (pentru a nu înrăutăţi situaţia), apoi (23 mai/5 iunie 1915) a făcut cunoscut că o agravare eventuală a situaţiei în Balcani nu ar putea lăsa indiferentă România.

Chiar şi marile puteri au încercat să-i influenţeze atitudinea. Franţa şi Rusia l-au sfătuit, iniţial, să păstreze neutralitatea. Apoi, îngrijorate de soarta Serbiei au lăsat lucrurile să evolueze de la sine. Austro-Ungaria a urmărit, la început, apropierea româno-bulgară, apoi a luat în calcul chiar deschiderea unui front împotriva României, dacă aceasta ar fi declanşat războiul eliberator în Transilvania. Germania a încercat să stopeze tendinţele războinice ale aliatului austro-ungar, reafirmându-şi sprijinul limitat pentru România. Italia s-a pronunţat pentru o apropiere între România, Serbia şi Grecia.

---

[16]Decizia de la Petersburg a fost, cât de cât, favorabilă României datorită sprijinului puterilor care constituiau Tripla Alianţă. Coloniştii bulgari care doreau să părăsească zona erau despăgubiţi de statul român, ambele ţări obligându-se să nu ridice fortificaţii în apropierea oraşului.

[17] Înfrângerile înregistrate de trupele bulgare, la Breganiţa şi în alte locuri, au determinat o gravă criză politică soldată cu căderea guvernului Stoian Danev (2/15 iulie 1913).

În fața manifestărilor hegemonice bulgare, guvernul român a mobilizat armata (22 iunie/5 iulie spre 23 iunie/6 iulie), şi-a rechemat ambasadorul de la Sofia (27 iunie/10 iulie) şi a făcut public faptul că trupele române vor trece Dunărea dacă forţele bulgare nu încetează acțiunile militare împotriva celor sârbeşti şi greceşti. Deoarece Bulgaria nu s-a conformat a urmat înmânarea declarației de război, trecerea Dunării de către trupele române (2/15 iulie) şi înaintarea spre Sofia, fără a se ajunge însă la confruntări militare. Concomitent, Ministerul Afacerilor Străine a făcut cunoscut că România nu ducea o politică de cuceriri teritoriale, ci doar restabilirea păcii în zonă şi împiedicarea Bulgariei de a-şi impune hegemonia în zonă.

În momentul în care ţarul bulgar Ferdinand I de Coburg a solicitat regelui Carol I (5/18 iulie 1913) să oprească ofensiva armatei române şi să încheie pace separată, regele român a condiționat acest lucru de încheierea unui armistițiu general[18]. Pentru a preveni intervenția marilor puteri, la 11/24 iulie, după ce Cadrilaterul trecuse sub autoritate militară românească, Carol I a ordonat încetarea înaintării armatei române în Bulgaria şi a cerut, la rându-i, suveranilor Greciei, Serbiei şi Muntenegrului să dispună oprirea operațiilor militare şi începerea negocierilor de pace.

În acest context, completat cu victoriile trupelor sârbeşti şi greceşti şi cu intrarea Turciei în război şi ocuparea Adrianopolului, guvernul bulgar a decis capitularea Bulgariei şi trimiterea reprezentanților la Nis, unde se adunaseră delegații militari ai celorlalte state participante la război[19].

În final, Conferința de pace, care şi-a deschis lucrările la Bucureşti (17/30 iulie 1913) sub preşedinția primului-ministru român Titu Maiorescu, a decis încheierea unui armistițiu de cinci zile (începând cu 18/31 iulie[20]) şi a tratatului de pace (28 iulie/10 august) între România, Serbia, Grecia şi Muntenegru, pe de o parte, şi Bulgaria, pe de altă parte.

---

[18] Bulgarii doreau să continue operațiile militare împotriva Greciei şi Serbiei.

[19] Din partea României au participat generalul Constantin Coandă, colonelul Constantin Cristescu şi locotenent-colonelul Henri Cihoski.

[20] La 23 iulie/5 august armistițiul a fost prelungit pentru trei zile, apoi pe termen nelimitat până la încheierea tratatului de pace.

Cu acel prilej, partea de sud a Dobrogei (Cadrilaterul), cu o suprafață de 8.371 kmp şi peste 300.000 de locuitori, a intrat în componența României[21], guvernul bulgar obligându-se să dărâme toate fortificațiile din zonă[22].

Cu acelaşi prilej Macedonia a fost împărțită între Serbia, Grecia şi Bulgaria, sangeacul Novi Pazar a fost oferit Serbiei şi Muntenegrului, iar Tracia de vest, cu Kavalla, Greciei. La scurt timp (22 iunie/4 august, 23 iulie/5august şi 25 iulie/27 august) între România, Bulgaria şi Grecia au fost încheiate acorduri privind garantarea autonomiei şcolilor şi bisericilor aromânilor din Macedonia.

Încheiată, pentru prima dată fără participarea marilor puteri, pacea din 1913 a provocat reacția acestora. Austro-Ungaria şi Rusia s-a pronunțat pentru revizuirea deciziilor de la Bucureşti. Anglia şi Germania au manifestat rezerve, anulate în final de către diplomația franceză, care a determinat şi Rusia să-şi schimbe poziția. Pusă în minoritate, Austro-Ungaria a acceptat şi ea noua stare de lucruri, cu atât mai mult cu cât la scurt timp contextual internațional s-a schimbat din nou.

În ansamblu, evenimentele din 1912-1913 au dovedit că România se bucura de un real prestigiu în sud-estul Europei şi chiar pe plan mai larg, european. De asemenea s-a dovedit încă odată că în pofida asigurărilor de loialitate față de Puterile Centrale, între România şi Austro-Ungaria existau diferențe de vederi în multe privințe, în afara problemei esențiale a românilor asupriți din imperiu, în special în ceea ce priveşte situația Serbiei şi politica sud-dunăreană a guvernului de la Viena (atragerea Bulgariei în Triplică)[23].

---

[21] Conform art. 2 noua frontieră româno-bulgară începea de la Dunăre, lângă Turkşmil (10 km în amonte de Turtucaia), continua peste platoul Killi Radi şi ajungea la Marea Neagră, la sud de Ekrene; protocolul de delimitare a frontierei, întocmit de către o comisie mixtă a fost încheiat la 23 noiembrie/6 decembrie 1913.

[22] Armata bulgară trebuia să fie demobilizată a doua zi după semnarea tratatului de pace, iar armatele foste aliate să evacueze teritoriul bulgar la două săptămâni după aceasta; prizonierii de război urmau să fie eliberați reciproc.

[23] Pe larg pentru primul şi cel de-al doilea război balcanic: *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Bucureşti, 1988, pp. 261-292.

România şi primul război mondial (1914-1918)

Preliminarii. Evenimentele din timpul celui de-al doilea război balcanic au relevat capacitatea românilor de a gestiona situaţiile de criză din zonă şi de a face faţă presiunilor puternicului aliat austro-ungar. Mai mult, regele Carol I, guvernul şi diplomaţia română, în acord cu opinia publică, au continuat să ceară din ce în ce mai insistent modificarea poziţiei guvernului ungar faţă de românii din teritoriile locuite majoritar de aceştia. În acelaşi scop a acţionat şi diplomaţia germană şi chiar austriacă prin numeroasele demersuri făcute pe lângă guvernul maghiar, în special pe lângă primul-ministru Tisza.

Profitând de această conjunctură favorabilă, diplomaţia Antantei şi-a intensificat demersurile pentru scoaterea României din Tripla Alianţă. Interesată s-a dovedit a fi şi diplomaţia română, care a sondat terenul, mai ales în ceea ce priveşte poziţia Rusiei, cu prilejul vizitei întreprinsă de ţarul Nicolae al II-lea la Constanţa, la 1/14 iunie 1914[24], în timpul crizei de la Sarajevo. Cu acel prilej, Rusia şi-a reînnoit garanţia pentru menţinerea tratatului de la Bucureşti din 1913 şi s-a angajat să colaboreze la menţinerea păcii şi echilibrului în Balcani.

Extrem de importante au fost şi discuţiile dintre miniştrii de Externe, I.I.C.Brătianu şi S.D.Sazonov, diplomatul rus interesându-se de alianţele României şi de atitudinea pe care aceasta ar adopta-o în eventualitatea unui război ruso-austriac. În mod diplomatic, ministrul român de Externe a răspuns că într-o asemenea situaţie România va urmări doar satisfacerea propriilor sale interese[25]. Vizita ţarului la Constanţa a alarmat diplomaţia austro-ungară şi a iritat pe cea germană, cea italiană fiind înţelegătoare.

Acestei acţiuni diplomatice i s-a raliat şi opinia publică internă, care era potrivnică Austro-Ungariei, mai ales după eşuarea tratativelor de la Budapesta dintre reprezentanţii guvernului ungar şi reprezentanţii Partidului Naţional Român şi a intensificării luptei pentru împlinirea

---

[24] Cu puţin timp înainte, în martie 1914, perechea princiară română vizitase Petersburgului, prilej cu care s-a discutat despre căsătoria lui Carol cu una din principesele ruse.

[25] Constantin Nuţu, *România în anii neutralităţii, 1914-1916*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 83.

idealului național şi pentru desăvârşirea unității statale, proces a cărui înfăptuire se spera a fi realizată cu sprijinul Antantei. Pentru aceasta însă trebuia realizată reorientarea politicii externe a țării, fără a se provoca o criză constituțională, dată fiind ferma orientare pro-germană a regelui Carol I şi fără a pune în pericol existența țării în contextul declanşării primului război mondial.

Conştient de agravarea situației internaționale în urma atentatului de la Sarajevo (15/28 iunie 1914) căruia i-a căzut victimă principele Ferdinand de Habsburg, moştenitor al monarhiei austro-ungare, şi a ultimatumului adresat Serbiei de către Austro-Ungaria (10/23 iulie 1914), guvernul român, în acord cu regele Carol I, a desfăşurat o intensă activitate diplomatică pentru a asigura menținerea integrității teritoriale a României, împlinirea, la momentul oportun a dezideratului național al unirii tuturor românilor şi, dacă era posibil, evitarea declanşării şi generalizării războiului[26]. Ca urmare a acestei poziții, S.D. Sazonov, ministrul rus de Externe, a cerut guvernului român să intervină la Viena pentru atenuarea unora din prevederile excesive ale ultimatumului adresat Serbiei, precum şi la Belgrad pentru a determina guvernul sârb să fie mai conciliant.

Intransigența manifestată de Austro-Ungaria, susținută de Germania, a pus pe oficialii români într-o situație dificilă, aceştia trebuind să facă față şi puternicelor presiuni ale reprezentanților Puterilor Centrale în vederea punerii în aplicare a prevederilor tratatului de alianță din 1883[27], „îndepărtării" de Serbia, încetării manifestațiilor împotriva Austro-Ungariei.

Luând în calcul situația românilor asupriți din Austro-Ungaria, în special brutala politică de deznaționalizare promovată de guvernul de la Budapesta şi poziția opiniei publice din țară, guvernul de la Bucureşti, întrunit la Sinaia în seara zilei de 15/28 iulie 1914, după ce a aflat că

[26] Pentru Europa în primul război mondial, vezi şi Sorin Cristescu, *Relații politico-diplomatice şi militare europene*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2007, pp. 34-57.

[27] Pe larg: Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor, 1774/1784-1918*, Bucureşti, 2006, pp. 504-525; *România în anii primului război mondial*, vol 1, Bucureşti, 1987, pp. 78-81, 102-112; Ion Agrigoroaiei, *Poziția marilor puteri față de România, 1914-1918*, în *Românii în istoria universală*, vol. 1, Iaşi, 1986, pp. 448-480.

Austro-Ungaria (fără să informeze România) a declarat război Serbiei[28], a ajuns la concluzia că România nu putea să se alăture aliatului austro-ungar, cu atât mai mult cu cât nu erau îndeplinite condiţiile de „casus foederis" prevăzute în tratatul din 1883.

Presiunile şi cererile ultimative adresate suveranului român de către împăraţii Wilhelm al II-lea şi Francisc Iosif I (18/31 iulie, 19 iulie/1 august 1914 etc.) au rămas fără ecou, în pofida faptului că ultimul dădea asigurări că Bulgaria nu va interveni împotriva României.

Neutralitatea. Analizând cu luciditate interesele fundamentale ale ţării şi posibilităţile de înfăptuire a acestora, guvernul român s-a pronunţat (17/30 iulie 1914) pentru neutralitate, atitudinea oficială fiind stabilită de către Consiliul de Coroană întrunit la Sinaia (21 iulie/31 august 1914), prilej cu care a fost făcut public şi tratatul de alianţă din 1883.

În pofida poziţiei exprimate de regele Carol I, care s-a pronunţat pentru punerea în vigoare a tratatului de alianţă cu Austro-Ungaria şi pentru constituirea unui guvern de concentrare naţională, ceilalţi participanţi (cu excepţia lui P.P. Carp) au solicitat şi au decis, în final, păstrarea poziţiei de neutralitate. Soluţia „espectativei armate a frontierelor", confirmată oficial în aceea şi zi de către Consiliul de Miniştri, s-a dovedit a fi în acord cu sentimentele poporului român, cu interesele de moment ale ţării.

În pofida faptului că atât regele Carol I, cât şi primul-ministru I.I.C. Brătianu, au făcut cunoscut oficial autorităţilor germane şi austro-ungare că adoptând neutralitatea România dorea doar să câştige timp pentru reorientarea opiniei publice şi întărirea forţelor armate, pentru toată lumea, inclusiv pentru diplomaţii statelor din Tripla Alianţă, era clar că în politica externă a ţării se produseseră schimbări esenţiale, că guvernul român aştepta doar momentul favorabil, politic şi militar, pentru a negocia cu guvernele statelor din Antantă de pe poziţii cât mai favorabile recunoaşterea necesităţii împlinirii deziderateloor naţionale.

---

[28] La scurt timp după ce Austro-Ungaria a declarat război Serbiei (15/28 iulie 1914), conflagraţia avea să se generalizeze după ce Germania a declarat şi ea război Rusiei (19 iulie/1 august), Franţei (21 iulie/3 august), Belgiei (22 iulie/4 august), după ce Marea Britanie şi dominioanele au declarat război Germaniei (22 iulie/4 august), Muntenegrul Austro-Ungariei (29 iulie/11 august), Franţa şi Marea Britanie Austro-Ungariei (29 iulie/11 august, respectiv 30 iulie/12 august), iar Japonia Germaniei (10/23 august).

Receptând importanța strategică a României[29] statele care constituiau Antanta au acceptat, neutralitatea proclamată de guvernul român, ca şi cele din Tripla Alianță, cu toate că acestora din urmă le-ar fi convenit mai bine angajarea imediată în luptă a României de partea lor. Chiar dacă nu au reuşit acest lucru, Germania şi Austro-Ungaria au recunoscut inviolabilitatea frontierelor româneşti şi statutul de neutralitate, făcând însă tot posibilul pentru a o readuce în alianță sau cel puțin pentru a o încadra într-un „bloc balcanic", împreună cu Bulgaria şi Turcia, pentru a le opune Rusiei.

Spre a atrage România în război, Wilhelm al II-lea a propus satisfacerea unora dintre revendicările româneşti legitime[30] şi organizarea autonomă a Transilvaniei, însă primul-ministru ungar nu a acceptat decât unele „rectificări de graniță" în Bucovina. Tot cu eşec s-au soldat şi discuțiile avute de către Tisza cu Iuliu Maniu, Alexandru Vaida şi Theodor Mihali, în septembrie 1914, când primul-ministru ungar a promis (în schimbul cooperării active a României la război alături de Puterile Centrale) doar revizuirea legii şcolare a lui Apponyii şi modificarea legii electorale. Inflexibil a rămas Tisza şi la presiunile diplomației germane şi austriece privind acordarea amnistiei, sistării proceselor de presă împotriva românilor, acceptării numirii unui ministru român în guvernul de la Budapesta şi pătrunderii trupelor române în Transilvania, în mod paşnic, pentru a proteja provincia de trupele ruse. Chiar dacă urmărea şi el menținerea României în Tripla Alianță, Tisza dorea să se realizaze acest lucru fără nici o concesie, cidoar prin presiuni făcute inclusiv de Bulgaria, care ridicase problema revizuirii tratatului de la Bucureşti. În final, poziția rigidă adoptată de autoritățile de la Budapesta față de România avea să accelereze orientarea politicii guvernului de la Bucureşti spre Antantă.

---

[29] „Cheia victoriei împotriva Rusiei – aprecia împăratul german Wilhelm al II-lea la 3/16 septembrie 1914 – se află în mâinile României", în timp ce cancelarul Theobald von Betmann Hollweg considera, la 25 august/7 septembrie 1914, că o eventuală apropiere a României de Rusia ar fi compromis grav „situația generală, atât în Galiția, cât şi în Balcani".

[30] Germania promitea României acordarea autonomiei pentru românii din Transilvania (sau a unui „statut politic"), Basarabia şi sudul Bucovinei (zonele Suceava şi Rădăuți).

Tratativele cu Antanta. Inițial, apropierea s-a făcut de Rusia, S.D.Sazonov înaintând, la scurt timp după şedința Consiliului de Coroană de la Sinaia, textul unui proiect de convenție secretă ruso-română (în realitate a fost vorba de un schimb de scrisori) prin care Rusia garanta integritatea teritorială a României în schimbul cooperării militare cu Antanta.

Invocând faptul că angajarea României în război contravenea hotărârilor adoptate de Consiliul de Coroană, luând în calcul poziția diferită a guvernelor francez şi englez cărora le convenea neutralitatea României, acordurile secrete încheiate între acestea şi Rusia[31], între Germania şi Austria cu Bulgaria şi Turcia, precum şi insuficienta pregătire a țării şi a armatei, I.I.C.Brătianu a refuzat să angajeze imediat țara în război, nerenunțând însă la tratativele purtate cu Rusia şi cu ceilalți parteneri ai acesteia din Antantă.

De altfel, la scurt timp, în contextul victoriilor ruseşti de pe frontul din Galiția şi din Bucovina, Petersburgul avea să-şi schimbe poziția. Fiindu-i de ajuns, în acel context, doar neutralitatea binevoitoare a României[32], guvernul rus a acceptat chiar, prin Acordul secret din 18 septembrie/1 octombrie 1914[33], dreptul României de a reuni „părțile din Austro-Ungaria locuite de români”[34] în momentul pe care-l „va considera oportun” şi se obliga să se opună[35] oricărei încercări de încălcare a statu-quo-ului teritorial al României în limitele frontierelor existente la acea dată.

În pofida caracterului limitat al înțelegerii româno-ruse din toamna anului 1914, a politicii duplicitare a unora dintre cercurile politice țariste

---

[31] Franța şi Anglia acceptaseră cererile Rusiei privind stăpânirea Constantinopolului şi a Strâmtorilor, cu condiția acceptării „drepturilor franceze şi engleze în Orientul Apropiat”.

[32] Prin neutralitatea binevoitoare a României, Petrogradul înțelegea sistarea tranzitului de armament şi materii prime germane către Bulgaria şi Turcia, limitarea la maximum a aprovizionărilor româneşti către statele Puterilor Centrale, facilitarea transporturilor de arme, echipament şi alte materiale ruse către Serbia.

[33] Pe larg: *România în primul război mondial*, vol. 1, Bucureşti, pp. 103-104.

[34] Petersbugul a propus ca delimitarea teritoriului Bucovinei între Rusia şi România, să se facă pe baza principiului naționalităților.

[35] Cu prilejul înaintării acordului, S.D.Sazonov a făcut cunoscut că Rusia va apăra integritatea teritorială a României doar prin mijloace diplomatice.

cărora le convenea o Ungarie puternică în locul unei „Românii mărite" şi chiar a unora dintre politicienii englezi care doreau menţinerea Austro-Ungariei ca o zonă „tampon" în cale expansiunii slavismului, diplomaţia românească a obţinut un succes deosebit în septembrie 1914.

Relaţiile cu Italia. Aliate, până în 1914 în cadrul Triplei Alianţe, România şi Italia au încheiat, la 10/23 septembrie 1914, un acord secret bilateral prin care se angajau să păstreze neutralitatea, să n-o părăsească înainte de a se informa reciproc cu cel puţin opt zile înainte şi să se consulte în situaţia în care se schimba contextul internaţional[36]. Cu acelaşi prilej, Italia a recunoscut drepturile istorice ale României asupra Transilvaniei.

Consultările între reprezentanţii celor două guverne au continuat[37], în ianuarie 1915, când I.I.C.Brătianu a propus încheierea unui pact de asistenţă mutuală reciprocă. Cu toate că autorităţile de la Roma au considerat acest demers ca prematur, la 24/6 februarie 1915, din iniţiativă italiană, a fost încheiat un nou acord italo-român pentru informare reciprocă şi asistenţă mutuală în caz de atac austro-ungar neprovocat.

Considerându-se „mare putere" Italia nu a respectat integral unele prevederi ale acordurilor încheiate cu România, mai ales pe acelea referitoare la informarea reciprocă, încheind, la 13/26 aprilie 1915, la Londra, un acord secret cu Antanta, fără ca guvernul român să fie informat sau consultat[38]. Gestul guvernului de la Roma şi atitudinea statelor care compuneau Antanta au atras şi mai mult atenţia primului-ministru român I.I.C.Brătianu asupra prudenţei cu care trebuia să acţioneze în relaţiile cu viitorii aliaţi.

Noi negocieri cu Antanta. În primăvara anului 1915, când statele Antantei au făcut României noi propuneri de colaborare militară, I.I.C.Brătianu s-a arătat, în principiu, de acord însă a făcut cunoscut (20 aprilie/3 mai 1915) că România nu va intra în război înainte de a i se

---

[36] Pe larg: *România în primul război mondial*, vol. 1, pp. 105-107.

[37] La scurt timp după încheierea acordului bilateral, colonelul Vasile Rudeanu s-a deplasat la Roma unde a făcut cunoscută dorinţa guvernului român de a se consulta în toate problemele cu guvernul italian şi a intra concomitent în război de partea Antantei. Cu acelaşi prilej, generalul român a abordat problema aprovizionării armatei române cu armament şi muniţii.

[38] Cu toate acestea, regele Italiei a intervenit la Paris şi Petrograd pentru acceptarea revendicărilor româneşti.

garanta de către Antantă unirea cu România a Bucovinei, până la Prut, a Transilvaniei şi Banatului, în întregime, precum şi a unui teritoriu locuit de români în vest, până în apropiere de Seghedin, şi de a i se asigura muniţiile necesare[39]. În contextul în care intrarea Italiei în război era ca şi asigurată[40], guvernul rus nu s-a mai arătat însă interesat de angajarea imediată a României în luptă, ci doar în menţinerea neutralităţii şi privarea Germaniei de importurile româneşti.

Înfrângerile înregistrate de trupele ruse în Galiţia şi presiunile exercitate de guvernele occidentale (de cel francez în special[41]) au determinat guvernul de la Petersburg să se declare de acord (27 mai/ 9 iunie 1915) cu restabilirea frontierei din Bucovina pe Prut în schimbul intrării imediate a României în război, modalităţile de aprovizionare cu armament şi muniţii urmând a fi stabilite ulterior împreună cu Franţa şi Marea Britanie.

Răspunsul guvernului român a fost dat la 5/18 iunie 1915 când I.I.C. Brătianu a precizat că România era gata „să se angajeze definitiv" împotriva Austro-Ungariei în cel mult două luni[42] de la semnarea convenţiei politice cu statele Antantei şi a convenţiei militare, care trebuia să precizeze modalităţile de cooperare în luptă şi de aprovizionare cu muniţii. La insistenţele guvernului francez, Petersburgul s-a declarat de acord (20 iulie/2 august 1915) cu încheierea celor două convenţii cerute de primul-ministru român, cu următoarele condiţii: sistarea aprovizionărilor către statele Puterilor Centrale, Rusia urmând să vegheze asupra acestei obligaţii; trimiterea unui delegat militar român la Marele Cartier General rus pentru elaborarea convenţiei militare în care să se prevadă data şi condiţiile angajării armatei române în război. Noul context politico-militar[43] a determinat guvernul român să solicite amânarea angajării

[39] *România în primul război mondial*, vol. 1, p. 109.

[40] La 26 aprilie 1915 Italia a semnat, la Londra, un tratat secret cu Antanta, a denunţat la 3 mai tratatul cu Puterile Centrale, declarând război Austro-Ungariei la 22 mai 1915.

[41] La 9/22 mai 1915, Raymond Poincaré, preşedintele Franţei, a apreciat că sprijinul României constituia „o necesitate pentru aliaţii noştri".

[42] Peste câteva zile a redus acest termen la cinci săptămâni.

[43] Înfrângerile dezastruoase de pe front şi iminenta angajare a Bulgariei de partea Puterilor Centrale (faptul avea să se producă la 22 august/4 septembrie 1915 prin semnarea tratatului de alianţă şi de angajarea trupelor bulgare în lupte, o lună mai târziu).

țării în război, fapt acceptat (31 iulie/13 august 1915) de statele Antantei prin Nota redactată de lordul Edward Grey, ministrul de Externe britanic.

Hotărât să promoveze o politică antantofilă, în pofida victoriilor înregistrate pe front de armatele Puterilor Centrale, I.I.C. Brătianu a declarat (în noiembrie 1915) ministrului britanic la Bucureşti că România va permite tranzitarea teritoriului românesc de către trupele ruse pentru a veni în ajutorul Serbiei dacă marile puteri se angajau să ofere garanții împotriva eventualelor represalii germane, austro-ungare şi bulgare, care să fie consemnate într-o convenție specială. Concomitent, intrarea României în Război a fost condiționată de dislocarea a 500.000 de militari francezi şi englezi în zona Salonic, de declanşarea unei ofensive ruseşti în Galiția şi Bucovina, de masarea de trupe ruse în Basarabia pentru a fi în măsură să descurajeze Bulgaria şi să intervină eventual în Dobrogea[44].

În afară de vagi promisiuni, aliații nu au oferit nimic concret, țarul Nicolae al II-lea recunoscând la sfârşitul anului 1915 că ar fi o greşeală angajarea României în război în condițiile în care armata rusă nu era în măsură să reia ofensiva. La aceasta s-au adăugat divergențele franco-ruse privind angajarea României în luptă[45].

Reticența Înaltului comandament rus de a trimite 250.000 de militari în Dobrogea pentru a susține efortul armatei române în caz de atac bulgar a făcut ca în primăvara anului 1916 tratativele

[44] *România în primul război mondial*, vol. 1, p. 145.

[45] În timp ce generalul rus M.V. Alexeev, şeful Marelui Cartier General rus, dorea ca România să-şi mențină neutralitatea pentru a nu dispersa prea mult trupele ruse, generalul francez Josef Joffre, urmărea cu insistență, în contextul în care trupele germane asaltaseră Verdunul, la 8/21 februarie 1916, atragerea şi chiar obligarea acesteia să intre în război. La rându-i, preşedintele Raymond Poincaré se adresa astfel țarului Nicolae al II-lea la 17 februarie/1 martie 1916: „Franța este dispusă să facă tot ce depinde de ea pentru a determina intrarea în acțiune a României". Răspunzându-i, Țarul dădea asigurări că „va face tot ceea ce îi va sta în putere pentru a aplana dificultățile care opresc încheierea acordului militar cu România".

româno-ruse să intre în impas[46], fără a fi întrerupte însă. Ele aveau să fie reluate în vară, în contextul presiunilor exercitate de Franța şi Anglia (atât asupra României cât şi asupra Rusiei) şi aversmentului oficialităților de la Petersburg (24 iunie/7 iulie 1916) că dacă guvernul român nu angaja țara în război urmau a fi anulate toate înțelegerile anterioare, inclusiv cele teritoriale.

În aceste condiții, I.I.C. Brătianu a făcut cunoscut că România va intra în război, numai împotriva Austro-Ungariei, în următoarele condiții: aliații să-i asigure o aprovizionare constantă cu armament şi muniții pe întregul parcurs al războiului, primul tren cu muniții (300 tone) urmând a fi la graniță în ziua mobilizării; să declanşeze o ofensivă concentrică; armata rusă să asigure, în Galiția şi Bucovina, cel puțin aliniamentul din iulie 1914, să concentreze în Basarabia şi Dobrogea cel puțin 200.000 de oameni; trupele aliate să reia ofensiva pe frontul de la Salonic; să nu se încheie pace separată.

În urma unor noi presiuni franceze, revendicările româneşti au fost acceptate de guvernul de la Petersburg, la 4/17 august 1916, fiind semnate la Bucureşti tratatul politic şi convenția militară.

Prevederile tratatului politic şi ale Convenției militare. Tratatul politic garanta integritatea teritorială a României şi prevedea intrarea acesteia în război împotriva Austro-Ungariei până la 15/28 august 1916, cele patru puteri – Franța, Anglia, Rusia şi Italia – recunoscând dreptul României de a uni teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria. Art. 4

[46] În cadrul politicii prudente pe care o ducea, I.I.C. Brătianu a declarat următoarele la 26 aprilie/17 mai 1916: „În ce priveşte intrarea României în conflictul european principiile mele directoare sunt mereu acelea pe care le-am expus deja Qadruplei Alianțe: 1. Nu vreau să fac război pe teritoriul meu. 2. Nu vreau să fac război pe teritoriul bulgarilor. 3. Nu vreau să fac război înainte de a vedea cu ochii mei ceea ce mi s-a promis, de a avea muniții care îmi sunt necesare şi trupe ruse care îmi sunt indispensabile în Dobrogea pentru a mă proteja contra unei agresiuni bulgare, în timp ce eu voi fi ocupat în altă parte. Voi intra în război atunci când voi avea 75% şanse de a nu fi zdrobit".

stabilea viitoarele granițe ale României[47], art. 5 prevedea obligația ambelor părți de a nu încheia pace separată, iar art. 6 egalitatea în drepturi a României cu statele Antantei în timpul preliminariilor şi tratativelor de pace.

Convenția militară stabilea că România va participa la război numai împotriva Austro-Ungariei, prevedea condițiile cooperării militare şi necesitatea deciziei comune în cazul încheierii unui eventual armistițiu. Prin semnarea acestui document aliații recunoşteau independența organizatorică şi de comandament a armatei române, conținutul şi orientările planului de campanie român, îşi luau angajamentul de a sprijini ofensiva armatei române în Transilvania (acționând energic pe frontul austriac cu trei divizii), precum şi operațiile de pe cursul Dunării şi din Dobrogea, de a declanşa o puternică ofensivă în Balcani, pe frontul de la Salonic, cu opt zile înainte de intrarea României în război şi de a furniza contra-cost muniții şi material de război (300 tone pe zi).

Deosebit de important pentru România a fost şi faptul că Aliații recunoşteau dreptul românilor de a participa, pe bază de egalitate, la toate consfătuirile de comandament care aveau ca rol să decidă direcțiile generale de acțiune pe teatrele de acțiuni militare din Europa. Pentru asigurarea colaborării şi cooperării eficiente, România şi puterile Antantei

[47] Acestea erau definite astfel: „ Linia de demarcație va începe pe Prut, într-un punct al actualei frontiere, între Rusia şi România, în apropiere de Noua Suliță şi va urca din nou de-a lungul acestui fluviu până la frontiera Galiției, la confluența Prutului cu Ceremuş. În continuare, ea va urma frontiera Galiției şi a Bucovinei şi cea a Galiției şi a Ungariei până la punctul Stog, cota 1 655; de aici, ea va urma linia de separație a apelor Tisa şi Vişeu, pentru a atinge Tisa în sectorul Trebusa, în amonte de punctul unde ea se unește cu Vişeu. Din acest punct, ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 km în aval de confluența sa cu Someşul, lăsând satul Vasarsnameny, României. Ea va continua apoi în direcția sud-sud-vest până la un punct situat la 6 km est de orașul Debrețin. Din acest punct ea va atinge Crişul la 3 km în aval de confluența celor doi afluenți ai săi (Crişul Alb şi Crişul Repede). Ea se va împreuna apoi cu Tisa la înălțimea satului Algyo, la nord de Seghedin, trecând, la vest de satele Oroshaza şi Bekersamson, la 3 km de care ea va forma o mică curbă. De la Algyo, linia va coborî pe talvegul Tisei până la confluența acesteia cu Dunărea şi, în sfârşit, va urma talvegul Dunării până la actuala frontieră a României" (Apud *România în primul război mondial,* vol. 1, p. 149).

urmau să detaşeze reciproc pe lângă marile cartiere generale misiuni militare de legătură şi stat-major.

Atât tratatul politic cât şi convenţia militară au reprezentat un succes politic deosebit pentru diplomaţia română, în general, şi pentru primul-ministru I.I.C. Brătianu, în special, Marea Britanie, Franţa, Rusia şi Italia acceptând aproape toate revendicările româneşti inclusiv dreptul poporului român la reîntregire naţională şi noile graniţe. În afara obţinerii contribuţiei româneşti la război, fiecare însă dintre marile puteri a vizat şi alte obiective, corespunzătoare planurilor imediate şi de perspectivă: Anglia – constituirea unui obstacol în calea expansiunii Rusiei în Balcani, Franţa – realizarea unui obstacol în calea penetraţiei germane în Balcani, Italia – obţinerea unui aliat împotriva slavilor din Balcani, Rusia – scoaterea României de sub influenţa germană.

Angajarea României în război. Participarea românească la prima conflagraţie mondială a avut un caracter drept, de eliberare, profund naţional şi popular, declanşarea operaţiilor militare în podişul transilvan determinând un puternic ecou în ţară şi în toate teritoriile locuite de români, provocând un impact deosebit în evoluţia evenimentelor politico-militare internaţionale, favorabil statelor Antantei. Imediat însă ţara s-a aflat în conflict şi cu Germania, care i-a declarat război la 14/27 august 1916, cu Turcia (16/29 august) şi Bulgaria (19 august/1 septembrie, după ce aceasta atacase în Dobrogea), situaţia ţării înrăutăţindu-se şi prin dislocarea de către Puterile Centrale a unor importante forţe militare pe frontul românesc datorită lipsei de reacţie a statelor Antantei.

Desfăşurată în conformitate cu prevederile planului de campanie, ofensiva strategică în Transilvania a fost încununată iniţial cu succes, trupele române (80% din forţa combativă a ţării) ajungând pe cursul mijlociu al Mureşului şi pe cel superior al Oltului.

Situaţia dificilă de pe frontul de sud (ofensiva inamică din Dobrogea, înfrângerea de la Turtucaia, eşecul manevrei de la Fămânda, pericolul ce plana asupra Capitalei etc.), inactivitatea aliaţilor pe frontul de la Salonic, nerespectarea integrală a angajamentelor luate de aceştia şi alţi factori au făcut ca înaintarea în podişul transilvan să fie oprită, trupele române fiind respinse apoi în trecătorile montane, unde au fost angajate ample şi aprigi bătălii, continuate la sud de munţi şi în Dobrogea.

Cu toate că o mare parte a teritoriului naţional (peste 100 000 kmp/Dobrogea, Oltenia, Muntenia, inclusiv Capitala, cu peste 3,5 mili-

oane de locuitori) a fost ocupată de către inamic, Puterile Centrale nu au reuşit să scoată România din război, deoarece regele, guvernul, autorităţile, instituţiile principale ale statului, armata română şi o parte din populaţie s-au retras în Moldova (începând cu 21 noiembrie/4 decembrie 1916), unde frontul a fost stabilizat[48].

Redusă la teritoriul Moldovei dintre Carpaţi şi Prut, România a continuat să rămână putere beligerantă, hotărâtă şi reziste şi să reia, la momentul oportun, acţiunile ofensive eliberatoare, deşi teritoriul liber redus ca suprafaţă se afla într-o situaţie extrem de dificilă: mare aglomerare de instituţii, întreprinderi evacuate, armata redusă (circa 200.000 de militari), peste 1,5 milioane de refugiaţi, aproape 1.000.000 de militari ruşi, epidemie, tifos exantematic şi alte boli care au provocat sute de mii de pierderi de vieţi omeneşti.

Cu toate acestea, regele Ferdinand I, guvernul şi Înaltul comandament român au declanşat o amplă acţiune de reorganizare a armatei, cu sprijinul Misiunii Militare Franceze, condusă de generalul H.M. Berthelot, şi de pregătire a viitoarelor operaţii militare ofensive. Planurile au fost influenţate însă de evenimentele din Rusia din februarie/martie 1917, când a fost înlăturat regimul ţarist, noul guvern şi „Stavka", limitând şi chiar amânând declanşarea acţiunilor ofensive de amploare.

În final, conform Planului de campanie pentru 1917, s-a desfăşurat operaţia ofensivă de la Mărăşti (9/22 iulie – 19 iulie/1 august 1917), finalizată cu o victorie strălucitoare, cu importante urmări strategice pentru desfăşurarea ulterioară a campaniei pe frontul românesc. Între acestea s-a situat şi decizia comandamentului inamic de a scoate România din război prin două lovituri strategice, orientate convergent, dinspre sud şi nord, rezultând astfel pentru români operaţiile de apărare de la Mărăşeşti (21 iulie/6 august – 6/19 august 1917) şi Oituz (26 iulie/8 august – 9/22 august 1917), ambele finalizate magistral.

[48] Referindu-se la acest lucru, generalul Ludendorff consemna: „Noi am bătut armata română, dar n-am putut s-o nimicim... Cu toată victoria noastră asupra armatei române, noi eram mai slabi ca înainte în ceea ce priveşte desfăşurarea generală a războiului".

Însemnătatea strălucitelor victorii româneşti din vara anului 1917 iese mai bine în evidenţă dacă le raportăm la planurile germano-ruso-austro-ungare, din cadrul discuţiilor secrete pentru încheierea păcii, care prevedeau împărţirea României între Austro-Ungaria, Rusia şi Bulgaria, astfel încât aceasta să rămână, conform aprecierii lui Ottokar Czernin „un stat micuţ, după modelul Monaco-ului" la gurile Dunării[49].

Ocupaţia Puterilor Centrale. În urma înfrângerilor militare înregistrate pe front în 1916 şi a retragerii guvernului şi autorităţilor române în Moldova, în teritoriul ocupat de la sud de Siret, Comandamentul Mackensen, care stăpânea trei pătrimi din suprafaţa României, a trecut rapid la subordonarea autorităţilor locale şi la exploatarea ţării, conducerea efectivă a administraţiei de ocupaţie fiind încredinţată, la 9/22 decembrie 1916, generalului Tülff von Tscheppe und Weidenbach, care a colaborat cu câte un reprezentant al Austro-Ungariei, Bulgariei şi Turciei.

Din punct de vedere administrativ, teritoriul românesc ocupat a fost împărţit în patru zone militare: teritoriul administraţiei germane (Oltenia şi Muntenia, mai puţin judeţele Buzău, Brăila şi Râmnicu-Sărat), zona etapelor (în lungul râului Buzău, de la Curbura Carpaţilor până la Dunăre) cu rol de aprovizionare a trupelor de pe front, zona Armatei 9 de operaţii (judeţele Buzău, Putna şi Brăila), Dobrogea (cu administraţie separată, condusă sub formă de condominium germano-austro-ungar, bulgar şi turc)[50].

[49] Referindu-se la aceleaşi planuri anexioniste, Ottokar Czernin mai consemna următoarele într-un Memoriu trimis în mai 1917 împăratului Carol: „ Noi trebuie să obţinem România. Vom lua Muntenia şi toată Moldova până la Siret. Partea de răsărit a Moldovei voim s-o oferim Rusiei, şi în aceasta văd eu o uşurare a păcii. Dobrogea veche trebuie să revină Bulgariei, iar mica porţiune ce mai rămâne o lăsăm României. Cu aceasta împlinim îndoitul scop ca să vârâm o pană între Rusia şi Bulgaria şi să ne apărăm stăpânirea gurilor Dunării".

[50] Pe larg: *România în primul război mondial*, vol. 2, pp. 445-456.

În cei doi ani de ocupație germană, avuția națională a fost jefuită sistematic, iar populația lipsită de cele mai elementare drepturi cetățeneşti[51].

Toate acestea au declanşat şi intensificat lupta românilor pentru a-şi recâştiga libertatea şi, în final, a-şi desăvârşi unitatea național statală. Aşteptând momentul reintrării în luptă alături de aliați, autoritățile române au desfăşurat – sub stricta supraveghere a inamicului – o intensă activitate de conservare a forței de apărare a țării şi de pregătire în vederea

[51] Organele speciale de conducere a acestor zone (Statul-major economic, Comisia economică mixtă din România, Poliția administrativă militară ş.a.) şi-au preluat atribuțiile cu rapiditate emițând ordonanțe cu caracter obligatoriu, urmate în caz de neîndeplinire de sancțiuni aspre (amenzi, închisoare şi chiar pedeapsa capitală), trecând concomitent la exploatarea economică a teritoriului românesc ocupat, la preluarea bogățiilor şi expedierea lor în Germania cu precădere, la intensificarea pro-ducției, în special în domeniul agrar, petrolifer şi carbonifer (prin folosirea muncii forțate şi a prizonierilor de război) şi la trimiterea bunurilor în Reich. Concomitent au fost sechestrate, ridicate şi transportate, tot în Germania, instalații industriale, materii prime şi produse finite. În cadrul aceluiaşi proces de exploatare economică a României au fost hrănite trupele operative aflate în țară (500 000 de oameni în 1917).Teritoriul românesc a mai fost exploatat şi prin emiterea de noi bancnote (lei de ocupație) de către Banca Germană din Bucureşti (devenită în realitate o filială a băncii generale „Diskonto Gesellschaft" din Berlin), fără acoperire în aur, fapt care a dezorganizat circulație monetară şi a accentuat inflația în perioada postbelică. În activitatea lor trupele germane au intervenit brutal şi în viața publică a autorităților şi cetățenilor oraşelor şi satelor româneşti, suspen-dând temporar cursurile din învățământul elementar, mediu şi superior şi au rechiziționat localurile şcolilor şi facultăților, au evacuat răniții şi bolnavii români din spitalele româneşti, transformându-le în lazarete germane. Concomitent, populația civilă de la 15 ani în sus a fost obligată să se prezinte lunar pentru control şi viză la birouri speciale, în caz contrar fiind supusă la plata unei amenzi de 3 000 de mărci sau la închisoare de până la 6 luni.Pentru a supraveghea cât mai bine activitatea populației româneşti şi a cenzura presa, tipăriturile, filmele şi piesele de teatru, administrația militară germană a dispus de un aparat polițienesc urban şi rural, care a acționat inclusiv în domeniul politic, spionând, arestând şi judecând în tribunale speciale persoanele care se opuneau ocupației sau aveau o atitudine şi manifestări antantofile. Pentru persoanele civile arestate, prizonierii de război români şi a altor categorii au fost constituite şapte lagăre principale şi 33 secundare.

împlinirii deziderateloг naţionale prevăzute în tratatul politic din 1916. Între formele de rezistenţă faţă de ocupaţia germană s-au numărat nesupunerea la instituirea muncii forţate, majoritatea celor 20 000 de persoane amendate, arestate sau condamnate la închisoare făcându-se vinovate de acest lucru, sabotarea producţiei şi aprovizionării trupelor germane, incendierea unor depozite sau unităţi economico-industriale importante pentru inamic, refuzul de a preda produsele supuse rechiziţionării, distrugerea liniilor de cale ferată, a liniilor telegrafice sau telefonice, atitudinea ostilă faţă de ocupant şi acţiuni de protest, unele de amploare, acţiuni ale grupelor de patrioţi şi lupta de partizani etc., toate acestea contribuind la susţinerea moralului naţiunii române şi la subminarea ocupaţiei germane.

Armistiţiul de la Focşani. Decizia guvernului sovietic, rezultat în urma victoriei revoluţiei bolşevice din octombrie (25 octombrie/7 noiembrie 1917) de a semna, cu Germania şi aliaţii ei, armistiţiul de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/3 decembrie 1917) şi de a începe discuţiile pentru încheierea tratatului de pace, în aceeaşi localitate (9/22 decembrie 1917) a creat un dezechilibru între Antantă şi Puterile Centrale şi a făcut ca România să fie izolată de aliaţi, să devină dependentă de depozitele de provizii şi muniţii din Ucraina, care la rându-i (ca şi Rusia) îi era ostilă[52].

În plus, în Moldova, guvernul român era confruntat cu actele anarhice ale trupelor ruse aflate în retragere (circa 1 000 000 de militari), precum şi cu extinderea conflictelor armate între susţinătorii noii puteri sovietice şi adversarii ei. Mai mult, generalul D.G.Scerbacev, comandantul adjunct al Frontului român, a anunţat pe regele Ferdinand I şi pe I.I.C.Brătianu că a convenit cu feldmareşalul August von Mackensen încheierea oficială a stării de război între trupele ruse şi germane pe frontul din Moldova.

Într-un asemenea context, la care s-au adăugat consolările, tăcerea sau ameninţările aliaţilor, guvernul român s-a văzut obligat să accepte încetarea vremelnică a acţiunilor militare, hotărând, în unanimitate (21 noiembrie/4 decembrie 1917) că „armistiţiul este impus de un caz de forţă majoră şi că el va avea un caracter pur militar şi nu politic". Cu puţin timp înainte (16/29 noiembrie 1917), I.I.C.Brătianu precizase într-un Memoriu înaintat aliaţilor că într-o asemenea eventualitate România va continua să

[52] *România în primul război mondial*, vol. 1, p. 426.

se considere aliata acestora, că la momentul oportun armata română va relua lupta. Pentru a nu fi angajat direct în tratative, regele Ferdinand I a încredințat provizoriu comanda armatei generalului Constantin Prezan şi a stabilit componența delegației care urma să negocieze cu reprezentanții Puterilor Centrale.

Începute la Tecuci (23 noiembrie/6 decembrie 1917), negocierile au fost finalizate la Focşani (26 noiembrie/9 decembrie 1917), unde s-a decis ca armata română să încheie un armistițiu provizoriu cu aceeaşi durată de valabilitate ca şi cel încheiat între forţele ruse şi germano-austro-ungare.

Armistițiul a provocat nemulțumirea guvernelor aliate, care nu au înțeles inițial situația grea în care se afla România. Mai mult ele au făcut presiuni pentru retragerea armatei române şi continuarea luptei în sudul Rusiei, în colaborare cu trupele aflate la dispoziția Radei ucrainene[53] şi cu trupele ruse contrarevoluționare, conform planului schițat de generalul H.M. Berthelot[54].

Aceasta în pofida faptului că reprezentanții Franței, Angliei, Italiei şi Statelor Unite ale Americii în România precizau, într-o Notă colectivă, că România „şi-a îndeplinit cu loialitate angajamentele". Mai mult, ministrul francez Pichon a înştiințat guvernul român că „toate angajamentele luate în momentul intrării sale în război vor fi menținute".

De la Armistițiu la Pace. Respingând aceste cereri ale aliaților, care puneau în pericol ființa statală şi procesul de făurire a unității naționale, într-un context în care mişcarea unionistă din Basarabia lua avânt, Consiliul de Coroană a decis, la 18 decembrie 1917/1 ianuarie 1917, ca trupele să-şi consolideze pozițiile deținute pe teritoriul național şi să se pregătească pentru continuarea luptei.

Între timp au continuat presiunile Puterilor Centrale asupra României, ca şi pericolul din partea trupelor ruse, care se confruntau între ele, în contextul războiului civil, fapt care a determinat guvernul român să ia măsuri de evacuare a acestora şi de instituire a controlului deplin asupra teritoriului românesc din Moldova.

---

[53] Pretențiile Ucrainei față de teritoriile româneşti din estul țării făceau imposibilă o asemenea cooperare.

[54] Insistând pe aceasta temă francezii şi englezii au semnat, la Paris, la 23 decembrie 1917 o convenție prin care Franța se angaja să organizeze rezistența României în sudul Rusiei.

Considerând această măsură de autoapărare ca fiind îndreptată împotriva revoluției ruse, guvernul sovietic a trimis guvernului român, la 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, o Notă ultimativă, care avea caracterul unei declarații de război, urmată de arestarea temporară a ministrului român la Petrograd, Constantin Diamandy, şi a restului personalului diplomatic şi militar român[55].

Câteva zile mai târziu (13/26 ianuarie 1918) Consiliul Comisarilor poporului a decis „întreruperea" temporară a relațiilor diplomatice cu România, trimiterea în țară a personalului diplomatic şi militar şi sechestrarea „fondului românesc de aur" (tezaurul), depus la Moscova în baza unor convenții încheiate cu guvernul rus în 1916-1917. Concomitent a fost închis şi Consulatul român de la Odessa, sechestrate bunurile româneşti din oraş şi interzisă expedierea a 18 vagoane cu armament şi muniții aflate în drum spre România.

În acelaşi timp, la 2/15 februarie 1918, Rumcerodul – organism politic care reprezenta puterea sovietică în Ucraina – a trimis guvernului român un Ultimatum prin care cerea retragerea în 48 de ore a trupelor române „care au ocupat teritoriul Republicii Federației Ruse", cu toate că România nu avea graniță comună cu aceasta, ci cu Republica Democratică Moldovenească, proclamată la 24 ianuarie/6 februarie 1918 de Sfatul Țării stat independent şi suveran.

La toate acestea s-au adăugat presiunile Puterilor Centrale pentru încheierea unei păci separate cu România şi lipsa de înțelegere în acest sens a guvernelor aliate, care nu recunoşteau situația dramatică în care se afla România în acele momente şi considerau că frontul din sudul Rusiei putea fi încă menținut.

În acest context, I.I.C.Brătianu a făcut cunoscut generalului H.M. Berthelot (19 ianuarie/1 februarie 1918) că deşi o eventuală pace cu Puterile Centrale îi repugna nu avea altă soluție decât „a intra în negocieri cu Germania şi a le face să dureze cât mai mult posibil" în aşteptarea unui eveniment nou care să permită reluarea luptei alături de aliați. Altfel, mai preciza primul-ministru român, întreaga țară ar fi fost ocupată de germani, rămânând „o România anemică, fără drepturi, fără guvern favorabil Antantei, în mâinile germanofililor rămaşi la Bucureşti".

[55] Personalul diplomatic şi militar român a fost eliberat peste două zile, ca urmare a protestului misiunilor diplomatice străine de la Petrograd.

La scurt timp (23 ianuarie/5 februarie 1918), Puterile Centrale au înaintat guvernului român un Ultimatum prin care cereau începerea în decurs de patru zile a negocierilor în vederea încheierii unei păci separate. Pentru a tergiversa trimiterea răspunsului la ultimatumul menționat, I.I.C.Brătianu a demisionat la 29 ianuarie/11 februarie 1918. Noul guvern, condus de generalul Alexandru Averescu a luat cunoștință, între 5/18-11/24 februarie 1918, din discuțiile avute la Buftea cu August von Mackensen, Ottokar Czernic şi Rischard von Kühlmann, de condițiile extrem de dure puse de aceştia, între care pe prim plan s-a situat cedarea Dobrogei[56].

Situația României a fost agravată şi prin faptul că în „Cele 14 puncte" din 26 decembrie 1917/8 ianuarie 1918, preşedintele american Woodrow Wilson nu a amintit nimic despre drepturile legitime ale românilor din Austro-Ungaria[57]. Mai mult, nedorind să-şi ia angajamente față de România, guvernul american a refuzat, la 18 februarie 1918, să adere la declarația comună inițiată de Franța şi de Anglia prin care să se recunoască încă odată promisiunile făcute României în 1916.

Luând în considerare faptul că în caz de refuz armata română nu ar mai fi putut opune decât „o scurtă rezistență", aşa cum aprecia generalul Alexandru Averescu, că munițiile şi subzistențele erau cu totul insuficiente, Consiliul de Coroană întrunit la 17 februarie/2 martie şi 18 februarie/3 martie a decis, la propunerea lui I.I.C.Brătianu, să accepte „în bloc" condițiile „păcii" impuse de Puterile Centrale pentru a-i sublinia mai mult caracterul de dictat.

În contextul în care reprezentanții Puterilor Centrale au înaintat noi cereri ultimative extrem de grele (rectificări de graniță spre Austro-Ungaria, demobilizarea a cinci divizii române etc.), Consiliul de Coroană, întrunit din nou la 19 februarie/4 martie 1918 a decis ca pacea să nu fie

[56] Situația a devenit dramatică după încheierea tratatelor de pace cu Ucraina (27 ianuarie/9 februarie 1918) şi Republica Sovietică Federativă Rusă (18 februarie/3 martie 1918), fapt care a determinat pătrunderea trupelor germane în adâncimea teritoriului sovietic în spatele dispozitivului de luptă românesc.

[57] Ulterior, programul preşedintelui Wilson a suferit modificări, în sensul recunoaşterii dreptului de autodeterminare a românilor din Austro-Ungaria.

negociată, regele Ferdinand să nu semneze tratatul ce urma să fie încheiat, iar Parlamentul să nu-l ratifice. Astfel, a doua zi (20 februarie/5 martie 1918) au fost semnate preliminariile de „pace" de la Buftea, iar la 5/18 martie, pentru a nu angaja guvernul român din teritoriul liber, s-a constituit un nou guvern în frunte cu Alexandru Marghiloman, care a semnat, la 24 aprilie/7 mai 1918, „pacea" de la Bucureşti.

Tratatul de pace de la Bucureşti. Prevederile tratatului de pace, în realitate un adevărat dictat al Puterilor Centrale, puneau în pericol însăşi existenţa naţională a României în contextul în care Austro-Ungaria primea întregul lanţ al Carpaţilor şi 5 600 kmp din sud-estul Bucovinei, Bulgaria obţinea Cadrilaterul şi o porţiune din sudul judeţului Constanţa, restul Dobrogei fiind ocupat de cele patru puteri şi organizat sub formă de condominium, României lăsându-i-se o cale de acces spre Constanţa, care a devenit „port-liber" controlat de germani. Bogăţiile ţării, mai ales petro-lul, cerealele, pădurile au intrat sub controlul puterilor ocupante, în spe-cial al Germaniei. Concomitent, României i s-au mai impus grele despă-gubiri de război, îngheţarea pe cinci ani a depozitelor Băncii Naţionale aflate în Banca imperială germană, vinderea către Germania şi Austro-Ungaria a prisosului de cereale şi vite etc., anularea dreptului de a-şi dirija comerţul exterior. Cu acelaşi prilej, Germania a mai obţinut dreptul exclusiv de a folosi toate terenurile statului român pentru exploatarea şi prelucrarea ţiţeiului pe 30 de ani, cu posibilitate de prelungire pe încă 30 de ani. La rândul lor, prevederile cu caracter militar[58] au vizat slăbirea capacităţii de rezistenţă a României în aşa fel încât aceasta să nu mai fie în măsură a se opune regimului dur de ocupaţie.

În pofida presiunilor Puterilor Centrale în vederea ratificării şi aplicării integrale a prevederilor tratatului de pace, chiar şi Alexandru Marghiloman a acţionat pentru revizuirea lui şi menţinerea unor raporturi normale cu Antanta. În acest sens, el a respins cererea Puterilor Centrale ca armata română să intre în luptă împotriva foştilor aliaţi. În cadrul acţiunii de eludare a prevederilor tratatului de pace, organele de conducere ale armatei române au încercat să menţină sub arme efective

[58] Diminuarea efectivelor celor opt divizii din Moldova şi altor unităţi române astfel încât să rămână sub arme numai 120 000 de militari.

cât mai mari[59], chiar pe poziţiile de pe linia Siretului, şi să aplice cât mai încet demobilizarea armatei[60].

„Act provizoriu", aşa cum îl considera chiar şi P.P.Carp, tratatul de pace de la Bucureşti şi-a pierdut valabilitatea în toamna anului 1918 când, în noul context strategic determinat de ofensiva aliată din Balcani şi de trecere a Dunării, regele Ferdinand I a cerut, la 24 octombrie/6 noiembrie, demisia guvernului Marghiloman şi a dizolvat corpurile legiuitoare, declarând lucrările lor „nule şi neavenite".

Reintrarea României în război. În noul context politico-militar din toamna anului 1918, aliaţii au decis să coreleze acţiunea armatelor de Salonic şi de Dunăre cu cea a armatei române, în care scop generalul H.M.Berthelot a primit misiunea din partea guvernului francez (24 septembrie/7 octombrie) de a determina „intrarea din nou a României în război de partea puterilor Antantei". Planul francez, transmis oficialilor români de la Iaşi de către Victor Antonescu, ministrul României la Paris, prevedea că armata română remobilizată pe linia Siretului trebuia să înainteze spre sud-vest pentru a face joncţiunea, în zona Ploieşti, cu Armata de Dunăre, comandată de generalul H.M.Berthelot, pentru a constitui o grupare de forţe la flancul drept al armatei aliate comandate de generalul Franchet d'Esperey.

Cu toate că armata română se afla într-o situaţia dificilă, mai ales din punctul de vedere al înzestrării şi echipării, regele Ferdinand I a aprobat planul şi măsurile de remobilizare, iar după demisia guvernului Marghiloman (24 octombrie/6 noiembrie), a dat o Proclamaţie către ţară (26 octombrie/8 noiembrie) prin care anunţa reforma constituţională, votul universal şi împroprietărirea. A doua zi (27 octombrie/9 noiembrie) noul guvern român a adresat un Ultimatum feldmareşalului August von Mackensen, comandantul trupelor germane de ocupaţie (15 divizii germane) prin care i s-a cerut să ordone retragerea armatei de pe teritoriul

[59] Prin detaşări pe lângă autorităţile civile şi la depozite, sporirea numărului ordonanţelor.

[60] S-a reuşit, astfel, ca la 1/14 septembrie 1918 efectivele armatei să fie de 172 109 militari, cu peste 52 000 mai mult decât prevederile tratatului.

României[61]. Concomitent s-a ordonat mobilizarea armatei până la contingentul 1894 inclusiv[62]. Pre-gătită din timp şi cu discreţie acţiunea românească a surprins comanda-mentul german de ocupaţie.

Reintrarea România în luptă a fost înlesnită de capitularea Bulgariei (16/29 septembrie, la Salonic), Turciei (17/30 octombrie, la Mudros) şi Austro-Ungariei (22 octombrie/3 noiembrie, la Villa Giusti), precum şi de forţarea Dunării de către armata aliată, comandată de generalul H.M.Berthelot (28-29 octombrie/10-11 noiembrie 1918).

Imediat după mobilizare au fost declanşate primele acţiuni de luptă (28 octombrie/10 noiembrie spre 29 octombrie/11 noiembrie) pentru eliminarea prezenţei militare inamice din Dobrogea, Muntenia şi chiar din Transilvania, unde avangărzile diviziilor 9 infanterie şi 1 vânători au trecut munţii între 31 octombrie-2 noiembrie/13-15 noiembrie 1918, concentrându-se în zona Toplița, Ditrău, Gheorghieni, Sândominic, Dăneşti, Miercurea Ciuc, la sud de aliniamentul stabilit prin armistiţiul din 13 octombrie/3 noiembrie 1918, încheiat la Belgrad între reprezentanţi ai Antantei şi ai guvernului ungar, fără înştiinţarea şi asentimentul guvernului român (aşa cum prevedea tratatul din 1916), sau a Consiliului Naţional Român din Transilvania[63].

Reintrarea României în luptă alături de Aliaţi, în înţelegere cu aceştia, înaintea capitulării Germaniei (29 octombrie/11 noiembrie 1918), a confirmat încă odată decizia guvernului român de a-şi îndeplini obligaţiile asumate faţă de aceştia şi necesitatea ca statele Antantei să trateze România ca aliat la viitoarea conferinţă de pace.

Pentru România a luat astfel sfârşit o perioadă extrem de complexă din istoria sa, dominată de participarea la primul război mondial în care au fost rulaţi circa 1 000 000 de militari români, în care s-au înregistrat victorii strălucite, dar şi înfrângeri umilitoare, pierderile umane ridicându-se la peste 600 000 de militari şi civili (morţi, răniţi şi dispăruţi), adică circa 1/10 din populaţia ţării.

---

[61] Ultimul detaşament german a trecut Munţii Carpaţi la 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

[62] În acel moment, armata română avea în compunere 5 corpuri de armată, 15 divizii de infanterie, 2 divizii de cavalerie, unităţi de artilerie grea, aeronautică, marină, în total un efectiv de 163 240 militari.

[63] Convenţia militară de la Belgrad stabilea cursul Mureşului ca linie de demarcaţie româno-ungară în pofida „tuturor principiilor etnografice, geografice şi strategice cunoscute", aşa cum aprecia R.W. Seton-Watson.

Făurirea statului național unitar român (1918)

Intensificarea luptei de eliberare națională a românilor din provinciile ocupate. La începutul secolului XX lupta de eliberare a românilor din teritoriile aflate sub ocupație străină s-a intensificat, intrând în fază decisivă în momentul în care a început procesul de dezmembrare a imperiile cotropitoare.

În *Transilvania*, acțiunea unionistă a românilor a fost revigorată la mijlocul primului deceniu al secolului prin reformarea activității programului Partidului Național Român[64], care a pus pe prim plan activismul politic (din 1905) în vederea recunoaşterii individualității politice a națiunii române, încetării acțiunii de deznaționalizare, folosirii limbii materne în administrație, justiție, armată şi şcoală, redobândirii autonomiei depline a tuturor confesiunilor, alegerii funcționarilor din rândul populației majoritare, introducerii votului universal, garantării dreptului la întrunire, asociere, asigurării libertății presei şi a minimului de proprietate, împroprietăririi țăranilor din suprafețele deținute de stat etc[65].

În vederea îndeplinirii acestor deziderate, Partidul Național Român a colaborat mai activ cu Secția română a Partidului Social-Democrat din Ardeal şi Banat, constituit la Lugoj în 1906, şi a demascat, prin proprii deputați în Parlamentul de la Budapesta, regimul de opresiune națională, inclusiv consecințele nefaste ale Legii Apponyi din 1907 referitoare la organizarea învățământului şi folosirea lui ca mijloc de ştergere a identității româneşti[66].

---

[64] Înființat la 12 mai 1881 la Sibiu.

[65] Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994)*, Editura MEDIAPRINT, București, 1995, p. 88.

[66] La 19 martie/1 aprilie şi 26 aprilie-9 mai 1907, Parlamentul maghiar a votat legile şcolare (Apponyi) referitoare la desființarea şcolilor confesionale româneşti, slovace şi sârbe şi înlocuirea lor cu şcoli de stat cu limba de predare maghiară. În baza lor, în perioada 1908-1910, au fost desființate 420 şcoli româneşti. Corelate cu măsurile anterioare, această decizie a făcut ca în 1910 48,9% din populația Transilvaniei şi 73,2% din ce a Maramureşului să nu ştie carte (*Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 306).

Din inițiativa Partidului Național Român au avut loc numeroase întruniri populare (în toamna anului 1908 la Braşov, Arad, Oradea, Sibiu, Deva, Timişoara, Lugoj etc.) în care s-a luat poziție împotriva politicii de deznaționalizare, a abuzurilor şi samavolniciilor autorităților împotriva românilor[67], a sistemului de învățământ, dar şi a relațiilor dintre proprietari şi muncitorii agricoli, afectate prin legea Daranyi (aprilie 1907), care asigura drepturi nelimitate asupra argaților, majoritatea români, împotriva proiectului ungar de reformă electorală prin care se reducea numărul alegătorilor români cu 48 000.

Față de toate acestea, la 13/26 septembrie 1910, fruntaşii politici ardeleni au înaintat guvernului de la Budapesta un Memoriu, în 23 de puncte, prin care se solicitau recunoaşterea funcționării constituționale a Partidului Național Român, legiferarea votului universal egal, direct şi secret, folosirea limbii române în administrație şi justiție, drept de întrunire şi de organizare pentru toți cetățenii, respectarea autonomiei bisericilor române, învățământ în limba maternă în toate şcolile primare şi cel puțin trei gimnazii de stat cu limba de predare română, grațierea condamnaților politici, sistarea proceselor politice etc[68]. Câțiva ani mai târziu, între 14 ianuarie şi 13 februarie 1913, tot ei au dus tratative cu reprezentanți ai guvernului ungar privind situația românilor din Transilvania şi modalitățile de îmbunătățire a acesteia soldate însă cu eşec. În urma refuzului de a recunoaşte poporul român ca individualitate politică şi a asigura dezvoltarea sa, la 4/17 februarie 1914, conducerea Partidului Național Român a întrerupt legăturile cu guvernul maghiar de la Budapesta, iar la 23 decembrie/5 ianuarie 1914.

Poziție față de persecutarea românilor transilvăneni a adoptat şi primul-ministru român I.I.C. Brătianu, care l-a avertizat verbal, în ianuarie 1910, pe A.L. von Aehrenthal, ministrul de Externe al Austro-

[67] La 5 noiembrie 1905, la marea întrunire la Lugoj (20.000 de participanți) s-au adoptat decizii importante (recunoaşterea naționalității române, promovarea culturii şi limbii române etc.) pentru lupta națională a românilor din Austro-Ungaria.

[68] Doi ani mai târziu, la Alba Iulia, la începutul lunii iunie 1912, peste 20 000 de reprezentanți ai românilor din Transilvania au adoptat o Moțiune de protest împotriva proiectului de înființare a episcopiei greco-catolice maghiare şi au constituit un Comitet care să ia măsuri legale şi necesare pentru apărarea drepturilor autonome ale Bisericii greco-catolice române.

Ungariei, că această situație va avea consecințe politice defavorabile imperiului. La rându-i Liga culturală din Bucureşti a organizat, la 16/29 martie 1914, în sala Dacia un mare miting de protest față de asuprirea națională a românilor din Imperiul austro-ungar, iar la 18 septembrie/1 octombrie 1915, reprezentanții antantişti ai Partidului Conservator (Nicolae Filipescu), Partidului Conservator-Democrat (Take Ionescu) şi ai transilvănenilor aflați la Bucureşti, care militau pentru realizarea unității politice au înființat Federația unionistă.

Semnificativ pentru sensul luptei naționale a românilor este şi decizia din 14/27 decembrie 1914 a Congresului Ligii naționale pentru unitatea culturală a tuturor românilor privind schimbarea numelui în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor, Declarația de război împo-triva monarhiei austro-ungare semnată la Iaşi, la 7/20 ianuarie 1917, de către Comitetul național al românilor emigranți din Austro-Ungaria, plecarea, la 5/18 aprilie 1917, la Washington, a unei delegații a românilor transilvăneni, în frunte cu Vasile Lucaciu, preşedintele Ligii Culturale, pentru a face cunoscute guvernului şi opiniei publice americane revendicările românilor ardeleni, înființarea, în vara anului 1917, la Londra, a Societății anglo-română, care îşi propunea să facă cunoscută opiniei publice britanice justețea luptei românilor pentru unitate națională, precum şi constituirea, la Paris, la 17/30 aprilie 1918, a Comitetului național al românilor din Transilvania şi Bucovina (sub preşedința lui Traian Vuia, apoi a dr. I. Cantacuzino), care a militat inițial pentru independența Transilvaniei, apoi pentru unirea acesteia cu România.

Glas de protest împotriva politicii de deznaționalizare[69] şi asuprire promovată, de această dată de autoritățile habsburgice, au ridicat şi românii din *Bucovina*, provincie românească încorporată de Imperiu Habsburgic în 1775, chiar dacă au fost momente când mişcarea națională şi-a diminuat activitatea sau a fost înfrântă, cel puțin la nivelul partidelor

[69] Din 794 829 de locuitori ai Bucovinei, la începutul secolului XX, conform recensământului făcut de Habsburgi, 273 254 erau români, 305 101 ruteni şi 216 474 alte naționalități. Comparația cu situația din 1774 când românii erau cei mai numeroşi locuitori ai provinciei relevă politica de implantare a elementului străin în provincie, mai ales a celui rutean.

politice existente în provincie[70]. Un rol important în acest din urmă aspect l-au avut şi disensiunile apărute între români, unii dintre fruntaşii politici (din Partidul Social-Democrat Român din Bucovina, constituit în iulie 1906 la Cernăuţi, dar şi din alte partide) pronunţându-se pentru crearea unei Confederaţii democratice a popoarelor din Imperiu. Cu toate acestea, toţi au revendicat pentru românii bucovineni dreptul la şcoli proprii, folosirea limbii române în învăţământ, presă, justiţie etc.

Un rol important în cadrul acţiunii pentru unitate naţională l-a avut constituirea, în 1909, pe lângă Universitatea din Cernăuţi a unei Catedre de istorie naţională, condusă de Ion Nistor, care la 12 octombrie 1912 a inaugurat cursul „Însemnătatea istorică a românilor şi începuturile organizării lor de stat".

Un proces asemănător s-a înregistrat şi în *Basarabia*, mai ales la Chişinău, unde, ca urmare a luptei duse de ziarul „Basarabia" pentru promovarea limbii române în şcoală şi biserică, s-a redeschis Tipografia eparhială pentru tipărirea cărţilor religioase în limba română (aprilie 1905)[71], s-a constituit Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naţionale (30 octombrie/12 noiembrie 1905),

Tot la Chişinău au apărut o serie de ziare şi reviste care au contribuit (unele chiar dacă pentru scurt timp) la redeşteptarea naţională românească: „Basarabia" (mai 1906 – februarie 1907), care a militat pentru libertăţi democratice, introducerea limbii române în şcolile de stat şi autonomie pentru întreaga provincie[72]; „Viaţa Basarabiei" (aprilie-mai 1907), tipărit cu litere chirilice şi latine; revista „Luminătorul" (1/14 ianuarie 1908.), care a contribuit la cultivarea limbii române, la trezirea şi întărirea sentimentului naţional; gazeta „Cuvânt moldovenesc" (mai 1913) etc.

---

[70] Înfrângerea Partidului Poporal Naţional Român din Bucovina în alegerile din 1904 şi dizolvarea temporară a acestuia, până în ianuarie 1909 când şi-a reluat numele prin schimbarea denumirii Partidului Creştin Social Român din Bucovina (înfiinţat la 10 octombrie 1908).

[71] La cererea clerului basarabean din 31 octombrie 1906, Sinodul rus a aprobat, la 1/14 decembrie 1906, predarea limbii române (ca obiect de studiu neobligatoriu) la Seminarul teologic din Chişinău.

[72] În ultimul număr a publicat poezia „Deşteaptă-te române". Concomitent, în jurul gazetei s-a constituit nucleul Partidului Naţional-Democrat, care a militat pentru stăvilirea rusificării românilor basarabeni.

Acţiunilor desfăşurate în provinciile cotropite şi în Regat li s-au adăugat manifestările emigraţiei, care prin publicaţii remarcabile („La Roumanie" la Paris, „Steaua Română" la New York, „Românul", la Cleveland etc.), societăţi culturale şi ştiinţifice au informat opinia publică internaţională despre politica de deznaţionalizare dusă de autorităţile de ocupaţie împotriva românilor majoritari şi despre hotărârea unanimă a acestora de a se uni cu ţara de origine.

Unirea Basarabiei. În contextul în care Imperiul ţarist s-a destrămat primul, acţiunile unioniste au fost declanşate în Basarabia.

Actul propriu-zis al Unirii a fost precedat de constituirea, la Chişinău, a Partidului Naţional Moldovenesc (3/16 aprilie 1917), care a inclus în programul său revendicări social-politice şi naţionale (obţinerea unei largi autonomii administrative, judecătoreşti, bisericeşti, şcolare şi economice a Basarabiei, introducerea limbii române în administraţie, justiţie şi şcoli etc.), desfăşurarea de congrese ale societăţilor cooperatiste[73], ale învăţătorilor basarabeni[74], adunări ale preoţilor şi mirenilor basarabeni[75] etc.

Un rol important în acţiunea naţională l-au avut militarii basarabeni, care au cerut ca instruirea în toate şcolile româneşti din Transnistria să se facă în limba maternă, numirea de învăţători moldoveni, formarea unor catedre de limba română la Universităţile din Kiev şi Odessa, învăţământ în limba naţională, demilitarizarea administraţiei, înlocuirea comisarilor

[73] Primul congres a avut loc între 6/19 aprilie-17/30 aprilie 1917 solicitându-se autonomia administrativă, religioasă, intelectuală şi economică a Basarabiei; constituirea unui organ legislativ – Sfatul ţării –, învăţământ în limba maternă, efectuarea serviciului militar numai în Basarabia, încetarea colonizărilor în Basarabia, libertăţi naţionale pentru românii de peste Prut etc.

[74] Desfăşurate în perioada aprilie-iunie 1917, congresele învăţătorilor basarabeni au adoptat un program de dezvoltarea a învăţământului naţional, cu alfabet latin, predarea în limba maternă, inclusiv susţinerea serviciului divin. Cu acelaşi prilej s-a constituit şi Asociaţia învăţătorilor moldoveni din Basarabia şi de dincolo de Nistru, care a adoptat ca principală misiune soluţionarea problemelor stringente ale şcolii naţionale.

[75] Prima adunare a preoţilor şi mirenilor basarabeni a avut loc în perioada 19-20 aprilie – 2-3 mai 1917, solicitându-se autonomia Basarabiei, constituirea unui Consiliu suprem, studierea limbii materne a populaţiei majo-ritare, folosirea limbii materne în administraţie, judecătorie, biserică, respecta-rea drepturilor minorităţilor naţionale.

judeţeni cu reprezentanţi ai basarabenilor, numirea unui român basarabean în funcţia de comisar gubernial şi chiar convocarea, la Chişinău, pe bază proporţională, a Sfatului Ţării care să proclame autonomia Basarabiei pe temei naţional şi teritorial. Importante au fost şi deciziile Congresului ostăşeşc întrunit la Chişinău (20 octombrie/2 noiembrie – 27 octombrie/2 noiembrie 1917), care a proclamat autonomia teritorială şi politică a Basarabiei şi constituirea Sfatului Ţării[76].

Ca urmare, întrunit între 21 noiembrie/4 decembrie-2/15 decembrie 1917, Sfatul Ţării – organ suprem al puterii de stat în Basarabia şi Transnistria – a proclamat Basarabia, la 2 decembrie 1917, Republica Democratică Moldovenească (în compunerea Republicii Federative Democratice Ruse). Declaraţia adoptată prevedea convocarea Adunării Populare a Republicii Democratice Moldoveneşti, împărţirea egală a pământului la ţărani, fără plată, ziua de lucru de 8 ore, libertatea cuvântului, presei, drepturi egale pentru toţi conlocuitorii. Puterea executivă a fost încredinţată Consiliului Directorilor Generali (constituit la 8/20 decembrie)[77], care la 8/21 decembrie 1917 a decis trimiterea la Iaşi a unei delegaţii care să ceară guvernului român şi reprezentanţilor puterilor Antantei ajutor militar pentru a pune capăt jafurilor şi asasinatelor comise de grupurile bolşevice şi ostaşii ruşi. Unirea românilor de pe ambele maluri ale Prutului a fost cerută şi de românii transnistreni, întruniţi în congres, la Tirasopol, între 17/30– 18/31 decembrie 1917[78].

O nouă etapă în procesul unirii a avut loc la 24 ianuarie/6 februarie 1918 (zi simbolică pentru români), când Sfatul Ţării a votat în unanimitate independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti, iar puterea executivă a fost încredinţată unui Consiliul de Miniştri (în locul Consiliul Directorilor, care s-a dizolvat).

---

[76] Alcătuit din 195 deputaţi (150 români şi 45 ai minorităţilor) aleşi prin alegeri indirecte de către comitetele orăşeneşti, ţărăneşti, muncitoreşti şi de corporaţiile profesionale constituite.

[77] *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, pp. 341-342.

[78] Cu acel prilej au fost aleşi candidaţi transnistreni pentru alegerile pentru parlamentul Republicii Ucrainene de care depindeau din punct de vedere administrativ localităţile din stânga Nistrului.

Momentul final a avut loc la 27 martie/9 aprilie 1918 când, prin decizia Sfatului Țării, „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia, acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu România”[79]. Cu acelaşi prilej s-a decis ca: Sfatul Țării (cel existent) să-şi continue mai departe activitatea pentru „rezolvarea şi realizarea reformei agrare, după nevoile şi cererile norodului”; Basarabia să-şi păstreze „autonomia provincială”, având un Sfat al Țării (Dietă) ales în viitor prin vot universal, egal, direct şi secret; recrutarea armatei să se facă, în principiu, pe baze teritoriale; legile în vigoare să rămână în vigoare până ce Parlamentul român le va schimba (cu participarea reprezentanților Basarabiei); respectarea drepturilor minorităților din Basarabia; includerea a doi reprezentanți ai Basarabiei în guvernul român de la Bucureşti (desemnați de Sfatul Țării); trimiterea în Parlamentul român a unui număr de reprezentanți proporțional cu populația şi aleşi pe baza votului universal, egal, direct şi secret; desfăşurarea în Basarabia a tuturor alegerilor pe baza votului universal, secret şi direct; asigurarea prin Constituție a libertății personale, tiparului, cuvântului şi credinței; amnistierea tuturor călcărilor de lege, făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă”. Toate cele de mai sus urmau să fie incluse în Constituție, care urma să fie elaborată de Constituanta ce trebuia a fi convocată „neîntârziat” şi din care urmau să facă parte proporțional cu populația şi reprezentanții Basarabiei, aleşi prin vot universal, egal, direct şi secret[80].

A urmat promulgarea Decretului Regal din nr. 842 din 9/22 aprilie 1918 şi Declarația preşedintelui Consiliului de Miniştri prin care s-a luat act de decizia Sfatului Țării de la Chişinău privind unirea Basarabiei cu

[79] Basarabia s-a unit cu România, cu vot majoritar: 86 voturi pentru unire, 3 contra şi 36 abțineri.

[80] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri (1918-1933)*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 1999, pp. 17-18.

România[81], adoptarea Legii din 29 aprilie/12 mai 1918 cu privire la administrarea Basarabiei (prevedea unificarea administrativă şi legislativă a acesteia în componenţa României), votarea de către Sfatul Ţării, la 26-27 noiembrie/9-10 decembrie 1918, a Legii agrare pentru Basarabia[82], renunţarea de către Sfatul Ţării, la 27 noiembrie/10 decembrie 1918, la condiţiile de unire stipulate în actul din 27 martie 1918 şi declararea unirii necondiţionate cu România.

Unirea Bucovinei. La sfârşitul anului 1918, când era clar că zilele Imperiului austro-ungar erau numărate, Adunarea Constituantă convocată la Cernăuţi (14/27 octombrie 1918), la insistenţele intelectualităţii româneşti din Bucovina, a votat o Rezoluţie care prevedea „unirea Bucovinei integrale cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional independent". Cu acelaşi prilej s-a constituit un Consiliu Naţional, singurul în măsură „a hotărî sau trata asupra poporului român din Bucovina". La rându-i, Consiliul Naţional a instituit un guvern format din 14 secretari de stat, în frunte cu Iancu Flondor, care a cerut guvernatorului austriac să-i transmită întreaga putere în Bucovina şi a făcut cunoscut guvernului român deciziile Constituantei.

În urma devastărilor săvârşite de bandele de ucraineni şi de trupele austriece aflate în retragere, a climatului de teroare instituit împotriva românilor şi a pretenţiilor separatiste ale oficialilor ucraineni, care au ocupat chiar Palatul Naţional din Cernăuţi constituind un guvern, Consiliul Naţional a cerut, la 26 octombrie/8 noiembrie 1918, ajutor militar guvernului român. Ca urmare, Divizia 8 infanterie, comandată de generalul Iakob Zadik a intrat (30 octombrie/12 noiembrie 1918), în entuziasmul populaţiei, în Cernăuţi, permiţând Consiliului Naţional să-şi asume întreaga putere în stat. Puţin mai târziu, Congresul general al

[81] La 29 decembrie 1919, Adunarea Deputaţilor şi Senatul României au ratificat Decretul-lege nr. 842 din 9 aprilie 1918 privitor la unirea Basarabiei cu România.

[82] Legea prevedea exproprierea integrală a tuturor pământurilor care aparţineau coroanei Rusiei (udeluri), statului, Băncii Ţărăneşti şi mănăstirilor, zemstvelor, persoanelor fizice, juridice, pământurilor oraşelor, persoanelor străine. Subsolurile terenurilor expropriate rămâneau în proprietatea statului. A fost ratificată prin Decretele regale din 14/27 şi 16/29 decembrie 1918. La 11 martie 1920, Parlamentul României a adoptat, în unanimitate, Legea reformei agrare pentru Basarabia.

Bucovinei, întrunit la 15/28 noiembrie 1918, a constatat că ceasul „a sunat" şi, „în numele suveranităţii naţionale", a decis „Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României"[83].

Decizia liber consimţită a românilor bucovineni a fost ratificată prin Decret-regal la 18/31 decembrie 1918 şi confirmată de către Parlamentul de la Bucureşti, la 29 decembrie 1919. În anul următor, la 9 iunie 1920, Consiliul Naţional Polonez din Bucovina şi-a exprimat adeziunea la actul de unire al Bucovinei cu România.

Unirea Transilvaniei, Maramureşului, Crişanei şi Banatului. Într-un context internaţional asemănător s-au intensificat şi acţiunile unioniste în Transilvania, Maramureş, Crişana şi Banat. Pentru a face cunoscută opiniei publice mondiale revendicările românilor de peste munţi şi justeţea luptei pentru cauza naţională a românilor, o delegaţie a românilor transilvăneni în frunte cu Vasile Lucaciu, preşedintele Ligii Culturale, a plecat, la 5/18 aprilie 1917, la Washington. În acelaşi scop, la Londra s-a înfiinţat, în vara anului 1917, Societatea anglo-română, iar la Paris, la 17/30 aprilie 1918, Comitetul Naţional al românilor din Transilvania şi Bucovina, sub preşedinţia lui Traian Vuia, apoi a dr. I. Cantacuzino, care a militat pentru acordarea independenţei Transilvaniei şi apoi pentru unirea acesteia cu România.

La 29 septembrie/12 octombrie 1918, Comitetul Executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania, întrunit la Oradea, a adoptat în unanimitate Declaraţia de independenţă, care a negat dreptul Parlamentului şi guvernului ungar de a mai decide în numele românilor şi de a-i reprezenta la Conferinţa de pace, precizând că acest atribut revenea reprezentanţilor aleşi de propria Adunare Naţională. Citită de Alexandru Vaida în Parlamentul de la Budapesta (5/18 octombrie 1918), Declaraţia de la Oradea a reprezentat un document fără precedent în cadrul dublei monarhii, fiind primită cu entuziasm de românii de pretutindeni, în special de românii din provinciile româneşti ale imperiului, care au început să arboreze tricolorul naţional, să intoneze cântece patriotice, să introducă limba română în şcoli şi administraţie. Documentul a constituit în acelaşi timp şi un răspuns clar la manifestul „Către popoarele mele credincioase",

[83] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri (1918-1933)*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 1999, p. 20.

emis de împăratul Carol I de Habsburg (3/16 octombrie 1918), prin care se propunea reorganizarea Austro-Ungariei într-o confederație formată din șase state „independente": austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean. Prin urmare, Transilvania urma să rămână în continuare în componența Ungariei, iar partea de nord-vest a Bucovinei, cu orașele Cernăuți, Storojineț și Siret, în cea a Ucrainei.

Dreptul monarhiei austro-ungare de a decide soarta românilor din Austro-Ungaria a fost contestat și de Comitetul național al românilor emigrați din Austro-Ungaria, care a adoptat, la Iași (6/19 octombrie 1918) o Declarație potrivnică. Un răspuns ferm a dat împăratului Carol I de Habsburg (16/29 octombrie 1918) și Corpul voluntarilor transilvăneni și bucovineni, care a adoptat o Declarație prin care se proclama dezlipirea provinciilor românești Transilvania, Banatul, Maramureșul și Bucovina de Austro-Ungaria și unirea lor cu România.

După ce la 16/29 octombrie 1918 socialiștii români transilvăneni au propus conducerii Partidului Național Român formarea unui Consiliu Național al românilor care „să preia conducerea teritoriilor locuite de români", la 17/30 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Național Român Central, ca unic organ de conducere a românilor transilvăneni, condiție asumată prin proclamația Către națiunea română din 18/31 octombrie 1918. Pentru păstrarea liniștii în zonele locuite de români și a face față represaliilor autorităților și trupelor ungare, Consiliul Național Român Central a decis (25 octombrie/7 noiembrie 1918) înființarea de gărzi naționale și de gărzi civile sătești pe întreg teritoriul locuit de români în Transilvania și Ungaria.

După eșuarea tratativelor de la Arad (31 octombrie/13 noiembrie – 2/15 noiembrie 1918) cu reprezentanții Consiliului Național Maghiar și ai guvernului Károlyi, care urmăreau să salveze Ungaria Mare și să creeze din Transilvania o autonomie cantonală de tip elvețian, Consiliul Național Român Central a făcut cunoscut (7/20 noiembrie 1918), în urma consultărilor avute cu reprezentanții autorităților române de la Iași, convocarea Adunări Naționale de la Alba Iulia.

Astfel, la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, în sala Casinei din Alba Iulia, au avut loc lucrările Adunării Naționale la care au participat 1.228 de delegați aleși în circumscripțiile electorale și de diferite instituții și organizații politice, culturale, profesionale, de învățământ, religioase, militare, de femei, sindicat etc. După luări de cuvânt entuziaste, Rezoluția

Adunării Naţionale a decretat unirea cu România, a rezervat teritoriilor româneşti unite cu Ţara „autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal" şi a proclamat: „dreptul inalienabil al naţiunii române la întreg Banatul, cuprins între Mureş, Tisa şi Dunăre", „deplina libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare", „egala îndreptăţire şi deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat", „înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieţii publice", „desăvârşita libertate de presă, asociere şi întrunire", „reforma agrară radicală" etc[84]. Cu acelaşi prilej, Adunarea Naţională a salutat cu „iubire şi entuziasm liberarea naţiunilor subjugate până aici de monarhia austro-ungară" şi a decis constituirea Marelui Sfat Naţional Român (compus din 250 de membri, dintre care 200 au fost aleşi imediat), care la rându-i a numit Consiliul Dirigent (guvernul provizoriu). Deciziile istorice de la Alba Iulia, care au finalizat procesul istoric de făurire a statului naţional unitar român, au fost aclamate cu entuziasm de către cei peste 100 000 de participanţi pe Câmpul lui Horea.

A doua zi după adoptarea Rezoluţiei de unire, Marele Sfat Naţional şi-a desemnat preşedintele în persoana lui Gheorghe Pop de Băseşti, şi a ales Consiliul Dirigent, condus de Iuliu Maniu. Puţin mai târziu (11/24 decembrie 1918), regele Ferdinad I a emis Decretul-lege de unire a Transilvaniei, Crişanei, Maramureşului şi Banatului cu România şi Decretul de organizare provizorie a Transilvaniei, conform căruia serviciile publice rămâneau sub conducerea Consiliului Dirigent[85], iar armata, afacerile străine, căile ferate, poştele, telegraful, telefoanele, circulaţia financiară, vămile, împrumuturile publice şi siguranţa statului treceau în administraţia guvernului de la Bucureşti, în cadrul căruia Transilvania urma să fie reprezentată prin miniştri fără portofoliu. Apoi, la actul unirii au aderat şi saşii (29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919), evreii (18 martie 1919) şi şvabii (19 august 1919).

Cele trei decizii istorice de la Cernăuţi, Chişinău şi Alba Iulia concretizare prin unirea cu patria-mamă a tuturor provinciilor istorice româneşti aflate sub dominaţie străină au împlinit visul se secole al

[84] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 21.

[85] Consiliul Dirigent al Transilvaniei a fost desfiinţat la 4 aprilie 1920, atribuţiile sale trecând asupra guvernului de la Bucureşti.

tuturor românilor, toate la un loc constituind ceea ce Nicolae Iorga denumea „cea mai mare faptă din toată viaţa neamului românesc”[86].

Desăvârşirea unităţii naţional statale a românilor în istoricul an 1918 nu a fost un fenomen izolat, ci a făcut parte dintr-un proces mult mai amplu derulat în întregul spaţiu central, estic şi sud-estic european în contextul destrămării imperiilor ţarist şi austro-ungar, concretizat prin constituirea Cehoslovaciei – 29 octombrie 1918, Ungariei – 2 noiembrie, Poloniei – 7 noiembrie, Austriei – 12 noiembrie, Regatului Sârbo-Croato-Sloven – 24 noiembrie.

Apărarea şi confirmarea internaţională a Marii Uniri (1919-1920)

Apărarea Marii Uniri. Hotărârile istorice de la Alba Iulia au fost puse în pericol de prevederile Convenţiei de armistiţiu de la Belgrad din 31 octombrie/13 noiembrie 1918, încheiată de către generalul Franchet d Ésperey (în numele trupelor aliate) cu guvernul ungar, prin care cursul Mureşului era stabilit în mod arbitrar (şi în contradicţie cu tratatul politic şi convenţia militară încheiată în 1916 cu România) ca linia de demarcaţie între trupele aliate şi armata ungară. Ca urmare, însemnate părţi din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş erau lăsate sub autoritatea guvernului de la Budapesta.

După multe contestaţii şi tratative cu generalul Franchet d Ésperey (şi cu sprijinul generalului H.M.Berthelot), trupele române au primit, la 11/24 decembrie 1918, permisiunea de a depăşi linia de demarcaţie a Mureşului şi a de veni în sprijinul populaţiei româneşti, supusă violenţelor autorităţilor maghiare. Cu toate că trupele române au putut pătrunde astfel în Cluj, Crişana şi Banatul au continuat să rămână în afara graniţelor României, chiar dacă la 12/25 februarie 1919, Consiliul Militar Interaliat a aprobat ca trupele române să înainteze până pe aliniamentul Satu Mare-Carei-Oradea-Salonta-Arad, dincolo de care s-a constituit, la 13/26 februarie 1919, o „zonă neutră” (între România şi Ungaria), care urma să fie ocupată de trupe franceze, engleze, italiene, eventual americane.

[86] „Neamul românesc” din 25 noiembrie 1918. „Pentru noi – continua ilustrul savant – e o necesitate istorică ajunsă la recunoaştere şi o suferinţă mângâiată, o muncă ce-şi găseşte răsplata. Şi, astfel, avem dreptul de a crede acest fapt definitiv şi etern”.

Refuzul Republicii Ungare a Sfaturilor, proclamată la 8/21 martie 1919[87], mobilizarea militară decretată de noul guvern de la Budapesta, declarația că Ungaria se afla în stare de război cu „toate statele vecine de la care are ceva de revendicat" şi atacul declanşat, la 15/16 aprilie[88] împotriva României au provocat riposta comandamentului şi trupelor române, între 16 şi 18 aprilie (acceptată de către comandamentul aliat), care au înaintat până la limita vestică a „zonei neutre" şi apoi, datorită imperativelor de ordin militar, până pe cursul Tisei (1 mai), fără ca aceasta să determine guvernul ungar să renunțe la intențiile sale agresive, puse din nou în practică la 20 iulie 1919, când armata maghiară a atacat pe frontul Tisei, respingând trupele române. Fără să mai aştepte aprobarea sau ajutorul Consiliului Suprem Interaliat, armata română a contraatacat la 24 iulie, forțând iar Tisa (27 iulie) şi înaintând spre Budapesta în care au pătruns la 3 august 1919[89].

Prezența temporară a armatei române pe teritoriul Ungariei, în timpul căreia militarii români au garantat liniştea, avutul şi viața cetățenilor, neintervenind în viața politică, a avut un caracter pur militar, luând sfârşit în noiembrie 1919, când trupele române au început să se retragă din Ungaria. La două zile după ce militarii români au părăsit Budapesta (16 noiembrie), forțele aliate au permis intrarea în capitala Ungariei a trupelor comandate de amiralul Horthy Miklos[90].

Concomitent, trupele române au intervenit pentru apărarea noilor frontiere din estul şi nord-estul țării, în Basarabia şi Bucovina, împotriva atacurilor şi provocărilor ruseşti şi ucrainiene.

Confirmarea internațională. Concomitent cu apărarea Marii Uniri prin forța armelor, guvernul român a desfăşurat o susținută activitate diplomatică pentru confirmarea internațională a acesteia prin tratatele care se pregăteau în cadrul Conferinței de pace, care şi-a deschis lucrările la

---

[87] Preşedinte a fost desemnat Garbai Sándor, iar ministru de Externe Kun Béla.

[88] Începând cu 1 aprilie 1919 România a adoptat calendarul gregorian, ziua de 1 aprilie stil vechi devenind 14 aprilie stil nou.

[89] Kun Béla a părăsit Budapesta, refugiindu-se la Viena.

[90] Pe larg: Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1918*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Paris, la 5/18 ianuarie 1919. Printre cele 32 de state care şi-au trimis delegaţii la Conferinţa păcii s-a aflat şi România, plasată printre ţările cu „interese limitate/speciale", în pofida tratatului politic din 1916 şi a faptului că la sfârşitul războiului a făcut parte din grupul celor 27 de state învingătoare.

Ca urmare, în timpul lucrărilor forumului mondial, I.I.C.Brătianu, şeful delegaţiei române a protestat deseori faţă de tratamentul discriminatoriu aplicat României (şi celorlalte state mici şi mijlocii), a prezentat efortul de război al ţării (la 19 ianuarie/1februarie 1919), a făcut eforturi deosebite pentru ca interesele ei naţionale să fie satisfăcute, în virtutea dreptului istoric.

În final, Conferinţa a consacrat, prin tratatele de pace încheiate, actele unirii românilor din 1918: unirea Bucovinei – prin tratatul cu Austria de la Saint-Germain (10 septembrie 1919) şi unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului – prin tratatul cu Ungaria de la Trianon (4 iunie 1920); graniţa româno-bulgară stabilită prin tratatul de la Bucureşti din august 1913, a fost reconfirmată prin tratatul cu Bulgaria de la Neuilly sur Seine (27 noiembrie 1919). Concomitent, Tratatul frontierelor de la Sevres[91], încheiat între principalele puteri Aliate şi Asociate, pe de o parte, şi Polonia, Cehoslovacia, România şi Regatul Sârbo-Croato-Sloven, pe de altă parte, a reconfirmat suveranitatea acestor state asupra teritoriilor desemnate de Conferinţa de pace[92]. Frontierele României aveau să mai fie recunoscute şi prin tratatul de la Lausanne, încheiat cu Turcia la 24 iulie 1923, care a înlocuit tratatul de la Sevres din 1920.

În absenţa Rusiei Sovietice de la lucrările conferinţei de pace, „suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei" a fost recunoscută prin tratatul de pace de la Paris din 28 octombrie 1920, semnat de România, pe de o parte, şi Marea Britanie, Franţa, Italia şi Japonia, pe de altă parte, în baza declaraţiei din 3 martie 1920 a Consiliului Suprem Aliat.

[91] Care însoţea tratatul de pace cu Turcia, încheiat la aceeaşi dată în aceeaşi localitate.

[92] Art. 2 şi 3 precizau frontierele României cu statele vecine, consemnând punctele mai importante de graniţă.

Consacrarea internațională a granițelor României s-a făcut cu mari dificultăți datorită intereselor strategice şi economice[93] ale marilor puteri, necunoaşterii adevăratei realități istorice, etnice şi geografice, încercărilor delegației ungare, în special, de a menține hotarele fostului Imperiu al Sfântului Ştefan. În acest sens, în 1919, guvernul ungar, atrăgându-şi sprijinul unor politicieni şi oameni de afaceri francezi şi englezi, a lansat ideea constituirii unei Confederații a statelor danubiene, combătută virulent de către guvernele României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, care au reuşit, în 1920, să determine guvernele de la Paris şi Londra să abandoneze această idee[94].

În contextul în care o mare parte a teritoriului românesc se aflase sub ocupație germană timp de aproape doi ani, pagubele înregistrate ridicându-se la 72 miliarde lei aur[95], delegația română a solicitat reparațiile corespunzătoare, neacordate însă de marile puteri decât într-o foarte mică măsură. În absența delegației române, conferința de la Spa din 1920 a repartizat României o cotă de numai 1% din reparațiile germane şi de 10,55% din cele orientale, adică mult prea puțin față de pierderile înregistrate şi de efortul comun la obținerea victoriei. Din acest motiv guvernul român avea să refuze procentul infim acordat. După numeroase insistențe, delegații români au fost primiți la Conferința interaliată de la Londra (iulie-august 1924) şi la conferința miniştrilor de finanțe de la Paris (ianuarie 1925), ultima atribuind României 1,1% din reparațiile germane şi din prima jumătate a celor orientale şi 20% din cea de-a doua jumătate a celor orientale[96]. În final, România nu avea să beneficieze nici de această mică parte atribuită.

---

[93]Relevând acest lucru, I.I.C.Brătianu consemna, în iunie 1919: „Nu ne putem face iluzii, ne aflăm în fața ... apetiturilor trusturilor care hotărăsc în spatele lui Wilson". La rându-i, „Viitorul" din 20 iunie 1920, consemna: „Dacă delegația noastră ar fi fost mai culantă în chestia petrolului multe ultimatumuri n-am fi primit şi multe articole de gazetă injurioase împotriva noastră nu s-ar fi scris într-o anumită presă din America şi din Anglia".

[94] Emilian Bold, Valeriu Florin Dobrinescu, *Conferința de pace de la Paris (1919-1920),* în *Românii în istoria universală,* vol. 1, Iaşi, 1986, pp. 486-487.

[95] *Ibidem*, p. 488.

[96] Ion Agrigoroaiei, *Rolul şi locul României în relațiile internaționale din perioada interbelică,* în *Românii în istoria universală,* vol. 1, Iaşi, 1886, p. 502.

O altă problemă cu care s-a confruntat delegaţia română la conferinţa de pace de la Paris s-a referit la înscrierea în tratatele încheiate, în special în cel cu Austria şi în cel al „minorităţilor" a unor clauze care să nu lezeze suveranitatea şi independenţa statului român. Protestelor repetate şi vehemente făcute de I.I.C.Brătianu, reprezentanţii marilor puteri le-au răspuns cu presiuni şi ameninţări referitoare chiar la recunoaşterea apartenenţei Bucovinei la România. Rezistenţa românească la aceste ameninţări[97] nu a încetat nici după retragerea şefului delegaţiei române de la Conferinţa de pace şi demisia guvernului pe care îl prezida. Grav a fost faptul că nu au încetat nici măsurile restrictive ale marilor puteri, importurile româneşti fiind practic blocate. Prin numeroase ultimatumuri (12)[98] guvernul român a fost atenţionat că dacă nu-şi retrimitea delegaţii la Paris pentru a semna cele două tratate ţara urma să fie exclusă din rândul puterilor aliate şi asociate.

Într-un asemenea context, la 9 decembrie 1919, delegaţia română, condusă de noul prim-ministru Alexandru Vaida-Voevod, a revenit la Paris unde a semnat tratatul de la Saint-Germanin en Laye cu Austria şi de la Neuilly sur Seine cu Bulgaria. Cu acelaşi prilej a fost semnat şi Tratatul minorităţilor, reformulat prin suprimarea referirilor la Tratatul de la Berlin din 1878, cu privire la independenţa condiţionată a României, şi a art. 10 şi 11 care prevedeau legi speciale pentru evrei, ultimele două fiind înlocuite printr-un aliniat prin care se lua act de Decretul-lege din 29 noiembrie 1919, care conferea acestei minorităţi aceleaşi drepturi cu cele ale populaţiei române[99]. Modificările obţinute de către delegaţia română nu au înlăturat însă complet posibilităţile de intervenţie ale marilor puteri în problemele interne ale României.

---

[97] Referindu-se la poziţia reprezentanţilor marilor puteri faţă de problemele ridicate de delegaţii români, Take Ionescu consemna: „Francezii oftează cu noi, dar votează cu Anglia şi mai ales cu America".

[98] „Modul cum Consiliul Suprem a tratat, sau mai bine zis a maltratat România – recunoştea Raymond Poincaré – este o probă că diplomaţii democraţi de după război ai Puterilor mari, întocmai ca imperialiştii dinainte de război, n-au fost la înălţimea timpurilor".

[99] Preambulul Tratatului minorităţilor prevedea de această dată că tratatul „nu era impus, ci discutat şi convenit" între marile puteri şi România, fapt care anula caracterul obligatoriu al acceptării anticipate a clauzelor prevăzute în art. 60 al tratatului cu Austria.

II. **ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL GEOPOLITIC INTERBELIC**

După Marea Unire din 1918, România a promovat în plan extern o politică activă, care a vizat apărarea independenței şi suveranității naționale, a integrității teritoriale şi crearea unui climat de securitate în stare să asigure pacea în zonă şi în Europa, în conformitate cu principiile înscrise în Pactul Societății Națiunilor, semnat şi de reprezentanții României încă de la elaborare (28 iunie 1919), încheind în acest scop tratate de alianță bi- şi multilaterale, cu caracter defensiv[100].

România şi Mica Înțelegere

În cadrul preocupărilor pentru apărarea independenței naționale şi a integrității teritoriale, amenințate de revizionismul statelor nemulțumite de deciziile organelor de conducere a Conferinței de pace de la Paris şi în contextul în care unele cercuri politice şi economice franceze preconizau constituirea unei Confederații danubiene în cadrul căreia Ungaria ar fi urmat a avea un statut privilegiat[101], delegațiile cehoslovacă, iugoslavă şi

[100] Pe larg, Viorica Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2003; Mihai Retegan, *În balanța forțelor*, Editura SEMNE, Bucureşti, 1994; Alexandru Oşca, *Managementul crizelor regionale*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bureşti, 2004.

[101] Guvernul ungar a încredințat grupului francez „Creusot" exploatarea rețelei de căi ferate ungare şi lucrările de regularizare a cursului Dunării. A pretins în schimb ca România, Cehoslovacia şi Iugoslavia să fie convinse să cedeze industriei ungare materiile prime necesare şi să accepte tarife scăzute la mijloacele de transport, care urmau a fi stabilite de către o comisie mixtă cu sediul la Budapesta. Îngrijorate, guvernele român, cehoslovac şi iugoslav au combătut cu vigoare acest plan.

română au discutat, chiar în capitala Franței, problema constituirii unei alianțe defensive est-europene. La rându-le, văzând în această inițiativă un viitor pericol pentru integritatea teritorială a statelor lor, guvernele de la Praga şi Belgrad au încheiat la 14 august 1920 o convenție de alianță defensivă, după care imediat Eduard Beneš s-a deplasat la Bucureşti propunând aderarea României[102].

Cu toate că Take Ionescu, ministrul de Externe român, dorea încheierea unei alianțe mult mai cuprinzătoare, care să includă şi Polonia şi Grecia[103], în final, ca urmare a încercării ex-împăratului Carol de Habsburg de a reveni în Ungaria[104] (în martie 1921), spre a-şi recăpăta tronul, la 23 aprilie 1921, la Bucureşti, a fost încheiată Convenția de alianță defensivă româno-cehoslovacă.

Documentul prevedea că „în cazul unui atac neprovocat din partea Ungariei împotriva uneia din Înaltele Părți Contractante, cealaltă Parte se angaja să contribuie la apărarea Părții atacate" în chipul determinat prin angajamentul" conform prevederilor unei Convenții militare care urma să fie încheiată ulterior. Cu acelaşi prilej, cele două guverne şi-au luat

[102] Pe larg, Eliza Campus, *România şi Mica Înțelegere*, Bucureşti, 1968.

[103] În viziunea lui Take Ionescu alianța „în cinci", constituită între România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia şi Grecia, trebuia să reprezinte o barieră împotriva expansionismului german în Europa de est. În acest sens a obținut şi asentimentul guvernelor de la Paris (Franța considera România „elementul cel mai important la Răsărit"), Roma, Londra (Marea Britanie avea unele rezerve față de participarea Poloniei pentru a nu spori prea mult influența franceză în zonă), Praga, Belgrad. Concomitent a încercat să concilieze neînțelegerile polono-cehoslovace. În final, deoarece Polonia a dorit să se alieze numai cu România, nu şi cu Cehoslovacia, planul lui Take Ionescu a fost abandonat (decembrie 1920), decizându-se ca Mica Înțelegere să se constituie „pe etape".

[104] România, Cehoslovacia şi Iugoslavia au protestat energic față de această posibilitate, determinând Conferința ambasadorilor de la Paris să adopte, la 31 martie 1921, o rezoluție prin care invita guvernul ungar să respecte hotărârea Conferinței de pace din 2 februarie 1920 prin care se stabilise că restaurarea Habsburgilor era în discordanță cu deciziile Puterilor Aliate şi Asociate. Concomitent, guvernele celor trei state menționate au cerut guvernului ungar să-l îndepărteze pe fostul împărat. În acest context, Parlamentul de la Budapesta a anulat dreptul de succesiune la tron al Casei de Austria, Carol de Habsburg fiind escortat în insula Madeira din Atlantic, unde a decedat la 4 august 1922.

obligaţia de a nu încheia „vreo alianţă cu o a treia Putere fără a înştiinţa prealabil cealaltă Parte" (art. 3) şi de a se sfătui „asupra problemelor de politică externă relative la raporturile lor cu Ungaria" (art. 4)[105].

Cu toate că între România şi Iugoslavia existau unele neînţelegeri în problema bisericilor şi şcolilor române din Banatul sârbesc, la 7 iunie 1921, tot la Bucureşti a fost semnată Convenţia de alianţă defensivă româno-iugoslavă, cu un conţinut asemănător celei dintre România şi Cehoslovacia, cu deosebirea că de această dată alianţa funcţiona şi în cazul unui „atac neprovocat" din partea Bulgariei.

Prin urmare, alianţa dintre România, Cehoslovacia şi Iugoslavia (Mica Înţelegere) a avut de la început un caracter defensiv, fiind constituită ca un instrument de apărare a statu-quo-ului teritorial est-european, o replică la manifestările revizioniste ale Ungariei, în primul rând.

Ea nu a putut fi realizată „în cinci" deoarece Polonia avea diferende teritoriale cu Cehoslovacia (zona Teschen[106]) şi relaţii bune cu Ungaria (în detrimentul statelor vecine acesteia). Concomitent, guvernul de la Varşovia a apreciat că alianţa cu Franţa (19 februarie 1921) îi era suficientă pentru securitatea graniţei de apus, iar cea cu România (3 martie 1921) pentru cea de răsărit. La rându-i, Grecia nu s-a putut implica datorită războiului dus împotriva Turciei.

Înrăutăţirea situaţiei internaţionale a determinat conducerile celor trei state care constituiau Mica Înţelegere să procedeze la reorganizarea structurilor politice şi militare pentru a le face mai eficiente.

Mai întâi, ca urmare a acţiunilor Italiei, care prin sistemul de tratate încheiate[107] încerca să izoleze Iugoslavia[108] şi să creeze probleme Micii Înţelegeri, statele care compuneau Mica Înţelegere au încercat la Ioakimov (13-15 mai 1927) să stabilească mijloacele şi căile pentru atragerea în alianţă a Ungariei, România sfătuind, totodată, Iugoslavia,

---

[105] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri, 1918-1933*, Bucureşti, 1999, p. 103.

[106] Cu toate acestea, la 6 noiembrie 1921, Polonia şi Cehoslovacia au încheiat o Convenţie defensivă. Ulterior, la lucrările unora dintre sesiunile Micii Înţelegeri a participat şi câte un reprezentant al Poloniei.

[107] La 16 septembrie 1926 cu România, la 27 noiembrie 1925 şi 22 noiembrie 1927 cu Albania, la 4 aprilie 1927 cu Ungaria.

[108] Pentru a evita acest lucru Franţa a încheiat un tratat cu Iugoslavia la 11 noiembrie 1927.

spre satisfacţia Franţei, să dea dovadă de moderaţie. Concomitent, la Ioakimov s-a discutat problema strângerii legăturilor economice[109] dintre cele trei state, precum şi dintre Marile State Majore. O consecinţă imediată a conferinţei a constat în ameliorarea relaţiilor iugoslavo-italiene.

Apoi, la 20 februarie 1929, ca urmare a planurilor anglo-franceze de organizare economică a Europei centrale, prin refacerea unităţii economice a fostului Imperiu austro-ungar, statele Micii Înţelegeri au încercat să pună bazele pentru o colaborare economică mai eficientă şi benefică[110].

După ce la 21 mai 1929, la Belgrad, au fost semnate protocoale referitoare la prelungirea celor trei tratate de alianţă, la 27 iunie 1930, la Strbské Plesso, a fost încheiat un acord complementar la tratatele de amiciţie şi de alianţă existente, art. 4 al acestuia prevăzând că în funcţie de situaţie cei trei miniştri de Externe puteau decide de comun acord ca „într-o chestiune determinată reprezentarea sau apărarea unui punct de vedere să poată fi încredinţată sau unui singur delegat, sau unui singur stat". Chiar dacă înţelegerile vizau mai mult probleme economice, care datorită crizei economice nu s-au aplicat, deciziile de la Strbské Plesso a reprezentat primul acord comun al Micii Înţelegeri.

Un an mai târziu, la 11 mai 1931, reprezentanţii celor trei state au semnat o Convenţia militară, care preciza, la art. XI, că în situaţia în care unul dintre statele pe care le reprezentau s-ar fi găsit „în stare de război cu indiferent ce stat", celelalte două se angajau „de a lăsa să treacă şi de a uşura transportul mijloacelor pe teritoriul lor cu destinaţia spre acea putere".

---

[109] Ministrul de Externe iugoslav s-a declarat gata să încheie o convenţie comercială cu România şi să înceapă negocieri în acelaşi sens cu Cehoslovacia. În iunie 1928 a prezentat un Aide-mémoire pentru constituirea unui comitet care să asigure cooperarea economică.

[110] Situaţia diferită a dezvoltării economice a determinat unele propuneri care le-au situat pe poziţii deosebite. În timp ce Cehoslovacia, de exemplu, a elaborat un proiect neoficial de creare a unei vaste întreprinderi de exploatare a Dunării, care ar fi dus la internaţionalizarea fluviului, acţiunea urmând apoi să permită constituirea unei confederaţii danubiene, cu participarea Turciei, stat riveran Mării Negre, România şi Iugoslavia au preferat transpunerea în practică a deciziilor luate la Bucureşti în 1931 privind realizarea imediată a unui sistem preferenţial în favoarea produselor agricole. Interesele economice ale celor trei aliaţi au făcut ca aceste planuri să nu poată fi transpuse în realitate.

Apoi, la mijlocul lunii decembrie 1932, miniştrii de Externe ai României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei au decis la Belgrad „perfecționarea şi reorganizarea Micii Înțelegeri" prin crearea unui Consiliu, ca organ permanent, care urma să se întrunească de trei ori pe an, precum şi a unui Secretariat permanent, cu sediul la Geneva[111]. Discuțiile în vederea reorganizării au fost accelerate de incidentul de la Hirtenburg din ianuarie 1933 când s-a descoperit un transport de arme din Italia, livrate Ungariei prin Austria, precum şi de preluarea puterii în Germania de către Hitler. Reluate la 15 şi 16 februarie 1933, la Geneva, discuțiile au vizat transformarea Micii Înțelegeri într-un organism internațional unificat „deschis eventual şi altor state".

Pactul de organizare al Micii Înțelegeri, publicat la 16 februarie 1933[112], prevedea la art. 1 constituirea unui *Consiliu Permanent*, compus din miniştrii de Externe ai celor trei state[113] sau din delegați speciali, ca „organ director al politicii comune", hotărârile urmând a fi luate în unanimitate. În afara „raporturilor sale regulate pe cale diplomatică", Consiliul Permanent urma să se întrunească, „în mod obligatoriu", de cel puțin trei ori pe an. Art. 4 prevedea principiul „egalității absolute" a celor trei state în luarea deciziilor şi în raporturile cu terții, iar art. 5 stabilea că în funcție de situație, Consiliul Permanent putea să decidă ca într-o anumită problemă „reprezentațiunea sau apărarea punctului de vedere al statelor Micii Înțelegeri să fie încredințată unui singur delegat sau delegațiunii unui singur stat". Cu acelaşi prilej a fost constituit un *Consiliu Economic* al statelor Micii Înțelegeri pentru „coordonarea progresivă a intereselor economice" ale celor trei țări, fie între ele, fie în raporturile cu state terțe, precum şi un Secretariat al Consiliului

[111] Cu acel prilej, Eduard Beneš a cerut ca Mica Înțelegere să-şi schimbe numele în *Liga pentru Europa Centrală*, în care să poată intra şi alte state, precum Polonia. În cadrul discuțiilor Benes şi Jeftic au mai preconizat realizarea unei economii dirijate care să facă din Mica Înțelegere „un bloc indivizibil" pentru a permite aderarea şi a Ungariei şi Austriei. Acest lucru ar fi dus la încălcarea suveranității statelor componente, fapt respins de Nicolae Titulescu. Probleme au apărut şi datorită economiei preponderent agrare a României şi Iugoslaviei şi industriale a Cehoslovaciei.

[112] Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 176-178.

[113] Funcția de Preşedinte al Consiliului Permanent era îndeplinită de ministrul de Externe al statului în care se ținea întrunirea obligatorie anuală.

Permanent. Extrem de importante erau şi prevederile art. 10 care stipulau că „politica comună a Consiliului Permanent" trebuia să fie inspirată de principiile generale cuprinse în Pactul Societăţii Naţiunilor, Pactul de la Paris, Actul general de arbitraj şi în alte documente adoptate de comunitatea internaţională[114].

Unitatea Micii Înţelegeri şi dorinţa de pace a acesteia au fost evidenţiate, din nou, la 11 decembrie 1933, la Košice, de Nicolae Titulescu şi Eduard Beneš. Apoi, amplificarea campaniei revizioniste, au determinat statele Micii Înţelegeri să decidă la Zagreb, la 22 ianuarie 1934, adoptarea unei tactici ofensive, atât din punct de vedere politic cât şi propagandistic. Concomitent, Romînia, Cehoslovacia şi Iugoslavia au căzut de acord asupra principiilor de bază privind constituirea unei noi organizaţii defensive regionale – Înţelegerea Balcanică – şi asupra necesităţii normalizării relaţiilor cu Uniunea Sovietică.

Relaţiile cu Polonia

În cadrul preocupărilor de garantare a integrităţii teritoriale la graniţa de est, guvernul român a încheiat, la 3 martie 1921, la Bucureşti, o Convenţie de alianţă defensivă cu Polonia prin care cele două state se angajau „să se ajute reciproc în cazul când una dintre ele ar fi atacată, fără provocaţiune din parte-i, la frontierele sale orientale actuale". Într-o asemenea situaţie, statul neatacat urma să se considere „în stare de război şi-i va da concurs înarmat", conform celor stabilite prin Convenţia militară ce urma a fi încheiată. Art. 2 prevedea obligaţia consultărilor reciproce în probleme de politică externă în ceea ce priveşte „raporturile lor faţă de vecinul de la est". În situaţia în care, „contrar sforţărilor lor paşnice", cele două state s-ar fi aflat în stare de „război defensiv" conform prevederilor menţionate în art. 1, ele se angajau „să nu trateze şi să nu încheie nici armistiţiul, nici pacea, una fără alta". Conform art. 6 nici una dintre părţi nu putea să încheie „vreo alianţă cu a treia putere, fără să se consulte în prealabil cu cealaltă"[115].

[114] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri*, 1918-1933, pp. 176-178.
[115] Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 100.

La 26 martie 1926, Convenția de alianță polono-română a fost reînnoită, art. 1 precizând că România şi Polonia se obligau „a respecta în chip reciproc şi a menține contra oricărei agresiuni integritatea lor teritorială actuală şi independența politică prezentă". În situația în care ar fi fost atacate „fără provocare din parte-le" se angajau să-şi dea „imediat ajutor şi sprijin"[116]. Prin urmare, angajamentele reciproce de sprijin au fost lărgite la formula „erga omnes", însă acest lucru nu a fost consemnat şi în convențiile militare.

Încercând să caute noi mijloace de apărare în fața primejdiei revizioniste, România a urmărit, în martie 1933, strângerea legăturilor cu Polonia, precum şi găsirea de noi mijloace de înțelegere între aceasta şi Cehoslovacia, beneficiind în acest demers şi de sprijinul Franței. Încercările nu au avut succes datorită orientării politicii guvernului de la Varşovia spre Germania, cu care avea să încheia un pact bilateral în ianuarie 1934.

În perioada 1936-1937 în relațiile româno-polone s-a produs un proces de redresare, fără să se ajungă însă la armonizarea completă a pozițiilor internaționale ale celor două state.

Relațiile cu Franța

Urmărind angajarea Franței în procesul de garantare şi asigurare a statu-quo-ului teritorial al României în cazul unui atac neprovocat, diplomații români au început încă din martie 1924 discuții cu omologii francezi pentru încheierea unui tratat de alianță bilaterală. Concomitent, guvernul francez a fost rugat să intervină la Moscova pentru ca aceasta să recunoască statu-quo-ul teritorial al României, adică şi apartenența Basarabiei la statul român. Nedorind să supere Germania şi Marea Britanie[117], angajate deja în discuții pentru încheierea unui pact de securitate rhenan, Parisul a amânat finalizarea discuțiilor cu Bucureştii, fapt care a provocat în Capitala României neîncredere, dezamăgire şi suspiciune.

---

[116] *Ibidem*, pp. 101-102.

[117] Guvernul francez ştia că Marea Britanie nu dorea extinderea influenței franceze în estul Europei şi nici extinderea garanțiilor de securitate asupra statelor din această zonă geografică.

Abia în 1926, în contextul în care urmărea să obțină sprijinul statelor est-europene la Conferința dezarmării de la Geneva şi să contracareze politica pro-italiană a guvernul Averescu, guvernul francez a decis să semneze, la Paris, la 15 iunie (datorită crizei de guvern din Franța, documentul a fost antedatat 10 iunie[118]), tratatul de prietenie cu România.

În esență, documentul repeta, aşa cum preciza Nicolae Titulescu, multe din prevederile Pactului Societății Națiunilor, prevăzând obligația părților semnatare de a se înțelege asupra „măsurilor de luat în comun pentru apărarea lor" în caz de pericol urmând a-şi acorda sprijin „politic şi diplomatic". Eventualele neînțelegeri bilaterale, nesoluționate între părți urmau să fie supuse procedurilor de „conciliere sau de arbitraj". Tratatul de prietenie a fost completat cu un protocol-anexă care cuprindea o declarație unilaterală care reconfirma angajamentul „permanent de neagresiune față de U.R.S.S., bazat pe statu-quo", făcut la 17 mai 1922 la Conferința de la Genova de către I.I.C. Brătianu[119].

În absența unei alianțe politico-militară efective, care să precizeze condițiile concrete de ajutor[120], tratatul cu Franța nu a creat un plus de securitate pentru statu-quo-ul teritorial românesc. Ajutorul pe care miza guvernul român în caz de pericol a constat mai mult pe declarații teoretice de principii rămânând în sfera dezideratului, a dorinței[121]. În mod cu totul de neînțeles, diplomația de la Bucureşti a ignorat precizările făcute de Ministerul de Externe de la Paris încă din 1924 că Franța nu se va angrena în politica statelor mici (mai ales dacă acestea nu ar fi acționat cu prudență) pentru a nu fi angajată în conflicte contradictorii cu interesele sale.

---

[118]Chiar şi în acel moment francezii au cerut să se păstreze tăcerea.

[119] România îşi lua obligația „de a nu ataca Rusia cu trupele sale regulate" şi „de a nu tolera formațiunea pe teritoriul ei de trupe neregulate de atac contra Rusiei". Concomitent, România se declara a fi gata să extindă acest angajament la toți vecinii săi. (Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 107).

[120] Francezii au acceptat ideea încheierii unui acord la nivel de comandamente militare, excluzând însă trimiterea de trupe în ajutorul României (între cauzele care au dus la neîncheierea unei Convenții militare s-a situat şi situația precară a pregătirii militare a României).

[121]„Cu sau fără tratat – aprecia Nicolae Titulescu –, Franța trebuie să ne ajute; ea pe noi şi noi pe ea".

Pentru toată lumea era clar, mai ales după încheierea pactului rhenan, că Parisul nu dorea să supere diplomaţia şi autorităţile de la Berlin şi Moscova, adică tocmai pe aceia care puteau să atenteze la integritatea teritorială a României. În contextul în care Franţa nu putea să intervină în sprijinul statelor din sud-estul Europei, chiar dacă ar fi vrut, fără sprijin britanic, duplicitatea politicii franceze faţă de acestea s-a accentuat pe măsura amplificării dezinteresului britanic faţă de situaţia de la est de Rhin. În pofida faptului că românii au crezut că aveau cu francezii o „relaţie specială”[122], în realitate, aşa cum preciza Nae Ionescu nu a fost vorba decât de „o legătură de dragoste unilaterală”.

Cu toate acestea, încheierea tratatului de prietenie româno-francez a iritat Moscova, care în mod nefondat a reproşat Parisului că a promis Bucureştilor sprijin necondiţionat în problema Basarabiei.

În deceniul 3, pentru a putea face faţă mai bine pericolelor provocate de politica şi acţiunile statelor revizioniste, şefii celor trei state care constituiau Mica Înţelegere au căzut de acord (6 iunie 1936) asupra încheierii unui pact de alianţă între Franţa şi Mica Înţelegere împotriva oricărui agresor[123]. Apoi, după încheierea tratatelor iugoslavo-bulgar şi iugoslavo-italian (1937), Parisul a propus ca România şi Iugoslavia să încheie un pact de asistenţă mutuală cu Franţa. În final, ideea a fost respinsă de Iugoslavia pentru a nu provoca Germania şi Italia.

Poziţia Franţei a fost luată în consideraţie şi în momentul în care s-a pus problema încheierii unui pact de asistenţă mutuală între statele Micii Înţelegeri (propus de Cehoslovacia). Nedorind ca o eventuală atitudine favorabilă să fie interpretată ca gest împotriva Germaniei şi Italiei, guvernul francez s-a abţinut să se pronunţe, sfătuind în acest sens şi guvernul român[124].

---

[122] Nicolae Titulescu considera că „atunci când este vorba de Franţa şi România este greu să desparţi inima de raţiune”.

[123] La 16 iulie, guvernul român şi-a reconfirmat poziţia în acest sens.

[124] Încheierea unor acorduri de asistenţă mutuală între Franţa şi statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice a mai fost discutată la sesiunea Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri de la Sinaia din 30-31 august 1937, când s-a considerat că „nu era momentul prielnic pentru acceptarea propunerii”. De altfel, în perioada următoare, nici Franţa, care se orienta spre conciliere cu Germania, nu a mai ridicat problema.

Relațiile cu Italia

În acelaşi scop al consolidării securității teritoriale a României, guvernul român a luat în calcul încheierea unui tratat de alianță cu Italia, înaintând, la 14 februarie 1926, un proiect cu care Benito Mussolini a fost de acord, fiind chiar dispus să-l întărească cu un acord militar secret. A condiționat acest lucru de neîn-cheirea unei alianțe româno-franceze, fapt exclus însă de Executivul de la Bucureşti[125]. Pentru a-şi dovedi loialitatea față de Italia, noul prim-ministru, Alexandru Averescu, a comunicat confidențial ministrului italian la Bucureşti textul tratatului încheiat cu Franța, cu toate că documentul nu fusese publicat.

În final, Tratatul de prietenie şi colaborare cordială avea să fie semnat la 17 septembrie 1926, la Roma. Conform art. 1 cele două părți se obligau reciproc să-şi dea „sprijin mutual şi colaborare cordială pentru păstrarea ordinei internaționale, cât şi pentru respectarea şi îndeplinirea obligațiunilor stipulate prin tratatele ai căror semnatari sunt părțile". În caz de „complicații internaționale" şi dacă cele două părți erau de acord că „interesele lor comune sunt ori ar putea fi amenințate" ele se obligau „să se înțeleagă asupra măsurilor de luat în comun, pentru apărarea lor" (art. 2). Ceva mai precis, dar totuşi nebulos era conținutul art. 3, care prevedea că în situația în care „siguranța şi interesele" uneia dintre părți erau amenințate, în urma „unor incursiuni violente din afară", cealaltă parte se obliga să-i dea „odată cu binevoitorul sprijin, ajutorul său politic şi diplomatic în scop de a face să înceteze cauza externă a acelei amenințări". Asemenea tratatului cu Franța şi cel cu Italia prevedea la art. 4 că problemele „ce le-ar despărți eventual şi care n-au putut fi rezolvate prin procedeele diplomatice obişnuite" urmau să fie supuse procedurii de conciliere şi arbitraj[126].

---

[125]Benito Mussolini a afirmat că „o alianță italo-română exclude o alianță franco-română". În pofida înclinației pro-italiene a primului-ministru Alexandru Averescu, Ion Mitilineu, ministrul Afacerilor Străine, a declarat ministrului italian la București că în politica externă a României nu va interveni nici o modificare şi că guvernul român va semna tratatul de alianță cu Franța.

[126]Ioan Scurtu, *op. cit*., p. 107.

Prin urmare a fost vorba de un pact de amiciție şi nu de alianță. Cu toate acestea, pactul[127] şi scrisorile secrete recunoşteau statutul teritorial al României. Dacă prin încheierea tratatului, România a urmărit să-şi consolideze securitatea teritorială, Italia a vizat diminuarea influenței franceze în sud-estul Europei şi în Balcani, separarea României de aliații săi, inclusiv de Franța, şi obținerea de avantaje economice (în domeniul petrolului, îndi-guiri, irigații, electrificare).

Încheierea documentului a provocat reacția Ungariei, care considera că i se micşorau şansele de succes în eventualitatea unui conflict cu România, dar şi a Iugoslaviei, care a apreciat, nefondat, că astfel România se îndepărta de Mica Înțelegere.

Efectele benefice ale tratatului româno-italian au fost diminuate de politica revizionistă a guvernului italian şi de semnarea tratatului de prietenie italo-ungar din 5 aprilie 1927, eveniment care a avut loc în contextul desființării Comisiei interaliate de control militar din Ungaria.

Relațiile cu Uniunea Sovietică

Urmărind în permanență să se mențină în afara stărilor conflictuale, guvernul român nu a angajat țara în conflict cu Rusia Sovietică în anii 1919 şi 1920, în pofida faptului că aceasta rupsese, la 13/28 ianuarie 1918, relațiile diplomatice cu România şi hotărâse confiscarea tezaurului românesc, depus la Moscova, în baza unor acorduri oficiale. În luarea deciziei de neintervenție împotriva Rusiei Sovietice, guvernul român nu a ținut seama nici de presiunile făcute de unele cercuri politice şi militare franceze care i-au propus teritorii nord-pontice, în schimbul intervenției militare sau a sprijinirii Poloniei.

Hotărât să-şi păstreze poziția de neutralitate, făcând demersuri pentru stabilirea unor relații de bună vecinătate cu statul de la răsărit, cu toate că acesta nu recunoscuse unirea firească a Basarabiei cu România,

[127]Intrat în vigoare în iulie 1927, cu o durată de 5 ani, pactul a fost prelungit până la 18 ianuarie 1934; din 1933, când Benito Mussolini a declarat „nule şi neavenite" scrisorile secrete, pactul nu a mai avut nici o valoare. Interesele economice au făcut ca Italia să încheie cu România, la 5 ianuarie 1934, un tratat comercial.

în 1918, Executivul de la Bucureşti a decis să reacţioneze doar dacă România ar fi fost atacată[128]. Pe aceeaşi linie de bună vecinătate delegaţia română la Conferinţa de la Genova a luat, la 17 mai 1922, în mod unilateral, un angajament permanent de neagresiune faţă de Rusia Sovietică, reconfirmat de guvernul român la 10 iunie 1922, însoţit de precizarea că România nu va tolera pe teritoriul său „trupe neregulate de atac contra Rusiei". Considerând că atât Basarabia, cât şi tezaurul aparţineau de drept şi de fapt statului român, guvernul de la Bucureşti a continuat să manifeste fermitate în relaţiile cu vecinul de la răsărit, respingând propunerile acestuia de renunţare la tezaur în schimbul recunoaşterii suveranităţii asupra Basarabiei.

Aceeaşi poziţie a fost menţinută şi în martie 1924, când s-au deschis lucrările conferinţei bilaterale de la Viena, când I.I.C. Brătianu a cerut şefului delegaţiei române, Constantin Langa-Răşcanu, despărţirea problemei Basarabiei de cea a tezaurului, stabilirea graniţei şi deci recunoaşterea Unirii fără nici o discuţie, retrocedarea tezaurului, iniţial cel puţin a depozitelor particulare şi a arhivelor, respingerea plebiscitului etc.

La rându-i, N.N. Krestinski, şeful delegaţiei sovietice, a făcut cunoscut că guvernul de la Moscova nu a consimţit „încorporarea Basarabiei la România" şi considerând unirea din 1918 drept „ocupare" prin „forţă şi violenţă" de către trupele române.

În acest context, în care poziţiile erau contradictorii, conferinţa de la Viena a eşuat, relaţiile româno-sovietice înrăutăţindu-se simţitor, guvernul de la Moscova luând în discuţie chiar (toamna anului 1924), un atac armat asupra României (organizarea răscoalei de la Tatarbunar din sudul Basarabiei, într-o zonă cu populaţie majoritar neromânească). În aceeaşi direcţie de acţiune s-au situat protestele faţă de încheierea tratatului franco-român (1926), presiunile făcute la Roma pentru a se întârzia ratificarea Protocolului din 28 octombrie 1920 referitor la Basarabia, influenţarea Japoniei pentru a nu ratifica acelaşi tratat etc.

În perioada următoare, relaţiile româno-sovietice s-au îmbunătăţit treptat, la 27 august 1928 şi 9 februarie 1929, ambele state luându-şi angajamente reciproce de neagresiune în cadrul pactului Briand-Kellog şi

[128] Relevând acest lucru, V.I. Lenin a declarat: „Au rămas însă unele state ca România, care nu au încercat să lupte împotriva Rusiei".

Protocolului de la Moscova. Aceasta nu a însemnat însă că autoritățile de la Kremlin au renunțat la ideea reanexării Basarabiei.

Poziția celor două guverne a fost sondată în decembrie 1931 în cadrul tratativelor purtate pentru încheierea pactului de neagresiune polono-sovietic, context în care guvernul de la Varşovia a condiționat respectivul pact de încheierea unuia similar între Uniunea Sovietică şi România. Precizând poziția guvernului român, ministrul Afacerilor Străine al României, Dimitrie Ghica, a precizat omologului polonez că pentru a accepta încheierea unui asemenea pact între România şi Uniunea Sovietică, conținutul acestuia trebuia „să nu infirme, nici să modifice într-un nimic foloasele pactului Briand-Kellog şi ale protocolului Litvinov", să precizeze că „orice atingere a integrității teritoriale actuale ar fi consi-derată ca o agresiune", să se excludă dintre problemele care ar putea fi supuse unei proceduri arbitrare sau de conciliațiune aceea a „graniței noastre de est" şi să existe „interdependență absolută" între intrarea în vigoare a tratatului româno-sovietic cu cel polono-sovietic spre „a nu se aduce nici o ştirbire alianței noastre". Prin urmare, se urmărea excluderea posibilității oricărei discuții asupra integrității granței de răsărit a României.

Deoarece guvernul sovietic a făcut cunoscut că dorea doar negocieri directe cu guvernul român, la inițiativa acestuia, la insistențele guvernelor francez şi polonez, autoritățile de la Bucureşti au dat instrucțiuni însărcinatului român de la Riga să negocieze *ad referendum*, trimițându-i şi un proiect de neagresiune, întocmit pe baza proiectului polonez modificat şi a situației specifice a raporturilor româno-sovietice. La 13 ianuarie 1932 B.Stomoniakov a informat pe însărcinatul român de la Riga că guvernul sovietic nu va încheia niciodată vreun pact cu România fără ca în acesta să fie consemnată poziția Moscovei față de Basarabia, sau ca acesta să consemneze cuvintele integritate, inviolabilitate şi suveranitate.

Problema reglementării relațiilor româno-sovietice avea să fie reluată ceva mai târziu, inițial în timpul întâlnirii dintre Nicolae Titulescu şi Eduard Beneš la Košice (11 decembrie 1933) şi în timpul sesiunii Micii Înțelegeri de la Zagreb (22 ianuarie 1934)[129], apoi direct în cadrul dis-

[129] Cei trei miniştri de Externe – N. Titulescu, E. Beneš şi B. Jetvic – au considerat că sosise momentul pentru reluarea relațiilor dintre statele Micii Înțelegeri şi U.R.S.S. şi au stabilit să procedeze astfel atunci când „relațiile diplomatice pe care le reclamă interesele fiecăruia dintre cele trei țări vor fi întrunite" (Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Bucureşti, 1967, p. 538).

cuțiilor purtate între Nicolae Titulescu şi M.M.Litvinov, în cadrul cărora ministrul sovietic de Externe a recunoscut suveranitatea României asupra Basarabiei.

Considerat satisfăcător de către regele Carol al II-lea şi de către primul-ministru Gheorghe Tătărescu, conținutul discuțiilor Titulescu-Litvinov a fost aprobat, la 9 iunie 1934 efectuându-se un schimb reciproc de scrisori între cei doi miniştri de Externe şi de Note diplomatice, cu conținut identic, prin care se preciza că cele două guverne îşi garantau mutual, în mod reciproc „întregul respect al suveranității" fiecăruia dintre state şi abținerea de la orice imixtiune directă sau indirectă în afacerile interne[130]. În acest context, la 29 noiembrie 1934, la Bucureşti a sosit primul reprezentant al Uniunii Sovietice, urmat, la 3 decembrie, de ministrul Mihail Ostrovski. La scurt timp, la 6 decembrie, ministrul român, Edmond Ciuntu, a plecat, la rându-i, spre Moscova. Cu puțin timp înainte, în septembrie 1934, Consiliile Permanente al Înțelegerii Balcanice şi Micii Înțelegeri, întrunite separat la Geneva, au decis ca cele cinci state să voteze pentru intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, fapt împlinit la 18 septembrie 1934.

Reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. a fost privită în mod diferit de oamenii politici români, Gheorghe Brătianu, Alexandru Vaida-Voievod, Octavian Goga, Mihail Manoilescu, legionarii, în general cei cu orientări de dreapta, manifestându-şi ostilitatea.

În aceeaşi zi (9 iunie 1934) au fost restabilite şi relațiile diplomatice dintre U.R.S.S. şi Cehoslovacia. Deoarece Iugoslavia nu a recunoscut de jure Uniunea Sovietică, relațiile diplomatice dintre cele două state aveau să fie reluate mai târziu.

---

[130] Concomitent cele două guverne se mai obligau să nu creeze, susțină sau autorizeze şederea pe teritoriul lor a „organizațiilor care şi-ar propune ca scop lupta armată contra celuilalt stat, sau atentate prin forță la regimul lui politic ori social, sau provocând acte de terorism ori preparând asemenea acte contra reprezentanților lui oficiali, precum nici a organizațiilor care şi-ar atribui rolul de guvern al celuilalt stat sau a unei părți din teritoriul lui". În acelaşi timp se interzicea recrutarea şi tranzitarea pe teritoriul celor două state a „forțelor armate, armelor, a munițiunilor, a echipamentului şi al oricărui fel de material destinat acestor organizații" (Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri, 1933-1940,* Bucureşti, p. 34).

După ce Uniunea Sovietică a încheiat pactul de asistență mutuală cu Franța, guvernul român a împuternicit, la sfatul Marii Britanii, în iulie 1935, pe Nicolae Titulescu să angajeze convorbiri oficiale cu reprezentanții U.R.S.S. în vederea încheierii unui pact de asistență mutuală.

În urma discuțiilor avute cu M.M. Litvinov[131] şi după reînnoirea împuternicirilor din partea guvernului român (14 iulie 1936), Nicolae Titulescu şi omologul sovietic[132] au căzut de acord, la Montreaux, la 21 iulie 1936, asupra principiilor de bază ale viitorului tratat româno-sovietic, înscriindu-le într-un protocol în patru puncte, care a fost parafat şi semnat.

Art. 1 prevedea că cele două state urmau să-şi acorde asistența mutuală în cadrul Societății Națiunilor, care să nu vizeze „în mod special un stat, ci, în general, orice agresor european". Intrarea în acțiune a fiecăreia din cele două țări – menționa art. 2 – urma să se facă „numai când Franța va fi intrat în acțiune". Conform art. 3, guvernul sovietic recunoştea că „în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără o cerere formală în acest sens din partea guvernului regal al României". La rându-i guvernul român recunoştea că „trupele române nu vor putea trece niciodată Nistrul în U.R.S.S. fără o cerere formală a guvernului U.R.S.S.". La cererea celor două guverne, trupele celor două state urmau să-şi retragă imediat, conform art. 4, trupele la est, respectiv la vest de Nistru[133]. Prin urmare, guvernul sovietic recunoştea faptul că granița dintre U.R.S.S. şi România era constituită de Nistru.

La cererea lui M.M.Litvinov, semnarea tratatului a fost amânată până în septembrie 1936, apoi a fost anulată în urma demiterii lui Nicolae Titulescu din fruntea Ministerului Afacerilor Străine, la 29 august acelaşi

---

[131] În septembrie 1935 la Geneva, Nicolae Titulescu a propus ca viitorul tratat să cuprindă prevederea ca, în cazul în care România ar fi devenit victima unei agresiuni (nenominalizată), U.R.S.S. să garanteze independența națională şi integritatea teritorială a țării, inclusiv a aliaților ei. În aceleaşi condiții ministrul român de Externe a luat în calcul şi încheierea unui tratat similar cu Germania.

[132] Inițial, M.M.Litvinov nu a acceptat propunerile lui Nicolae Titulescu apreciind că România era cea dintâi expusă unui atac german, iar în situația atacării Uniunii Sovietice, sprijinul românesc nu era consistent.

[133] Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri, 1933-1940*, Bucureşti, 2000, p. 62.

an. Considerând înlocuirea lui Nicolae Titulescu din fruntea diplomației românești drept o schimbare în politica externă, M.M.Litvinov a comunicat lui Titulescu (în septembrie 1936) că acordul de la Montreaux nu mai era valabil.

În plan intern, împotriva pactului româno-sovietic s-au pronunțat Gheorghe Brătianu, Alexandru Vaida-Voievod, Constantin Argetoianu, Octavian Goga, A.C. Cuza[134], Corneliu Zelea Codreanu şi alții.

La mijlocul anului 1937, criza de neîncredere în relațiile româno-sovietice continua să fie vizibilă. În timp ce guvernul român dorea încheierea unui acord bilateral care să reglementeze problema Basarabiei în sensul deciziei Sfatului Țării din 1918 şi evitarea abordării încheierii unui tratat de asistență mutuală în condițiile în care acesta nu ar fi inclus prevederi referitoare la statu-quo-ul său teritorial, guvernul sovietic a continuat să considere că Basarabia era „ocupată de România" şi să respingă orice document care ar fi inclus recunoaşterea de jure a frontierei pe Nistru[135]. La acuzațiile făcute de Ostrovski, la 29 iulie 1937, că „românii s-au înhămat definitiv la carul antisovietic al lui Beck", Gheorghe Tătărescu, primul-ministru român, a replicat că „ar fi un nonsens şi o crimă din partea guvernului român să vizeze la o agresiune împotriva Sovietelor, singur sau în bloc, mai ales dacă partener în acest bloc i-ar fi Polonia".

Apoi, la începutul anului 1939, îngrijorat de expansiunea germană spre centrul şi estul Europei, guvernul sovietic şi-a manifestat satisfacția față de poziția de rezistență adoptată de guvernul român în relațiile cu

[134] Liderii Partidului Național Creştin, Octavian Goga şi A.C.Cuza, au considerat pactul ca o „idee nenorocită", destinată „să transforme România în avangarda armatelor bolşevice cu toate consecințele pe care le comporta".

[135] Exprimând poziția Kremlinului față de Basarabia în acel moment, M.M. Litvinov menționa după discuția avută cu Victor Antonescu la sfârşitul lunii mai 1937 la Geneva: „Noi nu ridicăm pretenții, cu atât mai mult trebuie să tacă România şi aceasta în propriul său interes". Cu puțin timp înainte, acelaşi M.M. Litvinov declarase lui Nicolae Titulescu la Talloires: „România, repet – în zadar spuneți contrariul –, şi-a schimbat politica externă. Vrem ca potențialul pe care îl reprezintă Basarabia să devină rus şi nu german. De aceea, țin să vă comunic că vom încerca să reluăm Basarabia prin toate mijloacele juridice şi militare care ne vor fi posibile".

Reich-ul[136] şi a făcut cunoscut pe diferite canale că Executivul de la Bucureşti putea conta pe sprijinul său[137]. Într-un asemenea context, la care s-au adăugat încercările de redresare a relațiilor româno-polone, s-a renunțat la ideea pactului de asistență mutuală.

Dată fiind poziția Kremlinului în estul Europei, regele Carol al II-lea, care avea un cuvânt decisiv de spus în politica externă a României, a apreciat că relațiile României față de Uniunea Sovietică trebuiau să fie „corecte, chiar politicoase", deoarece aceasta era „un vecin cu care nu poți fi dușmănos". Concomitent, suveranul român mai considera că „interesele permanente ale României" cereau „să nu fim nici prea prieteni".

Pe această linie de conduită, guvernul român a menținut față de cel sovietic o atitudine prudentă şi prevenitoare, încercând chiar în iarna 1939/1940 o oarecare îmbunătățire a relațiilor bilaterale.

România şi securitatea europeană

Încă de la înființarea Societății Națiunilor, dar mai ales în perioada în care ministru de Externe al României a fost Nicolae Titulescu, reprezentanții României au fost o prezență activă în cadrul lucrărilor forumului mondial, fiind implicați, în cadrul sesiunilor Adunării Generale a Societății Națiunilor sau în organismele de lucru ale acesteia, având inițiative, promovând soluții paşnice şi constructive, în concordanță cu politica externă a țării[138].

După ce, în 1926, România a fost primul stat care a propus, în cadrul Ligii Națiunilor, elaborarea unei convenții pentru reprimarea terorismului, România a aderat, la 4 septembrie 1928, la Tratatul multilateral de renunțare la război ca instrument de politică națională („Pactul Briand-Kelogg", semnat la Paris, la 27 august 1928 de către

[136] Sesizând acest lucru, Grigore Gafencu s-a adresat astfel lui Wilhelm Fabricius, la 14 februarie 1939: „Ni se pare că Moscova se interesează din nou şi nu fără o oarecare bunăvoință de soarta şi de siguranța noastră".

[137] La fel au procedat şi factorii responsabili de la Paris şi Londra, fapt care a iritat însă şi mai mult conducerea de la Berlin, care a pus din ce în ce mai mult România sub „observație".

[138] Vezi Maria Georgescu, *România, Franța şi securitatea europeană în anii 20. Speranțe şi iluzii*, Bucureşti, 2004.

S.U.A., Franța, Germania, Marea Britanie, Italia, Japonia, Belgia, Polonia şi Cehoslovacia), chiar dacă acesta nu definea agresorul şi nu indica soluții şi măsuri pentru combaterea unei eventuale agresiuni (prevedea doar obligații cu caracter moral). Apoi, la 9 februarie 1929, reprezentanții României au semnat „Protocolul de la Moscova", alături de Uniunea Sovietică, Polonia, Letonia, Estonia şi Lituania, prin care cele şase state se angajau să pună în aplicare „Pactul Briand-Kellog" înainte ca acesta să fie ratificat de către toate statele semnatare.

Împreună cu Cehoslovacia şi Iugoslavia, România şi-a exprimat, cu prilejul conferinței de la Belgrad din 19 decembrie 1932, îngrijorarea față de insistența Germaniei în ceea ce priveşte primirea „egalității în drepturi" (inclusiv în înarmare), fapt acceptat de Marea Britanie şi chiar de către Franța, la 11 decembrie 1932 reprezentanții celor cinci mari puteri elaborând deja o rezoluție, aprobată apoi de conferința dezarmării, prin care se recunoştea că unul din scopurile dezarmării consta în acordarea egalității în drepturi „puterilor dezarmate în virtutea tratatelor"[139].

Preocupată de pacea Europei, România a analizat şi a aderat (împreună cu aliații din Mica Înțelegere) la conținutul definirii agresiunii propusă de M.M.Litvinov la 16 februarie 1933 în cadrul celei de-a 31-a sesiuni a Conferinței dezarmării de la Geneva[140], care avea drept consecință respectarea statu-quo-ului teritorial şi a tratatelor existente. Acest lucru a permis semnarea la Londra, la 3-4 iulie 1933[141], a convențiilor pentru definirea agresiunii între U.R.S.S. şi o serie de state, inclusiv cele vecine, între care şi România[142].

---

[139] Urmarea a fost că la scurt timp, Konstantin von Neurath, ministrul de Externe al Germaniei, afirma într-un interviu acordat ziarului „Le Temps" că securitatea se referea doar la problemele cu caracter militar, nu şi la cele cu caracter teritorial.

[140] Propunerea sovietică definea ca agresor statul care va declara război altui stat şi va năvăli cu forțele armate, chiar fără declarație de război, pe teritoriul altui stat (situația internă din interiorul unui stat nu motiva agresiunea), excludea războiul ca mod de soluționare a diferendelor dintre state, prevedea şi o definire a teritoriului (aria teritorială asupra căruia un stat îşi exercită suveranitatea.

[141] De către reprezentanții U.R.S.S., Estoniei, Lituaniei, Poloniei, Turciei, României, Letoniei, Persiei, Afganistanului, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei.

[142] Acest lucru a constituit o premieră, în perioada interbelică, în ceea ce priveşte relațiile româno-sovietice.

Pe aceeaşi direcţie de acţiune pentru asigurarea statu-quo-ului teritorial şi a obţinerii de garanţii faţă de politica revizionistă, în aprilie 1935, Nicolae Titulescu a transmis adeziunea României şi a tuturor statelor Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice la Pactul de neagresiune şi conciliaţiune, semnat la 10 octombrie 1933 la Rio de Janeiro între Brazilia şi Argentina, ca o completare la Pactul Briand-Kellog care nu fusese semnat de către statele latino-americane.

Clară şi corectă a fost şi poziţia faţă de securitatea europeană, dezarmare şi definirea agresorului. În concepţia lui Titulescu securitatea europeană reprezenta un sistem politic şi juridic la baza căruia trebuia să stea Pactul Societăţii Naţiunilor şi sistemul tratatelor de la Versailles, acordurile asupra dezarmării şi definirea agresorului, tratatele regionale, pactul Briand-Kellog şi alte instrumente internaţionale. Securitatea în concepţia marelui diplomat român trebuia să pornească de la principiile „indivizibilităţi şi generalităţii păcii", orice agresiune reprezentând o încălcare a păcii generale[143], să aibă un caracter preventiv, să se bazeze pe interzicerea forţei şi ameninţării cu forţa în relaţiile internaţionale prin scoaterea războiului şi agresiunii în afara legii, să se implice în stabilirea şi dezvoltarea de relaţii amicale între toate statele continentului.

Concomitent, Nicolae Titulescu a făcut propuneri concrete la conferinţa dezarmării din 1932-1934 pentru realizarea dezarmării (pe etape şi printr-un control internaţional permanent), a susţinut propunerea făcută de M.M. Litvinov referitoare la definirea agresorului, îmbunătăţind termenul proiectului prin precizări importante aduse termenului de teritoriu (poziţia sa a fost urmată de reprezentanţii celorlalte state din Mica Înţelegere şi nu numai), a relevat rolul jucat de marile puteri în eşecul lucrărilor Conferinţei pentru reducerea şi limitarea armamentelor[144] şi a numeroaselor probleme care au apărut în relaţiile internaţio-

[143] „Când pacea este ameninţată nu se răspunde cu război", declara Nicolae Titulescu în Parlamentul României în 1933.

[144] În martie 1933 a declarat următoarele lui John Simon, ministrul de Externe al Marii Britanii: „Să fim franci, ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sunt complicaţiile de interese între marile puteri: conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez. La ele se mai adaugă conflictul între o mare putere şi o mică putere, de pildă conflictul germano-polonez şi italo-iugoslav. Ori de câte ori este vorba de un conflict grav care împiedică dezvoltarea normală a lucrurilor este vorba de o mare putere".

nale; a combătut politica de revizuiri teritoriale[145], a militat pentru egalitatea statelor, mari sau mici, „aşa de greu câştigată".

Tot Nicolae Titulescu a condus în 1935 concomitent Mica Înțelegere şi Înțelegerea Balcanică, a fost inițiatorul restabilirii relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. în 1934, a sprijinit propunerea admiterii U.R.S.S. în Societatea Națiunilor şi şi-a exprimat acordul cu atribuirea reprezentantului sovietic a unui loc permanent în Consiliul Societății Națiunilor, a sesizat şi a făcut public legătura dintre terorism şi revizionism. Diplomat de valoare universală el a pus întotdeauna în prim plan interesele României.

Ca o recunoaştere a rolului activ al României în plan internațional, în 1930 şi 1931, Nicolae Titulescu a fost ales preşedinte al celor de-a XI-a şi a XII-a sesiuni ale Adunării Generale a Societății Națiunilor. Cu câțiva ani înainte, în 1924 I.G. Duca, ministrul de Externe al României fusese ales preşedinte al Comisiei de dezarmare.

Cu toate acestea, la 29 august 1936, ilustrul diplomat român a fost demis din guvern. Cauzele au fost multiple, ele constând în ostilitatea, pe plan intern, a multora dintre oamenii politici români[146], de regulă de orientare de dreapta, precum şi în dorința regelui Carol al II-lea de a prelua personal conducerea politicii externe româneşti[147]. La aceasta s-a

---

[145]În 1934, Nicolae Titulescu aprecia: „Revizuirea nu este pentru România numai amputarea moşiei strămoşeşti. Revizuirea este amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru tocmai în clipa în care el şi-a desăvârşit unitatea".

[146]Octavian Goga imputa marelui diplomat român că acceptase „rețetele" Parisului, „bruscând raporturile" cu Roma, „răcindu-le" pe cele cu Varşovia şi „respingându-le" pe cele cu Belgradul. Recomanda „operă de adaptare la împrejurări". Peste decenii, ideea a fost reluată de istoricul Valeriu Florin Dobrinescu, care considera măsura ca fiind luată din „realism politic". La rându-i, Viorica Moisuc apreciază că a fost vorba de „adaptarea" la noul context internațional în încercarea de a se căuta „mijloace şi metode noi, pe plan diplomatic şi militar, care să permită contracararea pericolelor evidente la adresa securității statu-quo-ului teritorial al țării, a independenței sale naționale ce decurgeau din eşuarea securității colective, ca urmare a afirmării deschise a revizionismului şi revanşismului german, a politicii conciliante a marilor aliați occidentali, Anglia şi Franța, a politicii de izolare practicată de Statele Unite ale Americii".

[147] Carol al II-lea a invocat faptul că Nicolae Titulescu devenise „incomod şi indezirabil chiar şi la Londra şi Paris".

adăugat atmosfera antititulesciană întreținută permanent la Berlin[148], Roma, Varşovia şi Budapesta, cu precădere, precum şi suspiciunile privind relațiile strânse dintre Titulescu şi Litvinov etc. Guvernul liberal şi-a motivat gestul prin necesitatea constituirii unui cabinet de partid şi a îmbunătățirii relațiilor cu Italia şi Polonia[149].

Modalitatea demiterii a fost brutală şi nemeritată pentru marele diplomat Nicolae Titulescu[150], înlăturarea sa producând mari regrete în comunitatea internațională democratică.

Noul ministru român de Externe, Victor Antonescu, a asigurat, la începutul lunii septembrie 1936, Societatea Națiunilor şi celelalte state europene, inclusiv Uniunea Sovietică, că nu se va produce nici o schimbare esențială în politica externă românească. Această poziție a fost reafirmată şi de către Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri, întrunit la 13 şi 14 septembrie 1936 la Bratislava, prilej cu care a fost reafirmat ataşamentul față de politica de securitate şi încrederea în Societatea Națiunilor.

Poziția internațională a României şi a statelor aliate avea să fie influențată negativ în perioada următoare de constituirea Axei Roma-Berlin (25 octombrie 1936), de semnarea Pactului anticomintern între Germania şi Japonia (25 noiembrie 1936) şi de acțiunile revizioniste şi revanşarde inițiate de Germania, în special, dar şi de către Italia, Ungaria, Bulgaria, iar în final de către U.R.S.S., care au urmărit în permanență, revizuirea tratatelor de la Paris din 1919-1920, modificarea statu-quo-ului teritorial european, precum şi destrămarea Micii Înțelegeri şi a Înțelegerii Balcanice. Din acest ultim punct de vedere, Germania a încercat să atragă de partea sa Iugoslavia şi România.

---

[148] Unele cercuri naziste au luat în calcul suprimarea marelui diplomat.

[149] Politica externă promovată de Nicolae Titulescu nu a fost agreată în Polonia, însuşi J. Beck, ministrul de Externe, fiind autorul a numeroase articole ostile.

[150] Respingând acuzațiile celor care îi imputau o prea mare insistență în încheierea unui asemenea protocol, Nicolae Titulescu preciza: „Nu sunt comunist; n-am împărtăşit niciodată această doctrină. Consider însă că o apropiere pe tărâmul politicii externe cu U.R.S.S. care este aliata aliaților noştri – Franța, Cehoslovacia, Turcia – este cel mai bun mijloc de a permite tratatelor noastre existente de alianță să-şi dea deplina eficacitate".

Schimbări profunde în politica externă românească nu au apărut nici după instaurarea guvernului de dreapta condus de Octavian Goga (decembrie 1937), Bucureştii încercând, în perioada următoare, să menţină încrederea puterilor occidentale şi să evite angajarea unui dialog deschis cu Germania, în special în ceea ce priveşte încheierea unei alianţe politico-militare. În acest sens, la începutul anului 1938, primul-ministru a făcut cunoscut faptul că politica externă a României se va baza în continuare pe Societatea Naţiunilor, că România va rămâne fidelă Franţei şi sistemului de alianţe din care făcea parte (Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică[151]). Concomitent, diplomaţia română s-a abţinut de la acte ostile şi provocatoare faţă de Uniunea Sovietică.

România şi Înţelegerea Balcanică

Preliminarii. Încă de la terminarea primului război mondial, România a militat pentru realizarea înţelegerii şi păcii între popoarele din Peninsula Balcanică. În acest sens, în 1918-1919, a urmărit, prin acţiunea ministrului de Externe, Take Ionescu, constituirea „alianţei în cinci" formată din Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia şi Grecia. Ideea a fost agreată, la un moment dat, şi de premierul Bulgariei, Stamboliski[152] însă neînţelegerile dintre statele balcanice (dintre Bulgaria şi Iugoslavia, multe iniţiate şi conduse de organizaţia teroristă macedoneană I.M.R.O., dintre Grecia şi Iugoslavia în ceea ce privea situaţia minorităţii bulgare din Iugoslavia şi regimul căii ferate Ghevghelija-Salonic[153], dintre Grecia

[151] Pentru a elimina orice suspiciuni, Istrate Micescu, ministrul de Externe, a precizat la Praga că „România înţelege să se sprijine pe Mica Înţelegere în egală colaborarea cu ea în toate chestiunile care interesează bazinul dunărean". La Belgrad a obţinut din partea lui Milan Stoiadinović reînnoirea angajamentelor Iugoslaviei în cadrul Înţelegerii Balcanice.

[152] În 1921, temându-se că Mica Înţelegere ar fi fost îndreptată împotriva Bulgariei, Stamboliski a făcut cunoscută dorinţa guvernului de la Sofia de a adera la respectiva alianţă în locul Greciei.

[153] Guvernul de la Belgrad dorea ca zona liberă Salonic să fie considerată zonă de frontieră iugoslavă şi ca linia de cale ferată Ghevghelija-Salonic să fie administrată de iugoslavi. Neînţelegeri ulterioare au apărut în ceea ce priveşte propunerea franceză din 1925 privind soluţionarea problemelor prin arbitraj obligatoriu, acceptată de Grecia dar respinsă de Iugoslavia, care considera că neînţelegerile trebuiau soluţionate prin discuţii directe, bilaterale. Faţă de neînţelegerile iugoslavo-elene, România a adoptat o atitudine de espectativă.

şi Turcia[154], la care s-au adăugat consecinţele loviturii de stat din Bulgaria de la 9 iunie 1923, încălcarea tratatului de la Neuilly sur Seine de către Bulgaria prin înrolări suplimentare de militari[155] şi refuzul final al acestei ţări de a participa la constituirea pactului balcanic, agitaţiile din Grecia în privinţa opţiunii dintre regimul republican şi cel monarhic, reţinerile iniţiale ale Turciei în ceea ce priveşte relaţiile cu România, de teama de a nu fi angrenată într-un eventual război cu U.R.S.S. etc.) au făcut ca dezideratul împlinirii unui sistem de alianţe între statele balcanice să se împlinească mult mai târziu, în 1934, în pofida eforturilor depuse de diplomaţia de la Bucureşti pentru netezirea asperităţilor dintre ele.

Situaţia s-a complicat şi datorită intervenţiei marilor puteri, care deţineau influenţa în zonă (sau dorea să o obţină). Astfel, imediat după adoptarea pactului rhenan, la Locarno în 1925, Italia a încercat pe diverse căi să-şi impună dominaţia în Grecia, Iugoslavia, România şi chiar în Bulgaria, încheind cu acestea tratate de prietenie şi încercând să le contrapună una altora. La rându-i, Franţa a încercat să contracareze acţiunile italiene, înaintând ministrului român la Paris, la 5 august 1925, mult aşteptatul proiect al tratatului de prietenie cu România.

Puţin mai târziu (noiembrie 1925), Marea Britanie a reluat ideea ministrului de Externe al Greciei (Rentis) referitoare la arbitrajul obligatoriu, urmat de un pact de garanţie în cadrul Societăţii Naţiunilor[156]. Acceptat de către Grecia, planul ministrului de Externe englez, Austin Chamberlain, a iritat însă guvernul de la Paris, fiind refuzat de Iugoslavia, care dorea mai întâi soluţionarea problemei litigioase a zonei libere din portul Salonic. În cadrul aceloraşi rivalităţi dintre marile puteri, încercând să controleze cel puţin influenţa italiană în Balcani (încurajată din culise de către englezi), Franţa a propus Italiei încheierea unui pact franco-italo-iugoslav, fapt refuzat de guvernul de la Roma. Trecând peste toate aceste interese divergente, marile puteri au stabilit între ele înţelegeri care con-

[154]Grecia nu a ratificat acordul de la Ankara. În discuţie mai erau despăgubirile ce trebuiau plătite proprietarilor musulmani emigraţi din Grecia înainte de 18 decembrie 1812, precum şi problema întoarcerii la Constantinopol a celor 40 000 de persoane refugiate în timpul ultimului război greco-turc.

[155]Fapt combătut de conferinţa Micii Înţelegeri de la Belgrad din 9-11 noiembrie 1925.

[156] La un moment dat Marea Britanie a acceptat ideea pactului balcanic, dar fără Turcia pe care o considera putere asiatică.

traveneau unora dintre statele din zonă, semnificativ în acest sens fiind acordul anglo-italian, chiar dacă acesta nu convenea intereselor franceze.

Amânarea încheierii pactului balcanic s-a datorat şi poziţiilor diferite ale statelor din zonă faţă de una sau alta din problemele care trebuiau soluţionate. Astfel, la un moment dat, Grecia a aderat la ideea britanică a încheierii pactului fără Turcia, a dorit şi includerea Albaniei (fapt respins de Iugoslavia), Iugoslavia a dorit încheierea alianţei doar după soluţionarea diferendelor cu Grecia. În primăvara anului 1926, România, Grecia şi Iugoslavia, temându-se de întreruperea plăţii despăgubirilor de război de către guvernul de la Sofia, au condiţionat acordarea unui împrumut Bulgariei de către Societatea Naţiunilor de consultarea guvernelor de la Bucureşti, Belgrad şi Atena şi de controlul folosirii acestuia[157].

În dorinţa de a realiza o înţelegere, statele balcanice s-au arătat dispuse să facă unele concesii[158], au încheiat între ele acorduri şi pacte de amiciţie[159] şi au făcut numeroase propuneri pentru încheierea pactului[160].

---

[157] Iniţial Iugoslavia s-a opus, iar România a condiţionat acordarea împrumutului de folosirea lui numai pentru refugiaţii bulgari.

[158] Grecia s-a arătat dispusă să dubleze sau chiar să tripleze calea ferată spre Salonic, acceptând şi supravegherea traficului de către un funcţionar elen şi sârb (pentru a înlesni tranzitul iugoslav spre Marea Egee). Tot ea s-a arătat dispusă să rezolve problema ieşirii Bulgariei la Marea Egee, dacă, aşa cum preciza primul-ministru Tsaldaris, se mărgineşte la un debuşeu comercial prin Cavala.

[159] În martie 1928 pactul de neagresiune şi arbitraj între România şi Grecia, în septembrie 1933 pactul de prietenie şi neagresiune greco-turc, în octombrie 1933 tratatul de amiciţie, neagresiune, arbitraj şi conciliaţiune româno-turc.

[160] 1925 - Grecia a propus prin ministrul de Externe Rentis adoptarea arbitrajului obligatoriu, urmat de încheierea unor tratate de neagresiune între toate statele balcanice; 1925 - Marea Britanie a reluat ideea lui Rentis şi s-a pronunţat pentru constituirea unui Locarno balcanic; 1926 - Turcia a sondat România dacă dorea să se alieze pe baza unui acord balcanic de neagresiune şi de arbitraj, fără ostilitate contra Uniunii Sovietice; 1926 - Grecia a ridicat problema înfiinţării unei Societăţi a Naţiunilor Balcanice, cu sediul la Constantinopol; 1927 - Turcia a propus, prin ministrul de Externe, Tvfik Rüstü-Aras, încheierea unui pact între România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia, care să nu fie patronat de către nici o mare putere şi să nu fie îndreptat împotriva cuiva; 1929 - Turcia a propus aderarea statelor balcanice la Protocolul de la Moscova şi reluarea relaţiilor diplomatice cu U.R.S.S.; 1933 - Nicolae Titulescu a propus Bulgariei încheierea unui pact în cinci.

Utile pentru pregătirea terenului în vederea încheierii pactului balcanic s-au dovedit a fi şi conferinţele balcanice, iniţiate de Grecia, în cadrul cărora au fost discutate pe lângă problemele economice şi numeroase aspecte politice[161].

Demersuri a făcut şi ministrul de Externe român, în octombrie 1933, cu prilejul vizitei la Sofia, nd a propus încheierea unui pact balcanic multilateral şi a unor înţelegeri bilaterale în problemele divergente, cu excepţia celor ce vizau revizuirile teritoriale[162]. Problema a fost ridicată de Nicolae Titulescu şi în timpul vizitelor făcute la Atena, Ankara şi Belgrad, care au avut un mare ecou internaţional, precum şi în Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri de la Zagreb din 22 ianuarie 1934.

Problema pactului balcanic a fost discutată şi în cadrul conferinţelor Micii Înţelegeri (10 februarie 1926 la Timişoara, 17 iunie 1926 la Bled, 13-15 mai 1927 la Ioakimov, 18 decembrie 1932 la Belgrad, 14-15 februarie 1933 la Geneva, 24-27 septembrie 1933 la Sinaia[163], 22 ianuarie 1934 la Zagreb).

Guvernul bulgar nu a dorit însă să se angajeze în respectarea statu-quo-ului teritorial, propunând prin primul-ministru, Muşanov, încheierea unor pacte bilaterale de neagresiune.

Prevederile pactului Înţelegerii Balcanice. La 9 februarie 1934, miniştrii de Externe ai României, Greciei, Turciei şi Iugoslaviei au semnat la Atena Pactul Înţelegerii Balcanice, organizaţie de securitate şi colaborare din Balcani prin care cele patru state îşi garantau mutual

---

[161] Prima conferinţă s-a desfăşurat la Atena între 5 şi 12 octombrie 1930; a doua la Istanbul între 20 şi 26 octombrie 1931, în cadrul căreia se discută un anteproiect grec; a treia la Bucureşti între 22 şi 29 octombrie 1932, care adoptă textul pactului balcanic, în absenţa delegaţilor bulgari însă; a patra la Salonic între 4 şi 11 noiembrie 1933, prilej cu care pactul balcanic este votat în unanimitate (şi de către delegaţia bulgară) A a fost amânată sine die, conside-rându-se că problemele puteau fi soluţionate mai bine în cadrul Înţelegerii Balcanice şi de la guvern la guvern.

[162] Fără rezultate deosebite a rămas şi întâlnirea dintre Carol al II-lea şi Boris al III-lea pe vasul „Ştefan cel Mare".

[163] S-a decis că cele trei state erau „sincer interesate în stabilirea unor bune raporturi cu Bulgaria, neavând nici un interes de a nu căuta statornicirea unor atari raporturi". Prin urmare, din punctul de vedere al Micii Înţelegeri, Bulgaria putea participa la orice pact regional zonal dacă respecta statu-quo-ul teritorial existent.

„siguranța tuturor fruntariilor lor balcanice", obligându-se să se sfătuiască asupra „măsurilor de luat în fața unor împrejurări ce ar putea atinge interesele lor". Extrem de importantă a fost şi precizarea din articolele 2 şi 3 din Pact prin care cele patru state se obligau „să nu întreprindă nici o acțiune politică față de orice țară balcanică, nesemnatară a prezentului acord, fără avizul mutual prealabil şi să nu ia nici o obligație politică față de orice altă țară balcanică fără consimțământul celorlalte Părți Contractante", respectiv că Pactul „va fi deschis oricărei alte țări balcanice, a cărei aderare va face obiectul unei cercetări favorabile din partea părților Contractante şi va avea efect de îndată ce celelalte țări semnatare îşi vor fi notificat asentimentul"[164].

Protocolul anexă, parte a Pactului preciza încă odată că alianța balcanică nu era îndreptată împotriva vreunei puteri, că cele patru state aliate urmau să reacționeze doar în cazul unei agresiuni din partea unei țări balcanice[165]. În situația în care un stat aliat era agresat de un stat nebalcanic cu participarea unui stat balcanic, Pactul intra în acțiune față de țara balcanică agresoare. În situația în care agresorul era unul din statele parte la pact, acesta nu intra în vigoare. Şi de această dată, Turcia a ridicat „clauza sovietică", ministrul de Externe turc impunând o Declarație, parte din Pact, prin care se preciza că țara sa nu va participa la un război împotriva Uniunii Sovietice. Această poziție, ca şi altele aveau să constituie unul din punctele slabe ale noii organizații politico-militare de apărare[166].

Caracterul defensiv al Înțelegerii Balcanice, ca şi al Micii Înțelegeri, rezulta şi din faptul că toate statele membre semnaseră Pactul Briand-Kellog („Pactul" de la Paris) privind renunțarea la

---

[164]Ioan Scurtu, *România şi Marile Puteri, 1933-1940*, p. 31.

[165] În mod concret, se viza o eventuală agresiune din partea Bulgariei, care avea pretenții teritoriale față de fiecare stat participant la Înțelegerea Balcanică. Opunându-se încheierii Înțelegerii Balcanice, Bulgaria a propus un sistem de înțelegere bazat numai pe pacte bilaterale.

[166] La 30 octombrie 1934 a fost adoptat *Statutul de organizare* al Înțelegerii Balcanice prin care au fost constituite: *Consiliul Permanent*, format din miniştrii de Externe, Consiliul Economic Consultativ, format din specialişti din domeniul economic, comercial şi financiar, precum şi Comisii pe diverse probleme.

război (27 august 1927) şi Convenţiile de definire a agresiunii de la Londra (3-4 iulie 1933)[167].

Înţelegerea Balcanică şi-a dovedit unitatea şi în 1935, în contextul în care revizionişţii bulgari, profitând de situaţia tulbure din Grecia de la 1 martie (mişcarea republicană împotriva partizanilor restaurării monar-hiei), s-au declarat gata să atace Tracia grecească. Chiar dacă oficial, guvernul bulgar a adoptat „o atitudine prudentă şi realistă", Nicolae Titulescu, în calitatea de preşedinte în exerciţiu al Înţelegerii Balcanice, a atras atenţia guvernului de la Sofia, în acord cu guvernele de la Atena şi Ankara, că în situaţia în care trupele bulgare ar fi pătruns pe teritoriul grec pactul balcanic ar fi intrat automat în funcţiune[168].

Poziţia faţă de evenimente şi crize diplomatice şi militare din deceniul 4

În contextul acutizării politicii revizioniste şi revanşarde, în deceniul 3 al secolului XX, România şi aliaţii săi din Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică au adoptat o poziţie fermă de respingere tuturor planurilor care vizau, într-o formă sau alta modificarea statu-quo-ului teritorial stabilit prin tratatele de pace de la Paris din 1919-1920.

Uniunea vamală. Aşa s-a procedat în cazul planului de uniune vamală propus de Franţa pentru zona dunăreană, care a fost respins în mai

[167] „Ca şi Mica Înţelegere – releva la 4 aprilie 1934, Nicolae Titulescu – Înţelegerea Balcanică este o asociaţie chemată a-şi valorifica ritmic coeziunea în prezenţa greutăţii vieţii de toate zilele, iar nu numai ca aliaţele trecute a-şi încerca puterile în momente de criză".

[168] „Numai graţie acestui pact /Înţelegerea Balcanică – n.n./ – releva „Journal de Moscou" – evenimentele din Grecia nu au degenerat în conflict internaţional cu dezvoltări neprevăzute". La rându-i, Nicolae Titulescu releva la 13 martie 1935: „Grecia a putut să-şi plătească luxul unei revoluţii la adăpostul pactului balcanic fără să se teamă o singură clipă că integritatea ei teritorială ar putea fi ameninţată".

1931 de România, Cehoslovacia şi Iugoslavia[169]. Cu acelaşi prilej s-au discutat şi propunerile făcute de Eduard Beneš, asemănătoare celor cuprinse în planul francez, care vizau asocierea micilor state cu toate puterile interesate de bazinul dunărean central (Franța, Germania, Italia) şi soluționarea crizei prin participarea tuturor statelor europene.

Planul Tardieu. În 1932, statele Micii Înțelegeri au manifestat un entuziasm moderat față de planul Tardieu (prin care se propunea ca cele cinci state danubiene să renunțe între ele la clauza națiunii celei mai favorizate, stabilind tarife preferențiale de 10% inițial, desființarea restricțiilor pentru comerț şi schimb, cu eventualitatea unei monede comune etc.) şi au decis să-l susțină dacă acesta se referea doar la problemele economice ale regiunii danubiene şi nu aborda şi problemele politice, inclusiv pe cele ale constituirii unei confederații danubiene.

Directoratul european. În primăvara anului 1933, cele trei state din Mica Înțelegere au respins proiectul inițiat de Benito Mussolini (decembrie 1932) privind organizarea continentului european sub egida Germaniei, Franței, Marii Britanii şi Italiei, care conținea evidente prevederi revizioniste. În această direcție, Conferința Micii Înțelegeri din 25 martie 1933 a făcut cunoscut că nici un stat nu putea dispune de teritoriul altui stat „nici direct, nici indirect", că principiile decurgând din Pactul Societății Națiunilor trebuiau respectate, că statele Micii Înțelegeri se opuneau revizuirii tratatelor. Împotriva revizuirii tratatelor a militat, în aprilie, la Paris, şi Nicolae Titulescu. După ce, în urma intervenției Franței, conținutul pactului qvadruplu a fost modificat prin eliminarea prevederilor privind modificarea Pactului Societății Națiunilor şi prin introducerea unei clauze antirevizioniste, România, Cehoslovacia şi Iugoslavia s-au declarat de acord cu noul text al pactului, semnat la

[169] Planul francez prevedea: opunerea la uniunea vamală; elaborarea unui plan constructiv pentru uşurarea situației economice a Germaniei şi Austriei; clarificarea chestiunii privind scurgerea cerealelor din statele agrare; studierea posibilităților de a soluționa lipsa de capital şi de credit a Europei centrale şi în special a Austriei; elaborarea unui regim preferențial, a unor înțelegeri industriale şi agricole internaționale; instituirea unui organism comun de vânzare-cumpărare al țărilor agricole; instituirea unei asistențe financiare internaționale; formularea unui regim preferențial pentru statele agricole, paralel cu al unuia pentru Austria.

Roma, la 7 iunie 1933. Cu toate acestea, Germania şi Italia au continuat politica revizionistă.

Pactul Oriental. În septembrie 1934, statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice s-au pronunţat favorabil faţă de încheierea Pactului Oriental între Franţa, Uniunea Sovietică, Germania, Cehoslovacia, Polonia şi statele baltice, ca un acord regional de consultare, neagresiune şi de asistenţă mutuală împotriva oricărei agresiuni, în cadrul căruia, Franţa ar fi garantat frontierele vestice ale U.R.S.S., iar aceasta pe cele estice ale Franţei.

Datorită refuzului Germaniei (a invocat lozinca „antibolşevismului"), obstacolelor apărute după crima de la Marsilia din 9 octombrie 1934 (asasinarea regelui Alexandru al Iugoslaviei şi a primul-ministru francez, Louis Barthou[170]) şi poziţiei negative a guvernului de la Varşovia[171] (nu dorea să permită trupelor sovietice să-i tranziteze teritoriul), planul a eşuat, înfăptuindu-se doar parţial prin semnarea tratatului franco-sovietic de asistenţă mutuală (2 mai 1935)[172] şi a celui sovieto-cehoslovac (16 mai 1935)[173].

---

[170]Imediat după atentatului de la Marsilia statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice au protestat vehement faţă de acest act terorist, iar în noiembrie 1934, România şi Cehoslovacia au susţinut, la Geneva, plângerea Iugoslaviei împotriva Ungariei, care adăpostise şi ajutase pe teroriştii croaţi, care asasinaseră pe regele Alexandru şi pe Louis Barthou. Atitudinea Franţei, care nu dorea să supere Italia (pentru a o avea aliată împotriva Germaniei), poziţia Marii Britanii şi chiar a Iugoslaviei (după vizita prinţului regent Paul la Londra) au făcut ca în timpul dezbaterilor de la Geneva, numele Italiei să nu fie menţionat, scoţându-se în evidenţă, la insistenţa statelor Micii Înţelegeri, doar „neglijenţa" condamnabilă a Ungariei.

[171] Pentru a câştiga timp, guvernul polonez a condiţionat aderarea la pactul oriental de consultarea României, cu toate că îi cunoştea deja poziţia favorabilă.

[172] În esenţă, tratatul de asistenţă mutuală franco-sovietic prevedea că cele două state se angajau să-şi acorde ajutor şi asistenţă reciprocă în situaţia în care unul dintre ele ar fi devenit „obiectul unei agresiuni neprovocate din partea unui stat european". Semnarea lui a fost grăbită de anunţarea oficială a constituirii aviaţiei militare germane (9 martie 1935) şi introducerea serviciului militar obligatoriu (16 martie 1935).

[173] Uniunea Sovietică şi Cehoslovacia s-au angajat să-şi acorde reciproc ajutor în situaţia în care una dintre ele ar fi devenit victima unei agresiuni externe. Protocolul adiţional secret prevedea însă că obligaţiile de asistenţă mutuală erau valabile numai în situaţia în care erau îndeplinite prevederile tratatului franco-sovietic şi „numai în cazul în care Franţa va da ajutor victimei unei agresiuni".

Consiliul Permanent al Înţelegerii Balcanice a salutat semnarea pactului franco-sovietic (5 mai 1935), considerându-l „baza viitoarei organizări a securităţii în Europa orientală". Având o contribuţie importantă la elaborarea documentului, Nicolae Titulescu a apreciat că într-un timp scurt, Europa va fi „acoperită de o reţea de acorduri regionale de asistenţă mutuală" care vor permite ca viitorul să fie întrevăzut cu „multă încredere"[174].

Pactul mediteranean. O poziţie favorabilă au adoptat, în 1935, statele din Înţelegerea Balcanică faţă de proiecul pactului mediteranean, care în concepţia lor trebuia să cuprindă: un pact de neagresiune între statele Înţelegerii Balcanice şi Italia şi convenţii militare de asistenţă mutuală între statele Înţelegerii Balcanice împotriva oricărui act agresiv. În acest caz, pactul mediteranean putea fi semnat independent de participarea celor patru state la pactul de asistenţă Laval-Mussolini din 7 ianuarie 1935[175]. În cadrul discuţiilor s-a mai solicitat ca Italia să înceteze propaganda revizionistă şi să ofere la rândul său asistenţă mutuală. În final, datorită rivalităţilor dintre marile puteri Pactul Mediteranean nu a fost încheiat.

Pactul danubian. Încercând să reconcilieze relaţiile dintre statele din zona danubiană, Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri, întrunit la Bled (22-30 august 1935) s-a declarat în principiu de acord cu participarea, alături de Franţa şi de Italia, la un pact danubian care trebuia să garanteze integritatea Austriei. Datorită schimbării poziţiei Italiei, interesată de sprijinul german în vederea viitorului război din Etiopia nici acest pact nu a fost încheiat.

Deciziile de la Stressa. Mari nemulţumiri au produs statelor care constituiau Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, deciziile adoptate la Stressa (12-14 aprilie 1935) de către Marea Britanie, Franţa şi Italia şi mai ales recomandările făcute în problema reînarmării Bulgariei, Ungariei şi

[174] Spre deosebire de Nicolae Titulescu, Winston Churchill aprecia că pactul franco-sovietic, care nu era însoţit de o convenţie militară, nu constituia un factor de stabilitate europeană deoarece „nu angaja nici una dintre cele două părţi în caz de agresiune germană". Cu toate acesta, el a contribuit la angajarea U.R.S.S. în politica europeană.

[175] Grecia şi-a rezervat dreptul de a nu participa la pactul Laval-Mussolini şi la cel de neimixtiune în schimbul obligaţiei de a da asistenţă militară în cadrul pactului mediteranean, rămânând în vigoare şi obligaţiile sale anterioare.

Austriei, care au fost considerate a fi extrem de periculoase pentru pacea şi echilibrul european statuat la Paris prin tratatele din 1919-1920. Întruniţi la Geneva (15 aprilie 1935), sub preşedenţia lui Nicolae Titulescu, reprezentanţii celor cinci state au apreciat că viitoarele măsuri ce urmau a fi luate în acest sens trebuiau să fie strâns condiţionate de „noi garanţii de securitate", în contextul în care Ungaria şi Bulgaria nu renunţaseră la revizionism[176].

Agresiunea italiană în Abisinia. Statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice au condamnat şi agresiunea italiană în Abisinia, declanşată la 5 octombrie 1935, şi s-au pronunţat pentru respectarea integrală a Pactului Societăţii Naţiunilor[177]. Cu toate că înregistra pierderi economice, la 19 octombrie 1935, guvernul român a decis să pună în vigoare sancţiunile dictate de Societatea Naţiunilor împotriva Italiei, la 14 octombrie 1935[178]. Ulterior, în februarie 1938, asemenea întregii Europe, statele Antantei Balcanice şi-au revizuit poziţia, considerând că „problema Etiopiei a devenit inexistentă" şi pentru ele.

---

[176] Sugestivă în acest sens este poziţia exprimată de Nicolae Titulescu la 12 aprilie 1935: „Ceea ce este imoral este ca unele state să acorde egalitatea de drepturi în schimbul unui spor de securitate, iar Micii Înţelegeri să i se ceară egalitate în drepturi în schimbul unei diminuări de securitate". Şi tot el întreba retoric: „Cine oferă Micii Înţelegeri un plus de securitate în cazul înarmării Austriei, Ungariei şi Bulgariei?".

[177] De la tribuna Ligii Naţiunilor, Nicolae Titulescu a luat atitudine fermă în legătură cu poziţia intolerabilă a ziariştilor italieni faţă de împăratul Etiopiei şi a insistat pentru punerea în aplicare a sancţiunilor economice şi financiare (14 octombrie 1935), în pofida poziţiilor adoptate de reprezentanţii Franţei şi Marii Britanii.

[178] Prin Decret guvernamental s-a interzis orice împrumut direct sau indirect către guvernul italian, orice subscrieri la împrumuturi emise în Italia sau altundeva, direct sau indirect, de către guvernul de la Roma, precum şi orice credite bancare destinate Italiei. Concomitent, decretul interzicea importul, reexportul şi tranzitul de arme, muniţii şi material de război destinate Italiei. Puţin mai târziu au fost interzise importul, exportul, reexportul şi tranzitul oricăror mărfuri (altele decât lingouri şi monede de aur şi argint) provenite din Italia sau destinate Italiei şi posesiunilor sale. La insistenţa primului-ministru, Gheorghe Tătărescu, aveau să fie făcute unele excepţii de la măsurile adoptate.

Ocuparea zonei demilitarizate rhenane. Mare îngrijorare a produs la Bucureşti ocuparea de către germania a zonei demilitarizate rhenane (7 martie 1936), în total dezacord cu prevederile tratatelor de la Versailles (1919) şi Locarno (1925). Imediat regele Carol al II-lea a convocat Consiliul Superior al Apărării Ţării (9 martie 1936) în cadrul căruia s-a decis urgentarea măsurilor care vizau consolidarea capacităţii de apărare în caz de conflict generalizat[179]. Adoptarea în unanimitate de către Consiliul puterilor locarniene întrunit la Londra (19 martie 1936) a proiectului de rezoluţie propus de Franţa şi de Belgia prin care se constatau doar faptele şi nu se condamna agresiunea germană a marcat însă un nou pas pe calea politicii conciliatoriste faţă de acţiunile care vizau revizuirea tratatelor internaţionale şi a diminuat şi mai mult încrederea statelor mici şi mijlocii, mai ales, în capacitatea de reacţie şi de decizie a comunităţii internaţionale.

Statutul Dunării. Faptul că România era ţară dunăreană şi riverană a Mării Negre a făcut ca diplomaţia de la Bucureşti să acorde o importanţă deosebită problemelor Dunării, semnând (iulie 1921) Convenţia referitoare la statutul Dunării, care prevedea că navigaţia pe fluviu este liberă şi deschisă, în condiţii de egalitate pentru toate statele, şi confirma Comisiei Europene a Dunării (C.E.D.[180]) unele drepturi şi imunităţi, care contraveneau suveranităţii româneşti.

După ce guvernul german a făcut cunoscut (1 iunie 1938) că doreşte să discute problema regimului Dunării, diplomaţii români au stabilit liniile directoare ale politicii româneşti în acest domeniu: menţinerea Angliei, Franţei şi Italiei în organismele internaţionale ale Dunării (pentru realizarea unui echilibru între Germania şi statele riverane), menţinerea C.E.D., cu admiterea Germaniei, menţinerea

[179] Chiar din prima zi a agresiunii germane, Nicolae Titulescu, ministrul român de Externe, comunicase ministrului francez la Bucureşti, d'Omersson, că agresiunea trebuia să fie urmată de măsuri ferme şi eficiente din partea comunităţii internaţionale. Tot el, la 10 martie, în calitate de preşedinte în funcţiune al Micii Înţelegeri, a emis un Comunicat prin care statele componente ale Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice făceau cunoscut că „înţeleg să apere prin toate mijloacele tratatele, inclusiv pe cel de la Locarno". La scurt timp însă partenerii din Înţelegerea Balcanică (Iugoslavia, Grecia şi Turcia) s-au desolidarizat de modul ferm în care fusese conceput Comunicatul.

[180] Compusă din Franţa, Marea Britanie, Italia şi România.

Comisiei Internaționale a Dunării, respingerea propunerilor germane de reglementare a regimului Dunării prin acorduri bilaterale. Ceva mai târziu, la 23 august 1939, la Bled, Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri s-a declarat de acord cu intrarea Germaniei în toate comisiile dunărene şi a subliniat încă odată necesitatea menținerii libertății de navigație, a egalității de tratament şi a respectului suveranității statelor riverane. În final Germania a fost acceptată în C.E.D. în urma acordului semnat de reprezentanții României, Marii Britanii, Franței, Italiei şi Germaniei[181].

Regimul Dunării maritime a fost stabilit între 8 şi 18 august 1938 de către reprezentanții Franței, Marii Britanii şi României, prilej cu care s-a semnat un aranjament referitor la încetarea exercitării puterilor speciale ce reveneau C.E.D. cu privire la navigația pe Dunărea maritimă (preroga-tivele treceau în competența statului român), încetarea internaționalizării portului Sulina, exercitarea puterii judecătoreşti de către statul român (care executa şi lucrările tehnice; în acest scop guvernul român trebuia să înființeze Direcțiunea Dunării Maritime), întocmirea regulamentului de navigație şi poliție de către C.E.D., pe baza propunerilor românești şi aplicarea lui de către statul român; trecerea bunurilor C.E.D. în posesia statului român, care prelua şi datoriile acesteia etc. Astfel erau împlinite cea mai mare parte a dezideratelor românești privind Dunărea maritimă.

Problema Strâmtorilor. O atenție deosebită a dat guvernul de la Bucureşti şi problemei Strâmtorilor Mării Negre, statuată încă din 1923 prin Convenția de la Lausanne încheiată cu Turcia. Ținând seama de schimbările intervenite în climatul politic european ca urmare a ocupării zonei demilitarizate rhenane de către Germania, guvernul român a răspuns pozitiv (29 aprilie 1936) cererii Turciei (din 10 aprilie 1936) de a se rediscuta regimul Strâmtorilor „în condiții de securitate indispensabile

[181] În perioada15 iunie-15 iulie 1938, membrii C.E.D. au decis suprimarea art. 53 din tratatul de la Berlin, care prevedea funcționarea C.E.D. într-o totală independență față de autoritățile locale; suprimarea internaționalizării portului Sulina; executarea lucrărilor de la gurile Dunării şi a serviciului sanitar numai de către România; trecerea brațului Chilia sub jurisdicția exclusivă a României, retrocedarea către România a farurilor de la Sulina, Sf. Gheorghe etc.; Inspectoratul de navigație să devină exclusiv românesc.

pentru inviolabilitatea teritorială a statului turc"[182]. O poziție asemănătoare s-a adoptat şi în cadrul sesiunii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice de la Belgrad (4-6 mai 1935), precum şi în şedința Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri de la Bucureşti (6-8 mai 1935).

Pe aceste coordonate de acțiune, la deschiderea sesiunii de la Montreaux, delegația română, alături de cele ale celorlalte state ale Înțelegerii Balcanice, a susținut proiectul turc[183], în pofida obiecțiilor Marii Britanii, care s-a pronunțat pentru egalitatea dintre statele riverane şi cele neriverane, prezentând, în acest sens un alt proiect. În final, ca urmare şi a poziției adoptate de români, convenția adoptată la Montreaux, la 20 iulie 1936, a consolidat securitatea Turciei şi a statelor riverane Mării Negre, care au căpătat o serie de avantaje față de cele neriverane, şi a permis remilitarizarea Strâmtorilor. Concomitent, în pofida împotrivirii delegațiilor franceză şi britanică, a fost dizolvată Comisia Internațională a Strâmtorilor, atribuțiile acesteia trecând în competența guvernului turc.

Războiul civil din Spania. Încă de la declanşarea războiului civil din Spania, între franchiştii rebeli şi guvernul spaniol republican (iulie 1936), guvernul român a aderat la Convenția inițiată de Franța şi Marea Britanie asupra neintervenției în războiul civil spaniol, menită să împiedice imixtiunea diverselor state în afacerile interne din Spania şi să complice situația internațională[184]. Adeziunea românească era determinată, în concepția lui Nicolae Titulescu (18 august 1936) de „un caz particular

[182]În mod concret, Turcia dorea să i se suprime toate restricțiile de ordin militar ce îi fuseseră impuse prin tratatul de pace de la Lausanne, ceea ce implica dreptul de a remilitariza Strâmtorile Dardanele şi Bosfor şi de a cere desființarea Comisiei Internaționale a Strâmtorilor (Nicolae Titulescu considera că „Strâmtorile sunt însăşi inima Turciei" şi aprecia că „ele sunt în acelaşi timp şi plămânii României"). Guvernul turc mai solicita limitarea tonajului, notificarea prealabilă a trecerii prin Strâmtori şi limitarea timpului de şedere în Marea Neagră. În acelaşi timp se pronunța pentru menținerea principiului libertății depline a navigației comerciale prin Strâmtori.

[183] În cazul în care ar fi fost adoptat proiectul înaintat de Turcia, poziția strategică a acesteia (aliata României şi a celorlalte state din Înțelegerea Balcanică) s-a fi consolidat ea putând contribui mai bine la apărarea zonei în caz de agresiune.

[184] Cu toate acestea, Germania, Italia şi Uniunea Sovietică aveau să se implice foarte mult în războiul civil şi să transforme pământul spaniol în teatru de confruntări armate în care şi-au sondat potențialul militar.

care nu poate crea un precedent şi care nu implică pentru guvernul român obligaţiunea de a recunoaşte principiul că un guvern legal nu poate obţine, la cererea lui, un ajutor de la alt guvern împotriva rebeliunii"[185]. În contextul escaladării conflictului, guvernul român a aderat imediat la propunerile Comitetului de neintervenţie privind interzicerea pătrunderii voluntarilor în Spania, fără ca această măsură să împiedice prezenţa la acţiunile militare şi a diverselor detaşamente de voluntari români, formate în special din comunişti şi legionari.

Pactul iugoslavo-bulgar. Sfârşitul anului 1936 a consemnat un proces de apropiere între statele Înţelegerii Balcanice şi Bulgaria[186], proces acceptat şi de guvernul de la Sofia, care şi-a exprimat atitudinea prin declaraţia premierului Kioseivanov: „Noi rămânem la formula noastră: cu blocul balcanic, dar nu în blocul balcanic". În pofida prevederilor pactului încheiat în februarie 1934, care prevedea consultarea între aliaţi în toate problemele externe şi obţinerea asentimentului prealabil în adoptarea deciziilor importante, la 24 ianuarie 1937**,** Iugoslavia a încheiat cu Bulgaria un acord politic, economic şi militar, consfinţit printr-un tratat de prietenie veşnică.

Chiar dacă în esenţa sa pactul iugoslavo-bulgar nu atingea cu nimic, conform declaraţiei făcute de Milan Stoiadinović[187], obligaţiile Iugoslaviei faţă de aliaţii balcanici, încheierea sa fără asentimentul prealabil al aliaţilor a încălcat principiul solidarităţii pus la baza funcţionării Înţelegerii Balcanice[188] şi nu a eliminat îndoielile, dovadă în

---

[185] În acest sens, în pofida opoziţiei regelui Carol al II-lea şi a guvernului, ministrul român de Externe s-a arătat dispus, la sfârşitul lunii august 1936, să livreze Republicii spaniole 100 de tunuri şi 15 avioane pe care Executivul român le comandase în Franţa (o parte dintre acestea au fost livrate republicanilor spanioli).

[186] Între Turcia şi Bulgaria existau raporturi amicale, în spiritul pactelor de neagresiune încheiate între guvernele celor două ţări. Mulţumit de raporturile cu Sofia se manifesta şi Belgradul.

[187] Relevând semnificaţia pactului iugoslavo-bulgar, Stoiadinović a declarat următoarele la 24 ianuarie 1937: „În locul reţelei de sârmă ghimpată existente, azi se instalează angajamentul iugoslavo-bulgar, care va păstra această frontieră amicală".

[188] România şi Grecia doreau ca un asemenea tratat să fie încheiat concomitent cu toate statele Înţelegerii Balcanice şi numai după ce problema ar fi fost analizată în Consiliul Permanent al alianţei. La aceasta se adaugă faptul

acest sens fiind şi declaraţiile delegaţiilor Greciei şi Turciei că vor proceda la fortificarea zonei Adrianopol şi a frontierei comune.

Pentru a nu crea probleme funcţionării pactului balcanic, România l-a acceptat, ţinând seama de poziţia favorabilă a celorlalţi aliaţi balcanici, de cea a guvernelor de la Londra şi Moscova, precum şi de cea a Cehoslovaciei care dorea atragerea Bulgariei în Înţelegerea Balcanică (pentru a o sustrage influenţei germane). Germania şi Italia au manifestat simpatie şi satisfacţie, documentul respectiv fiind considerat la Berlin ca „primul pas spre o autonomie a Balcanilor, favorabilă politicii germane". În Franţa părerile au fost împărţite, mulţi analişti considerând pactul ca negativ pentru Înţelegerea Balcanică şi chiar pentru Mica Înţelegere.

Pactul italo-iugoslav. Puţin mai târziu, la 27 martie 1937, Iugoslavia şi-a pus din nou aliaţii balcanici în faţa faptului împlinit prin încheierea pactului italo-iugoslav[189], textul acestuia nefiind înmânat anterior spre studiu, conform prevederilor pactului balcanic. De această dată, Milan Stoiadinović a invocat necesitatea sprijinului italian (în condiţiile în care guvernul de la Roma recunoscuse integritatea teritorială a Iugoslaviei) şi faptul că se sfătuise cu reprezentanţi ai guvernului de la Londra.

Deşi nu fuseseră consultate, guvernele de la Atena şi Ankara au considerat că pactul consolida pacea din sud-estul Europei. România l-a criticat, considerându-l o nouă acţiune unilaterală a Iugoslaviei, însă nu l-a condamnat prea mult apreciind că era destinat menţinerii statu-quo-ului. Cu toate acestea neîncrederea între statele aliate din Înţelegerea Balcanică s-a accentuat, cu atât mai mult cu cât noul pact nu făcea nici o referire la Societatea Naţiunilor şi includea recunoaşterea anexării de jure şi de facto a anexării Etiopiei de către Italia. Nelinişti au apărut şi în cadrul Micii Înţelegeri.

Cu toate că cele două pacte încheiate unilateral de către Iugoslavia la începutul anului 1937 au afectat solidaritatea Înţelegerii Balcanice în condiţiile în careguvernul de la Belgrad îşi orienta politica din ce în ce

---

că prevederile noului pact erau în dezacord cu unele din prevederile Convenţiei militare româno-iugoslave din 1921.

[189] Pactul mai conţinea trei convenţii secrete privind minorităţile iugoslave din Italia, problema Albaniei şi cea a conspiratorilor contra statului iugoslav din Italia.

mai mult spre Berlin[190], Milan Stoiadinović nu a disociat Iugoslavia de pactul balcanic, de care avea nevoie[191].

Anschluss-ul. Situaţia internaţională a României s-a agravat considerabil în primăvara anului 1938 când Germania a ocupat Austria (11-13 martie) şi a declanşat acţiunea de expansiune spre centrul şi estul Europei[192]. Făcând cunoscută poziţia ţării, Gheorghe Tătărescu a declarat, la 12 martie, ministrului francez la Bucureşti, Adrien Thierry, că deşi Anschluss-ul nu reprezenta pentru România acelaşi pericol ca şi restauraţia Habsburgilor, ocuparea Austriei punea în pericol „întregul statu-quo din regiunea dunăreană". Ca urmare se impunea ca marile puteri democratice să adopte „o atitudine energică". În caz contrar, avertiza primul-ministru român, România va fi obligată „să caute într-o apropiere cu Germania mijlocul de a atenua rigorile destinului ei". Apoi, într-un context în care în majoritatea capitalelor europene se manifesta prea mult calm şi linişte[193], Gheorghe Tătărescu a încercat să convoace la Bucureşti pe reprezentanţii Micii Înţelegeri. Acţiunea a eşuat[194], România nefiind în situaţia de a putea organiza şi conduce replica europeană la acţiunea de forţă germană[195].

---

[190] Comunicatul final emis de guvernul iugoslav după vizita la Belgrad a ministrului german de Externe, Konstantin Neurath, în iunie 1938 consemna că ambele părţi au constatat „o identitate de vederi asupra situaţiei politice, ajungându-se la convingerea reciprocă că politica ambelor guverne tinde spre acelaşi obiectiv". Profitând şi de faptul că la Belgrad, cu acelaşi prilej, au fost arestaţi cei care strigaseră „Trăiască Franţa", guvernul de la Paris a invitat Iugoslavia „să-şi revizuiască interesele fără întârziere".

[191] În timpul întâlnirii cu Metaxas din insula Corfu, Stoiadinovici a declarat că era „ferm ataşat de Înţelegerea Balcanică".

[192] La 12 martie 1938, Adrien Thierry, ministrul Franţei la Bucureşti, a informat Parisul că evenimentele din Austria, „au cauzat în România o veritabilă stupoare, la care se adaugă un puternic sentiment de îngrijorare".

[193] Guvernele de la Paris, Londra şi Roma au acceptat rapid actul de forţă german.

[194] Mai mult, la 18 martie 1938, Milan Stoiadinović a declarat că „în nici un caz armata iugoslavă nu ar putea apăra hotarele Cehoslovaciei, ameninţate eventual de Germania".

[195] Referindu-se la acest lucru, ataşatul militar francez la Bucureşti, colonelul Delmas, conchidea retoric: „Se poate oare aştepta de la România ca, neameninţată direct, să ia singură, în Europa centrală, o poziţie ostilă faţă de Germania, în afara unei coaliţii puternice?".

Pe fondul indiferenței diplomației occidentale, guvernul german a speculat cu multă abilitate aspirațiile revanșarde ale Ungariei[196] și pretențiile teritoriale pe care le manifesta față de Cehoslovacia guvernul de la Varșovia. Față de România, guvernul de la Berlin a adoptat tactica promisiunilor și ofertelor „prietenești", inclusiv de garantare a granițelor, însoțite de amenințări, încercând să speculeze dificultățile apărute în relațiile economice româno-franceze și româno-engleze.

Agresiunea germană împotriva Austriei a fost condamnată de majoritatea partidelor politice din țară, de întregul popor român, care și-a manifestat atașamentul față de poporul austriac greu încercat[197].

Reînarmarea Bulgariei. Problema reînarmării Bulgariei a fost discutată cu prilejul Consfătuirii Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice de la Ankara (25-27 februarie 1938) când Ioannis Metaxas[198] s-a arătat dispus să facă și unele concesii[199]. Puțin mai târziu, în vara anului 1938, la inițiativa Turciei (cu grijă, pentru a nu supăra Germania[200] și Italia), care a propus să se permită reînarmarea Bulgariei în schimbul unei declarații de amiciție față de statele Înțelegerii Balcanice, cei patru aliați au luat în discuție problema unei înțelegeri concrete cu Bulgaria. Relații

---

[196] La scurt timp după Anschluss, guvernul ungar și-a exprimat atașamentul față de Reich și a transmis lui Hitler „cele mai călduroase felicitări".

[197] Relevând viitoarele consecințe ale Anschluss-ului, Nicolae Iorga conchidea în „Timpul" din 23 mai 1938: „Austria este un punct de plecare" și atenționa: „Fereşte-te popor al meu, căci mari primejdii ți se pregătesc".

[198] Metaxas aprecia că acțiunea era menită să „împiedice Bulgaria de a se lega de o mare putere, cum ar fi Germania, și de a deveni instrumentul ei".

[199] Cu acel prilej s-a decis să nu fie recunoscut guvernul lui Franco, fiecare stat putând stabili însă relații oficiale. Rustu Aras a făcut cunoscut că Turcia și Grecia nefiind numai state balcanice doreau să-și extindă colaborarea și dincolo de sfera balcanică (România și Iugoslavia au fost de acord). Păreri diferite au fost față de recunoașterea Imperiului italian din Etiopia, România neangajându-se la o recunoaștere de jure a acestuia. România a propus aliaților să ia o atitudine comună pentru interzicerea Societății Națiunilor de a se amesteca în treburile interne ale statelor membre (se referea la problema minorităților).

[200] În acel moment, Germania dispunea de 60% din interesele industriale străine din Turcia, deținând primul loc în comerțul exterior și având circa 2000 de specialiști utilizați de statul turc.

amicale cu Bulgaria dorea şi România, dar prin încheierea unui pact de neagresiune cu toate statele care constituiau Înţelegerea Balcanică, conform principiilor statuate în pactul Societăţii Naţiunilor.

În final, după numeroase discuţii, acordul a fost semnat la Salonic, la 31 iulie 1938. În afara abolirii clauzelor militare ale tratatului de la Neuilly şi a clauzelor referitoare la demilitarizarea frontierei turco-bulgare din Convenţia de la Lausanne din 1923, documentul mai menţiona ataşamentul Bulgariei faţă de politica de întărire a păcii în Balcani, dorinţa acesteia de a întreţine cu statele vecine raporturi de bună vecinătate şi angajamentul tuturor statelor semnatare de a se abţine în relaţiile lor mutuale de la orice recurgere la forţă în conformitate cu acordurile de neagresiune pe care fiecare le-a semnat[201].

Reînarmarea Ungariei. Concomitent cu iniţierea discuţiilor privind acceptarea reînarmării Bulgariei, Consiliul Permanent al Înţelegerii Balcanice întrunit la Ankara (25-27 februarie 1938) a decis ca guvernul român (în numele celor trei guverne ale statelor Micii Înţelegeri) să propună guvernului de la Budapesta să accepte reluarea negocierilor în vederea îmbunătăţirii relaţiilor cu Ungaria. În acest sens, la 18 martie 1938, Executivul de la Bucureşti a înaintat un set de propuneri care cuprindeau proiectul unei declaraţii de nerecurgere la forţă şi recunoaştere a egalităţii în domeniul înarmărilor pentru Ungaria şi proiectul unei declaraţii identice unilaterale a fiecăruia din cele patru guverne care se angajau să ia toate măsurile administrative de natură să înlăture „orice piedică în calea dezvoltării relaţiilor amicale" dintre ele.

Intuind situaţia dificilă în care avea să fie pusă Cehoslovacia, Budapesta a fost de acord doar cu realizarea unor înţelegeri cu guvernele de la Bucureşti şi Belgrad, fapt neacceptat de către diplomaţia română, care nu dorea să trădeze aliatul cehoslovac. Cu toate acestea, reprezentanţii Micii Înţelegeri, întruniţi la Sinaia, la 4 şi 5 mai 1938, şi-au exprimat dorinţa de a se continua negocierile în curs în scopul instituirii „unui regim de înţelegere şi încredere în bazinul Dunării". În acelaşi spirit, regele Carol al II-lea se arăta dispus să acorde noi facilităţi minorităţii maghiare din Transilvania.

[201] Acordul a fost Ratificat de Bulgaria la 11 noiembrie, de Grecia la 13 noiembrie şi de România la 15 noiembrie 1938.

În final, la Bled, la 23 august 1938, Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri a discutat proiectul de protocol adițional (la care îşi dăduseră deja acordul România, Iugoslavia şi Ungaria), precum şi declarația asupra minorităților propusă de ministrul cehoslovac de Externe şi a decis recunoaşterea de către cele trei state care constituiau Mica Înțelegere a egalității de drepturi pentru Ungaria în privința înarmării renunțarea reciprocă la orice recurgere la forță.

Criza Societății Națiunilor. În 1938, Societatea Națiunilor, care se dovedise neputinciosă şi incapabilă să facă față gravelor probleme cu care se confrunta omenirea se afla la sfârşitul activității sale, compromițându-se şi mai mult prin votarea de către Adunarea Generală, în septembrie 1938, a propunerii engleze privind suspendarea prevederilor Pactului Ligii privind respingerea în comun a agresiunii. Extrem de gravă, această decizie a marcat eşecul total al politicii de securitate colectivă, lăsând țările membre să se apere prin forțe proprii. Luând poziție, Consiliul Permanent al Înțelegerii Balcanice, întrunit la Geneva, a considerat, la 16 septembrie, ca fiind neoportună modificarea Pactului Societății Națiunilor.

Dezmembrarea Cehoslovaciei. Înainte chiar de intensificarea presiunilor germane şi ungare şi poloneze asupra Cehoslovaciei, guvernul român s-a pronunțat cu fermitate pentru respectarea independenței şi integrității acesteia. În acest scop, diplomații români au făcut numeroase intervenții diplomatice în marile capitale ale Europei, relevând că România era dispusă să accepte şi survolul teritoriului național de către avioanele sovietice în situația în care Uniunea Sovietică s-ar fi arătat dispusă să intervină în sprijinul Cehoslovaciei[202].

Pretențiile teritoriale ungare la adresa României au determinat guvernul român să fie însă prudent în relațiile cu autoritățile de la Berlin[203] şi să adopte, la sugestia acestora o atitudine cât mai neutră față

[202] În pofida protestelor germane, guvernul de la Bucureşti a autorizat survolarea spațiului aerian al României de către avioanele sovietice cumpărate de către guvernul de la Praga şi a făcut demersuri pe lângă guvernul iugoslav pentru îndeplinirea obligațiilor asumate prin pactul Micii Înțelegeri în situația în care Ungaria ar fi atacat Cehoslvoacia.

[203] Percepând situația dificilă a României şi Iugoslaviei, Hermann Göring a declarat ministrului iugoslav la Berlin că Germania era gata să garanteze integritatea teritorială a celor două țări dacă acestea ar fi adoptat o politică de neutralitate şi a sfătuit ca „ochii celor două țări să nu mai alunece când spre Moscova, când spre Paris".

de evenimentele internaţionale. Aşa s-a procedat, cel puţin oficial, după dictatul germano-italo-franco-englez de la München (29 spre 30 septembrie 1938)[204], prin care Germania a încorporat zona sudetă cehoslovacă. O poziţia asemănătoare au adoptat şi aliaţii din Înţelegerea Balcanică, toţi fiind convinşi că singura posibilitate de a-şi salva integritatea teritorială consta în neimplicare directă, în solidaritate şi unire.

Cu toate acestea guvernul şi diplomaţia română au făcut totul, aşa cum preciza Nicolae Petrescu-Comnen, ministru de Externe, ca „Cehoslovacia să supravieţuiască, să devină viabilă şi să rămână aliata noastră". Concomitent, diplomaţii români la Londra, Paris, Roma şi Berlin au acţionat pentru a determina guvernele ţărilor respective să-şi asume „garanţia noului statut teritorial al Cehoslovaciei"[205]. Deşi era conştient de riscurile pe care şi le asuma, guvernul român a sprijinit în permanenţă aliatul cehoslovac, arătându-se dispus să accepte tacit tranzitul spaţiului aerian de către aviaţia sovietică şi chiar al trupelor terestre în situaţia în care Uniunea Sovietică ar fi dorit să intervină în sprijinul Cehoslovaciei.

La 15 martie 1939, după ce cu o zi înainte Slovacia îşi proclamase independenţa, Germania a ocupat ce mai rămăsese din Cehoslovacia, constituind Protectoratul Bohemiei şi Moraviei. Concomitent, Ungaria a ocupat toată Ucraina Subcarpatică, realizând graniţă comună cu Polonia, şi apoi chiar teritorii din sudul Slovaciei „independente".

Atitudinea corectă a României a fost recunoscută de oficialii cehoslovaci, inclusiv la Conferinţa de pace de la Paris din 1946.

Ucraina Subcarpatică. În primăvara anului 1939 într-o situaţie extrem de dificilă se afla şi Ucraina Subcarpatică, teritoriu cehoslovac proclamat, la 14 martie 1939, stat independent (ca şi Slovacia). În faţa intensificării presiunilor ungare, monseniorul dr. Augustin Voloşin a cerut

---

[204] Analizând consecinţele München-ului, Maurice Creuzeu afirma: „Echilibrul european fusese zdruncinat în favoarea Germaniei. Securitatea colectivă este ucisă". La rându-i Winston Churchill declara că „Anglia a suferit o înfrângere fără război", iar Paul Boncour preciza lui V.V. Pella că „Singura formulă rămânea Societatea Naţiunilor".

[205] Relevând această poziţie, ministrul cehoslovac al Afacerilor Străine, František Chvalkovsky, şi-a exprimat gratitudinea guvernului său pentru poziţia adoptată de guvernul şi de sprijinul poporului român, care a primit cu prietenie şi ospitalitate pe refugiaţii cehi şi slovaci.

protecția Germaniei, care nu a răspuns favorabil. Ca urmare, Voloșin a propus includerea Ucrainei Subcarpatice în componența României (fapt respins de guvernul român) şi a rugat guvernul francez să intervină la Budapesta pentru a opri invazia trupelor ungare şi a se reglementa situația țării pe cale diplomatică.

Concomitent cu condamnarea agresiunilor germane şi ungare de către guvernul român[206], Consiliul de Coroană a decis, la 17 martie 1939, în unanimitate, luarea unor măsuri militare mai ample care să ducă la „apărarea intereselor naționale".

Încercări de a revitaliza Înțelegerea Balcanică. Pe măsura slăbirii Micii Înțelegeri şi mai ales după desființarea acesteia în urma dezmembrării Cehoslovaciei, România a făcut numeroase încercări pentru a consolida Înțelegerea Balcanică şi de a crea condițiile pentru ca aceasta să poată acționa ca o grupare independentă în stare să poată interveni în orice moment alături de Marea Britanie şi Franța. Inclusiv în timpul Conferinței de la Bucureşti (20-22 februarie 1939), când, spre surprinderea multora, cele patru state aliate au decis prelungirea pe şapte ani a pactului balcanic şi continuarea politicii de colaborarea cu Bulgaria, în pofida politicii revanşarde a multor cercuri revizioniste, inclusiv a presei. Acelaşi scop al întăririi alianței balcanice l-a avut încercarea lui Grigore Gafencu de a atrage Polonia la politica Înțelegerii Balcanice în timpul vizitei făcute în martie 1939 la Varşovia. Politica promovată de Joseph Beck a făcut ca acest deziderat să eşueze. Situația s-a agravat din vara anului 1939, odată cu accentuarea dezinteresului din ce în ce mai pronunțat al Uniunii Sovietice față de situația din Balcani, chiar dacă la 17 septembrie 1939, în momentul în care a atacat Polonia, Moscova a făcut cunoscut că îşi menține neutralitatea în relațiile cu statele balcanice.

---

[206] Sesizând esența evenimentelor şi pericolele ce planau asupra României, Armand Călinescu, primul-ministru român consemna: „Am asistat la încă o etapă a mişcării de înaintare germană. Mijlocul – provocarea dezintegrării interne pe care a început-o spre a izola Bohemia şi a o înghiți. O nouă etapă poate fi subjugarea României. Mijloacele – provocarea unui conflict militar cu Ungaria şi cu minoritățile germane. Dacă lăsăm Germaniei inițiativa de manevră vom cădea sigur. Reacțiunea noastră militară nu este posibilă. Sprijin militar din apus exclus. Conflagrație generală îndoielnică".

Intensificarea presiunilor germane. Opoziția României față de extinderea procesului de dezmembrare a Cehoslovaciei şi exterminarea din ordinul regelui Carol al II-lea a grupului Corneliu Codreanu a determinat autoritățile de la Berlin să facă presiuni din ce în ce mai mari asupra guvernului român, care, în fața lipsei de reacție a Parisului şi Londrei şi a convingerii că cel puțin pentru o perioadă de timp România nu putea conta pe sprijinul Franței şi Marii Britanii, a început să facă unele concesii economice Reich-ului şi să-şi manifeste intenția de a îmbunătăți relațiile cu Berlinul, sperând ca acesta să nu încurajeze Ungaria şi Bulgaria în împlinirea dezideratelor lor revizioniste. La rându-i, guvernul de la Berlin a încercat să obțină noi poziții în relațiile economice cu România şi să-i schimbe direcțiile de politică externă.

Cu toate acestea, România a continuat să-şi îmbunătățească relațiile cu Franța[207] şi Marea Britanie[208], precum şi cu aliații balcanici[209], a încercat să depăşească criza din relațiile cu Germania, declarându-şi

[207] Semnificativă în acest scop este numirea, la 21 decembrie 1938, a lui Grigore Gafencu în fruntea Ministerului Afacerilor Străine, ridicarea Legației române de la Paris la rang de ambasadă (9 decembrie 1938) şi numirea ca ambasador extraordinar şi plenipotențiar a lui Gheorghe Tătărescu. Cu puțin timp înainte, la 26 noiembrie 1938 guvernul de la Paris decisese şi el să ridice Legația de la Bucureşti tot la nivel de ambasadă şi a făcut cunoscut că România constituia „singurul reazem real ce reține descinderea Germaniei spre gurile Dunării şi spre Bosfor".

[208] Cu toate că la sfârşitul anului 1938, guvernul englez a manifestat o atitudine favorabilă față de România, aceasta nu a fost exprimată public şi concretizată la nivelul celor stabilite, deoarece Neville Chamberlain nu dorea să supere Germania. Sperând în sprijinul britanic, ca şi celelalte state balcanice, de altfel, guvernul român a obținut, în februarie 1939, promisiunea regelui George al VI-lea că cererile Bucureştilor vor fi soluționate „cu succes" . Mai explicit a fost premierul Neville Chamberlain, care a declarat noului ministru român la Londra, V.V. Tilea, că Marea Britanie nu se va opune ca statele din estul Europei „să facă comerț cu Germania", dar nici nu vor admite ca acestea „să devină dominate şi controlate" din punct de vedere economic de Germania. În acest spirit, în februarie 1939, a fost organizată Societatea British-Rumanian Corporation Ltd. Pentru promovarea comerțului româno-englez, iar Grupul român, condus de Max Auschnitt a obținut crete pe termen de 10 ani pentru 3.000.000 de lire sterline. Concomitent, Londra a manifestat interes pentru consolidarea Înțelegerii Balcanice şi pentru atragerea Bulgariei.

[209] La 1 ianuarie 1939, Legațiile române de la Belgrad, Ankara şi Atena au fost ridicate la rang de ambasadă.

intenţia de a încheia cu aceasta un acord economic pe termen lung. În acest scop, la începutul lunii februarie 1939 în România a sosit o delegaţie economică în frunte cu Hhelmuth Wohlthat, românii tergiversând negocierile până după dezmembrarea Cehoslovaciei când presiunile germane au atins apogeul.

În acest context, în care nu putea conta pe un sprijin concret din partea altor puteri şi sperând să câştige timp pentru a-şi consolida apărarea, guvernul român a decis să semneze, la 23 martie 1939, tratatul economic cu Germania, care aducea grave prejudicii economice şi politice României. Cu toate acestea, ţara a rămas, pentru încă un an, din punct de vedere politic, în orbita puterilor democratice occidentale.

Garanţiile anglo-franceze. În condiţiile în care principalul aliat al României din Mica Înţelegere, Cehoslovacia, dispăruse de pe harta Europei, România avea neapărată nevoie de sprijin diplomatic din parte marilor puteri democratice ale continentului, precum şi sprijin economic şi financiar în vederea înzestrării armatei cu armament, acţiune periclitată de faptul că majoritatea comenzilor româneşti fuseseră contractate cu firme cehoslovace.

În urma demersului întreprins de V.V.Tilea, ministrul român la Londra[210], guvernele francez şi englez şi-au exprimat disponibilitatea în ceea ce priveşte ajutorul ce urma să fie acordat[211], în timp ce M.M.

---

[210] La 16 martie 1939, acesta l-a informat pe Sir Orme Sargent, subsecreatar de stat la Foreign Office, că guvernul german solicitase guvernului român „să-şi dea acordul la monopolul acestuia asupra exporturilor româneşti şi să accepte unele restricţii industriale pe teritoriul României în interesul germanilor" (în schimb, Germania urma să garanteze „frontierele României"). Cu acelaşi prilej a precizat că „guvernul român era dispus să vadă în aceasta un ultimatum" şi a solicitat guvernului britanic să-şi precizeze poziţia în cazul în care „România devine victimă a agresiunii germanilor". Pentru a nu tensiona şi mai mult deja încordatele relaţii româno-germane, guvernul român a negat existenţa unui ultimatum german propriu-zis, dar nu şi cererile inacceptabile ale Berlinului, şi a solicitat sprijin englez şi francez.

[211] La 18 martie 1939, Executivul de la Londra a întrebat însă oficial guvernul de la Ankara dacă era dispus să ajute România. Executivul de la Istanbul, ca şi cel de la Atena, a răspuns că nu se puteau angaja în afara prevederilor Pactului Balcanic. La rându-i, guvernul iugoslav a recomandat să se păstreze relaţii amicale cu Germania, care nu trebuia provocată în nici un fel. În acest context, Geoges Bonnet a răspuns lui Gheorghe Tătărescu că „Franţa singură nu va putea acorda un astfel de ajutor şi că trebuie clarificată poziţia altor state interesate, printre care şi U.R.S.S.".

Litvinov a propus convocarea imediată a unei consfătuiri între reprezentanții U.R.S.S., Franței, Poloniei şi României. Lordul Halifax a considerat însă prematură convocarea conferinței şi a propus la rându-i adoptarea şi publicarea unei declarații de către guvernele U.R.S.S., Franței, Marii Britanii şi Poloniei din care să rezulte că puterile respective erau interesate în menținerea independenței statelor din estul şi sud-estul Europei. Chiar dacă era total neangajantă, propunerea engleză nu a fost adoptată deoarece Polonia a refuzat să semneze o asemenea declarație alături de Uniunea Sovietică.

În acest context, la 21 şi 22 martie 1939, francezii au propus englezilor să-şi asume, în comun, obligații ferme, chiar şi militare, față de România şi Polonia pentru a fi sigur că acestea vor participa la o eventuală rezistență antigermană. Temându-se de reacția germană şi nedorind s-o provoace, Armand Călinescu a primit cu rezerve intenția franco-engleză de încheiere a unui pact de asistență mutuală cu România şi a sugerat adoptarea unor declarații unilaterale de garantare a securității României.

Între timp, pentru a face mai bine cunoscută poziția României, Grigore Gafencu a efectuat turnee diplomatice la Istanbul (8-9 aprilie) şi în mai multe capitale occidentale (Berlin, Paris, Roma, Londra), unde a pledat pentru sporirea interesului cercurilor financiare şi economice britanice, în special, pentru România şi pentru consolidarea securității României şi a Balcanilor. În acest scop considera că se impunea şi sprijinul Uniunii Sovietice. Pentru a nu irita Berlinul, ministrul român de Externe a făcut cunoscut că guvernul român nu dorea să fie implicat în vreun fel în negocierile franco-anglo-sovietice în problema garanțiilor de securitate şi că nu dorea încheierea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic.

În final, după ce la 31 martie 1939 a fost încheiat un acord economic româno-francez[212] (concomitent cu acordarea de garanții franco-engleze către Polonia), Franța şi Marea Britanie au acordat (13 aprilie 1939) garanții politice comune României (şi Greciei). Exprimând poziția Germaniei, Hermann Göring le-a apreciat ca „iluzorii" şi „primejdioase" din punct de vedere politic, deoarece „Reich-ul nu vrea să se lase încercuit".

[212] La 11 mai 1939 a fost încheiat şi un acord economic româno-englez.

Garantând independența României, şi nu integritatea teritorială, Marea Britanie şi Franța şi-au urmărit şi propriile interese în zonă[213]. Cu toate acestea, garanțiile au evitat pentru moment izolarea deplină a României, supusă permanent unei presiuni şi amenințări germane şi ungare, în special.

Negocierile anglo-franco-turce. Considerând că un eventual acord între Anglia şi Turcia ar fi fost benefic pentru consolidarea securității în zona Balcanilor şi în estul Mediteranei, diplomația română a sprijinit demersurile respective, sfătuind, totodată, Iugoslavia să nu adopte o atitudine obstrucționistă care ar fi dus la dezintegrarea Înțelegerii Balcanice. După finalizarea acordului anglo-turc[214], guvernul de la Bucureşti a văzut în înțelegerea respectivă o nouă garanție din partea puterilor occidentale. Protocolul secret anexat tratatului anglo-franco-turc la 19 octombrie 1939 prevedea însă ajutor şi asistență către Turcia „imediat ce o ofensivă militară declanşată de o putere europeană ar ajunge la frontierele Bulgariei sau Greciei", deci peste teritoriul României.

Negocierile anglo-franco-sovietice. Începute oarecum promițător, negocierile tripartite de la Moscova din vara anului 1939 au intrat treptat în impas, datorită intereselor divergente dintre Marea Britanie, Franța şi Uniunea Sovietică, fiecare încercând să-şi impună punctele de vedere

[213] Sugestivă fiind în acest sens este declarația făcută de Duff Cooper: „Dacă am garantat Polonia, Grecia şi România, nu am făcut-o pentru că simțim pentru polonezi, români sau greci vreo particulară tandrețe, în comparație cu etiopienii sau albanezii, ci pentru că am înțeles că interesele noastre vitale sunt intim legate cu ei şi că un act de agresiune contra unuia este un act contra tuturor".

[214] În mai şi iunie 1939, Turcia a încheiat acorduri oficiale cu Franța şi cu Anglia, care nu au fost privite cu ochi buni în Iugoslavia, care se temea de Germania şi Italia. La rându-i, Germania a considerat că prin alianța Turciei cu cele două state democratice occidentale, Strâmtorile au fost puse la dispoziția acestora din urmă. Intenția Germaniei de a controla Balcanii a rezultat şi din propunerea făcută de von Papen lui Numan Menemencioglu, la 4 mai 1939, ca Italia, devenită stat balcanic prin ocuparea Albaniei (6 aprilie 1939) să fie primită în Înțelegerea Balcanică, Reich-ul urmând a garanta Turciei integritatea teritorială.

care să le satisfacă interesele imediate şi de perspectivă[215]. La aceasta s-a adăugat neîncrederea şi chiar trădarea reciprocă din moment ce atât englezii cât şi sovieticii au negociat concomitent cu germanii, cât şi dificultăţile privind obţinerea acordului guvernelor de la Varşovia şi Bucureşti privind trecerea trupelor sovietice pe teritoriile Poloniei şi României în situaţia în care ar fi trebuit să intre în acţiune împotriva unei agresiuni germane.

Pentru guvernul român însă, în condiţiile în care guvernul sovietic nu recunoştea de jure suveranitatea românească asupra Basarabiei, acceptarea trecerii Nistrului de către trupele sovietice era inacceptabilă. De altfel, cunoscând această situaţie şi poziţia Kremlinului, guvernele de la Paris şi Londra nici nu au mai informat guvernul de la Bucureşti dacă acceptă sau nu trecerea trupelor sovietice. Chiar dacă avea graniţa răsăriteană recunoscută de guvernul sovietic, Polonia nu a acceptat nici ea pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul naţional, invocând neîncrederea în politica guvernului de la Moscova şi practici mai vechi ale trupelor sovietice. În acest context, tratativele tripartite de la Moscova au fost întrerupte, la 21 august.

Neutralitatea. În contextul istoric extrem de complex determinat de declanşarea celui de-al doilea război mondial prin atacarea Poloniei de către Germania (1 septembrie 1939) şi prin angajarea în conflagraţie a Marii Britanii, a Franţei (3 septembrie 1939) şi a altor state, România a decis, la 6 septembrie (şi sub presiune germană) să adopte o poziţie de neutralitate[216]. Decizia Consiliului de Coroană nu contravenea vreunei alte obligaţii internaţionale a României[217] şi se înscria în largul curent

[215] Sovieticii au cerut garantarea întregului spaţiu dintre Marea Baltică şi Marea Neagră, deci inclusiv a Finlandei, Letoniei şi Estoniei (considerând că germanii puteau ataca şi de pe teritoriul acestor state), lucru nedorit de englezi.

[216] Decizia a fost luată de către Consiliul de Coroană şi a fost făcută publică prin Comunicatul nr. 58 al Casei Regale. A doua zi, Grigore Gafencu a făcut cunoscut că România rămânea neutră până când războiul ar fi atins" direct independenţa şi integritatea ei, interesele de viaţă ale prietenilor ei din Înţelegerea Balcanică".

[217] Garanţiile acordate de Franţa şi Marea Britanie României la 13 aprilie 1939 erau unilaterale, iar alianţa cu Polonia din 1921 nu funcţiona decât în caz de agresiune sovietică (declanşată la 17 septembrie 1939), dar la cererea guvernului de la Varşovia, care nu a întreprins acest demers.

neutralist din epocă. În pofida obiecțiilor germane, neutralitatea României a fost binevoitoare față de Polonia, guvernul român permițând tranzitarea tezaurului, armatei, guvernului polonez şi a civililor spre alte state şi chiar rămânerea multora în țară[218].

România şi Blocul neutrilor. La scurt timp după declanşarea celui de-al doilea război mondial, guvernul român a inițiat demersuri pe lângă guvernele grec, turc şi iugoslav pentru consolidarea legăturilor dintre statele Înțelegerii Balcanice şi atragerea Bulgariei la ideea organizării unui bloc care să permită constituirea unei zone neutre în Balcani. În acest scop, guvernul de la Belgrad a propus încheierea unor tratate de neagresiune şi neutralitate între toate statele balcanice sau intrarea Bulgariei în Înțelegerea Balcanică, guvernul român a optat pentru adoptarea unei declarații comune prin care cele cinci state se angajau să rămână neutre, în timp ce guvernul de la Atena s-a pronunțat pentru o „neutralitate pură fără nici o mențiune de revizuire". În pofida poziției adoptată de către guvernul elen, Grigore Gafencu şi Cinčar Marcović au acceptat la Jebel (19 septembrie 1939) posibilitatea revizuirii frontierelor în favoarea Bulgariei în situația în care Bulgaria ar fi aderat la Înțelegerea Balcanică şi s-ar fi supus tuturor angajamentelor şi obligațiilor pe care le aveau celelalte state membre, dacă ar fi cedat teritorii toate statele Înțelegerii Balcanice şi dacă guvernul bulgar ar fi fost „expresia opiniei publice în ansamblul său, în scopul de a evita curente contrarii care ar fi putut compromite opera de înțelegere o dată realizată". Ideea blocului balcanic a convenit şi Franței şi Marii Britanii, care s-au arătat dispuse să accepte chiar supremația Italiei în cadrul acestuia, cu condiția ca aceasta să rămână neutră.

Într-un asemenea context, la 28 octombrie 1939, guvernul român a formulat care să stea la baza constituirii blocului neutrilor în sud-estul Europei: 1. Neutralitate desăvârşită în cadrul războiului în desfăşurare; 2. Neagresiune între statele care ar fi constituit blocul[219]; 3. Păstrarea unei neutralități binevoitoare față de statul care ar fi fost eventual atacat;

[218] România a acordat azil la circa 100 000 de emigranți polonezi (între care 60 000 de militari) şi a permis tranzitarea a peste 70 000 kg aur din tezaurul național.

[219] Obligațiile de asistență mutuală dintre unele state participante la bloc rămâneau în vigoare în caz de agresiune.

4. Luarea de comun acord a deciziilor în vederea normalizării situației militare la frontierele comune; 5. Stabilirea unui contact direct între miniştrii Afacerilor Străine ai statelor respective şi schimb de informații politice şi economice între guverne; 6. Adoptarea unor măsuri de ordin economic în baza comunității de interese. Prin urmare, proiectul românesc viza menținerea alianțelor existente (şi chiar lărgirea acestora), a statu-quo-ului teritorial şi a păcii în zonă, nefiind îndreptat împotriva nimănui.

Teama de reacția Berlinului, în special, a făcut ca în scurt timp aliații balcanici ai României să-şi piardă entuziasmul față de ideea blocului neutrilor, chiar şi într-o formă restrânsă la statele care constituiau Înțelegerea Balcanică. Insistând în această din urmă direcție, Grigore Gafencu a militat, în timpul sesiunii ordinare a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice de la Belgrad (2-4 februarie 1940) pentru solidaritatea statelor membre şi pentru adoptarea de către acestea a unei neutralități active în sensul apărării în comun a zonei, chiar în afara obligațiilor contractuale, în cazul unei eventuale agresiuni extrabalcanice. Evoluția situației internaționale a făcut ca această inițiativă să rămână la stadiul de deziderat[220].

Recrudescența revizionismului ungar, bulgar şi sovietic

Revizionismul ungar. Datorită nerecunoaşterii de către guvernele de la Budapesta a prevederilor Tratatului de la Trianon din 1920, relațiile româno-ungare au fost tensionate în toată perioada interbelică. În acest sens, în august 1937, László Bárdossy, ministrul ungar la Bucureşti, a prezentat, la Sinaia, lui Victor Antonescu punctul de vedere al guvernului ungar referitor la relațiile cu statele Micii Înțelegeri: încheierea unui protocol prin care să se recunoască caducitatea clauzelor militare ale tratatului de la Trianon, recunoaşterea egalității în drepturi a Ungariei în domeniul înarmării şi o situație specială pentru minoritățile maghiare din

[220] Chiar dacă s-a decis prelungirea pactului cu încă 7 ani (începând cu 9 februarie 1941), reuniunea de la Belgrad din februarie 1940 s-a dovedit a fi şi ultima, Înțelegerea Balcanică destrămându-se la scurt timp, datorită evenimentelor internaționale care au urmat.

cele trei state. În schimb, Ungaria se angaja să nu recurgă la forță în relațiile cu România, Iugoslavia şi Cehoslovacia. Considerând propunerile maghiare drept amestec în treburile interne, Victor Antonescu a declarat că problema minorităților era de competența fiecărui guvern național şi nu de cea a celui de la Budapesta. Apoi, după întâlnirea dintre Hitler şi lordul Halifax din 19 noiembrie 1937, când Führer-ul a căpătat mână liberă în Europa centrală, guvernul de la Budapesta, interesat în modificarea statu-quo-ului teritorial postbelic, nu a mai dorit, o vreme, negocieri cu statele Micii Înțelegeri, iar atunci când a acceptat să le poarte a urmărit, de regulă, satisfacerea revendicărilor revizioniste.

Apoi, în ianuarie 1939, cu prilejul vizitei la Berlin a unei delegații a guvernului de la Budapesta, profitând de agravarea situației internaționale, inclusiv a poziției României, ministrul de Externe ungar István Csáky a propus constituirea „unui nou stat transilvănean independent", în speranța că acesta ar fi putut fi integrat mai uşor Ungariei. În condițiile în care germanii nu au fost de acord, guvernul de la Budapesta a pus, în luna următoare, problema unei revizuiri a frontierelor în urma căreia Ungaria ar fi obținut unele teritorii româneşti de graniță. Concomitent, primul-ministru Teleki Pál a conceput un proiect de constituire a unui „coridor" spre teritoriul secuiesc şi a unor cantoane (ca teritorii naționale suverane).

Pentru transpunerea în practică a acestor planuri, la mijlocul lunii martie 1939, concomitent cu ocuparea Ucrainei Subcarpatice, guvernul ungar a masat importante forțe militare la granița cu România[221], determinând guvernul român să declare mobilizarea generală.

La scurt timp după dezmembrarea Cehoslovaciei şi după ce ocupase întreaga Ucrainã Subcarpatică (15-17 martie 1939) şi părăsise Societatea Națiunilor (11 aprilie 1939), primul-ministru ungar, Teleki Pál a declarat că „revendicarea Transilvaniei rămâne în prim planul preocupărilor politicii Ungariei" şi că „anexarea ei va avea loc mai curând sau mai târziu", iar între 18 şi 20 aprilie, la Roma, a înaintat ministrului italian de Externe, Ciano un memoriu însoțit de o hartă, cu propuneri de „soluționare". În acelaşi scop, în plan militar, la începutul lunii mai 1939, gene-

[221] Reliefând intențiile agresive ungare, Grigore Gafencu informa reprezentanțele româneşti de peste hotare: „Ungaria nutreşte sentimente revizioniste pe care, în vremurile din urmă, le-a manifestat pe față, prin campanii de presă şi întruniri".

ralul Werth Henrik, şeful Marelui Stat Major ungar, a înaintat membrilor guvernului un proiect de operaţii militare împotriva României (aprobat apoi şi de responsabilii politici), care viza în afara problemelor militare propriu-zise şi modul în care urma să se desfăşoare activitatea de propagandă şi sabotaj în teritoriul românesc. În plan diplomatic, guvernul de la Budapesta a început să pună din ce în ce mai acut problema Transilvaniei în raporturile internaţionale, în special în relaţiile cu Anglia.

Presiunile ungare asupra României s-au accentuat după semnarea la 23 august 1939 a pactului de neagresiune germano-sovietic. De altfel, după ce, la îndemn german, Ungaria dislocase noi trupe la graniţa cu România, chiar în ziua în care era încheiat sinistrul pact, Csáky István trimitea guvernului român o *Notă* severă prin care invoca mobilizarea militară ungară ca un răspuns la cea similară română, deşi cauzele erau cu totul altele. Încercând concilierea, guvernul român a propus, la 24 august 1939, prin Grigore Gafencu încheierea unui tratat de neagresiune, însă oferta a fost respinsă, invocându-se „presiunea armelor" din partea României.

După declanşarea celui de-al doilea război mondial, relaţiile româno-ungare au rămas tot încordate, în pofida faptului că având nevoie de petrolul românesc şi de linişte în zonă, Ribbentrop a cerut lui Csáky ca Ungaria să nu atace România şi să se „mulţumească cu starea actuală". Ca urmare, guvernul de la Budapesta a acceptat să încheie cu guvernul român un acord referitor la reducerea reciprocă şi simultană a efectivelor militare de la graniţa comună. Peste puţin timp însă Consiliul militar ungar avea să concretizeze, între 19 şi 21 decembrie 1939, un plan de intervenţie militară împotriva României[222], Budapesta contând şi pe susţinerea declarată al Berlinului[223], căruia i-a cerut, în martie 1940,

[222] Agresiunea ungară urma să se producă imediat în situaţiile în care în România ar fi izbucnit revoluţie şi armata s-ar fi destrămat, dacă minoritatea maghiară din Ardeal ar fi fost primejduită sau dacă guvernul de la Bucureşti ar fi făcut concesii teritoriale Uniunii Sovietice sau Bulgariei: Cu puţin timp înainte, şeful presei ungare, Ullein Reviczky, declarase: „Politica externă a Ungariei are o singură problemă: Ardealul. Această problemă o rezolvăm în orice împrejurare şi cu orice preţ".

[223] La 18 ianuarie 1940, generalul Tippelkirch, şeful Secţiei evidenţă din Marele Stat Major German, a declarat generalului Ujszászy István, şeful Secţiei contraspionaj al armatei ungare, că pentru a-şi asigura controlul asupra zăcămintelor de petrol ale României, Germania conta pe intervenţia Ungariei.

sprijin pentru satisfacerea imediată a revendicărilor teritoriale asupra României. Temându-se că o eventuală intervenţie ungară ar fi destabilizat situaţia din zonă (şi ar fi fost favorabilă englezilor), Hitler a respins pentru moment pretenţiile ungare. Cu toate acestea guvernul ungar aştepta cu nerăbdare prilejul pentru a interveni, mobilizând cu anticipaţie, la mijlocul lunii mai, două corpuri de armată şi brigăzile rapide. Apoi, la 27 iunie 1940, la numai o zi după ce guvernul sovietic a înaintat guvernului român Nota ultimativă prin care cerea cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, Budapesta a înaintat Berlinului o Notă prin care arăta că Ungaria dorea să-şi îndeplinească şi ea pretenţiile faţă de România prin intermediul înţelegerilor cu puterile Axei. În aceeaşi zi, guvernul ungar a adoptat o declaraţie prin care se menţiona că România trebuia „constrânsă" să satisfacă pretenţiile teritoriale ungare, iar Consiliul Suprem al Apărării Naţionale a decretat mobilizarea armatei şi dislocarea progresivă a unităţilor şi marilor unităţi spre graniţa de est. Pentru a controla situaţia, guvernul german a avertizat guvernul de la Budapesta să nu atace România, promiţându-i, totodată, că problema revizuirii va fi soluţionată de către statele Axei.

Revizionismul bulgar. În pofida declaraţiilor liniştitoare făcute uneori de guvernul de la Sofia, revizionismul bulgar a luat o amploare din ce în ce mai mare, determinând reacţia Greciei, care şi-a proclamat din nou (prin Ioannis Metaxas) inviolabilitatea frontierelor la pace şi război, şi a României, care a declarat prin Grigore Gafencu, că atâta timp cât Bulgaria nu va accepta să intre în Înţelegerea balcanică şi nu se va solidariza cu politica de pace a vecinilor „nu i se poate face nici o concesie de ordin politic, necum de ordin teritorial".

Revizionismul sovietic. După ce şi-a împărţit sferele de influenţă cu Germania, la 23 august 1939, Uniunea Sovietică a ridicat din ce în ce mai ameninţător, problema Basarabiei[224], „incidentele de frontieră", puse de către sovietici pe seama românilor, înmulţindu-se în mod simţitor. În perioada următoare, diplomaţii germani au informat pe cei români despre

[224] În octombrie 1939, M.M. Molotov a declarat ministrului turc de Externe, Saracioglu, că Moscova se gândea „să-şi refacă frontiera din 1914". Apoi Kremlinul a propus Bulgariei să pretindă întreaga Dobroge, că o va susţine. În aceeaşi direcţie de acţiune, la 5 decembrie 1939, Potemkin a declarat ambasadorului francez la Moskova că Odessa devenise „un port mort de când a pierdut hinterlandul Basarabiei".

declarațiile revizioniste sovietice[225]. La 4 decembrie 1939, de exemplu, Wilhelm Fabricius a atenționat pe Grigore Gafencu că dacă războiul se va intensifica în vestul Europei „Rusia Sovietică nu va putea fi împiedicată să-şi realizeze anumite planuri". Apoi, după ce la 13 decembrie, Carl Clodius a declarat lui Ernest Urdăreanu că Germania nu va apăra România „în momentul când Sovietele vor trece Nistrul", ambasa-dorul german la Roma, Hans Georg von Mackensen, a punctat şi el, la 7 martie 1940, într-o discuție cu Raoul Bossy, care încerca să-i explice că în caz de atac sovietic, românii se vor apăra ca finlandezii: „Nimeni nu vrea ca ruşii să ajungă în Balcani, dar în general se socoteşte că Balcanii încep la Prut". Pentru ca totul să fie clar diplomatul german a adăugat: „Pentru Basarabia nu se va lupta nimeni. De aceea, cred, personal, că ar trebui să vă înțelegeți cu ruşii, dacă ridică chestiunea Basarabiei". „Chestiunea" avea să fie ridicată, într-adevăr, de către V.M. Molotov la 29 martie același an când comisarul sovietic al Afacerilor Externe a informat Sovietul Suprem că între Uniunea Sovietică şi România exista o „chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei".

Schimbarea politicii externe

În primăvara anului 1940, ca urmare a noilor evenimente internaționale (agresiunea Germaniei în vestul Europei), România s-a văzut izolată din ce în ce mai mult în plan internațional. Încercând să sondeze poziția Germaniei, la 22 mai 1940, Grigore Gafencu a solicitat, lui Wilhelm Fabricius „unele lămuriri cu privire la politica orientală a guver-nului german". Spre stupefacția ministrului român al Afacerilor Străine, omologul german a răspuns că „pacea şi liniştea României atârnă în bună parte de înțelegerea deplină la care ar putea ajunge România cu vecinii săi".

Corelate cu capitularea Belgiei şi înfrângerile înregistrate pe front de către trupele franceze şi engleze, cu recrudescența revizionismului sovietic, ungar şi german, noile declarații şi presiuni germane au dus la schimbarea cursului politicii externe a țării, la 28 mai primul-ministru Gheorghe Tătărescu informând pe Wilhelm

[225] Pe larg: Alesandru Duțu, Maria Ignat, *op. cit.*

Fabricius că guvernul român dorea să lămurească cu cel german „cadrul colaborării prieteneşti cu guvernul Reich-ului". Pentru a înlesni acest lucru, Grigore Gafencu şi-a prezentat demisia, fiind înlocuit cu filo-germanul Ion Gigurtu. Cu toate acestea, la 2 iunie, guvernul german a condiționat din nou îmbunătățirea relațiilor bilaterale de luarea în considerare a eventualelor „cereri de revizuiri ale vecinilor". Încercând să îmbuneze Berlinul, Gheorghe Tătărescu a răspuns, la 20 iunie făcând cunoscută hotărârea guvernului român de „a întări şi extinde colaborarea dintre România şi Germania".

În noile condiții geopolitice şi strategice, determinate de capitularea Franței şi de pierderea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, guvernul român a renunțat, la 1 iunie 1940, la garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939, după care, la 4 iulie, noul prim-ministru, Ion Gigurtu, a anunțat decizia de a urma o politică de „integrare" sinceră în sistemul Axei. O săptămână mai târziu, la 11 iulie, s-a făcut publică şi decizia de ieşire din Societatea Națiunilor.

III. **RAPTURILE TERITORIALE LA CARE A FOST SUPUSĂ ROMÂNIA ÎN 1940**

În vara anului 1940, la scurt timp după înfrângerea Franţei, România s-a aflat într-o situaţie extrem de dificilă, pierzând într-un timp extrem de scurt circa 100.000 kmp şi 7.000.000 de locuitori, care au intrat, prin presiune şi dictat, în componenţa Uniunii Sovietice, Ungariei şi Bulgariei[226]. Aceasta, în pofida faptului că în perioada interbelică diplo-maţia română, urmărind menţinerea integrităţii, independenţei şi suvera-nităţii statului naţional unitar, a promovat o politică de pace şi prietenie cu toate statele vecine, neridicând vreodată vreo pretenţie teritorială faţă de acestea[227].

Cu toate acestea, presiunile şi ameninţările statelor revizioniste la adresa integrităţii teritoriale a României aveau să se intensifice, în special după ce Germania a declanşat procesul de pătrundere spre centrul şi estul Europei, ocupând Austria, Cehoslovacia şi Polonia şi încheind, la 23 august 1939, pactul de neagresiune cu Uniunea Sovietică al cărui protocol secret menţiona la art. 3 interesul statului sovietic pentru Basarabia şi dezinteresul Reich-ului pentru acelaşi teritoriu. Presiuni asupra ţării au mai făcut atât Ungaria[228], cât şi Bulgaria.

---

[226] Pe larg: Alesandru Duţu, Maria Ignat, 1940. *Drama României. Rapt şi umilinţă*, Bucureşti, 2000; Giurcă Ion, *Drama României Mari*, Bucureşti, 2000; Muşat Mircea, Ardeleanu Ion, *Drama României Mari*, Bucureşti, 1992. Vezi şi Alesandru Duţu, *Modificarea statu-quo-ului teritorial european. 1938-1941. Preliminarii, conţinut şi consecinţe*, Bucureşti, 2005.

[227] Pe larg: Moisuc Viorica, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940,* Bucureşti, 1991; Ioan Talpeş, *Diplomaţie şi apărare. Coordonate ale politicii externe româneşti, 1933-1939,* Bucureşti, 1988; Mihai Retegan, *În balanţa forţelor. Alianţele militare româneşti interbelice*, Bucureşti, 1997.

[228] La 1 ianuarie 1940, purtătorul de *cuvânt al guvernului de la Budapesta a declarat că „politica externă a Ungariei are o singură problemă: Ardealul".*

Sesizând pericolul ce plana asupra țării, guvernul roman a cerut guvernelor aliate să-l informeze dacă putea conta pe sprijinul lor în cazul unei agresiuni asupra teritoriului său național. Răspunsul a fost dezamăgitor, aliații din Înțelegerea Balcanică sfătuind România să se jertfească „în interesul păcii", așa cum consemna primul-ministru, Gheorghe Tătărescu. Fără efect asupra integrității teritoriale a României au rămas şi garanțiile oferite de Franța şi Marea Britanie.

Ocuparea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică

Primele teritorii româneşti pierdute în dramaticul an 1940 au fost Basarabia şi nordul Bucovinei a căror unire cu patria-mamă în 1918 nu a fost recunoscută de către Uniunea Sovietică. „Problema" basarabeană a fost ridicată direct de către V.M. Molotov la 29 martie 1940, după victoria asupra Finlandei, când comisarul sovietic al Afacerilor Externe a informat Sovietul Suprem că între Uniunea Sovietică şi România exista o „chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei". Apoi, după ce guvernul german întrebase guvernul român, la 2 iunie, printr-o comunicare verbală transmisă de ministrul Reich-ului la Bucureşti, Wilhelm Fabricius, dacă şi în ce măsură era dispus „a trata privitor la o cerere de revizuire a vecinilor săi, ca de exemplu a U.R.S.S. în chestiunea Basarabiei", V.M. Molotov a făcut cunoscut, la 23 iunie, lui Friedrich Werner von Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, că „rezolvarea problemei basarabene nu mai suferă amânare", că guvernul sovietic era hotărât „să folosească forța în cazul în care guvernul roman refuză o înțelegere paşnică". Spre stupefacția ambasadorului german şi apoi a lui Hitler, V.M. Molotov a adăugat că cererea sovietică se extindea şi asupra Bucovinei. Pentru ca totul să fie clar şi să nu apară vreo surpriză din partea Berlinului, diplomatul sovietic a mai precizat că Moscova „contează pe faptul că Germania nu va incomoda acțiunea sovietică, ci o va sprijini". În schimb, Kremlinul va face totul pentru „a apăra interesele germane în România". „Târgul" a fost astfel încheiat rapid, la 25 iunie, Joackim von Ribbentrop confirmând acordul Germaniei față de cererile sovietice şi solicitând lui F. W. von Schulenburg să comunice lui V.M. Molotov că guvernul său nu manifesta „nici un interes" față de Basarabia, dar că în restul României Reich-ul avea interese economice „deosebit de

importante", care includeau „terenurile petrolifere, cât şi terenurile agricole". Prin urmare Berlinul dorea o „soluționare paşnică" a problemei, sfătuind apoi în acest sens guvernul român. În aceeaşi zi, mulțumind pentru „atitudinea înțelegătoare" şi pentru „bunăvoința" guvernului german, V.M. Molotov a precizat lui F.W. von Schulenburg că problema era „extrem de urgentă" şi nu putea suferi „nici o amânare". Unele controverse s-au manifestat în privința Bucovinei, dar în final ministrul sovietic de externe nu a exclus posibilitatea renunțării la această cerere în cursul tratativelor cu guvernul român.

La rându-i, la 26 iunie, urmărind să nu deterioreze relațiile sovieto-germane, dar nici să nu dea dovadă de slăbiciune, I.V. Stalin a recurs la compromis, cerând lui V.M. Molotov să-l informeze pe F.W. von Schulenburg că guvernul sovietic a decis „să-şi limiteze cererile asupra părții nordice a Bucovinei, împreună cu oraşul Cernăuți"[229]. În continuare, cei doi diplomați au căzut de acord asupra modului în care urma să se procedeze: în timp ce guvernul sovietic avea să supună cererea, în aceeaşi seară, ministrului plenipotențiar român la Moscova, guvernul german trebuia să sfătuiască „de urgență" guvernul de la Bucureşti „să cadă de acord", altfel „războiul ar fi inevitabil".

Conform planului stabilit, în seara zilei de 26 iunie, la ora 22, V.M. Molotov a înmânat lui Gheorghe Davidescu, în numele guvernului sovietic, o *Notă ultimativă*, plină de neadevăruri istorice, prin care se propunea guvernului român „să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia" şi să „transmită" partea de nord a Bucovinei. Răspunsul era aşteptat în cursul zilei de 27 iunie[230]. După ce a prezentat, fără succes, argumente de luat în seamă pentru netemeinicia acuzațiilor sovietice din *Nota ultimativă*, ambasadorul român a arătat că termenul fixat era

[229] Încercând să obțină o compensație pentru România, ambasadorul german a apreciat că se putea ajunge mai uşor la „o soluționare paşnică" în situația în care guvernul sovietic „ar înapoia rezerva de aur a Băncii Naționale a României" /tezaurul românesc depus spre păstrare la Moscova în timpul primului război mondial – n.n./. V.M. Molotov a răspuns însă că această problemă „nici nu se mai pune deoarece România a exploatat un timp îndelungat Basarabia".

[230] Pe harta înmânată, „noile frontiere" erau marcate printr-o linie groasă, trasată cu creion roşu, urma acestuia acoperind, aşa cum releva Alexandru Cretzianu o porțiune corespunzătoare „unui teritoriu de 7 mile", astfel încât era foarte greu de stabilit în care parte erau unele localități. Mai mult, linia trecea şi peste un teritoriu (regiunea Herța) care nu era menționat în ultimatum.

„insuficient" pentru ca guvernul român să poată decide într-o problemă atât de importantă. Inflexibil, ministrul sovietic de Externe a replicat că dacă nu se va răspunde afirmativ în termenul fixat atacul sovietic se va produce în seara zilei următoare.

Informat despre conținutul ultimatumului, după ce aflase de la Wilhelm Fabricius că revendicarea Basarabiei de către sovietici era „bine întemeiată", regele Carol al II-lea a convocat, la 27 august, Consiliul de Coroană, care a aprobat hotărârea guvernului român de a cere guvernului sovietic „să fixeze locul şi data unde ar putea să aibă loc întâlnirea delegaților ambelor guverne pentru a lua în discuțiune Nota sovietică". Seara, aceiaşi Consiliu avea să se pronunțe împotriva rezistenței armate în caz de agresiune sovietică[231]. După terminarea dezbaterilor, guvernul român a cerut încă odată celui sovietic să indice „locul şi data ce doreşte să fixeze" pentru tratative. Moscova nu dorea însă acest lucru. La fel Berlinul, de unde Joackim von Ribbentrop a sfătuit din nou guvernul român să accepte cererile ruseşti „fără nici o rezervă".

Considerând răspunsul guvernului român ca „imprecis", V.M. Molotov a înmânat lui Gheorghe Davidescu, la 28 iunie, ora 2.25, un nou ultimatum, prin care se cerea ca în patru zile[232] să se evacueze teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de trupele române, în acelaşi timp teritoriul menționat urmând a fi ocupat de trupele sovietice (la 28 iunie acestea trebuiau să intre în Cernăuți, Chişinău şi Cetatea Albă). Cu o oră înainte de termenul fixat, ambasadorul român a remis noul răspuns al guvernului român prin care acesta preciza că „pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță şi deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de **evacuare** /sublinierea autorului/ specificate în răspunsul sovietic". Invocându-se condițiile meteo şi situația căilor de comunicație s-a solicitat prelungirea termenului de evacuare. La fel de prompt, V.M. Molotov a informat că înaintarea trupelor sovietice urma să înceapă la orele 14, că în situația în care „din motive tehnice" s-ar fi impus unele prelungiri de termen, de „câteva ore", acest lucru urma să fie decis de generalii Koslov şi Boldin. Ca loc de întâlnire a delegaților români şi sovietici a propus oraşul Odessa.

---

[231] După cum avea să consemneze apoi Carol al II-lea doar 6 din cei 26 prezenți la ședință s-au pronunțat pentru rezistență: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir", Traian Pop, Ştefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu.

[232] Începând cu orele 14, după ora Moscovei.

În realitate, înainte de primirea răspunsului din partea guvernului român, trupe sovietice au forțat Nistru, în diferite zone, şi au luat poziții de luptă în fața celor române. La ora 12 pătrundeau deja în Cernăuți, ocupația fiind finalizată înaintea termenului stabilit. Acest lucru a creat mari dificultăți autorităților române în dirijarea procesului de evacuare şi mai ales populației civile care se refugia. Dacă perfect adevărat este faptul că retragerea din Basarabia şi nordul Bucovinei nu s-a făcut în condiții normale din cauza trupelor sovietice, care nu au aşteptat ca autoritățile civile şi militare să părăsească teritoriul, tot atât de adevărat este şi faptul că numeroasele defecțiuni apărute în timpul evacuării istoricelor provincii româneşti s-a datorat modului în care acestea, inclusiv unitățile militare, au acționat[233].

Ocuparea părții de nord-vest a României de către Ungaria

Concomitent cu agresiunea sovietică, Ungaria şi-a intensificat şi ea presiunile pentru ocuparea unei cât mai mari părți din Transilvania. Momentul propice a fost considerat a fi sosit în iunie 1940, în timpul crizei româno-sovietice, când în cadrul contactelor diplomatice guvernul de la Budapesta a reuşit să obțină reconfirmarea ajutorului din partea guvernelor de la Berlin, Roma şi Moscova.

În încercarea de a evita un atac şi din partea Ungariei şi Bulgariei, Carol al II-lea a cerut, la 27 iunie 1940, ca Germania să exercite „o influență moderatoare" asupra acestora. La rându-i, în aceeaşi zi, ambasadorul ungar la Berlin a înaintat lui Ernst Woermann, director ministerial la Departamentul politic al Ministerului de Externe german, un Memorandum în care se arăta că în condițiile în care România ar fi făcut concesii teritoriale Uniunii Sovietice, guvernul ungar considera acest lucru drept

[233] Relevant în acest sens este documentul elaborat la 25 iulie 1940 de către şeful Marelui Stat Major român, care condamna cu indignare faptul că „unii ofițeri s-au lăsat insultați, dezarmați şi chiar degradați de bande civile, fără să schițeze un gest de reacțiune". Scuzele că această atitudine a fost provocată de dorința de „a nu provoca incidente cu trupele sovietice" nu au fost luate în considerare de către generalul Florea Țenescu deoarece, considera el, „nimeni nu poate da un ordin ca onoarea să nu fie apărată".

„o discriminare flagrantă împotriva Ungariei al cărui efect pentru opinia publică va duce chiar la consecințe imprevizibile". În pofida sfatului oferit de Joackim von Ribbentrop de a „păstra pacea", guvernul ungar a decis mobilizarea generală şi a sporit forțele concentrate la frontiera cu România.

La 4 iulie 1940, după ce Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia şi partea de nord a Bucovinei, Hitler a sugerat lui Carol al II-lea să înceapă negocieri cu Ungaria şi Bulgaria în problema „revizuirilor teritoriale". Răspunzând Führerului, la 6 iulie, regele român a arătat că era de acord cu „inițierea negocierilor" cu guvernele ungar şi bulgar, pronunțându-se pentru „o strămutare reciprocă extensivă de populații", pe principiul etnic, în condiții bine determinate. Nemulțumit de acest răspuns, Hitler a replicat dur, la 15 iulie, când a făcut cunoscut că orice încercare de a „evita pericolele" care planau asupra României prin „manevre tactice de orice fel" era sortită eşecului. „Mai devreme sau mai târziu – preciza cancelarul german –, şi probabil într-un timp foarte scurt, rezultatul ar putea fi chiar distrugerea României". Recomandând împăcarea „de bună credință" cu Ungaria şi Bulgaria el afirma apoi că „o revizuire a devenit inevitabilă" şi a atras atenția că în caz de refuz Germania „nu va mai manifesta nici un interes față de dezvoltarea ulterioară a evenimentelor din sud-estul Europei".

Răspunsul lui Carol al II-lea, şi implicit al guvernului român, a fost transmis la 26 iulie 1940, cu prilejul vizitei pe care Ion Gigurtu, primul-ministru, şi Mihail Manoilescu, ministrul Afacerilor Străine, au făcut-o în Germania. Cu acel prilej regele român sugera, în scrisoarea adresată Führerului, că reglementarea diferendelor dintre România, Ungaria şi Bulgaria trebuia să se facă „simultan cu toate celelalte aranjamente ce sunt în perspectivă în estul european şi care sunt destinate, în concepția Axei, să realizeze un echilibru mai drept şi mai durabil în această parte a lumii". Considerând că în abordarea acestor probleme trebuia să predomine punctul de vedere al „dreptății fiecărui popor", Carol al II-lea făcea cunoscut că România nu se putea abate nici o clipă de la „principiul etnic", care putea fi soluționat, în mare măsură, prin „schimburi de populație", în acest scop fiind necesară „intervenția" permanentă a puterilor Axei şi nu „arbitrajul" acestora pe care guvernul român nu-l dorea. Conform Notei întocmită de Paul Schmidt, translatorul lui Hitler, prestația celor doi demnitari români în discuția avută cu Hitler a fost lamen-

tabilă, Ion Gigurtu declarând că România era „pregătită pentru concesii", că guvernul român spera ca cei doi vecini revizionişti să fie „rezonabili" şi să-şi formuleze pretenţiile „în nişte limite care să permită obţinerea unei stări de pace în Balcani". Întrebat ce suprafaţă era pregătit guvernul roman să cedeze Ungariei, Ion Gigurtu a rostit cifra de 14 000 kmp.

Percepând adevăratul sens al mesajului german, Carol al II-lea a decis, la 3 august, să înceapă negocierile cu Budapesta, pornind de la principiul că nu se va admite „o eventuală modificare a situaţiei actuale decât bazată pe principiul unui schimb de populaţie, în baza căruia nici un român nu ar urma să treacă sub stăpânirea ungurească". În aceeaşi zi însă Teleki Pál a înaintat un Pro-Memoria lui Benito Mussolini prin care se făcea cunoscut că Ungaria respingea ideea oricărui schimb de populaţie cu România şi cerea sprijin italian pentru „anexarea întregii Transilvanii şi stabilirea frontierei dintre România şi Ungaria pe întregul arc carpatic". „Graniţa Carpaţilor – mai menţiona primul-ministru ungar, ca şi cum s-ar fi referit la cursul Tisei – este de neschimbat". O săptămână mai târziu, Horty Miklos avea să declare şi el lui Hitler: „Stăpânirea Carpaţilor este pentru noi o problemă vitală". Ştiind precis ce dorea şi urmărind cu fermitate îndeplinirea obiectivelor, guvernul de la Budapesta a declarat că relaţiile cu guvernul român nu erau de natură „minoritară" ci „teritorială" şi a respins de la început ideea schimbului de populaţie, cu care s-a amăgit o vreme guvernul român. Concomitent, diplomaţia ungară a acreditat ideea că în relaţiile cu românii nu se putea discuta decât „prin forţă". Acest lucru a reieşit cu claritate şi din Aide-Mémoire-ul înaintat guvernului român, la 10 august 1940 (întocmit şi datat însă 7 august acelaşi an, în timpul vizitei de la Budapesta a lui Raoul Bossy), plin de neadevăruri istorice şi jignitor la adresa României, prin care se arăta că „nu va fi pace şi înţelegere sinceră între Ungaria şi România fără rezolvarea problemelor teritoriale". În acest sens Ungaria era dispusă „să facă sacrificii foarte serioase" şi să accepte apoi ideea „schimbului de populaţie": ungurii şi românii (de pe întregul cuprins al celor două state) aflaţi în această situaţie urmând să fie consultaţi şi să-şi exprime dorinţa în care ţară doreau să locuiască în continuare.

În documentul similar întocmit în aceeaşi zi (10 august), guvernul român a apreciat că „deplasarea de frontieră nu poate fi oportună decât în măsura în car poate mări spaţiul vital al statelor care au de repatriat în cadrul lor teritorial conaţionali care s-ar afla în cadrul teritorial al unui alt

stat". Deoarece acest criteriu favoriza Ungaria, guvernul de la Budapesta l-a acceptat şi a făcut cunoscut, a doua zi, că acceptă discuţiile bilaterale.

Începute la 16 august 1940, la Turnu Severin, tratativele româno-ungare au intrat în impas de la început deoarece, Hory András, şeful delegaţiei ungare, a prezentat un alt Aide-Mémoire prin care guvernul ungar propunea „o împărţire a teritoriului în litigiu", Ungariei urmând să-i revină, conform hărţii anexate, 69.000 kmp (trei pătrimi din Transilvania) locuiţi de 3.900.000 de locuitori, din care 2.200.000 erau români. Respingând această „nebunească" (după Mihail Manoilescu) propunere ungară, Valer Pop, şeful delegaţiei române a propus întreruperea discuţiilor până la 19 august. La reluarea acestora a făcut cunoscut că memoriul ungar din 16 august dovedea „incompatibilitatea totală" a concepţiei ungare cu cea română, că propunerea ungară viza o frontieră „cu totul arbitrară", care nu decurgea „din nici un principiu". Considerând cererea ungară ca fiind „exorbitantă", şeful delegaţiei române a susţinut principiul „schimbului de populaţie". La reluare Hory András a susţinut punctul de vedere al guvernului ungar, declarând că fără modificarea frontierei „orice discuţie ar fi lipsită de elementele indispensabile unei negocieri utile şi serioase". În replică Valer Pop a reafirmat că dacă guvernul ungar dorea „repatrierea ungurilor din Ardeal" discuţiile puteau continua. Altfel, nu, căci „câtă vreme există o Românie şi o armată română tezele teritoriale nu se discută şi nici pământ românesc nu se cedează. Jamais, á tout jamais". La încercarea lui Hory András de a se discuta cel puţin asupra teritoriului locuit de secui, şeful delegaţiei române a declarat că şi aceasta „face parte în mod organic din pământul românesc şi asupra cedării lui nu se poate nici negocia, nici ajunge la un acord, niciodată". Dacă însă Budapesta dorea să-i aibă pe secui putea să-i includă în problema schimbului de populaţie. Insistând asupra modificării frontierei româno-ungare, şeful delegaţiei ungare a rugat, înainte de a se deplasa la Budapesta pentru informarea guvernului său, să i se dea cel puţin „o vagă imagine" asupra noului contur al acesteia în urma schimbului de populaţie. I s-a răspuns că acest lucru se putea şti „în mai puţin de 24 de ore" după ce Ungaria va accepta definitiv principiul etnic şi va face cunoscut numărul de unguri pe care dorea să-l primească din Ardeal.

Revenit la Bucureşti, ministrul plenipotenţial german a declarat lui Valer Pop şi Mihail Manoilescu, la 23 august, că pentru România existau

doar două soluții: una minimală – cedarea a circa 21.000 kmp (fără județul Arad), alta maximală – circa 27.000 kmp (cu județul Arad). Românii au răspuns că ambele soluții erau exagerate. În aceeaşi zi, la Belgrad, ministrul plenipotențial ungar a întrebat direct dacă Budapesta putea conta pe neutralitatea binevoitoare a Iugoslaviei în cazul unui conflict armat cu România.

Întors şi el de la Budapesta, Hory András a făcut cunoscut, la 24 august, la Turnu Severin, lui Valer Pop că guvernul ungar „nu vrea, nici nu poate face să emigreze secuii de la vetrele lor, niciodată şi sub nici o condiție". Apoi a întrebat, tranşant, dacă România doreşte sau nu să „desemneze teritoriile pe care este gata a le retroceda Ungariei", în caz de refuz negocierile nemaiavându-şi rostul. La fel de ferm a fost şi răspunsul lui Valer Pop, care a declarat, în conformitate cu decizia Consiliului de Coroană din 23 august: „Nu putem lua în considerație, nici astăzi şi nici în viitor, propuneri care trec sub stăpânire străină chiar şi numai un singur roman". Încercând să obțină continuarea discuțiilor, ministrul român de Externe a cerut lui Valer Pop să fie mai conciliant şi să comunice lui Hory András că în curând partea română va prezenta propuneri concrete şi în ceea ce privea teritoriul ce urma să fie cedat. După mai multe discuții, în contradictoriu, Mihail Manoilescu a acceptat punctul de vedere susținut de Valer Pop în discuțiile cu Hory András. Totuşi, cu prilejul reîntâlnirii dintre cei doi negociatori, Valer Pop a formulat o nouă propunere românească, în următorii termeni: „Guvernul român este dispus a face o propunere însoțită de o hartă, cu indicarea frontierei rezultând din aplicarea schimbului de populație pentru toți ungurii din Ardeal, în afară de secui. Întinderea teritorială a propunerii României este în mod absolut condiționată de efectiva deplasare a acestor unguri din Ardeal, fără de care contrapropunerea noastră nu are nici un sens şi nici o valabilitate". În final, la dorința delegatului ungar, discuțiile au fost declarate închise, cele două delegații părăsind în cursul nopții de 24 spre 25 august oraşul Turnu Severin.

Preocupat însă de cursul pe care urma să-l ia „controversa" româno-ungară şi dorind „să evite cu orice preț o criză în Balcani", Joackim von Ribbentrop a propus lui Galeazzo Ciano, la 26 august, să fie convocați la Viena miniştrii de Externe român şi ungar, unde să li se dea „sfaturile amicale" ale Axei în vederea găsirii unei soluții. Diplomatul german a mai precizat că oferta trebuia însoțită şi de un „avertisment" în

sensul că „cel care nu acceptă sfatul ia asupra sa întreaga responsabilitate a consecinţelor viitoare". Cunoscând interesul Germaniei pentru menţinerea liniştii în estul Europei şi dându-şi seama că pretenţiile Budapestei nu se puteau realiza decât printr-un arbitraj/dictat al puterilor Axei, Ungaria a recurs la şantaj lăsând să se înţeleagă că va ataca România. Pentru a incita spiritele, avioane ungare au zburat deasupra teritoriului românesc până la Braşov.

Concomitent, convocat de urgenţă în Germania, la 27 august, Wilhelm Fabricius a indicat lui Joackim von Ribbentrop o linie de demarcaţie româno-ungară prin care România pierdea unele regiuni de la graniţa vestică. Considerând că teritoriul oferit Ungariei era prea mic, ministrul de Externe german a adăugat şi oraşul Cluj, după care Carl Clodius a pulsat pentru Ungaria reuşind să-şi convingă interlocutorii că şi regiunea secuiască trebuia „să aparţină neapărat Ungariei". Punând pe prim plan interesele germane, Hitler avea să decidă, în final, că noua linie de demarcaţie româno-ungară trebuia să asigure stăpânirea (prin intermediul Ungariei) a crestelor Carpaţilor Orientali, pătrunderea până în apropiere de Braşov pentru a „proteja" zona petroliferă. Concomitent, Ungaria şi România trebuiau dezbinate în aşa fel încât să fie ţinute ca „două bucăţi de fier incandescente şi de a le modela în interesul Germaniei", aşa cum avea să recunoască şi Joackim von Ribbentrop. În acest scop s-a decis să nu se poarte discuţii cu nici una dintre cele două delegaţii, ci „la un moment dat" să li se supună „o hartă comună germano-italiană" cu linia de demarcaţie, care „să nu mai constituie un subiect de discuţie". Odată stabilită procedura, cei doi miniştri de Externe ai Axei au împachetat harta şi s-au deplasat în seara zilei, cu avionul, spre Viena. Pentru a se evita orice surpriză, Germania a intensificat pregătirile militare, Înaltul comandament al Wehrmacht-ului ordonând, în conformitate cu directivele date de Hitler la 26 august, ca în trei zile să fie pregătite patru divizii blindate, două divizii motorizate, unităţi de paraşutişti şi trupe aeropurtate pentru a ocupa zona petroliferă de la Ploieşti.

În aceeaşi zi, 27 august, ministrul român de Externe a fost invitat să participe, la 29 septembrie, la Viena, la „o convorbire" asupra relaţiilor româno-ungare, pentru aceasta trebuind să fie însărcinat cu depline puteri. Convins că la Viena urmau să aibă loc negocieri, Carol al II-lea a cerut delegaţiei române să acţioneze pentru aplicarea principiului etnic şi a

schimbului de populație, luând în calcul şi limitele eventualei cedări teritoriale: între 10.000 şi 18.000 kmp.

În după-amiaza zilei de 29 august, la Viena, Joackim von Ribbentrop a propus lui Mihail Manoilescu să accepte arbitrajul puterilor Axei, procedură nesolicitată de guvernul român, după care, în termeni „impresionanți de apăsați" a vorbit de „atacul concomitent" al Rusiei şi al Ungariei ca de „un lucru ce ar fi înțeles între aceştia" şi a atras atenția că dacă regele Carol al II-lea „ar fi rău sfătuit şi nu ar primi acest arbitraj, atunci ar fi în câteva zile sfârşitul României". Apoi a precizat ca guvernul român să nu interpreteze acest lucru ca pe „un bluf, pentru că Führerul nu face bluf". La rându-i, Galeazzo Ciano a precizat şi el că a fost împuternicit de Benito Mussolini să facă cunoscut că dacă România nu ar accepta arbitrajul atunci va fi socotită printre „dușmanii" Axei. Constituiau toate acestea amenințări directe, aşa cum a fost şi declarația făcută de Wilhelm Fabricius lui Valer Pop că în caz de război Germania şi Italia urmau să fie de partea Ungariei. După ce Mihail Manoilescu a respins încă odată ideea arbitrajului, Joackim von Ribentrop a replicat că soluția la care trebuia să se ajungă trebuia să fie „o sinteză între principiul teritorial şi principiul etnic" şi a precizat că teritoriul ce trebuia cedat de către România se situa între 68.000 kmp cât a cerut Ungaria şi 25.000 kmp cât a oferit România. La precizarea ministrului român al Afacerilor Străine că „noi n-am vorbit niciodată de aşa ceva", omologul german a spus că „în caz contrar veți face război şi veți pierde toată Transilvania"[234]. În final, aşa cum avea să precizeze mai târziu Mihail Manoileascu „arbitrii" au pus următoarea alternativă: „Sau primim arbitrajul astăzi, sau cel mai târziu în cursul nopții, aşa ca mâine să se poată da hotărârea şi în cazul acesta ne vom bucura de garanția absolută a puterilor Axei pentru integritatea României împotriva tuturor, chiar şi la Răsărit, sau dacă nu primim vom fi mâine atacați de Ungaria şi Rusia şi va fi sfârşitul României".

Într-un asemenea context, la Bucureşti, Consiliul de Coroană, întrunit după miezul nopții, a decis cu 21 de voturi acceptarea

[234] Eroarea lui Joackim von Ribbentrop privind suprafața de teritoriu (25.000 kmp) pe care ar fi fost dispus guvernul român să o cedeze a fost recunoscută de Wilhelm Fabricius în cursul nopții.

„arbitrajului”[235], în realitate a dictatului puterilor Axei, decizia fiind comunicată la Viena, la ora 3,50. Ce a urmat a fost o simplă formalitate. Delegaţiilor română şi ungară le-a a fost prezentat textul documentului de „arbitraj” şi harta care delimita teritoriul român care fusese oferit, prin presiune şi dictat, Ungariei[236]. Documentul impus mai preciza: delimitarea, pe teren a viitoarei „frontiere” era încredinţată unei comisii româno-ungare; teritoriul oferit Ungariei urma să fie evacuat de către trupele române într-un termen de 14 zile şi predat „în starea de ordine cuvenită”, etapele evacuării şi ocupării etc. urmând a fi stabilite de către o comisie româno-ungară şi a se desfăşura în „perfectă linişte şi ordine” sub atenta supraveghere a celor două guverne; toţi cetăţenii români aflaţi în teritoriul „cedat” urmau să dobândească de drept cetăţenia ungară, ei putând opta în 6 luni pentru cetăţenia română şi să revină apoi în România într-un an, luând asupra lor averea mobilă şi putând să lichideze averea imobiliară păstrând sumele rezultate. În situaţia în care nu puteau să-şi lichideze averea imobilă urmau să fie despăgubiţi de către Ungaria; cetăţenii români de etnie maghiară, care nu locuiau în teritoriul „cedat”, puteau să opteze pentru cetăţenia maghiară în 6 luni, urmând a beneficia de aceleaşi drepturi ca şi cetăţenii de etnie română din situaţia expusă mai sus; problemele apărute în executarea prevederilor „arbitrajului” urmau să fie soluţionate direct de către guvernele român şi ungar, în caz de dezacord asupra vreunei chestiuni aceasta urmând a fi supusă guvernelor german şi italian care vor adopta „decizii definitive”. Cu acelaşi prilej guvernele german şi italian au garantat „inviolabilitatea şi integritatea” statului român răşluit. „În felul acesta, prin fraudă şi prin surprindere ca de tâlhari în miez de codru – cum avea să consemneze Raoul Bossy în memoriile sale – a fost vremelnic ucisă România Mare, mai întâi de Stalin, apoi de Hitler şi Mussolini, prin uneltele lor Ribbentrop şi Ciano”.

Aflând prin radio conţinutul dictatului de la Viena, zeci de mii de cetăţeni români au ieşit pe străzi scandând: „Nici un petic de pământ!”,

---

[235] Împotriva dictatului s-au pronunţat C.I.C. Brătianu, Ion Mihalache, Mihail Popovici, Victor Iamandi, Victor Antonescu, A.C. Cuza, Arthur Văitoianu, dr. Constantin Angelescu, Silviu Dragomir, mitropolitul Nicolae Bălan.

[236] În momentul în care a văzut traseul noii linii de demarcaţie româno-ungare, Mihail Manoilescu şi-a pierdut conoştinţa. Apoi a semnat documentul, fără să-i mai citească conţinutul.

„Vrem să murim apărându-ne fruntariile, onoarea şi demnitatea naţională!", „Ardealul să nu fie ciuntit!" etc. Pentru a preveni eventualitatea ca nemulţumirea populaţiei şi militarilor să nu degenereze, generalul Gheorghe Mihail, şeful Marelui Stat Major, a emis un ordin general prin care a cerut ca fiecare român să înţeleagă că „viaţa şi istoria neamului românesc nu se termină la aceste zile", că pentru moment „trebuie să ne resemnăm şi să aşteptăm cu linişte şi încredere destinele neamului".

Ocuparea părţii de sud a Dobrogei de către Bulgaria

La fel ca şi guvernul ungar, guvernul bulgar, profitând de situaţia extrem de dificilă în care se afla România în vara anului 1940[237], şi-a intensificat şi el presiunile, cu toate că în perioada interbelică promovase o politică externă prudentă, din care nu au lipsit însă manifestările revizioniste. Situaţia României s-a agravat şi datorită faptului că revendicările bulgare s-au bucurat de sprijinul Germaniei şi Uniunii Sovietice. Încurajat, regele Boris al III-lea şi-a exprimat speranţa, la 4 mai 1940, într-o discuţie avută cu Carl Clodius, împuternicitul economic al Reichului pentru sud-estul Europei, că Bulgaria îşi putea îndeplini „obiectivele naţionale" numai alături de Germania, că războiul nu se va termina fără împlinirea acestor obiective. Această tendinţă a fost sesizată din timp de către analiştii militari români care au informat organele de decizie superioară că „nu este exclus ca Bulgaria să pună pe tapet chestiunea revendicărilor teritoriale asupra Dobrogei".

Într-un asemenea context, la 27 iunie 1940, Parvan Draganov, ministrul Bulgariei la Berlin, a făcut cunoscut lui Ernst Wöermann că a primit instrucţiuni din partea guvernului său „să întreprindă investigaţii în legătură cu dezvoltarea crizei basarabene" şi să afle punctul de vedere german cu privire la „satisfacerea ulterioară a revendicărilor Bulgariei". Dezamăgit de răspunsul primit, diplomatul bulgar a precizat că regele şi guvernul de la Sofia „s-ar afla într-o situaţie extrem de dificilă dacă nu ar profita de situaţia actuală" şi a insistat să i se dea „unele asigurări pentru viitor" în sensul că Germania avea să recunoască „justeţea revendicărilor

[237] În iulie 1940, ataşatul militar român la Sofia aprecia că în Bulgaria problema Basarabiei era „privită cu simpatie, făcându-se o analogie între această situaţie şi chestiunea Cadrilaterului".

bulgare asupra Dobrogei şi să promită satisfacerea lor atunci când va sosi momentul". Răspunsul oficial al diplomației germane a fost dat după ocuparea Basarabiei şi a părții de nord a Bucovinei de către sovietici când Joackim von Ribbentrop a comunicat Legației germane de la Sofia că guvernul de la Berlin manifesta „o înțelegere deplină față de dorințele revizioniste ale Bulgariei față de România", dar că acest lucru trebuia realizat, inclusiv cu influență germană, după „restaurarea păcii în Europa".

La scurt timp, la 31 iulie 1940, întors de la Berlin, Wilhelm Fabricius a informat pe Mihail Manoilescu despre decizia Führerului privind „retrocedarea Dobrogei de sud în granița de la 1913, inclusiv Silistra şi Balcicul", bulgarii fiind sfătuiți deja „să nu pretindă mai mult". După ce a cerut, la 1 august, ambasadorului român la Belgrad, Victor Cădere, să se deplaseze la Sofia pentru a discuta cu omologul bulgar probleme legate de începerea oficială a tratativelor în problema Dobrogei, ministrul român al Afacerilor Străine a înaintat, la 3 august, câte un Memorandum lui Joackim von Ribbentrop prin care încerca să schimbe decizia germană în problema Cadrilaterului. Iritați, subalternii ministrului german de externe au refuzat să primească documentul şi au făcut cunoscut că „ar fi cu totul împotriva intereselor României" dacă guvernul român ar mai stărui în această chestiune în care „Hitler şi-a spus cuvântul".

Intransigenți, bulgarii au făcut cunoscut oficial, la 14 august, că nu acceptă începerea tratativelor decât după ce românii declară că sunt de acord cu cedarea integrală a Cadrilaterului[238]. Încercând să obțină „o cât de mică dovadă a prieteniei" bulgare, Mihail Manoilescu a cerut, la 16 august, lui Eugen Filotti, ministrul român la Sofia, să reamintească regelui Boris al III-lea „gestul făcut de regele Carol I, care a renunțat în 1913 la o graniță mai largă pentru a cruța castelul regal de la Euxinodrad", lăsând să se înțeleagă că în acele momente românii aveau dreptul la un tratament asemănător. În situația în care castelul regal de la Balcic ar fi fost definitiv pierdut, ministrul român al Afacerilor Străine

[238] În discuțiile de la Sofia, Victor Cădere acceptase, în principiu acest lucru, cu condiția păstrării Silistrei şi a unei porțiuni de teritoriu de circa 2 000 kmp, cuprinsă între vechea frontieră, litoralul Mării Negre şi o linie nord-sud de la vest de Balcic până la vechea frontieră, care ar fi permis păstrarea Caliacrei, Cavarnei şi Balcicului cu litoralul.

propunea ca acesta, împreună cu Capela eroilor români de la Plevna, să fie considerat ca o anexă a Legației române de la Sofia. În acest sens, ambasadorul român a înaintat un Aide-Mémoire ministrului bulgar de Externe. A doua zi, 17 august, regele bulgar şi-a exprimat „toată înțelegerea" pentru poziția guvernului român, dar a declarat că „nu poate decât menține punctual de vedere" comunicat anterior de către guvernul de la Sofia, deoarece „ideea restituției integrale a prins aşa rădăcini în sufletul poporului bulgar încât nici o soluție parțială nu mai este posibilă".

Peste două zile, la 19 august, la Craiova aveau să înceapă discuțiile româno-bulgare, cele două delegații fiind conduse de Alexandru Cretzianu, respectiv Svetoslav Pommenov[239]. Cu toate că, într-un discurs „glacial", şeful delegației române a reproşat interlocutorilor intransigența manifestată în problema teritorială, tratativele aveau să continue, românii acceptând cedarea integrală a Cadrilaterului. În acest context, discuțiile s-au axat asupra modalităților de evacuare, la 31 august cele două delegații încheind un Acord în acest sens, o Declarație cu privire la acord şi au marcat pe o hartă, la scara 1/200.000, cele patru zone de transfer şi evacuare, respectiv de ocupare de către trupele bulgare.

În final, la 7 septembrie, Alexandru Cretzianu şi Henri Georges Meitani, pentru România, şi Svetoslav Pomenov şi Theokhar Papazov, pentru Bulgaria, au semnat tratatul româno-bulgar, care prin art. 1 stabilea noua frontieră în sectorul dobrogean, conform căreia Cadrilaterul[240] (județele Caliacra şi Durostor) întrau în componența Bulgariei. În baza art. 2 cele două părți considerau viitoarea frontieră ca fiind „definitivă şi perpetuă" şi îşi luau angajamentul ca nici una să nu mai formuleze vreodată „vreo pretențiune de ordin teritorial împotriva celeilalte Înalte părți contractante". Art. 3 prevedea ca într-un termen de trei luni de la schimbul instrumentelor de ratificare, România şi Bulgaria se obligau să procedeze la „schimbul obligatoriu dintre supuşii români de origine etnică bulgară din județele Tulcea şi Constanța (acesta din urmă în delimitarea dinainte de 14 iunie 1925) şi supuşii români de origine etnică română din

[239] Pentru istoricul problemei dobrogene vezi Gheorghe Zbuchea, Tratatul de la Craiova – parte integrantă a dictatului de la Viena, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", nr. 2-2000, pp. 25-32.

[240] În 1938, 30% din populația Cadrilaterului era formată din români, 40% din bulgari, iar restul din alte naționalități.

judeţele Durostor şi Caliacra". Ceilalţi cetăţeni români şi bulgari puteau imigra în mod facultativ „în ţara lor de afinitate etnică în timp de un an de la schimbul instrumentelor de ratificare". Guvernul român putea decreta „emigrarea obligatorie" în Bulgaria a unui număr de supuşi români de origine etnică bulgară egal cu acela al supuşilor bulgari de origine etnică română care ar fi dorit să emigreze, guvernul bulgar fiind obligat să-i primească. Problemele tehnice referitoare la modalităţile de evacuare şi la transferul de populaţie erau reglementate prin acorduri speciale, anexă la tratatul de bază.

Consecinţele rapturilor teritoriale

Rapturile teritoriale săvârşite de Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria la adresa României în 1940 au avut consecinţe extrem de grave pentru ţară, statul naţional unitar român, reîntregit în istoricul an 1918, pierzând circa 100.000 de kmp şi 7 milioane de locuitori, adică aproximativ 33 % din teritoriu şi din populaţie, precum şi imense valori materiale şi spirituale fiind distruse sau însuşite de către cei cărora nu le aparţineau.

În urma ultimatumurilor din iunie 1940, Uniunea Sovietică a anexat 44.442 kmp şi 3.190.000 de locuitori în Basarabia şi 5.220 kmp şi 596 000 de locuitori în nordul Bucovinei. Prin dictatul de la Viena, Ungaria şi-a însuşit 43.492 kmp şi 2.609.007 locuitori[241], în timp ce prin tratatul de la Craiova Bulgaria a încorporat un teritoriu cu o suprafaţă de 7.142 kmp şi 412.105 locuitori[242].

Datorită regimului extrem de dur aplicat de către ocupanţi[243] şi a opţiunii românilor din teritoriile încorporate prin forţă până la sfârşitul

[241] Dintre aceştia 50,2% erau români, 37% maghiari, 2,8% germani, 5,7% evrei, 1,1% ruteni, 3,4% alte naţionalităţi.

[242] Lucrările de istorie şi sursele arhivistice menţionează cifre diferite privind suprafaţa ocupată şi populaţia românească încorporată de către Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria.

[243] Pe larg: Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, Anul 1940. Drama românilor dintre Prut şi Nistru, Bucureşti, 1992; Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I., Puşcaş I., *Administraţia militară fascistă în nord-vestul României, septembrie-noiembrie 1940*, Cluj-Napoca, 1998.

anului 1940 din Basarabia şi nordul Bucovinei s-au refugiat 220.501 locuitori, în timp ce din Transilvania s-au refugiat, până la 1 aprilie 1944, 221.697. În Cadrilater, în cadrul acțiunii de evacuare au plecat 102.093 de români, în timp ce în România au rămas 249.140 de bulgari, din care au plecat, până la 1 octombrie 1943, 66.810. Numeroase au fost şi pierderile materiale, în special în Transilvania, unde suprafața ocupată de Ungaria includea 594 de întreprinderi mari, minele de aur, argint, cupru, cărbune, bauxită etc., care includeau 40% din rezervele de aur.

Cauzele care au impus pierderea teritoriilor româneşti au fost multiple, fiind determinate în primul rând de politica agresivă, revizionistă a celor trei state agresoare, de contextul internațional nefavorabil României, dar şi de factori interni care au făcut ca poporul român să fie pus în situația de a-şi apăra cu arma în mână, aşa cum a dorit, glia străbună.

IV. ÎN VÂLTOAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Preliminarii

Aderarea la Axă. După rapturile teritoriale din vara anului 1940, România, aflată deja în sfera de dominație a Germaniei – care garantase, la 30 august 1940, noile frontiere ale statului român, şi a impus, la 6 septembrie 1940, abdicarea regelui Carol al II-lea şi preluarea puterii efective în stat de către generalul Ion Antonescu – a acceptat, din inițiativa personală a noului conducător al statului, sosirea în țară a Misiunii Militare şi a trupelor germane (octombrie 1940)[244] şi a aderat, din proprie inițiativă, la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940)[245]. Concomitent, în România au sosit şi trupe italiene de vânători alpini şi marină (inclusiv

[244] *Misiunea reală* a trupelor germane din România, care a fost ținută secretă, atât pentru români cât şi pentru germani, a fost astfel precizată de către generalul Wilhelm Keitel, şeful Înaltului comandament al Wehrmacht-ului: „a) să apere câmpurile petrolifere de a fi acaparate de o terță putere sau de la distrugere; b) să dea posibilitatea armatei române de a efectua sarcini diferite, corespunzător unui plan elaborat efectiv în favoarea intereselor Germaniei; c) în cazul în care vom fi siliți la un război cu Rusia Sovietică, să se pregătească pentru angajarea forțelor germane şi române din direcția României". În acest sens, trupele germane au fost dislocate, cu prioritate în zonele Sibiu, Bacău, Constanța, Giurgiu, adică în zona strategică centrală a României, de unde puteau acționa în mai multe direcții. *Misiunea aparentă*, mai preciza oficialul militar german era de „a ajuta România, prietenă nouă, în ce priveşte organizarea şi pregătirea forțelor ei armate". Având în vedere importanța României în planurile de perspectivă ale Reich-ului, Hitler a cerut, la 10 octombrie 1940 „să se evite şi cea mai mică aparență de ocupație militară a României şi să se dea, de la început, transferului de unități militare în această țară caracterul unei trimiteri de misiune a Wehrmacht-ului, având trupele de instrucție necesare". Numărul trupelor germane sosite în România a ajuns, în februarie 1941, înaintea trecerii Dunării în vederea atacării Greciei, la circa 40.000.

[245] Semnat între Germania, Italia şi Japonia, la Berlin, la 27 septembrie 1940.

aviatori), dislocate pe Valea Prahovei şi la Brăila, precum şi o Misiune militară.

Din primul moment, Ion Antonescu a decis să meargă „sută la sută, până la moarte, alături de Axă”[246], compromiţând relaţiile politico-militare cu aliaţii tradiţionali ai României. Mai mult, anticipând viitorul război germano-sovietic, înainte chiar ca Hitler să-l informeze despre acesta, a declarat încă din toamna anului 1940 că va pune la dispoziţia Germaniei „toate forţele auxiliare, politice, militare şi sociale ale României”, că doreşte să lupte activ împotriva Uniunii Sovietice, „din prima zi” şi că va face totul pentru „a îndeplini cu succes misiunile ce-i revin”.

Chiar dacă formal, independenţa şi suveranitatea statului român au fost menţinute, libertatea de decizie a organelor puterii de stat – monarhul, „conducătorul statului”, guvernul – a fost mult îngrădită. Chiar şi a lui Ion Antonescu, deşi acesta nu a recunoscut niciodată[247].

Toate acestea (dar mai ales sosirea trupelor germane în România şi sporirea numărului lor) au făcut ca relaţiile externe ale României să se reducă considerabil, mai ales după ce, la 10 februarie 1941, Marea Britanie a rupt relaţiile diplomatice cu România[248]. Imediat, la cererea Germaniei România a întrerupt oficial relaţiile diplomatice cu Belgia (11 februarie 1941), Olanda (12 februarie 1941), Norvegia (20 februarie 1941). La scurt timp, guvernul român a transformat ambasada de la Belgrad în legaţie şi a stabilit relaţii diplomatice, la nivel de legaţie, cu statul Manciko, aflat sub controlul Japoniei (24 martie 1941).

---

[246] O declaraţie asemănătoare a făcut şi după eliminarea legionarilor de la guvernare, în ianuarie 1941, când a declarat: „România merge fără nici o şovăire alături de Axă, de marele Führer şi de domnul Mussolini”.

[247] În plan cultural-artistic, începând cu 1 octombrie 1940, a fost introdusă „Ora Germaniei” (miercurea de la ora 21), înfiinţat Institutul German din Bucureşti, organizate expoziţii de carte, conferinţe cu caracter ştiinţific, filozofic, literar etc. Concomitent, începând cu 10 noiembrie 1940, Grupul Etnic German din România a devenit persoană juridică de drept public, cu posibilitatea de a emite dispoziţii cu caracter de obligativitate pentru toţi membrii săi. Prin această decizie etnicii germani au fost scoşi de sub autoritatea statului român, putând arbora legal drapelul german lângă cel românesc. În aceeaşi zi a fost autorizat să funcţioneze Partidul Muncitoresc Naţional-Socialist German al grupului Etnic German din România.

[248] Ministrul Marii Britanii la Bucureşti, sir Reginald Hoare, şi personalul Legaţiei, au părăsit România, invocând sporirea considerabilă a numărului trupelor germane, care se pregăteau să treacă în Bulgaria pentru a ataca Grecia.

Poziția față de agresiunea germană în Iugoslavia. La 6 aprilie 1941, când Wehrmacht-ul a atacat Iugoslavia, România nu a fost angajată în războiul dus împotriva țării vecine[249], deşi Ion Antonescu atenționase pe feldmareşalul Walther von Brautchisch, şeful O.K.H.-ului, că armata română nu va rămâne pasivă dacă trupele ungare ar fi pătruns în Banatul iugoslav. Urmarea a fost că germanii şi-au modificat planurile privind împărțirea Iugoslaviei, Banatul iugoslav fiind pus sub ocupație germană. Cu toate acestea, la 11 aprilie 1941, Ion Antonescu a declarat în Consiliul de Miniştri că România nu renunță la „drepturile şi datoria pe care o are să reintegreze Banatul". La rându-i, Mihai Antonescu, ministru de Externe, arăta într-un *Memorandum* trimis în numele guvernului român guvernelor puterilor Axei (23 aprilie 1941) că în contextul în care Berlinul făcuse mari concesii teritoriale Ungariei şi Bulgariei, România cerea o revizuire generală a frontierelor din sud-estul Europei[250]. În fața refuzului lui Hitler, care avea alte planuri şi pentru sud-estul Europei, Mihai Antonescu a propus însărcinatului de afaceri italian, la 16 mai 1941 (fără succes) ca Italia să deschidă un coridor românesc prin valea Timocului până la noua frontieră a Albaniei pentru a se crea „o barieră latină » în teritoriul popoarelor slave[251].

După ce la începutul lunii mai 1941, guvernul iugoslav din exil a rupt relațiile diplomatice cu România[252], guvernul român a recunoscut, la 6 mai, 1941, „Statul croat independent", proclamat la 10 aprilie 1941. Apoi, după ocuparea Greciei de către Germania, a întrerupt relațiile diplomatice şi cu statul elen[253].

---

[249] Hitler a oferit României, în timpul campaniei din Balcani, un rol de protejare a flancului stâng împotriva unui eventual atac sovietic[249].

[250] Au fost avansate următoarele soluții alternative: a) O Macedonie liberă care ar grupa populațiile române din Balcani; b) Un teritoriu român autonom recunoscut populației române din Valea Timocului până la Vardar; c) Un condominium, o comunitate germano-română-italiană (eventual bulgară) pentru regiunea Timocului, adică o fâşie de-a lungul granței bulgare actuale până la Belgrad, Nis, Skoplje şi în jos spre Salonic (Apud Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 141-142).

[251] Ştefan Lache, *op. cit.*, p. 142.

[252] Interesele iugoslave în România au fost reprezentate în continuare de Legația Statelor Unite ale Americii.

[253] Legația română de la Atena a continuat să funcționeze până la 15 iunie 1944, când a fost transformată în consulat general.

Participarea la Campania din Est (1941-1944)

Eliberarea Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei. La 22 iunie 1941, când Germania a atacat Uniunea Sovietică, Ion Antonescu şi-a asumat singur responsabilitatea angajării ţării în război şi a cerut militarilor români, prin celebrul ordin „Ostaşi, vă ordon: treceţi Prutul!" să dezrobească din „jugul roşu al bolşevismului pe fraţii noştri cotropiţi" şi să readucă între hotarele naţionale „glia străbună a Basarabiei şi codrii voievodali ai Bucovinei". Angajată, sau mai precis angajându-se, în faza iniţială, într-un război care i-a fost impus prin brutalul ultimatum sovietic din iunie 1940, România nu a vizat ţeluri anexioniste, de cotropire a unor teritorii care nu îi aparţineau, ci doar reîntregirea naţională.

La 26 iulie 1941, prin lupta a circa 470.000 de militari români, Basarabia şi nordul Bucovinei, străvechi provincii româneşti, au fost eliberate. Campania eliberatoare a fost sprijinită de majoritatea poporului, de partidele politice şi de regele Mihai I[254].

Participarea la război pe teritoriul Uniunii Sovietice. Pe măsura îndeplinirii misiunilor de luptă pe teritoriul naţional din estul ţării, trupele române au continuat participarea la război alături de Germania, în cadrul războiului de coaliţie în adâncimea teritoriului sovietic, în contextul în care Uniunea Sovietică nu era nici pe departe înfrântă, în care Ungaria, cu care era într-o competiţie continuă pentru încrederea Berlinului, continua lupta alături de Reich, iar Bulgaria stătea în espectativă. Impusă de considerente strategice, de cerinţele asigurării securităţii graniţei răsăritene de pe Nistru, hotărârea conducătorului statului român a fost contestată în epocă de diferite personalităţi politice (cu precădere de Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu), părerile contradictorii continuând să se manifeste şi în zilele noastre.

Trecând succesiv Nistrul, începând cu 17 iulie 1941, forţele militare române au desfăşurat, în cooperare cu cele germane, ample operaţii militare până la Nipru şi în zona Odessa, apoi la nord de Marea de Azov, în Crimeea, la sud de Harkov, în zona Stalingrad (în Cotul Donului şi în Stepa Kalmukă), în peninsula Taman, în Kuban şi în Caucaz, până în

[254] Pe larg: Dinu C.Giurescu, *România în al doilea război mondial, 1939-1945*, Bucureşti, 1999; Alesandru Duţu, *Între Wehrmacht şi Armata Roşie*, Bucureşti, 2000, pp. 57-62.

apropiere de Groznâi, angajând numeroase forţe române la o mare depărtare de graniţele ţării, înregistrând victorii mai mult sau mai puţin costisitoare (Odessa, în primul caz, ofensiva Armatei 3 spre Nipru, luptele din Crimeea, Taman, Kuban, Caucaz, în cel de-al doilea), dar şi înfrângeri catastrofale (Stalingrad), care au pus în pericol forţa combativă militară a României (circa 150.000 de militari/morţi, răniţi şi dispăruţi numai în Cotul Donului şi în Stepa Kalmukă).

Cu toate că dezamăgirea şi deziluzia poporului român atinseseră cote maxime, România a continuat să lupte alături de Germania, să-şi îndeplinească obligaţiile de aliat, în timpul retragerii de la Stalingrad şi din Caucaz, în capul de pod din Kuban, în Crimeea şi pe litoralul nordic al Mării Negre, precum şi în Basarabia, Bucovina şi Moldova, din martie 1944 partea de est a teritoriului naţional devenind din nou teatru de operaţii militare[255].

Continuarea participării la război şi după restabilirea suveranităţii româneşti asupra Basarabiei şi Bucovinei a avut consecinţe importante nu numai în plan intern ci şi în privinţa relaţiilor externe ale României, ţara fiind pusă, în mod formal, în stare de război cu Marea Britanie (6 decembrie; la insistenţa guvernului sovietic)[256], Statele Unite ale Americii (12 decembrie, prin declaraţia română de război şi prin contradeclaraţia de război semnată de preşedintele american la 4 iunie 1942), Canada şi Noua Zeenlandă (7 decembrie 1941), Australia şi Uniunea Sud-Africană (8 decembrie 1941), apoi şi cu Nicaragua (19 decembrie 1941), Haiti (24 decembrie 1941), Luxemburg (8 septembrie 1942), Bolivia (4 decembrie 1943), Cehoslovacia (reprezentată prin guvernul din exil, la 28 februarie 1944).

Concomitent, au mai fost întrerupte relaţiile diplomatice cu Republica China (21 iulie 1941), Iran (14 octombrie 1941), Egipt (15 decembrie 1941), Venezuela (21 decembrie 1941), Mexic (24 decembrie 1941), Brazilia (5 martie 1942), Costa Rica (15 mai 1942), Cuba (27 septembrie 1942), Chile (20 mai 1943) şi s-au stabilit relaţii diplomatice

---

[255] *Ibidem*, pp. 62-173.

[256] La 30 noiembrie 1941, guvernul englez a înaintat guvernului român o *Notă ultimativă* (prin intermediul Legaţiei S.U.A.) prin care făcea cunoscut că dacă până la 5 decembrie nu va opri operaţiile militare şi nu va înceta „orice participare activă la ostilităţi", Marea Britanie va declara război României („Universul" din 9 decembrie 1941).

cu guvernul projaponez de la Nanjing (1 iulie 1941). În urma trecerii Italiei de partea Națiunilor Unite (3 septembrie 1943[257]), guvernul român a recunoscut, la 25 septembrie 1943, guvernul fascist republican condus de Benito Mussolini (Republica de la Salo), dar a continuat să mențină relații și cu guvernul Badoglio, menținând la București pe reprezentantul acestuia, Renato Bova Soppa.

Prin urmare, până la 23 august 1944, România s-a aflat în război cu 11 state, a întrerupt relațiile diplomatice cu 15 state și a întreținut relații diplomatice cu 16 țări (Bulgaria, Croația, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Japonia, Portugalia, Spania, Suedia, Slovacia, Ungaria, Turcia, Vatican). Concomitent, la București s-au aflat în misiune oficială ataşați militari din Bulgaria, Croația, Franța, Finlanda, Germania, Italia, Japonia, Slovacia, Spania, Turcia și Ungaria[258].

Situația țării s-a agravat și prin faptul că recunoscând granițele estice ale Uniunii Sovietice, existente în 1940, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii au acceptat implicit rămânerea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei în compunerea Uniunii Sovietice.

Preliminarii de armistițiu

După dezastrul de la Stalingrad, când au fost pierduți circa 150.000 de militari (morți, răniți și dispăruți), Ion Antonescu și „opoziția", reprezentată în special de conducătorii celor două partide istorice, au întreprins numeroase, dar infructuoase preliminarii de armistițiu[259], îndreptându-și

[257] Armistițiul a fost publicat la 8 septembrie 1943.

[258] Valeriu Florin Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii. 1945-1947*, București, 1988, p. 22.

[259] Inițial s-au stabilit legături în capitalele unor state neutre (la *Lisabona* cu reprezentanții Marii Britanii – de către Ion Pangal, fost ministru în capitala lusitană, Camil Demetrescu, secretar de legație și Victor Cădere, emisarul lui Mihai Antonescu; *Madrid*, cu Carlton Hayes, ambasadorul S.U.A, de către Scarlat Grigoriu, primul secretar al Legației române din capitala Spaniei; la *Berna*, cu Leland Harrrison, ministrul S.U.A., de către Nicolae Lahovary și Vespasian Pella, titularii Legației române, Grigore Gafencu, Richard Franasovici ș.a.; la *Roma*, cu reprezentanții Vaticanului etc.), apoi, din toamna anului 1943, au fost inițiate tratative cu sovieticii la Stockholm (cu Alexandra Kollontai, ambasadoarea U.R.S.S., de către Frederic Nanu, șeful Legației Române, și George Duca, consilier de legație și reprezentantul „opoziției"), iar din martie 1944, la Cairo (cu reprezentanții tuturor aliaților, de către diplomatul Alexandru Cretzianu și Barbu Știrbey și Constantin Vișoianu, reprezentanții „opoziției").

atenţia spre puterile occidentale, în pofida faptului că acestea au precizat de la început, foarte clar şi ferm, că românii trebuiau să se înţeleagă mai întâi cu sovieticii cărora le-a fost recunoscută preponderenţa în soluţionarea problemelor statelor est europene.

Eşecul scenariilor preconizate s-a datorat unor cauze obiective dar şi subiective, interne dar şi externe.

Un rol important în eşecul discuţiilor preliminare, l-au avut – pe lângă exigenţele româneşti în ceea ce priveşte recunoaşterea de către aliaţi a graniţei pe Nistru şi în ezitările de a se angaja în discuţii cu sovieticii –, hotărârea Statelor Unite ale Americii şi Marii Britanii de a discuta numai în condiţiile capitulării necondiţionate, principiu adoptat la conferinţa de la Casablanca, în ianuarie 1943, şi repetat mereu până la 23 august 1944.

Cu toate acestea, guvernul român şi „opoziţia" au pus numeroase condiţii în timpul discuţiilor pe cale le-au avut prin diverşi emisari cu reprezentanţii aliaţilor.

În sinteză acestea au fost următoarele: debarcare anglo-americană „serioasă" în Balcani, pe direcţia României, şi intrarea Turciei în război alături de aliaţi (ambele cerinţe au fost respinse la Teheran); asigurarea independenţei României (acceptată de anglo-americani şi chiar de către sovietici, care nu aveau să se ţină de cuvânt); respectarea drepturilor teritoriale (reintegrarea întregii Transilvanii de nord şi a Basarabiei/în ultimul caz luându-se în calcul chiar acceptarea plebiscituluit)[260]; acordarea calităţii de stat cobeligerant (cerere acceptată, la un moment dat, de către unii dintre militarii şi diplomaţii americani care au apreciat că acest lucru urma să aibă „o importanţă deosebită în evoluţia viitoare a războiului" (aşa cum s-a şi întâmplat de fapt)[261]; ajutor aliat în caz de atac ungar şi bulgar (idee acceptată, dar cu precizarea că „nu se va tolera vreun

[260] În legătură cu acest lucru, aliaţii occidentali au apreciat problema Transilvaniei ca fiind „complicată şi serioasă", pronunţându-se pentru soluţionarea ei în cadrul reglementărilor teritoriale postbelice. În ceea ce priveşte Basarabia, sovieticii s-au pronunţat pentru încorporarea acesteia Uniunii Sovietice, punctul lor de vedere fiind susţinut şi de anglo-americani.

[261] Alţi diplomaţi americani considerau că acest lucru trebuia acceptat „numai pentru teritoriul românesc (din acel moment) şi cu scopul de a-i alunga pe nemţi din România", neadmiţând „nici o operaţiune în afara graniţelor României"/răşluite/ pentru ca trupele române să nu pătrundă în Transilvania ocupată de Ungaria în 1940. Unii funcţionari ai Departamentului de Stat nu au admis întoarcerea armelor şi participarea la război împotriva Germaniei până la înfrângerea acesteia.

atac armat împotriva acestor ţări", prin urmare nici ofensivă pentru eliberarea Transilvaniei); debarcare aliată la Constanţa (putea fi şi sovietică; în acest scop chiar după 23 august s-au trimis garnituri de tren în zonă) şi trupe aeropurtate pentru a organiza rezistenţa în Oltenia şi Banat (spre a se putea face mai uşor legătura cu rezistenţa iugoslavă)[262]; informarea germanilor despre încheierea armistiţiului şi declararea războiului /varianta Maniu/ sau emiterea unui ultimatum de 15 zile către trupele germane pentru a evacua teritoriul României, în caz contrar armata română urmând să se alăture Armatei Roşii /varianta Nanu; în situaţia în care trupele germane părăseau România în 15 zile, sovieticii acceptau şi varianta neutralităţii României/; interdicţia pentru orice trupe străine (sovietice, în special) de a pătrunde, fără o cerere expresă a guvernului român, în Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Banat şi în sudul Transilvaniei şi Crişanei, deci pe întregul teritoriu aflat atunci sub autoritatea guvernului român, care urma să fie menţinut sub control de către armata română (varianta Maniu). Prin Nanu, guvernul s-a declarat de acord cu deplasarea nestingherită a trupelor sovietice pe teritoriul României, cu condiţia ca administraţia să rămână românească (acelaşi lucru, referitor la administraţie îl ceruse şi Maniu); rezervarea unei zone pentru administraţia românească centrală (guvern) fără trupe străine (varianta Nanu; respinsă de către sovietici); angajamentul guvernelor englez, american şi sovietic (printr-o declaraţie oficială) că se abţin de la orice amestec în treburile interne ale României; constituirea unui guvern român, condus de Iuliu Maniu, în nord-estul Moldovei, ocupat de trupele sovietice, în situaţia în care Ion Antonescu ar fi refuzat să încheie armistiţiul şi nu ar fi putut fi răsturnat de la putere (faţă de acestă propunere inexplicabilă, toţi aliaţii şi-au declarat acordul); executarea unei „mişcări" chiar pe front şi nu în interiorul ţării, Iuliu Maniu făcând cunoscut că avea promis sprijinul unor generali; interdicţia pentru forţele aliate de a ocupa teritoriile româneşti care nu deveneau zonă de operaţii; înapoierea către guvernul român a fondurilor Băncii Naţionale a României confiscate de către germani; deblocarea fondurilor guvernamentale româneşti sechestrate în Marea Britanie şi S.U.A.; ofensivă „masivă" sovietică pe frontul din Moldova la cel târziu 24 de ore după schimbarea guvernului în România; trimiterea a trei brigăzi aeropurtate şi a 2.000 de paraşutişti simultan cu schimbarea guvernului, precum şi armamentului necesar înarmării a 2.500 de membrii ai formaţiunilor

[262] Ideea, neeficientă, de altfel, a fost luată în calcul şi de Nicolae Ceauşescu în 1968 în timpul crizei cehoslovace.

patriotice (în varianta Maniu dar şi Antonescu, în ultimul caz mareşalul nefăcând vreo referire la gărzile patriotice); bombardamente aliate simultane cu schimbarea guvernului asupra dispozitivelor germane din România, asupra punctelor prin care acestea puteau pătrunde în ţară şi asupra căilor de comunicaţie (fapt acceptat şi chiar efectuat la 25 august 1944 în zona Otopeni, Băneasa); discutarea cuantumului despăgubirilor de război (varianta guvernului, prin Nanu, sovieticii fiind de acord); trimiterea peste linia frontului a unei delegaţii pentru a discuta cu sovieticii definitivarea şi semnarea acordului (sugestia lui Nanu, acceptată de către sovietici; s-a pregătit trimiterea generalului Aurel Aldea); preluarea despăgubirilor de război cerute de către guvernul sovietic, de către guvernele american şi englez în schimbul oricăror concesii privind industriile de petrol, minieră, forestieră etc. (varianta Ion Antonescu).

Aliaţii au respins majoritatea acestor cereri româneşti, care în caz de acceptare ar fi servit interesul naţional, nefăcând nici o referire la vreo dorinţă sau intenţie de a se opri, sau măcar de a se încetini, ritmul înaintării sovietice spre centrul Europei. Mai mult, anglo-americanii au solicitat, de fiecare dată în mod imperativ, inclusiv prin manifestele aruncate asupra teritoriului românesc, concomitent cu bombele din primăvara şi vara anului 1944: capitularea imediată, întoarcerea armelor şi „supunerea" în faţa forţelor sovietice „fără nici o condiţie"; trimiterea pe front, la sovietici, a unui emisar pentru a stabili momentul şi locul în care forţele române trebuiau să treacă la acţiune.

Concomitent, au stabilit 27 de principii care trebuiau impuse României cu prilejul semnării actului de capitulare, principii care se regăsesc şi în documentele emise de Departamentul de Stat în ianuarie-februarie 1944, care preconizau în România un regim de ocupaţie extrem de dur, poate mai dur decât prevederile Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie 1944[263].

[263] Elocvent în acest sens este Proiectul Departamentului de Stat al S.U.A. din 17 ianuarie 1944, referitor la „stabilirea componenţei forţelor de ocupaţie şi caracterul problemelor de natură civilă după capitularea necondiţionată a României". După ce amintea de Declaraţia comună adoptată de reprezentanţii U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii la Moscova, la 1 noiembrie 1943, unde se căzuse de acord să se „acţioneze împreună în toate problemele legate de capitularea şi dezarmarea României", documentul se referea la necesitatea ca „înainte de capitularea României şi ocuparea teritoriului României" cele trei guverne trebuiau să realizeze „un acord referitor la dimensiunea şi caracterul

La rându-le sovieticii au cerut, la 8 aprilie 1944, prin propunerile minimale de armistiţiu, înaintate la Cairo (şi repetate apoi la Stockholm): capitularea trupelor române aflate la est de Nistru sau atacarea de către acestea a spatelui dispozitivului german (în acest caz, guvernul sovietic se obliga să le completeze armamentul şi să le pună la dispoziţia mareşalului Ion Antonescu şi a lui Iuliu Maniu); ruperea relaţiilor cu germanii şi ducerea de operaţii comune cu Aliaţii împotriva Wehrmacht-ului în scopul „restaurării independenţei şi suveranităţii României"; restabilirea graniţei româno-sovietice în concordanţă cu „acordul" din 1940; despăgubiri de război; repatrierea prizonierilor de război aliaţi şi a persoanelor străine internate în România; libertate de mişcare neîngrădită pe întreg teritoriul României pentru trupele sovietice, dacă operaţiunile militare o vor cere; cooperare militară româno-sovietică împotriva trupelor germane şi ungare pentru ca „întreaga Transilvanie sau cea mai mare parte" a acesteia să fie înapoiată României; stabilirea, la dorinţa părţii române, a unei legături politice şi militare cu partea sovietică.

---

participării fiecăruia la ocupaţia şi administraţia militară a problemelor de natură civilă a României". Ca soluţii alternative s-au avut în vedere: „A. Ocupaţia sovietică cu o comisie interaliată de control sau o comisie politică consultativă tripartită"; „B. Participarea simbolică a forţelor americane la ocuparea şi conducerea militară"; „C. Conducerea militară şi de ocupaţie sovietică, cu o misiune militară anglo-americană ataşată pe lângă comandantul şef sovietic pentru legătură şi observare"; „D. Guvern militar şi de ocupaţie doar sovietic"; „E. Conducere militară şi de ocupaţie mixtă formată din forţe sovietice, britanice şi americane".

În completarea acestor probleme de principiu, la 2 februarie 1944, James Clement, directorul Secţiei pentru afaceri europene a Departamentului de Stat, făcea cunoscut ambasadorului S.U.A. în Marea Britanie, John G. Winant, prevederile care urmau să fie impuse României în momentul capitulării, gândite „în principal pentru asigurarea securităţii şi continuării mai departe a războiului împotriva Germaniei şi care au importante implicaţii politice". Acestea trebuiau „să fie impuse" la dorinţa celor trei mari puteri, care reprezentau Naţiunile Unite, România „neavând posibilitatea de alegere liberă de a consimţi sau nu". Ele se refereau la „capitularea necondiţionată", „demobilizare şi dezarmare", „predarea materialelor de război", „ocupaţie", „controlul presei, radioului şi poştei", „criminalii de război", „controlul mişcării populaţiei", „despăgubiri", „organizaţii româneşti indezirabile", „cheltuieli necesitate de ocupaţie", „durata şi intrarea în vigoare a instrumentului de capitulare" etc.

Referindu-se la aceste condiţii sovietice, generalul G.S.Marschall, comandantul Marelui Stat Major al Armatei S.U.A., aprecia că în situaţia în care guvernul de la Bucureşti le-ar accepta, atunci România „ar lua asupra sa statutul de cobeligeranţă".

Sperând că va obţine condiţii mai avantajoase din partea anglo-americanilor, Ion Antonescu a considerat propunerile sovieticilor ca fiind nesatisfăcătoare şi a decis tergiversarea discuţiilor. La fel a procedat şi Iuliu Maniu. În final însă liderul naţional-ţără-nist a acceptat, la 11 iunie, după constituirea Blocului Naţional Democrat, să încheie armistiţiul pe baza propunerilor „formulate de aliaţi", fără a se preciza la care variantă se referea, deşi după înţelegerea anglo-sovietică din mai 1944 referitor la preponderenţa Moscovei în problemele româneşti, şi chiar înainte de debarcarea aliată din Normandia, aliaţii deciseseră, la 1 iunie, să întrerupă orice contacte cu partea română, considerând propunerile vagi şi nerealiste.

Exigenţele româneşti de recunoaştere a graniţei pe Nistru şi ezitările în a se angaja în discuţii serioase cu sovieticii, care primiseră de la anglo-americani asentimentul de a trata cu românii problema ieşirii ţării din Axă, hotărârea Statelor Unite ale Americii şi Marii Britanii de a discuta numai în condiţiile capitulării necondiţionate (adoptată la Casablanca în ianuarie 1943) şi refuzul acestora de a acorda asistenţă politică şi militară României, sau chiar unele garanţii, în momentul trecerii de partea Naţiunilor Unite, au fost doar unii factori obiectivi şi subiectivi care au făcut ca preliminariile de armistiţiu să eşueze.

Bombardamentele aeriene efectuate de aviaţia anglo-americană asupra teritoriului naţional, în special în primăvara şi vara anului 1944, au dezamăgit şi spulberat şi ele speranţele românilor privind realizarea unei înţelegeri doar cu reprezentanţii puterilor occidentale.

Trecerea României de partea Naţiunilor Unite şi participarea la Campania din Vest (1944-1945)

În vara anului 1944, într-o situaţie strategică extraordinar de complexă în care fronturile 2 şi 3 ucrainiene rupseseră dispozitivul de luptă din estul ţării în cadrul operaţiei „Iaşi-Chişinău", regele Mihai I, în

acord cu partidele care constituiseră Blocul Național Democrat (Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist Român) şi o parte din corpul de comandă al armatei, a decis, la 23 august, arestarea mareşalului Ion Antonescu, constituirea unui nou guvern şi trecerea României de partea Națiunilor Unite. Considerat de Iuliu Maniu ca „o lovitură de stat egală cu o mare revoluție", actul românesc de la 23 august 1944 a fost receptat în epocă drept un act de suveranitate şi demnitate națională menit să salveze țara din situația dificilă în care se afla şi să ducă la crearea condițiilor necesare eliberării părții de nord-vest a țării ocupată de Ungaria în 1940.

Imediat, fără nici o condiție sau defecțiune, România a pus la dispoziția aliaților (sovieticilor în special) un însemnat potențial militar (8,5% din populația țării), introducând în luptă, până la 25 octombrie 1944, când a fost reîntregită granița de vest a țării, peste 525 000 de militari, continuând apoi, aşa cum procedase şi după eliberarea Basarabiei şi a părții de nord a Bucovinei în iulie 1941, să-şi îndeplinească obligațiile asumate prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, care au inclus participarea armatei române la operațiile militare desfăşurate pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei, într-un spațiu european de anvergură (pe direcția Bucureşti – Budapesta – Viena – Praga), până la sfârşitul războiului.

Apreciind aportul românesc la înfrângerea Reich-ului, înalte personalități şi oficialități politice şi statale ale marilor puteri aliate, analişti politici şi militari, nu au ezitat să afirme că România „a adus prin contribuția ei o scurtare a războiului de cel puțin şase luni", că prin efectivele pe care le avea angajate în luptă în ianuarie 1945 se situa „în al patrulea rând în ceea ce priveşte numărul de soldați cu care participă la bătălia pentru distrugerea nazismului".

Între cele mai importante avantaje strategice pe care le-a adus România şi armata sa Națiunilor Unite după 23 august 1944 s-au situat: contribuție esențială la prăbuşirea defensivei germane la flancul sudic al frontului est european şi la pulverizarea dispozitivului de luptă al Wehrmacht-ului în Peninsula Balcanică; deschiderea „porții" Focşanilor şi prin aceasta a „porților" Europei centrale (pe valea Dunării) şi ale Europei de sud-est pentru înaintarea armatelor sovietice, aşa cum ceruseră insistent reprezentanții S.U.A. şi Marii Britanii înainte de 23 august 1944; realizarea într-un timp scurt a unei mari translații a frontului sud-est

european, fără egal în istoria celui de-al doilea război mondial (între 200 şi 700 km în 15 zile); modificare importantă în balanţa de forţe a celor două mari coaliţii de forţe aflate în luptă prin punerea la dispoziţia Naţiunilor Unite a peste 1.100.000 de militari români mobilizaţi; impact negativ asupra maşinii de război germane prin sistarea imediată a oricărei aprovizionări din România cu produse de bază pentru continuarea războiului (în special petrol şi cereale); provocare unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Axă; contribuţie militară continuă şi eficientă până la sfârşitul războiului pe o direcţie importantă de pătrundere spre centrul Europei; amplu efort economic, bazat pe propriile posibilităţi ale ţării şi desfăşurat concomitent cu îndeplinirea unor împovărătoare obligaţii asumate prin Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944.

Din momentul în care a trecut de partea Naţiunilor Unite, la 23 august 1944, România a adus o contribuţie importantă la înfrângerea Germaniei şi Ungariei, plasându-se, pe frontul est european, pe locul doi, după Uniunea Sovietică, şi asigurându-şi prin aceasta statutul de stat cobeligerant, cu toate că nu a fost primită în coaliţia antihitleristă.

Semnificativă pentru caracterul inedit al acţiunii româneşti – apreciată ca fiind fără precedent în istoria universală – este comparaţia cu alte state aflate într-o situaţie similară. Italia**,** de exemplu, a încheiat armistiţiu cu Naţiunile Unite la 3 septembrie 1943 (făcut public la 8 septembrie), însă doar o mică parte din diviziile sale au trecut de partea Aliaţilor fără a lupta imediat împotriva Germaniei căreia i s-a declarat război abia la 13 octombrie 1943. Cu toate acestea i s-a recunoscut calitatea de cobeligerantă. Bulgaria a întrerupt relaţiile cu Germania la 9 septembrie 1944, dar marile sale unităţi nu au declanşat imediat lupta împotriva Wehrmacht-ului. Finlanda a încheiat armistiţiul cu Naţiunile Unite la 19 septembrie 1944, dar nu şi-a asumat nici o obligaţie de luptă împotriva trupelor germane. Ungaria, deşi a semnat armistiţiu la 20 ianuarie 1945, când cea mai mare parte a teritoriului său era eliberat, şi s-a obligat să introducă în luptă 8 divizii, nu a participat la efortul comun al Naţiunilor Unite cu nici o unitate, forţele sale continuând lupta alături de Wehrmacht până la înfrângerea definitivă a acestuia din mai 1945.

România a pus în schimb la dispoziţia Aliaţilor, imediat şi fără nici o condiţie, un însemnat potenţial militar (8,5 % din populaţia ţării), totalitatea organismului militar, care avea o conducere centralizată, structuri bine definite şi care dispunea de 50 divizii operative şi de

instrucție, 71 escadrile de aviație cu 1 646 avioane (508 de luptă), 71 nave de război fluviale şi maritime mai importante. Pe parcursul războiului dus alături de Națiunile Unite, cuantumul forțelor militare române a oscilat în funcție de prevederile Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944, ale Protocolului militar româno-sovietic din 26 octombrie 1944 şi ale altor exigențe ale Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), dar niciodată nu a fost inferior angajamentelor asumate de țară. În nici un moment în România reprezentanții aliaților nu au intervenit pentru înființarea de unități militare care să intre în luptă deoarece în permanență potențialul militar disponibil a fost pus la dispoziția frontului.

Analizând importanta contribuție românească la război, deputatul laburist englez Ivor Thomas declara în Camera Comunelor, la sfârşitul anului 1945: „De vreme ce România este a patra țară ca efectiv pe front împotriva Germaniei ar fi cazul de a se propune să i se acorde un statut de cobeligeranță".

Noul statul juridic internațional al României

La scurt timp după trecerea de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, noul guvern român a informat reprezentanții guvernelor S.U.A., U.R.S.S. şi Marii Britanii la Ankara despre noua situație politico-militară din țară şi a luat act de declarația comisarului pentru afacerile Externe al Uniunii Sovietice, V.M. Molotov, din 25 august 1944 prin care acesta reînnoia declarațiile guvernului sovietic din 2 aprilie 1944 conform cărora Moscova se angaja să nu anexeze teritorii româneşti sau să schimbe regimul politic existent. Concomitent, diplomatul sovietic a precizat că dacă armata română întorcea armele „împotriva cotropitorilor germani" (fapt împlinit la acea dată – n.n.) şi participa la lupta împotriva trupelor germane şi ungare România „va avea sprijinul total al Uniunii Sovietice".

La 28 august 1944, în baza angajării totale a armatei române în lupta împotriva trupelor germane din România (din seara zilei de 23 august 1944) şi a declarării stării de război Germaniei (25 august 1944), ministrul Afacerilor Străine, Grigore Niculescu-Buzeşti a făcut cunoscut ambasadorilor S.U.A. şi Marii Britanii de la Ankara, că „guvernul român, care de acum înainte se află în situația de facto de cobeligerant, doreşte ca Națiunile Unite să-l recu-noască drept aliat".

Apoi, la 30 august 1944, guvernul român a decis să nu mai recunoască Croaţia, Slovacia şi Republica Socială Italiană[264], considerate a fi „creaţiuni artificiale ale regimului nazist”[265] şi a rupt relaţiile diplomatice cu Ungaria, neluând însă iniţiativa declarării stării de război acesteia[266]. Concomitent a recunoscut guvernul provizoriu francez, condus de generalul Charles de Gaulle şi a făcut cunoscut că doreşte să întreţină cu acesta „relaţiile cele mai cordiale în spiritul vechii şi nedezminţitei amiciţii”.

La 8 septembrie 1944, după ce trupele ungare şi germane au atacat (5 septembrie 1944) la sud de linia vremelnică de demarcaţie impusă la 30 august 1940, guvernul român a constatat, prin declaraţia ministrului Afacerilor Străine, Grigore Niculescu-Buzeşti, că Ungaria s-a pus în „stare de război cu România”[267].

În pofida avantajelor pe care le adusese Naţiunilor Unite prin trecerea de partea acestora, la 23 august 1944, şi a luptei pe care armata română o ducea alături de Armata Roşie împotriva trupelor germane şi ungare, la 12 septembrie 1944, României i-a fost impusă Convenţia de armistiţiu care „reglementa” probleme ce depăşeau caracterul unui asemenea document, abordând şi aspecte politice, teritoriale[268], economice, administrative etc. Practic României i s-a impus capitularea necondiţionată decisă cu mult timp înainte de marile puteri, fiind considerată un stat învins, fost inamic. I s-a refuzat, de asemenea, calitatea de aliat sau cel puţin de cobeligerant.

Ca urmare a impunerii regimului dur de armistiţiu, politica externă a României s-a desfăşurat sub stricta supraveghere (şi imixtiune) a

---

[264] Constituită în Italia de nord la 25 septembrie 1943, după eliberarea lui Benito Mussolini, la 12 septembrie, de către un detaşament de paraşutişti germani.

[265] În realitate relaţiile încetaseră imediat după 23 august 1944.

[266] S-a ţinut seama şi de acceptarea de către Marile Puteri a caracterului nejust al dictatului de la Viena din 30 august 1940.

[267] La 31 octombrie 1944 au fost rupte relaţiile diplomatice cu Japonia şi cu guvernul chinez projaponez de la Nanjing.

[268] Convenţia de armistiţiu restabilea „frontiera” româno-sovietică impusă la 28 iunie 1940. Considera însă hotărârile dictatului de la Viena din 30 august 1940 şi decidea ca „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiţia confirmării tratatului de pace”.

guvernului sovietic şi a părţii sovietice a Comisiei Aliate de Control[269], care a funcţionat în conformitate cu prevederile Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie 1944 (până la 7 noiembrie 1947). În acest context chiar relaţiile diplomatice ale României cu S.U.A. şi Marea Britanie au fost reglementate prin intermediul aceste Comisii.

Situaţia ţării s-a agravat în octombrie 1944, în urma acordului de procentaj stabilit între Winston Churchill şi I.V. Stalin, prin care România a fost plasată în proporţie de 90% în sfera de influenţă sovietică. Din acel moment, Moscova şi-a intensificat acţiunea de impunere a propriul regim politic şi a direcţionat politica externă românească, intrând chiar în con-flict cu aliaţii, Statele Unite şi Marea Britanie, după ce aceştia au refuzat să recunoască guvernul dr. Petru Groza, impus de Moscova la 6 martie 1945.

De altfel, având nevoie de sprijinul militar sovietic pe frontul de Est, S.U.A. şi Marea Britanie au lăsat sovieticilor să înţeleagă, înainte chiar de impunerea Convenţiei de armistiţiu, că vor avea prioritate în soluţionarea tuturor problemelor aflate în dispută cu România. În acest sens încă din martie 1943, Anthony Eden, ministrul de externe britanic declara: „Politica noastră faţă de România este subordonată relaţiilor cu U.R.S.S. şi noi nu vrem... să acceptăm nici un angajament sau să întreprindem vreo acţiune fără deplina cunoştinţă şi consimţământul guvernului sovietic". Apoi, la 5 mai 1944, acelaşi Anthony Eden, în baza instrucţiunilor lui Winston Churchill, a propus ambasadorului sovietic la Londra ca U.R.S.S. să aibă principala responsabilitate în problemele româneşti, iar Marea Britanie în cele greceşti. La fel s-a procedat şi după semnarea Convenţiei de armistiţiu cu România la 12 septembrie 1944, când la 9 octombrie 1944, Winston Churchill i-a propus lui I.V.Stalin monstruosul acord de procentaj, fără ca cineva din conducerea României să fie informat.

În baza sinistrei înţelegeri, guvernele de la Londra (cu precădere) şi Washington au lăsat mână liberă sovieticilor, reprezenţanţii celor două mari puteri neimplicându-se în activităţile Comisiei Aliate de Control nici cel puţin în cadrul limitat stabilit de la început. Mai mult, li s-a cerut să nu depună prea mult zel şi să lase mareşalului R.I.Malinovski „autoritate deplină" în conducerea treburilor din România. Pentru a fi şi mai clar,

[269] Funcţia de preşedinte al Comisiei Aliate de Control a fost încredinţată mareşalului sovietic R.I. Malinovski. S.U.A au fost reprezentate de generalul Cortland R. Schayler, iar Marea Britanie de viceamiralul Donald F. Stevensov.

Winston Churcill a declarat la 7 noiembrie 1944: „Atâta timp cât ruşii ne lasă mână liberă în Grecia, nu putem face mai mult decât să fim spectatori la ceea ce se întâmplă în România".

În momentul în care era clar că sovieticii erau decişi să impună prin forţă un guvern pro-comunist, reprezentanţii celor două mari puteri democratice în Comisia Aliată de Control, dorind stabilitate în România, au protestat, la 21 februarie 1945. Dorind stabilitate în România, delegaţii celor două state au protestat pe lângă generalul Vinogradov, locţiitorul mareşalului R.I.Malinovski, faţă de demonstraţiile violente de stradă organizate de către comunişti, cerând să fie menţinut un guvern reprezentativ de coaliţie. Peste câteva zile, la 24 februarie 1945, Departamentul de Stat al S.U.A. s-a pronunţat pentru: independenţa României; guvern de coaliţie, reprezentat de toate categoriile politice şi sociale; împotriva folosirii forţei sau şicanelor politice pentru aducerea la putere a oricărui grup politic; împotriva încercărilor de schimbare prin „mijloace de dezordine", prin „utilizarea forţei" sau prin „intimidări"; pentru alegeri locale şi generale pe baza „votului liber şi secret" sau pentru alte „mijloace democratice"; pentru menţinerea ordinii interne de către autorităţi. Concomitent, a reconfirmat sprijinul acordat regelui Mihai I, a considerat că dorinţa guvernului român de a se acorda României statutul de cobeligeranţă trebuia privită cu „simpatie" la fel ca şi extinderea administraţiei româneşti în nord-vestul ţării, însă după terminarea războiului. Cu acelaşi prilej americanii s-au pronunţat pentru „o libertate reală a presei", limitată doar la „cenzura motivată militar", precum şi pentru reluarea comerţului exterior atunci când „condiţiile o vor permite". Pe măsura acutizării crizei politice din ţară, la 27 februarie 1945, considerând că evenimentele din România contraveneau hotărârilor de la Ialta, Departamentul de Stat american a cerut ambasadorului A.Harimann să solicite intervenţia Moscovei pentru menţinerea unui guvern de coaliţie cât mai reprezentativ în România. Cererea adresată lui A.I.Vîşinski de reprezentanţii S.U.A. şi Marii Britanii în Comisia Aliată de Control din 28 februarie 1944 privind „o consultare prealabilă" a rămas fără ecou[270] deoarece, în conformitate cu înţelegerile de la Moscova din octombrie 1944, reprezentantul guver-nului

[270] La 1 martie 1945, reprezentantul britanic în România, Marjoribanks, l-a informat pe A.I.Vîşinski că guvernul britanic dorea un guvern „liber" în România şi nu un „regim sindicalist".

sovietic a replicat că guvernul său nu s-a amestecat în Grecia şi că U.R.S.S. aşteaptă ca în România „să fie sprijinită, iar nu făcută să eşueze de către reprezentanţii britanici". Imediat, diplomatul britanic a recunoscut „interesele speciale ale U.R.S.S. în România", după care a mai precizat încă odată că guvernul britanic dorea instituirea unui guvern de coaliţie, cu reprezentarea corectă a partidelor politice, condus de un neutru.

Pentru a nu lăsa vreo îndoială asupra dorinţei guvernului englez de a respecta înţelegerile cu cel sovietic, la 2 martie 1945, Winston Churchill a trimis un mesaj ambasadorului britanic la Moscova, Clark Klerr, prin care i-a cerut să transmită lui V.M. Molotov că Marea Britanie continuă să accepte „preponderenţa sovietică în România, dar că doreşte consultări comune în spiritul înţelegerilor de la Ialta. Apoi, la 4 martie 1945, a reamintit lui Anthony Eden că românii şi bulgarii „au fost duşmanii" Marii Britanii, că guvernul britanic nu trebuia să-şi asume „aceleaşi riscuri pentru ei aşa cum am făcut-o pentru Grecia şi Polonia". De teamă ca I.V.Stalin să nu-i reproşeze „încălcarea înţelegerii" cu privire la România, într-un moment în care „disputa pentru Polonia devine critică", primul-ministru britanic a atras atenţia că „trebuia să ne ţinem de cuvânt oricât de dureros ar fi". În aceeaşi zi, în conformitate cu acest mod de apreciere a situaţiei din România, Winston Churchill a revenit, de această dată mult mai clar: „Nu avem, într-adevăr nici o justificare pentru a interveni în acest chip extraordinar de viguros pentru foştii noştri inamici români, compromiţând astfel poziţia noastră în Polonia şi iritându-i pe ruşi, care acceptaseră îndelungata noastră luptă la Atena. Dacă vom continua astfel ni se va spune, nu fără dreptate, că am călcat cuvântul în România, după ce am folosit poziţia noastră în Grecia şi aceasta va compromite poziţia pe care am luat-o la Ialta în privinţa Poloniei. Cred că trebuie trimise instrucţiuni stricte reprezentanţilor noştri în România să nu dezvolte acolo un front politic antirus. Ei fac acest lucru cu energie inoportună, fără să înţeleagă ce este în joc în alte domenii".

La rându-i, la 4 martie 1945, W.A.Harimann, ambasadorul american la Moscova, a propus lui V.M.Molotov ca reprezentanţii celor trei mari puteri să discute situaţia din România. La rându-i, preşedintele american a atras, la 7 martie 1945, atenţia lui I.V.Stalin că în România şi Bulgaria existau regimuri care nu asigurau tuturor elementelor democra-tice ale poporului „dreptul de a-şi exprima liber părerea" şi care, prin sistemul de guvernare, nu reprezentau „voinţa poporului". În aceeaşi zi, Winston

Churchill a transmis lui F.D. Roosevelt că I.V. Stalin trebuia informat despre „mâhnirea noastră față de evenimentele care au dus la instalarea prin forță a unui guvern al minorității comuniste în România deoarece aceasta se află în conflict cu concluziile Declarației privind Europa eliberată, asupra căreia am fost de acord la Conferința din Crimeea". Răspunzându-i, la 11 martie 1945, F.D. Roosevelt a arătat că era „întrutotul hotărât" să nu lase ca „bunele decizii stabilite în Crimeea să nu se scurgă printre degete" şi că va face tot ce poate pentru a-l determina pe I.V. Stalin „să le îndeplinească onest". Acceptând şi el faptul că „ruşii au instalat un guvern minoritar pe propriul gust", preşe-dintele american a atras atenția că „România nu este un loc pentru testare", ruşii având aici de la început „controlul indiscutabil", că datorită situării României „de-a curmezişul căilor de comunicație ruseşti" era dificil „să se conteste pretextul necesității militare şi al securității folosit de ei pentru a justifica acțiunea lor".

Guvernul sovietic a considerat, şi după constituirea guvernului dr. Petre Groza, propunerile diplomaților americani şi englezi privind necesitatea discutării situației din România ca fiind nefondate.

Un alt mare abuz săvârşit de Comisia Aliată de Control (partea sovietică) în România l-a reprezentat trecerea (14 noiembrie 1944, în dezacord cu prevederile Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944) teritoriului Transilvaniei eliberate (în care între timp se reinstaurase administrația românească) sub adminis-trație militară sovietică. Cererile guvernului român privind reinstaurarea administrației româneşti în acest teritoriu au rămas fără ecou până la 9 martie 1945 când Moscova a decis să ofere un „balon de oxigen" guver-nului dr. Petru Groza, permițând instaurarea administrației româneşti în toată Transilvania.

Sub povara armistițiului

Într-un asemenea context, România a trebuit să facă față unui crunt regim de armistițiu impus prin Convenția din 12 septembrie 1944[271], în multe privințe prevederile documentului fiind agravate prin măsurile abuzive ale Comisiei Aliate de Control (partea sovietică), care a profitat de atitudinea pasivă, chiar indiferentă, a reprezentanților americani şi englezi.

[271] Pe larg: Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 185-195.

Deşi art. 1 al Convenţiei de armistiţiu nu se referea la marile unităţi care nu participau nemijlocit la operaţiile militare, Comisia Aliată de Control, partea sovietică, a declanşat o susţinută campanie de destructurare a armatei române neoperative. În pofida rezistenţei şefilor Marelui Stat Major, sovieticii au reuşit să-şi impună punctele de vedere, obligând pe generalul Nicolae Rădescu să semneze Protocolul militar din 26 octombrie 1944 prin care au fost desfiinţate, până la 1 decembrie, un comandament de armată, patru comandamente de corp de armată, 14 divizii şi alte mari unităţi române. S-a permis doar, menţinerea în ţară, cu efective de pace, a două comandamente de corp de armată şi a trei divizii de infanterie sau munte. Argumentul hotărâtor adus de generalul Vinogradov, locţiitorul preşedintelui Comisiei Aliate de Control, a fost că el execută ordinele mareşalului R.I. Malinovski şi instrucţiunile guvernului sovietic[272].

În afara cadrului general al oştirii, măsurile vexatorii impuse armatei române au vizat şi sistemul de mobilizare, de învăţământ, capacităţile de producţie militară. Protestând împotriva acestor practici, generalul Nicolae Rădescu, şeful Marelui Stat Major român atrăgea atenţia că ele reprezintă atingeri aduse atât suveranităţii cât şi independenţei naţionale.

Rezultatele au fost rapide, dar din păcate catastrofale pentru armată şi demolatoare pentru corpul de comandă al acesteia. Într-o perioadă extrem de scurtă, de la trecerea României de partea Naţiunilor Unite până la încheierea şi ratificarea Tratatului de pace în 1947, numărul diviziilor române a fost redus de la 50 (operative şi de instrucţie), la 23 august

[272] Protestele generalului Constantin Sănătescu, primul-ministru al guvernului, şi ale generalului Nicolae Rădescu, şeful Marelui Stat Major, nu au mai avut, în acest context, nici o urmare practică. Pentru ca situaţia să fie şi mai clară, generalul Vasiliev a declarat următoarele, la 25 octombrie 1944: „Sunt însărcinat să fac cunoscut că protocolul este definitiv şi nesemnarea lui poate duce la unele rezultate serioase până chiar la demobilizarea şi desfiinţarea – prin forţa Armatei Sovietice – a tuturor marilor unităţi care nu participă la operaţiuni, potrivit prevederilor Convenţiei de Armistiţiu". Sub aceste ameninţări directe, care puteau fi puse oricând în practică, generalul Nicolae Rădescu a trebuit să accepte Protocolul nu înainte de a-i adăuga o Notă adiţională în care consemna: „Protocolul îl semnez ca fiindu-ne impus de Comisia Aliată (sovietică) de Control şi în scopul de a evita consecinţe dăunătoare operaţiilor comune contra Germaniei şi Ungariei".

1944, la numai şapte, în 1947, iar cuantumul efectivelor de la 1.100.000 de militari, la 23 august 1944, la 138.000 stabiliţi prin Tratatul de pace.

Mobilurile acestei politici nu au fost întâmplătoare. Ele au vizat cu claritate lipsirea guvernelor române de până la 6 martie 1945 de forţa armată pe care ar fi putut-o folosi pentru stăvilirea imixtiunilor în politica internă a ţării. Nu întâmplător, succesivele desfiinţări de divizii şi regimente române au fost urmate de aducerea în România, în decembrie 1944, a trei divizii sovietice cu efective de război, care au fost dislocate în zonele importante ale ţării – Bucureşti, Sibiu, Petroşani, Timişoara. Măsura a fost urmată, cu puţin timp înainte de impunerea la putere a guvernului dr. Petru Groza, la 6 martie 1945, de trimiterea pe front a Regimentului 2 care de luptă şi de dezarmarea militarilor români care asigurau paza principalelor comandamente şi instituţii militare şi civile din Bucureşti[273].

Reducerea rapidă a cadrului organizatoric şi a efectivelor armatei s-a făcut paralel cu procesul de decapitare a oştirii de cadrele de conducere superioară, prin măsuri aparent legale – reduceri de efective impuse de desfiinţările de unităţi şi mari unităţi, prin crearea „cadrului disponibil" şi trecerea, ulterioară, în rezervă şi în retragere, cu precădere, a ofiţerilor superiori (de la gradul de maior în sus), cât şi prin măsuri categoric ilegale – arestări şi întemniţări, foarte multe fără judecată, inclusiv în rândurile celor care se aflau pe front, exercitându-şi datoria faţă de ţară. Din acest punct de vedere, corpul de comandă al armatei române a suferit o adevărată dramă, cu atât mai mult cu cât multora dintre generali nu li s-au comunicat motivele privării de libertate, care în unele cazuri nu erau cunoscute nici de către cei ce erau puşi să-i judece.

Toate acestea se petreceau în condiţiile în care România îndeplinea integral prevederile art. 2 al Convenţiei, conform cărora guvernul şi Înaltul comandament român se obliga „să ia măsurile pentru dezarmarea

[273] Protestând împotriva acestor măsuri „înjositoare pentru armata română", generalul Constantin Sănătescu aprecia că ele aveau „consecinţele cele mai grave asupra moralului întregii populaţii, cât şi asupra armatei". Acelaşi şef al Marelui Stat Major aprecia că armata noastră „nu poate fi supusă unui tratament atât de contradictoriu şi anume: pe front, camarad de luptă căruia i se cer eforturi continui, iar pe propriul ei teritoriu, obiect de captură, de dezarmare şi vexaţiune" .

şi internarea forţelor armate ale Germaniei şi Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca şi pentru internarea cetăţenilor celor două state menţionate, care îşi au reşedinţa acolo"[274].

Multiple implicaţii asupra funcţionării societăţii româneşti a avut şi conţinutul art. 3 al Convenţiei care prevedea obligaţia de a asigura forţelor sovietice şi ale celorlalţi aliaţi „înlesniri pentru libera lor mişcare pe teritoriul României, în orice direcţie, dacă este cerut de situaţia militară", guvernul român trebuind să pună la dispoziţia Înaltului comandament aliat sovietic „pentru deplina folosinţă, cum va socoti de cuviinţă, pe toată durata armistiţiului, a tuturor construcţiilor şi instalaţiunilor româneşti militare, aeriene şi navale, porturi, cheiuri, cazărmi, magazii, câmpuri de aviaţie, mijloace de comunicaţie, staţiuni meteorologice, care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în desăvârşită stare şi cu personalul necesar pentru întreţinerea lor".

O altă problemă, cu caracter militar, şi nu numai, care a provocat mari deziluzii, a rezultat din conţinutul art. 4 referitor la restabilirea frontierei de stat între Uniunea Sovietică şi România în conformitate cu aşa-zisul acord sovieto-român din 28 iunie 1940. În contextul în care situaţia politică şi strategică dovedea clar că în acel moment nu se mai putea ridica problema graniţei pe Nistru, Marele Stat Major român, în urma legăturii luată cu Comandamentul sovietic, în octombrie 1944, a trimis unităţile de grăniceri să asigure paza pe râul Prut. În mod surprinzător, autorităţile sovietice din Comisia Aliată de Control nu au permis acest lucru, cerând, la 29 octombrie 1944, retragerea acestora şi comunicând că restabilirea serviciului de pază urma să se facă ulterior în urma unei convenţii speciale. La 4 noiembrie acelaşi an au invocat faptul că formalităţile de frontieră şi de instalare a grănicerilor români stinghereau libera mişcare a trupelor sovietice pe teritoriul României, ceea ce ar fi însemnat o încălcare a prevederilor art. 3 din Convenţia de armistiţiu. Acest pretext a căzut, în mod evident, după terminarea războiului, când libertatea de mişcare sovietică nu a mai fost justificată din punct de

[274] Acţiunea de dezarmare începuse imediat după anunţarea trecerii României de partea Naţiunilor Unite, până la 31 august fiind capturaţi prin lupte 56 455 de militari inamici (majoritatea germani), iar până la sfârşitul războiului 117 798 (pierderile totale provocate inamicului, până la 9 mai 1945, inclusiv militarii ucişi în lupte, s-au cifrat la 136 529 militari).

vedere al efortului militar, dar situaţia nu s-a schimbat decât foarte târziu, în 1947, comandamentul sovietic refuzând mereu repetatele cereri ale comandamentelor române.

Pe lângă obligaţia firească ce revenea statului român după 23 august 1944 în legătură cu predarea tuturor prizonierilor de război sovietici şi aliaţi, art. 5 a prevăzut ca repatrierea să fie făcută pe cheltuiala guvernului român, care trebuia să le asigure, în afara mijloacelor de transport, şi hrana, îmbrăcămintea şi asistenţa sanitară necesare[275].

O problemă deosebită a ridicat repatrierea basarabenilor şi bucovinenilor, în noiembrie 1944 reprezentanţii sovietici din Comisia Aliată de Control cerând ca toţi aceştia, indiferent dacă au venit sau nu de bunăvoie, să se întoarcă la locuinţele lor. Protestele Comisiei române pentru aplicarea armistiţiului, care a invocat dreptul de opţiune consfinţit în convenţiile internaţionale în situaţiile de dezmembrări de teritorii, nu au fost luate în considerare decât în puţine cazuri individuale. În dezacord cu prevederile Convenţiei de armistiţiu, la 4 mai 1945, Comisia Aliată de Control (partea sovietică) a solicitat guvernului român să repatrieze, şi deci să asigure mijloace de transport, hrană şi îmbrăcăminte şi pentru cetăţenii sovietici deportaţi în timpul războiului în Austria, Ungaria şi în alte ţări, care se întorceau în Uniunea Sovietică, în grupuri neorganizate[276].

Concomitent cu susţinerea efortului de război, România a început, în cadrul art. 11 plata despăgubirilor către Uniunea Sovietică (în valoare de 300.000.000 $ SUA, la paritatea avută în momentul semnării Convenţiei – 35 $ pentru o uncie de aur), care urmau a fi oferiţi în decurs de 6 ani în mărfuri (produse petrolifere, cereale, materiale lemnoase, vase

[275] În acest domeniu, guvernul român luase deja, înaintea semnării Convenţiei, măsurile necesare pentru eliberarea prizonierilor, care începând cu 24 august au fost puşi la dispoziţia autorităţilor sovietice, americane şi engleze fiind transportaţi în ţările respective: 59 863 de prizonieri sovietici, 1 123 prizonieri americani, 39 prizonieri englezi şi 494 prizonieri italieni. Până la 1 iunie 1945 s-au repatriat în Uniunea Sovietică 50 050 de refugiaţi din Basarabia şi persoane strămutate, din totalul de 54 576 înscrise în evidenţe, acestora plătindu-li-se de către statul român alocaţii pentru hrană şi întreţinere, indemnizaţii de echipare etc.

[276] Până la 11 iunie 1945 au fost tranzitaţi prin România 17 417 cetăţeni sovietici sosiţi din Germania, Ungaria şi Austria. Într-o situaţie similară s-au aflat şi 12 cetăţeni americani, 585 italieni şi 361 polonezi.

marine şi fluviale, maşini etc.) şi pentru îndeplinirea art. 12, care se referea la restituirea, în bunăstare, a tuturor valorilor şi materialelor luate în cursul războiului de pe teritoriul Uniunii Sovietice. Probleme mai deosebite a ridicat stabilirea bunurilor consumate sau consumabile.

Sugestiv pentru relevarea efortului economico-financiar făcut de statul român în perioada septembrie 1944 – iulie 1945 este faptul că 52 % din cheltuieli au fost făcute pentru armistiţiu şi 48 % pentru administraţie şi pentru armată.

Extrem de dure au fost şi prevederile art. 16 al Convenţiei referitor la activitatea editorială şi cultural artistică. În cadrul dispoziţiilor date de Comisia Aliată de Control (partea sovietică) s-a hotărât retragerea din circulaţie a tuturor publicaţiilor tipărite între 1 ianuarie 1917 şi 23 august 1944, care prin cuprinsul lor ar fi putut dăuna, în accepţia sovietică, bunelor raporturi cu Naţiunilor Unite. Până la 12 iulie 1945 au fost publicate 8 liste cu aceste publicaţii şi s-a dispus retragerea din circulaţie şi distrugerea hărţilor, medaliilor, insignelor, reproducerilor grafice, discurilor şi partiturilor muzicale, considerate că au servit propaganda fascistă, legionară sau antonesciană, sau că ar dăuna aceloraşi bune raporturi. Au primit drept de păstrare a publicaţiilor interzise – inventariate şi închise în încăperi speciale – doar bibliotecile cu drept de depozit legal şi bibliotecile instituţiilor de învăţământ superior, consultarea lucrărilor putându-se face doar cu autorizaţia specială a şefilor instituţiilor respective şi pe propria lor răspundere. Manualele didactice au fost revizuite de o comisie specială instituită pe lângă Ministerul Educaţiei Naţionale.

Presa şi publicaţiile periodice (cotidiene, reviste) apăreau cu autorizaţia prealabilă a Cenzurii Centrale a Presei, cu agrementul Comisiei Aliate de Control. După apariţie, periodicele din provincie erau obligate să trimită Direcţiei presei câte 10 exemplare din fiecare număr, iar cele din Capitală cât mai multe, aceasta expediind o parte din ele Comisiei Aliate de Control. Sancţiunile pentru eventualele abateri se dădeau de către autorităţile române, la cerea organelor sovietice abilitate. De aceleaşi aprobări aveau nevoie şi publicaţiile neperiodice (cărţi, broşuri etc.), editurile fiind obligate, înainte de a le pune în circulaţie, să trimită 3 exemplare la Direcţia presei, care le trimitea spre aprobare Comisiei Aliate de Control. Publicaţiile importante trebuiau supuse controlului Cenzurii sovietice de pe lângă Direcţia Centrală a Poştelor şi a

Cenzurii militare române. Spectacolele teatrale erau prezentate după aprobarea cenzurii româneşti, libretele revistelor urmând a fi cenzurate de organele centrale din Capitală şi aprobate de Comisia Aliată de Control. Filmele erau supuse şi ele analizei Comisiei de Cenzură de pe lângă Ministerul Propagandei, cele germane fiind interzise. Cele admise trebuiau avizate de un delegat special al aceleiaşi Comisii Aliate de Control. De orice cenzură erau scutite filmele aduse de armata sovietică.

Supusă cenzurii române şi sovietice a fost şi întreaga corespondenţă poştală, inclusiv cea oficială şi militară, internă sau externă. Telegramele de presă pentru străinătate erau cenzurate de Secţiunea politică a Comisiei Aliate de Control, iar corespondenţa cifrată sau convenţională, atât pentru interior cât şi pentru exterior, a fost interzisă. Nu a fost autorizată nici transmiterea în străinătate, prin curier, a corespondenţei diplomatice române. Mai mult, anexa la art. 16 nu permitea nici corespondenţa cifrată şi prin curier a agenţiilor diplomatice şi consulare străine acreditate în România. Corespondenţa, în clar, telegrafică, poştală sau telefonică, a acestor oficii era supusă cenzurii sovietice.

Transmisiunile radiofonice ale Societăţii Române de Radiodifuziune se făceau pe propria răspundere a instituţiei pe baza aceloraşi norme stabilite de Comisia Aliată de Control pentru publicaţiile periodice, căreia îi era depus materialul difuzat a doua zi după emisie. Pentru probleme de ordin tehnic, pe lângă Societatea de Radiodifuziune, ca şi pe lângă Societatea Anonimă de Telefoane, funcţiona un delegat sovietic.

Încercând să remedieze unele din aceste stări de lucruri, inadmisibile în situaţia unui stat care adusese o contribuţie importantă la obţinerea marii victorii de la 9 mai 1945, Comisia Română pentru Aplicarea Armistiţiului a înaintat, la 2 iunie 1945, Comisiei Aliate de Control o Notă prin care cerea anularea restricţiilor care decurseseră din starea de război, repunerea Înaltului comandament român „în plenitudinea atribuţiunilor sale" şi reexaminarea aplicării Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie 1944. S-a cerut şi cu această ocazie, reexaminarea situaţiei flotei de război, a problemei transporturilor şi restricţiilor impuse prin Protocolul din 26 octombrie 1944, instalarea grănicerilor pe frontieră, aducerea în ţară a prizonierilor de război români aflaţi încă în captivitate, precum şi soluţionarea multor probleme cu caracter politic. Câteva zile mai târziu, la 26 iunie, Mihail Ghelmegeanu, preşedintele acestui organism, propunea încheierea unei convenţii în

legătură cu staționarea trupelor sovietice pe teritoriul României (care fuseseră dislocate în zonele Oradea – Arad – Alba Iulia – Dej, Timişoara – Turnu Severin – Slatina – Caracal – Deva, Târgovişte – Giurgiu – Piteşti, Braşov, Ploieşti – Bârlad – Focşani). Soluționarea acestora avea să întâmpine însă în continuare mari dificultăți.

Analiza modului în care au fost îndeplinite prevederile Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944, în perioada care a urmat până la încheierea războiului, relevă, fără nici o îndoială, faptul că România şi-a îndeplinit obligațiile asumate, în multe privințe depăşindu-le chiar, în condiții în care regimul dur de armistițiu a fost similar, în multe situații, cu un adevărat regim de ocupație în care atributele de conducere ale guvernelor române au fost anulate sau limitate la domenii nesemnificative, de execuție.

Speranțe, împliniri şi deziluzii româneşti în timpul războiului

Neurmărind țeluri anexioniste asupra unor teritorii care nu îi aparțineau, România a participat la cel de-al doilea război mondial, atât la Campania din est (1941-1944) alături de Axă, cât şi la Campania din vest (1944-1945) alături de Națiunile Unite pentru refacerea integrității teritoriale grav afectată în vara şi toamna anului 1940[277]. În ansamblul războiului, armata română a angajat în lupte circa 1 000 000 de militari în est şi 500 000 în vest, pierzând 794 562 militari (624 720 în Est şi 169 822 în Vest), din care 92 620 morți, 333 966 răniți şi 367 976 dispăruți.

Participarea la război dincolo de hotarele țării a fost determinată de exigențele războiului de coaliție şi de necesitatea consolidării reîntregirii teritoriale. La început, reîntregire în est, pe Nistru, care s-a dovedit a fi însă doar temporară, până în martie 1944, când armatele sovietice au pătruns din nou pe teritoriul românesc, apoi, reîntregire în parte de nord-vest până la granița adevărată de dincolo de linia Satu Mare, Carei, Arad, Timişoara, care a s-a dovedit a fi definitivă, fiind confirmată de Tratatul de pace încheiat la Paris, la 10 februarie 1947.

---

[277] Pe larg: Alesandru Duțu, *Între Wehrmach şi Armata Roşie (1941-1945)*, Bucureşti, 2000.

De fiecare dată participarea românească la război a fost influenţată de absenţa unor tratate şi convenţii militare care să consemneze drepturile şi obligaţiile partenerilor, cu atât mai mult cu cât din punctul de vedere al potenţialului de luptă România era defavorizată de la început atât faţă de Germania, cât şi faţă de Uniunea Sovietică.

Natura relaţiilor politice şi militare cu Germania şi Uniunea Sovietică, care şi-au impus de la început punctele de vedere în majoritatea problemelor de importanţă strategică şi operativă (sub forme diferite însă) a influenţat în mod hotărâtor activitatea Marelui Cartier General român (a Marelui Stat Major, cum s-a numit în anumite perioade), diminuându-i atributele de concepţie şi conducere pe teatrele de operaţii militare. Ca urmare, în cea mai mare parte a războiului, Marele Cartier General român nu a avut posibilitatea să conceapă în mod independent planuri de campanie şi nici să conducă efectiv armatele române în operaţii militare decât în perioada de început a războiului, în zone şi pe direcţii limitate în spaţiu, în sudul Basarabiei şi la Odessa (între 22 iunie – 16 octombrie 1941) în fâşia de acţiune a Armatei 4 şi atunci cu sugestii şi influenţe germane. Singura perioadă în care Marele Stat Major a condus forţele armate române în mod independent a fost între 23 august 1944, când România a trecut de partea Naţiunilor Unite, şi 7 septembrie 1944, când Frontul 2 ucrainean şi-a subordonat armatele române operative.

Integrarea tot mai accentuată a marilor unităţi române în structurile de comandament germane şi sovietice a anulat practic atributele de conducerea strategică sau operative ale Marelui Stat Major, care a rămas numai cu sarcini de organizare, dotare, instruire, aprovizionare etc., iar după 12 septembrie 1944 şi de execuţie a hotărârilor Comisiei Aliate de Control (partea sovietică) pentru diverse probleme cu caracter militar. În pofida acestei situaţii, şefii Marelui Stat Major (generalii Iosif Iacobici, Ilie Şteflea, Gheorghe Mihail, Nicolae Rădescu şi Constantin Sănătescu) nu au ezitat să-şi exprime poziţiile şi punctele de vedere în ceea ce priveşte situaţia strategică şi operativă în care erau puse să acţioneze trupele române şi să ceară îmbunătăţirea condiţiilor de luptă.

În ansamblul războiului – şi în cazul Germaniei, dar mai ales în cazul Uniunii Sovietice – s-a adeverit din nou practica supremaţiei partenerului mai puternic, care a reuşit să-şi impună concepţia de ducere a luptei, să exercite controlul asupra partenerului mai slab. S-a ajuns deseori la situaţia în care interesele româneşti au fost neglijate, ignorate şi

prejudiciate, producându-se nenumărate neînțelegeri, contradicții și chiar conflicte, soluționate de cele mai multe ori prin compromisuri datorită necesității satisfacerii intereselor reciproce. Deşi, în esența lor, relațiile militare româno-germane şi româno-sovietice nu au fost idilice, nu au lipsit nici momentele de înțelegere. În ansamblu însă, s-a ajuns la impunerea supremației germane, acceptată de Ion Antonescu (chiar dacă nu a recunoscut) şi la hegemonia şi dictatul sovietic, acceptate de conducerea statală şi politică românească instalată la 23 august 1944, în speranța că situația avea să fie temporară.

Categoric este faptul că numeroase deziluzii au apărut pentru poporul român şi armata sa şi în timpul alianței cu Germania, în special în momentele grele de pe front în special din toamna anului 1943. Deziluzii provocate de prelungirea războiului, de sporirea numărului de militari români uciși pe front, de comportarea militarilor germani în țară şi pe front etc.

Cele mai mari deziluzii au apărut însă la scurt timp după 23 august 1944, fiind determinate de modul de comportare a noului aliat sovietic, de felul în care Comisia Aliată de Control (partea sovietică) a impus executarea Convenției de armistițiu încheiată la 12 septembrie 1944, precum şi de atitudinea pasivă a Statelor Unite ale Americii şi Marii Britanii.

Pentru comandamentele române, relațiile cu comandamentele sovietice nu au fost doar o problemă de prestigiu, ci şi o necesitate stringentă pentru eficiența acțiunilor militare. Urmărind îndeplinirea misiunilor cu pierderi cât mai puține, Marele Stat Major nu a încetat o clipă să depună toate eforturile pentru a scoate această cooperare de sub imperiul arbitrajului şi al bunului plac, propunând norme de colaborare adecvate realității câmpului de luptă. Majoritatea sugestiilor şi inițiativelor au rămas fără răspuns, comandamentele sovietice rezervându-şi, de regulă, numai drepturi față de trupele române, fără a-şi asuma în totalitate şi obligațiile necesare. Mai mult, au continuat să comită abuzuri şi să impună un mod de conducere şi desfăşurare a acțiunilor militare care nu erau în concordanță cu concepția comandamentelor române.

Dramatică a fost situația țării din punctul de vedere al reintegrării în comunitatea internațională deoarece plasarea ei (în octombrie 1944 prin acordul de procentaj stabilit între Winston Churchill şi I.V. Stalin,

confirmat apoi de conferința de la Ialta din februarie 1945) în sfera de influență sovietică (în proporție de 90%), ca politica externă fiindu-i direcționată (şi controlată) de la început de Moscova. Situația s-a agravat în primăvara anului 1945, când Statele Unite şi Marea Britanie au refuzat să recunoască guvernul dr. Petru Groza, impus de Moscova la 6 martie. O atare stare de lucruri a pus în pericol însăşi participarea delegației române la viitoarea conferință de pace, care avea să reglementeze probleme europene şi mondiale postbelice, inclusiv pe cele ale României. Situația s-a reglementat întrucâtva prin reluarea relațiilor diplomatice cu cele două mari puteri occidentale, în februarie 1946. Cu toate acestea accelerarea războiului rece şi intensificarea dominației sovietice a făcut ca România să rămână izolată de comunitatea internațională democratică. Mari deziluzii pentru poporul român au fost determinate şi de modul în care a fost tratată România la Conferința de pace de la Paris din 1946, precum şi de multe din prevederile Tratatului de pace din 10 februarie 1947[278].

[278] Pe larg: Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 226-246.

V. **ROMÂNIA ÎN PRIMII ANI AI *RĂZBOIULUI RECE* (1945-1947)**

Între armistițiu şi pace

Victoria asupra Germaniei de la 9 mai 1945 a pus capăt celui de-al doilea război mondial în Europa, dar nu a soluționat şi problemele internaționale, apărute în faza finală a conflagrației, determinate de interesele multiple ale marilor puteri (foste aliate), de noul raport de forțe postbelic, de faptul că Uniunea Sovietică a obținut mână liberă în România, Bulgaria şi parțial în Ungaria încă înainte de sfârşitul războiului şi a reuşit să impună regimuri politice procomuniste în sfera de influență stabilită de comun acord cu premierul britanic, Winston Churchill, la 9 octombrie 1944.

Cazul României, unde la 6 martie 1945 a fost impus guvernul dr. Petru Groza, este concludent în acest sens şi constituie un prim punct de pornire a viitoarelor conflicte între foştii aliați înainte chiar de sfârşitul războiului, în discordanță cu înțelegerile de la Ialta (4-11 februarie 1945) unde s-au înțeles asupra soluționării problemei organizării postbelice a Europei eliberate. În acest sens marile puteri s-au angajat prin Declarația asupra Europei eliberate să ajute statele aflate în această situație prin constituirea de autorități guvernamentale provizorii, reprezentative, ale „tuturor formațiunilor democratice", care să organizeze cât mai rapid alegeri libere, în vederea constituirii unor guverne care să fie „expresia voinței popoarelor". În situația în care apăreau probleme, cele trei mari puteri trebuiau să se consulte între ele.

Acțiunile în forță desfăşurate de către sovietici în România, la începutul lunii martie 1945, au denaturat „litera şi spiritul Ialtei", A.I. Vîşinski, declarând „Ialta sunt eu". La rându-le, conducătorii Marii

Britanii şi S.U.A. au apreciat, pe bună dreptate, că sovieticii au încălcat principiile stabilite de comun acord la Ialta[279].

În acţiunile lor, sovieticii s-au bazat pe noul raport de forţe european care le era deja favorabil, Paul Henri Spaak, primul-ministru şi ministrul de externe al Belgiei, apreciind, la scurt timp după capitularea Germaniei naziste, că „o singură mare putere a ieşit din război cucerind alte teritorii şi această putere este Uniunea Sovietică". Afirmaţia diplomatului belgian era confirmată de anexarea Estoniei, Letoniei, Lituaniei şi a unor părţi importante din Finlanda, România, Polonia, Germania şi Cehoslovacia. În total 500.000 de kmp cu peste 23.000.000 de locuitori. La scurt timp, această expansiune teritorială avea să fie consolidată prin stabilirea zonelor de influenţă şi control în Albania, Bulgaria, România, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi în partea estică a Germaniei, unde au fost instalate, până în 1948, guverne şi regimuri comuniste prosovietice. S-au adăugat încercările de includere a comuniştilor în guvernul grec, interesele sovietice în Tanger şi Libia, dorinţa de a anexa două provincii ale Turciei şi de a controla strâmtorile Mării Negre.

Într-un asemenea context şi pentru relaţiilor externe româneşti a urmat o perioadă extrem de agitată[280]. Chiar şi între aliaţi, americanii propunând sovieticilor constituirea unei Comisii comune la Bucureşti, care să vegheze la aplicarea principiilor cuprinse în Declaraţia pentru Europa eliberată, adoptată la Ialta în februarie 1945.

---

[279] La 8 martie 1945, Winston Churchull s-a declarat „mâhnit" faţă de evenimentele din România în cursul cărora sovieticii reuşiseră „să calce în picioare" principiile de la Ialta şi „să stabilească conducerea unei minorităţi comuniste prin forţă şi prin false declaraţiuni". La rându-i, F.D. Roosevelt l-a asigurat pe Winston Churchill, la 11 martie 1945, că era hotărât ca „bunele decizii stabilite în Crimeea să nu se scurgă printre degete" şi că va face tot ce se poate pentru a-l determina pe I.V. Stalin „să le îndeplinească onest". Concomitent, preşedintele american a apreciat că sovieticii au instalat în România „un guvern minoritar pe propriul lor gust", dar a atras atenţia că „nu este un loc bun pentru o testare" deoarece „ruşii au avut de la început controlul incontestabil", fiind dificil „să se conteste pretextul necesităţii militare şi al securităţii, folosit de ei pentru a justifica acţiunea lor", cu atât mai mult cu cât România „se află de-a curmezişul căilor de comunicaţie ruseşti".

[280] Pe larg: Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, Bucureşti, 1988.

Pentru a-şi pune foştii aliaţi în faţa faptului împlinit, guvernul sovietic a decis la 6 august 1945 restabilirea relaţiilor diplomatice cu România şi ridicarea reprezentanţelor la nivel de ambasadă (23 august 1945). La scurt timp, guvernele de la Washington şi Londra au reconfirmat (la 17, respectiv 19 august 1944) nerecunoşterea guvernului dr. Petru Groza, apreciind că acesta era „nereprezentativ" şi nu reprezenta „opinia publică democratică din ţară". Apoi, la 21 august 1945, regele Mihai I (încurajat de reprezentanţii S.U.A. şi Marii Britanii la Bucureşti) a cerut guvernului dr. Petru Groza să demisioneze şi a întrerupt unilateral orice legături cu acesta (21 august 1945), declanşând aşa-numita „grevă regală".

Situaţia a fost soluţionată în urma deciziei Conferinţei de la Moscova a miniştrilor Afacerilor Externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii (16-26 decembrie 1945) privind recunoaşterea de către S.U.A. şi Marea Britanie a guvernului condus de dr. Petru Groza cu condiţia includerii în Executiv a câte unui reprezentant al Partidului Naţional Ţărănesc şi Partidului Naţional Liberal. Ca urmare, la 8 ianuarie 1946, regele Mihai I a reluat legăturile cu guvernul, la 5 februarie 1946, reprezentanţii politici ai S.U.A. şi Marii Britanii la Bucureşti au comunicat că guvernele lor sunt gata să reia relaţiile diplomatice cu guvernul român, la nivel de legaţie[281], iar la 7 februarie, acesta din urmă şi-a exprimat satisfacţia faţă de decizia Washingtonului şi Londrei.

Concomitent, în cadrul noilor realităţi zonale geostrategice, România a reluat relaţiile cu Iugoslavia (20 ianuarie 1945, la nivel de reprezentanţă diplomatică, şi la 1 martie 1946 la nivel de ambasadă), Franţa (1 martie 1945, la nivel de reprezentanţă politică, şi la 13 aprilie 1946 la nivel de legaţie), Cehoslovacia (7 iunie 1945, la nivel de reprezentanţă politică, 1 octombrie 1945 la nivel de legaţie şi 1 decembrie 1947 la nivel de ambasadă), Olanda (17 februarie 1946, la nivel de legaţie), Norvegia (31 mai 1946, la nivel de legaţie), Iran (27 iunie 1946, la nivel de legaţie), Belgia şi Marele Ducat al Luxemburgului (4 iulie 1946, la nivel de legaţie), Argentina (1 octombrie 1946, la nivel de legaţie), Austria (8 octombrie 1947, la nivel de reprezentanţă politică), Ungaria (5 noiembrie 1947, la nivel de legaţie), a ridicat relaţiile la nivel

[281] La 17 septembrie 1947, guvernele român şi englez au decis de comun acord transformarea reprezentanţelor politice în legaţii.

de ambasadă cu Polonia (11 noiembrie 1945) şi Turcia (1 martie 1946), a rupt relaţiile diplomatice cu Spania franchistă (5 aprilie 1946), a recunoscut guvernul spaniol în exil (22 mai 1946) şi a stabilit cu acesta relaţii la nivel de legaţie (10 octombrie 1947), iar la 7 noiembrie 1947 a rupt relaţiile diplomatice cu Portugalia. La 19 decembrie 1947, România a semnat „Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală" cu Iugoslavia, acesta fiind primul act internaţional încheiat după intrarea în vigoare a tratatului de pace.

Probleme româneşti la Conferinţa de pace din 1946 şi principalele prevederi ale Tratatului de pace[282]

Reluarea relaţiilor diplomatice cu S.U.A. şi Marea Britanie în februarie 1946 a fost benefică deoarece acest lucru a permis miniştrilor de Externe ai celor patru mari puteri, întruniţi în şedinţă la Paris între 25 aprilie şi 12 iulie 1946, să treacă la elaborarea proiectelor tratatelor de pace cu România.

Proiectele tratatelor de pace cu România, Ungaria, Bulgaria, Italia şi Finlanda au fost dezbătute la Paris, în cadrul Conferinţei de pace care şi-a deschis lucrările la 29 iulie 1946[283]. Reprezentanţii statelor considerate a fi învinse în război au avut doar dreptul să-şi exprime punctele de vedere atunci când au fost solicitaţi, să dea lămuriri şi explicaţii, să înainteze conferinţei memorii şi observaţii care nu puteau fi luate în consideraţie decât dacă erau considerate ca amendamente proprii de una din delegaţiile statelor care reprezentau Puterile Aliate şi Asociate.

---

[282] Vezi şi Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 226-236.

[283] La conferinţă au participat 32 de state împărţite în trei grupe: 1. S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, Franţa şi China (considerate a fi mari puteri, cu drepturi depline de decizie, în special primele trei); 2. Australia, Belgia, R.S.S. Bielorusă, Brazilia, Canada, Ethiopia, Grecia, India, Noua Zeelandă, Norvegia, Olanda, Polonia, Cehoslovacia, Uniunea Sud-Africană, R.S.S. Ucraineană şi Iugoslavia (cu drept de a formula observaţii şi propuneri; 3. Bulgaria, Finlanda, Italia, Ungaria şi România (considerate a fi fost învinse în război. Statele din primele două grupe au fost reunite sub numele de Puterile aliate şi Asociate. Cu titlu consultativ au mai participat Mexic, Cuba, Egipt, Iran, Albania şi Austria.

De altfel, nici chiar Conferința nu a avut dreptul să ia decizii definitive, ci doar să facă recomandări Consiliului miniştrilor de Externe al marilor puteri[284].

După ce proiectul Tratatului de pace cu România a fost publicat (30 iulie 1946) simultan la Londra, Paris, Moscova şi Washington[285], guvernul francez a invitat guvernul român (în numele Puterilor Aliate şi Asociate) să participe la Conferința de pace. În urma analizei conținutului documentului (9 august 1946) Executivul de la Bucureşti a stabilit componența delegației române[286] şi a formulat observații şi cereri care au vizat recu-noaşterea calității de stat cobeligerant, îmbunătățirea clauzelor militare şi economice etc., toate precizate în documentul intitulat *Atitudinea guvernului român față de Conferința de pace*, prezentat şi susținut la Paris, la 13 august, în plenul conferinței de către Gheorghe Tătărescu, ministrul Afacerilor Străine şi şeful delegației române. În urma unei înțelegeri cu delegația sovietică s-a stabilit ca problemele referitoare la relațiile româno-sovietice şi eventualele doleanțe române să fie discutate şi soluționate prin discuții bilaterale şi nu în cadrul Conferinței. În acest cadru, delegația română nu a ridicat probleme referitoare la Basarabia, Bucovina şi la alte aspecte care afectau grav situația politică, economică şi culturală a țării[287].

Paralel cu activitatea delegației guvernamentale române, o activitate intensă au desfăşurat la Paris reprezentanții emigrației (Alexandru Cretzianu, Constantin Vişoianu, Grigore Niculescu-Buzeşti, V.V.Tilea, Grigre Gafencu ş.a.), care au prezentat Conferinței (6 august 1946) memoriul intitulat *România în fața Conferinței de pace* prin care au cerut restabilirea independenței politice şi a suveranității Romîniei asupra

---

[284] *Istoria politicii externe româneşti în date* (coordonator Ion Calafeteanu), Bucureşti, 2003, pp. 349-350.

[285] În România a fost publicat la 3 august 1946.

[286] Delegația română,compusă din 73 de membri, a fost structurată la Paris în patru comisii: teritorială şi politică, economică, militară şi juridică şi informativă.

[287] Ion Gheorghe Maurer a comunicat membrilor delegației române la Conferința păcii că la cererea lui Molotov s-a acceptat ca „toate contactele cu delegațiile occidentale vor trebui să înceteze, mai ales cu delegațiile S.U.A. şi Marii Britanii, dacă nu s-a cerut, mai înainte, permisiunea pentru astfel de convorbiri şi ea nu a fost acordată".

întregului teritoriu național, integrarea economiei românești în circuitul economic mondial, soluționarea echitabilă a problemei reparațiilor, repatrierea prizonierilor de război etc[288]. Restabilirea integrității teritoriale a României şi la granița de est (ignorată de delegația oficială a României) a fost ridicată la 7 octombrie 1946 şi de Grigore Gafencu în memoriul intitulat *Observații asupra proiectului de Tratat de Pace cu România. Observații generale*[289].

Între problemele importante ridicate de delegația română s-a situat cea a *cobeligeranței*, susținută prin importanta contribuție adusă la victoria finală asupra fascismului în ultimele 9 luni de război. Problema a fost discutată oficial la 27 august 1946, în cadrul şedinței Comisiei politice şi teritoriale pentru România, constituită din 31 de persoane din 12 state[290]. Susținută de D.Manuilski, reprezentantul Ucrainei, şi de H.Pika, delegatul Cehoslovaciei, cererea delegației române a fost acceptată doar de patru delegați (cei ai Bielorusiei, Cehoslovaciei, Ucrainei şi Franței)[291].

Respingerea acestei cereri firești şi de către Consiliul miniştrilor de Externe ai marilor puteri, în timpul dezbaterilor de la New York dintre 4 noiembrie şi 11 decembrie 1946, în discordanță cu marele efort de război românesc după 23 august 1944, recunoscut prin numeroase declarații de diplomații şi analiştii vremii, a reprezentat una din multele injustiții la care a fost supus poporul român şi care s-a repercutat negativ asupra celorlalte prevederi ale tratatului de pace cu România, influențând negativ situația României pentru multe decenii.

O altă problemă deosebit de importantă pentru întregul popor român, ridicată de delegația oficială română şi de emigrație s-a referit la *restabilirea frontierei româno-ungare* prin anularea consecințelor

---

[288] *Istoria politicii externe românești în date* (coordonator Ion Calafeteanu), București, 2003, p. 350.

[289] Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 237-247.

[290] Australia, Bielorusia, Canada, S.U.A., Franța, India, Noua Zeelandă, Marea Britanie, Cehoslovacia, Ucraina, Uniunea Sud-Africană şi Uniunea Sovietică.

[291] Generalul francez Cotroux a votat pentru fiind convins că aşa vor proceda şi reprezentanții S.U.A., U.R.S.S. şi Marii Britanii. Au votat împotrivă delegații din Australia, Canada, Marea Britanie, India, Noua Zeelandă, S.U.A., Uniunea Sud-Africană şi U.R.S.S.).

dictatului de la Viena din 30 august 1940. Situația în acest caz era extrem de stringentă şi periculoasă deoarece cercurile politice şi militare de la Budapesta nu au renunțat la intențiile de a cuceri întreaga Transilvanie nici după trecerea României de partea Națiunilor Unite la 23 august 1944. Edificatoare în acest sens sunt contraofensivele declanşate la 5 şi 13 septembrie 1944 în podişul transilvan, în Crişana şi Banat, precum şi numeroasele demersuri făcute de guvernul de la Budapesta la Moscova, Washington şi Londra, după terminarea războiului, pentru a obține sprijin în această privință.

Guvernul ungar a contestat chiar concluzia miniştrilor de Externe ai marilor puteri din 7 mai 1946, că dictatul de la Viena din 30 august 1940 era nul şi neavenit, precum şi decizia din 8 mai 1946 conform căreia frontiera dintre România şi Ungaria era stabilită pe traseul existent înaintea dictatului. În acest sens, la 14 august 1946, ministrul de Externe al Ungariei a solicitat Conferinței de pace cedarea către Ungaria a unui teritoriu românesc de 22 000 kmp, pretențiile ungare fiind diminuate la 31 august de către ministrul ungar la Paris, la circa 4 000 kmp. La 5 septembrie 1946, Comisia politică şi teritorială pentru România s-a pronunțat însă pentru menținerea hotărârii Consiliului miniştrilor Afacerilor Externe ai marilor puteri privind menținerea graniței româno-ungare pe traseul anterior dictatului de la Viena din 30 august 1940. Hotărârea forumului mondial, inclusă în tratatul de pace din 10 februarie 1947, a reprezentat un act de justiție, „Le Monde" apreciind că ea a fost „o soluție echitabilă problemei naționale şi teritoriale a Transilvaniei"[292].

În final, la 10 octombrie 1946, Conferința de pace a aprobat textul întregului tratat de pace cu România, definitivat de Consiliul Miniştrilor Afacerilor Externe ai marilor puteri, întrunit în conferință la New York în perioada 4 noiembrie-11 decembrie 1946. În pofida cererilor româneşti prezentate prin memoriul intitulat *Observațiile guvernului român privitoare la proiectul de Tratat de Pace cu România* (înaintat la 13 noiembrie 1946), Consiliul a admis doar îmbunătățiri minore Tratatului de pace cu România.

Semnat la Paris, la 10 februarie 1947, Tratatul de pace, care a proclamat încetarea stării de război între România (considerată țară

[292] Pentru celelalte probleme româneşti abordate de Conferința de Pace, vezi Ştefan Lache, *op. cit.*, pp. 226-237.

învinsă) şi Puterile Aliate şi Asociate a conţinut, aşa cum aprecia Gheorghe Tătărescu clauze „purtătoare de griji şi de poveri", dar şi „purtătoare de lumină şi nădejdi"[293].

Între primele, determinate de neacordarea calităţii binemeritate de stat cobeligerant în ultima parte a războiului, s-au situat împovărătoarele clauze economice[294] şi militare, oficializarea staţionării trupelor sovietice pe teritoriul naţional (pentru „menţinerea liniilor de comunicaţie ale Armatei Sovietice cu zona sovietică de ocupaţie din Austria"), stabilirea graniţei cu Uniunea Sovietică pe traseul rezultat în urma ultimatumului sovietic din 28 iunie 1940[295] şi a acordului sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945 şi a celei cu Bulgaria conform tratatului româno-bulgar din 7 septembrie 1940 etc[296]. Concomitent au fost pierdute şi câteva ostroave de pe braţul Chilia.

Între „părţile luminoase" s-au aflat, în primul rând, anularea consecinţelor teritoriale ale dictatului de la Viena din 30 august 1940 şi confirmarea revenirii de jure a întregii Transilvanii la România, proclamarea încetării stării de război şi de armistiţiu dintre România şi Naţiunile Unite şi crearea bazei juridice pentru dezvoltarea relaţiilor externe ale României în conformitate cu principiile O.N.U.

[293] Ştefan Lache, *op. cit.* pp. 244-246.

[294] Despăgubirile de război au fost evaluate la 300 milioane dolari S.U.A. (la paritatea de 35 dolari pentru o uncie de aur), care trebuiau plătite în 8 ani, începând de la 12 septembrie 1944.

[295] România pierdea astfel Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa.

[296] Fără Cadrilater.

VI. **ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL GEOSTRATEGIC EUROPEAN ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST**

Sub tutela Moscovei (1948-1964)

După impunerea regimului comunist, la începutul anului 1948, România a continuat să urmeze în mod obedient, în plan intern şi internaţional, politica Moscovei, până în primăvara anului 1964, când a proclamat deschis noi principii de politică externă, fără ca acesta să exprime şi dorinţa sau intenţia de a ieşi din sistemul comunist.

Iniţial, în conformitate cu *„sfaturile"* Moscovei, diplomaţia română a întreţinut relaţii externe cu prioritate în cadrul sistemului socialist/comunist totalitar, în perioada decembrie 1947-ianuarie 1949 încheindu-se tratate bilaterale de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria şi Iugoslavia[297]. Un Protocol anexă al Tratatului româno-sovietic consemna şi graniţele dintre cele două state, precizând, în dezacord cu prevederile Tratatului de pace din 10 februarie 1947, că insula Şerpilor (17 ha) intra în componenţa U.R.S.S. Predarea propriu-zisă s-a făcut la 23 mai 1948 în baza unui simplu proces-verbal semnat de reprezentanţi ai ministerelor de Externe[298]. În aceeaşi perioadă, ca urmare a hotărârii Biroului Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti de la Bucureşti din 20-28 iunie 1948 privind blamarea activităţii conducerii politice a R.P.F.Iugoslavia, relaţiile româno-iugoslave s-au deteriorat rapid ajungându-se la denunţarea de către români, la 1 octombrie 1949, a Tratatului de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală din 1947.

Tot în planul relaţiilor internaţionale, până la admiterea în O.N.U., România a participat (iulie-august 1948) la stabilirea noului regim al navigaţiei pe Dunăre (între Ulm şi Marea Neagră, prin braţul Sulina), a

[297] La 19 decembrie 1947 cu Iugoslavia, 16 ianuarie 1948 cu Bulgaria, la 4 februarie 1948 cu Uniunea Sovietică, la 24 iunie 1948 cu Ungaria, la 21 iulie 1948 cu Cehoslovacia, la 26 ianuarie 1949 cu Polonia.

[298] După destrămarea U.R.S.S., Insula Şerpilor a trecut în componenţa Ucrainei.

restabilit relaţii diplomatice la nivel de legaţie cu India (14 decembrie 1948), R.D.G. (octombrie 1949), R.P.Mongolă (29 aprilie 1950), Austria (1 august 1955), Siria (9 august 1955) şi de ambasadă cu Ungaria (5 februarie 1953), Republica Democrată Germană/R.D.G. (17 octombrie 1953), Albania (1954), R.P.Chineză (octombrie 1949), R.D.Vietnam (3 februarie 1950), Iugoslavia (iunie 1954). A rupt însă relaţiile cu Vaticanul (7 iulie 1950). Concomitent, a găzduit cel de-al III-lea festival mondial al tineretului şi studenţilor pentru pace şi prietenie (2-14 august 1953), a oferit ajutor nerambursabil R.P.D.Coreene pentru refacerea economiei (octombrie 1953), a semnat acorduri comerciale şi de plăţi cu statele din sistemul comunist, dar şi cu India, Egipt, Turcia, Grecia, Indonezia (1954). Tot în plan diplomatic a apreciat intervenţia americană în Coreea drept o agresiune care aducea o gravă atingere păcii, s-a pronunţat pentru înfăptuirea securităţii pe continent şi pentru soluţionarea pe cale paşnică a problemelor litigioase (1954), a apreciat naţionalizarea Canalului Suez ca un act legal şi legitim din partea guvernului egiptean (12 august 1955) şi a considerat că războiul anglo-franco-israelian împotriva Egiptului constituia o gravă lovitură pentru pacea mondială (2 noiembrie 1956) condamnând „agresiunea imperialistă" împotriva Egiptului (28 noiembrie 1956). În acelaşi timp a recunoscut „neutralitatea permanentă" a Austriei (8 decembrie 1955) a salutat restabilirea păcii în Indochina (1 august 1954), dar s-a declarat de acord intervenţia armată sovietică pentru înăbuşirea revoluţiei poporului ungar (octombrie 1956). Concomitent, prin adoptarea (7 martie 1955) de către Prezidiul Marii Adunări Naţionale a decretului privind încetarea stării de război cu Germania, Bucureştii au făcut un pas important spre îmbunătăţirea relaţiilor cu Republica Federală a Germaniei (R.F.G.).

În plan economic, colaborarea dintre statele aflate sub influenţa Moscovei s-a desfăşurat, multă vreme, cu prioritate în cadrul Consiliului Economic de Ajutor Reciproc (C.A.E.R.), înfiinţat în ianuarie 1949, în urma deciziei Consfătuirii economice a reprezentanţilor guvernelor Bulgariei, Cehoslovaciei, Poloniei, României, Ungariei şi U.R.S.S., desfăşurată la Moscova[299]. Benefică pentru economia românească a fost desfiinţarea sovromurilor (1954-1956).

[299] La C.A.E.R. a mai aderat Albania (în februarie 1949, până în 1961), R.D.G. (septembrie 1950), Mongolia (iunie 1962), Cuba (iulie 1972) şi R.D.Vietnam (iunie 1978). La activitatea unora dintre structurile C.A.E.R. a participat, din septembrie 1964, şi Iugoslavia.

După încheierea tratatului de pace din 10 februarie 1947 diplomaţia română a făcut de nenumărate ori numeroase demersuri pentru primirea în O.N.U., fapt împlinit la 14 decembrie 1955, când Consiliul de Securitate[300] a recomandat ca România să fie admisă[301] si-multan (împreună cu alte 15 state) în forumul mondial[302]. Recomandarea a fost analizată în aceeaşi zi de Adunarea generală a O.N.U., care a aprobat-o cu 49 de voturi pentru, 2 contra şi 5 abţineri[303]. Cu toate aces-tea, o bună perioadă de timp, reprezentanţii României au continuat să sus-ţină necondiţionat politica Moscovei.

România şi Tratatul de la Varşovia

O situaţia aparte a avut România în cadrul Tratatului de la Varşovia, constituit la 14 mai 1955, cu rol de instrument politico-militar la îndemâna Moscovei în confruntarea cu Organizaţia Atlanticului de Nord (N.A.T.O.)[304] în cadrul războiului rece, dar şi de ţinere sub control a *„aliaţilor",* care încercau să se emancipeze de sub tutela sovietică.

Deoarece conducerea sovietică nu a aplicat întocmai principiile şi prevederile documentului de constituire a Tratatului (respectarea indepen-

[300] Format din Belgia, Brazilia, China-Taiwan, Franţa, Iran, Noua Zeelandă, Peru, Turcia, U.R.S.S., Marea Britanie şi SUA.

[301] Au votat pentru primirea României în O.N.U. reprezentanţii a 9 state din Consiliul de Securitate; s-au abţinut reprezentanţii S.U.A. şi ai Chinei-Taiwan.

[302] Albania, Iordania, Irlanda, Portugalia, Ungaria, Italia, Austria, Bulgaria, Finlanda, Ceylon, Nepal, Libia, Cambodgia, Laos, Spania.

[303] Au fost împotrivă China-Taiwan şi Cuba, s-au abţinut Olanda, Filipine, SUA, Republica Dominicană şi Grecia.

[304] Timp de aproape o jumătate de secol, cele două blocuri militare – N.A.T.O. şi Tratatul de la Varşovia – au reprezentat instrumente ale confruntării militare între Est şi Vest, în special în centrul Europei, în Germania ele aflându-se faţă în faţă. De la doctrina represaliilor masive din perioada 1950 – 1967, N.A.T.O. a trecut la doctrina ripostei gradate. Schimbări au intervenit şi în doctrina Tratatului de la Varşovia, în special după 1985 când la conducerea U.R.S.S. a venit M.S. Gorbaciov. În final, Uniunea Sovietică a adoptat doctrina „Sinatra" faţă de sateliţi, permiţând fiecăruia să-şi aleagă propriul drum. A fost făcută posibilă astfel unificarea germană (octombrie 1990) şi accesul restului statelor foste socialiste spre independenţă.

denței şi suveranității statelor membre, neamestecul în treburile interne etc.), la scurt timp au început să apară şi „rebelii". La început Ungaria şi Polonia, revoltate în 1956, „pacificate" imediat şi readuse la „ordine", prin forță sau amenințare. Apoi Albania, care din 1961 nu a mai participat la activitățile Tratatului şi care în 1968 şi-a făcut cunoscută decizia de retragere din Tratat.

La rându-i, România care începuse să se manifeste mai „liber" după retragerea trupelor sovietice din țară (1958)[305] şi chiar „să ridice capul" după adoptarea Declarației din aprilie 1964, a devenit aliat „rebel" după agresiunea forțelor sovietice, susținute de trupe poloneze, ungare, bulgare şi est-germane, împotriva Cehoslovaciei (1968).

Fără să pună vreodată, ca în cazul ungurilor şi albanezilor, problema părăsirii Tratatului de la Varşovia, pe măsura accentuării politicii de desprindere de sub tutela Moscovei, conducerea de partid, de stat şi militară a României a început să ia tot mai deschis poziție, față de modul în care organele de conducere ale Tratatului de la Varşovia (încadrate – în funcțiile principale – numai cu mareşali, generali şi ofițeri sovietici) tratau ministerele Apărării (şi chiar guvernele) statelor participante la Tratat.

Invocând prevederile art. 3 şi 4 din Tratat, care prevedeau consultarea statelor semnatare în ceea ce priveşte problemele internaționale importante care afectau interesele comune şi măsurile ce trebuiau luate de comun acord pentru realizarea păcii şi securității internaționale, românii apreciau încă din 1963-1964 că au existat situații grave pe plan internațional când problemele nu au fost analizate în cadrul Comitetului Politic Consultativ, iar măsurile au fost adoptate fără consultarea prealabilă a guvernelor statelor participante la Tratatul de la Varşovia cu toate că problemele respective afectau în mod direct securitatea națională a statelor membre. Într-un asemenea context, în 1966, conducerea militară

[305] Politica *„paşilor mărunți"* s-a intensificat după plecarea trupelor sovietice, fiind concretizată inițial prin reintroducerea unor structuri militare tradiționale, revenirea la obiceiuri şi practici naționale în procesul de instruire şi educare a trupelor etc. Procesul a fost însă lent (unii zic că s-a procedat cu „*diplomație"),* manifestările de demnitate alternând cu cele de oportunism. În 1958, profitând de contextul internațional şi de dificultățile economice ale statului sovietic, s-a reuşit să se determine guvernul de la Moscova să-şi retragă trupele din România, evenimentul rămânând singular în cadrul sistemului socialist până la desființarea Tratatului de la Varşovia, în 2001.

a României a pus problema revizuirii statutului organelor de conducere a Tratatului de la Varşovia, adoptat în 1956 şi găsirea altor modalităţi de colaborare. Ca urmare, în perioada următoare a rezultat ceea ce istoricii au denumit deja „*bătălia statutelor*", finalizată în martie 1969 prin adoptarea statutelor principalelor comandamente ale Tratatului, care au inclus şi unele din exigenţele româneşti.

Agresiunea asupra Cehoslovaciei (1968), la care România nu a participat, a dovedit că românii avuseseră dreptate atunci când insistaseră pentru insti-tuirea unor procedee democratice de adoptare a deciziilor în cadrul Tratatului, pentru respectarea independenţei şi suveranităţii statelor membre. Cunoscuta şi incalificabila agresiune a sporit exigenţele românilor, care (pentru a face faţă presiunilor sporite ale sovieticilor şi chiar ameninţărilor directe sau indirecte) au adoptat la nivel naţional o serie de decizii menite să creeze cadrul legal, constituţional, respingerii cererilor care atentau la independenţa şi suveranitatea naţională[306].

De teama repetării tristei experienţe cehoslovace, conducerea de la Bucureşti nu a mai fost de acord ca pe teritoriul României să se desfăşoare aplicaţii cu trupe străine şi nici nu a mai permis participarea trupelor române la aplicaţiile desfăşurate pe teritoriile altor state aliate. A condiţionat, de asemenea, deplasarea, dislocarea sau staţionarea temporară de trupe sovietice pe teritoriul românesc şi a celor române pe teritoriul Bulgariei (şi chiar participarea unor comandamente sovietice şi bulgare, fără trupe la aplicaţii pe hartă executate în România) de semnarea unor convenţii guvernamentale româno-sovietice şi româno-bulgare.

---

[306] Cea mai importantă a fost decizia adoptată de Marea Adunare Naţională conform căreia staţionarea şi tranzitarea oricăror trupe aliate pe teritoriul României trebuia să aibă acordul forului legislativ român şi să fie rezultatul parlamentărilor între conducerile statelor respective. Tot din „*exemplul"* cehoslovac a decurs „*încăpăţânarea"* lui Nicolae Ceauşescu ca „*starea de pericol"* să fie apreciată de „*toate"* guvernele statelor participante la tratat şi nu doar de unele, comandantul suprem al Forţelor Armate Unite (F.A.U.) urmând a da indicaţii/recomandări privind dislocarea şi redislocarea F.A.U. numai cu acordul guvernelor naţionale. Acest fapt l-a determinat pe mareşalul A.A. Greciko să atragă atenţia că nu va accepta ca din *comandant–suprem* să ajungă „*vorbitor– suprem"*. La rându-i, şeful Statului Major al F.A.U., mareşalul Ştemenko nu a ezitat să formuleze chiar ameninţări, atenţionând că pe A. Dubcek nu l-a întrebat nimeni când trupele Tratatului de la Varşovia au invadat Cehoslovacia.

Cu toate că neînțelegerile româno-sovietice au continuat să existe până la desființarea Tratatului de la Varşovia, conducerea politică şi militară românească nu şi-a pus niciodată problema părăsirii Tratatului de la Varşovia (aşa cum făcuseră Ungurii în 1956), nu a pus la îndoială necesitatea tratatului, mai mult dând asigurări că România îşi va îndeplini obligațiile în caz de agresiune „imperialistă". Prin urmare, chiar dacă a fost în anumite perioade un aliat „rebel" în Tratatul de la Varşovia, România a fost în permanență un aliat „fidel" al acestuia până la desființarea sa în 1991[307].

Retragerea trupelor sovietice şi a consilierilor militari

Prezența trupelor sovietice pe teritoriul românesc a devenit inutilă după ce Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Franța au semnat, la 15 mai 1955, Tratatul de stat cu Austria şi după ce, la 19 septembrie acelaşi an, ultimele trupe sovietice s-au retras din această țară. Încercând să valorifice acest prilej, şi oportunitatea momentului creat de Summit-ul celor patru mari puteri (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie şi Franța) de la Geneva din perioada 18-23 iulie 1955, perceput ca o speranță de destindere în Europa, precum şi de reducerile de efective cerute de Moscova, Biroul Politic al C. C. al P. M. R. a decis, în august 1955, ca N.S.Hruşciov să fie consultat în legătură cu retragerea trupelor sovietice[308]. Luat prin surprindere, acesta i-a acuzat inițial pe români de naționalism şi antisovietism, însă după dezbateri în cadrul întregii conduceri politice de la Moscova, a decis să-şi retragă trupele din România.

---

[307] Pe larg: Constantin Olteanu, România. O voce distinctă în Tratatul de la Varşovia, Bucureşti, 1999; Constantin Olteanu, Alesandru Duțu, Constantin Antip, România şi Tratatul de la Varşovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie, Bucureşti, Editura Prohistoria, 2005, 335 p. Aleaxandru Oşca, Vasile Popa, România – o fereastră deschisă în cortina de fier, Focşani, Editura Vlahie,1996.

[308] C.C. al P.M.R. a propus ca problema să fie ridicată de Gheorghe Gheorghiu-Dej. Spre surprinderea tuturor acesta s-a derobat şi l-a delegat pe Emil Bodnăraş.

Reacția dură a Moscovei față de „*explozia*" din Ungaria din toamna anului 1956 „a înghețat" discuțiile privind retragerea trupelor sovietice, la începutul lunii decembrie 1956 considerându-se de comun acord că staționarea vremelnică a unităților militare sovietice pe teritoriul României era indicată, înțelegerea fiind concretizată prin *Acordul* din 15 aprilie 1957, care reglementa statutul juridic al trupelor sovietice staționate temporar în România[309].

În primăvara anului următor, N.S. Hruşciov a apreciat la 17 aprilie, într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, că în noul context internațional, caracterizat prin „o oarecare slăbire a încordării internaționale" şi în situația în care România dispunea deja de „forțe înarmate de nădejde, capabile să dea o ripostă provocărilor imperialiştilor, să apere cuceririle socialiste ale poporului român şi să-şi aducă contribuția la cauza apărării intereselor comune ale lagărului socialist", Uniunea Sovie-tică considera că „nu mai este necesară şederea trupelor sovietice pe teritoriul Republicii Populare Române"[310]. Acceptul Bucureştilor a fost făcut cunoscut la 23 aprilie 1958, Gheorghe

[309] Art. 1 al documentului prevedea că trupele sovietice staționate temporar în România „nu afectează în nici un fel suveranitatea Statului român", că acestea „nu se amestecă în treburile interne ale Republicii Populare Române", fiind obligate „să respecte şi să se conformeze prevederilor legilor româneşti". Efectivele şi locurile de dislocare urmau să fie stabilite prin convenții speciale încheiate la nivel de guvern. Deplasarea, aplicațiile şi manevrele trupelor sovietice în afara locurilor de dislocare necesita pentru fiecare caz în parte consimțământul guvernului român sau al autorităților împuternicite de acesta. Pentru rezolvarea problemelor legate de interpretarea sau aplicarea Acordului şi a convențiilor suplimentare a fost constituită o Comisie mixtă româno-sovietică, compusă din trei persoane de fiecare parte, cu sediul la București. Acordul urma să intre în vigoare în urma schimbării instrumentelor de ratificare, ce urma a avea loc la Moscova.

[310] În accepția conducerii de la Kremlin, acțiunea urma să constituie „*încă o dovadă concretă şi convingătoare a politicii de pace a Uniunii Sovietice, a Republicii Populare Române şi a întregului lagăr socialist, a tendinței noastre comune de a obține, nu în cuvinte, ci în fapte, o destindere a încordării internaționale. Un asemenea act va lipsi cercurile imperialiste de unul din argumentele importante pe care le folosesc pentru justificarea politicii de pregătiri militare şi va contribui la unirea forțelor care se pronunță pentru menținerea păcii, pentru coexistența paşnică a statelor".*

Gheorghiu-Dej dând asigurări că forţele armate române „vor face faţă cu cinste, în orice împrejurări, îndatoririlor care le revin în cadrul lagărului socialist". A doua zi, 24 mai, Comitetul Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varşovia a aprobat „propunerea Uniunii Sovietice, pusă de acord cu guvernul Republicii Populare Române, cu privire la retragerea în viitorul apropiat de pe teritoriul Republicii Populare Române a trupelor sovietice care se află acolo în conformitate cu tratatul de la Varşovia". Indiferent de unele inexactităţi cuprinse în această formulare evenimentul a reprezentat o performanţă a diplomaţiei române care a avut urmări benefice pentru manifestarea crescândă a suveranităţii naţionale. Cu acelaşi prilej s-a decis ca statele membre ale Tratatului de la Varşovia să-şi reducă efectivele în 1958 cu 519 000 de militari.

Retragerea s-a făcut în conformitate cu prevederile unui Acord bilateral, în vara anului 1958, evenimentul a avut un larg ecou intern şi internaţional.

Concomitent au început să fie retraşi şi *consilierii militari* sovietici, aflaţi pe teritoriul României din 1948[311], Moscova apreciind, la 14 ianuarie 1957, că în acel moment şederea permanentă a consilierilor militari sovietici în România „nu mai corespunde intereselor cauzei" şi îşi făcea cunoscută disponibilitatea de „a acorda şi pe viitor, în măsura necesităţii, un ajutor frăţesc, prin specialişti, Republicii Populare Române". Oferta de retragere a consilierilor a fost acceptată imediat de conducerea de la Bucureşti, la 13 februarie 1957 C.C. al P.M.R. răspunzând că împărtăşeşte „pe deplin" propunerea C.C. al P.C.U.S. Problema retragerii tuturor consilierilor şi a „reducerii maxime" a specialiştilor sovietici a fost reluată de C.C. al P.C.U.S. la 9 septembrie 1958 într-o scrisoare adresată C.C. al P.M.R. în care se arăta că sovieticilor le era greu să ţină în câmpul vizual activitatea fiecărui specialist, care nu întotdeauna se descurca bine în „situaţia politică şi particularităţile naţionale" româneşti. Acordul românesc a fost exprimat la 26 septembrie de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, care şi-a manifestat,

[311] Consilierii militari sovietici erau repartizaţi la toate structurile militare române până la eşaloanele regiment şi brigăzi independente, principala lor misiune constând în urmărirea îndeaproape a evoluţiei armatei române şi transformarea acesteia după model sovietic.

în scrisoarea de răspuns, convingerea că „dezvoltarea formelor variate ale schimbului de experienţă, în special trimiterea de specialişti pentru studierea experienţei domeniul economiei, culturii, apărării, precum şi trimiterea reciprocă de tineri în instituţiile de învăţământ superior, va contribui la continua dezvoltare a colaborării frăţeşti dintre ţările noastre".

Pe această linie de conduită, la 22 ianuarie 1959, primul secretar al C.C. al P.M.R. a rugat pe N.S. Hruşciov să fie de acord cu trimiterea în România a cinci specialişti sovietici pentru „nevoile de pregătire şi perfecţionare" ale armatei române, care să consilieze conducerea armatei în probleme de stat major (operaţii, organizare, mobilizare), pregătire de luptă a armatei de uscat (de preferinţă la tancuri şi mecanizate), apărare antiaeriană, marină, radiotehnică. La scurt timp, mareşalul I.V.Konev a răspuns, făcând cunoscut numele a 5 specialişti militari sovietici. Ulterior, Comitetul Politic Consultativ a decis, la 28-29 martie 1961 ca locul consilierilor militari în armatele statelor participante la Tratatul de la Varşovia să fie luat de către reprezentanţi ai comandantului supreme-şef al Forţelor Armate Unite. În baza acestei decizii a fost elaborat şi un statut special al acestora.

Retragerea trupelor sovietice şi a consilierilor (militari şi civili) din România a constituit un moment de bucurie pentru societatea românească. Decizia Moscovei a fost prima de acest gen din cadrul „imperiului exterior" sovietic, fiind determinată în mod evident de încercarea Kremlinului de a-şi reface imaginea extrem de şifonată după intervenţia brutală din Ungaria. În afara intereselor propagandistice măsura a fost determinată şi de interese economice – efectuarea de economii, şi politice – câştigarea „bunăvoinţei" unora din sateliţi, între care şi pe cea a românilor, pe care I.V.Stalin îi tratase „foarte dur", dictându-le „voinţa sa", aşa cum recunoştea însuşi N.S. Hruşciov în memoriile sale. Slăbirea încordării inter-naţionale şi sporirea forţei de luptă a armatei sovietice, în pofida reducerilor de personal, în special în domeniul nuclear, precum şi faptul că România nu avea graniţă comună cu ţările care făceau parte din organi-zaţia Pactului Nord-Atlantic sau cu vreo ţară capitalistă, au făcut ca prin această măsură sovieticii să nu rişte practic nimic.

Retragerea trupelor sovietice din România şi adoptarea, în aprilie 1964 de către Planara lărgită a C.C. al P.M.R. a Declaraţiei cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste

şi muncitoreşti internaţionale au permis conducerii de la Bucureşti să desfăşoare în perioada următoare o politică activă în plan internaţional, fără să mai recunoască poziţia de hegemon al statului sovietic şi rolul con-ducător al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

De la revirimentul politicii externe la izolarea internaţională

Desprinderea de politica externă a Moscovei, completată aproape concomitent de orientarea spre statele din occidentul Europei, începută în anii 1963-1964, s-a accentuat după intervenţia trupelor sovietice (şi a altor cinci state din Tratatul de la Varşovia) în Cehoslovacia în august 1968. În acele momente tragice însăşi România s-a aflat la un pas de a fi invadată, la graniţele sale semnalându-se „mişcări neobişnuite". Deşi a negat intenţia de a invada şi teritoriul României, guvernul sovietic a luat, cu siguranţă, în calcul avertismentul american că într-o asemenea situaţie reacţia opiniei publice americane va fi greu de controlat.

În acest context au fost înregistrate schimbări esenţiale în politica externă a României, printre realizările de seamă înregistrându-se: medierea conflictului sovieto-chinez la începutul anilor 60; stabilirea de relaţii diplomatice la nivel de ambasadă cu R.F.G. (31 ianuarie 1967); relaţii prieteneşti, chiar cordiale, cu Iugoslavia (restabilite în 1955); păstrarea relaţiilor diplomatice cu Israelul în urma războiului de 6 zile dintre Egipt, Iordania, Siria şi Israel (iunie 1967; singura ţară socialistă din Europa care a procedat astfel); neintervenţia armată în Cehoslovacia în 1968 şi conda-mnarea invaziei sovietice şi a trupelor altor state din Tratatul de la Varşovia (singura ţară din Tratat care a procedat astfel); obţinerea clauzei naţiunii celei mai favorizate din partea S.U.A. (1975-1988); medierea în cadrul discuţiilor arabo-israeliene, finalizate cu acordul de la Camp Davis/SUA (1978); medierea în stabilirea relaţiilor diplomatice dintre S.U.A. şi China (1979) etc.

Concomitent, politica externă românească s-a individualizat din ce în ce mai mult în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite, multe proiecte de rezoluţii iniţiate de România fiind adoptate de Adunarea Generală a organizaţiei mondiale.

Primul proiect de rezoluţie propus (împreună cu Mexic) şi adoptat la 26 noiembrie 1957 s-a referit la bazele cooperării economice interna-

ționale. Au urmat altele referitoare la: dezvoltarea învățământului primar în teritoriile neautonome de sub tutela O.N.U./foste colonii (4 decembrie 1959); posibilitățile de cooperare în materie de dezvoltare a industriei petroliere în țările în curs de dezvoltare (5 decembrie 1959, inițiată de România şi prezentată împreună cu Albania, Cehoslovacia şi Uruguay); promovarea în rândurile tineretului a idealurilor păcii, respectului reciproc şi înțelegerii între popoare (18 decembrie 1960, 21 decembrie 1965, 8 decembrie 1970); cooperarea economică internațională (11 decembrie 1963); necesitatea elaborării unui Tratat internațional asupra principiilor care să guverneze activitatea şi utilizarea spațiului extraatmosferic (19 decembrie 1966, România fiind coautoare); consecințele economice şi sociale ale cursei înarmărilor şi efectele sale profund dăunătoare asupra păcii şi securității în lume şi rolul ştiinței şi tehnologiei moderne în dezvoltarea națiunilor şi necesitatea întăririi cooperării economice şi tehnico-ştiințifice între state (7 decembrie 1970); creşterea rolului O.N.U. în menținerea şi întărirea păcii şi securității internaționale, în dezvoltarea colaborării între toate națiunile, în promovarea dreptului internațional în relațiile dintre state (27 noiembrie 1970); reglementarea prin mijloace paşnice a diferendelor dintre state şi dezvoltarea şi consolidarea bunei vecinătăți între state (11 decembrie 1979, 16 decembrie 1980); reducerea bugetelor militare şi a consecințelor economice şi sociale ale cursei înarmărilor şi cheltuielilor militare (12 decembrie 1980, 11 decembrie 1981, 3 decembrie 1986); dezvoltarea şi întărirea bunei vecinătăți (18 decembrie 1983); răspunderea statelor pentru protecția mediului înconjurător şi prevenirea poluării acestuia ca urmare a cumulării de reziduuri toxice şi periculoase şi întărirea cooperării internaționale pentru soluționarea acestei probleme (8 decembrie 1988) etc.

Alte inițiative româneşti au vizat: convocarea unei conferințe la nivel înalt pentru realizarea unei înțelegeri multilaterale şi încheierea unui tratat de transformare a Balcanilor într-o zonă a păcii şi prieteniei (10 septembrie 1957)[312]; crearea în Balcani a unei zone fără arme nucleare (7 iunie 1959)[313]; eliminarea din manualele şcolare a oricărei propagande

[312] Propunere făcută guvernelor Albaniei, Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei şi Turciei.

[313] Propunerea urma să fie analizată în timpul întâlnirii şefilor de guverne din statele balcanice.

agresive de război şi de discriminare rasială (23 februarie – 1 martie 1960); recunoaşterea dreptului legitim al Chinei de a fi admisă în O.N.U. (28 septembrie 1960[314], 12 decembrie 1964[315], 22 noiembrie 1967); încetarea polemicii publice între U.R.S.S. şi China şi între P.C.U.S. şi Partidul Comunist Chinez şi rezolvarea divergenţelor pe calea negocierilor (februarie 1964); medierea conflictului ideologic şi politic chino-sovietic (2-10 martie 1964[316] şi 6-14 iulie 1964[317]); încetarea imediată a acţiunilor militare din Orientul Apropiat, retragerea trupelor israeliene din teritoriile ocupate etc. (11 iunie 1967); încetarea bombardamentelor asupra Vietnamului şi stingerea conflictului pe cale diplomatică (26 iunie 1967[318]); îmbunătăţirea proiectului de tratat de neproliferare a armelor nucleare (19 octombrie 1967); desemnarea perioadei 1970-1980 drept „Deceniul dezarmării" (3 aprilie 1969); prevenirea şi reprimarea terorismului internaţional (16 august 1963); oprirea amplasării de noi rachete cu rază medie de acţiune şi retragerea celor existente (27-28 noiembrie 1981[319], 16 noiembrie 1983 – şi distrugerea celor existente[320], 24 martie 1984, 21 octombrie 1987); oprirea cursei înarmărilor şi trecerea la realizarea dezarmării, în primul rând a celei nucleare (9 iunie 1982)[321]; reglementarea paşnică a diferendelor internaţionale (noiembrie 1982); încetarea fără întârziere a acţiunilor armate, soluţionarea problemelor

[314] În cadrul celei de-a XV-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U..

[315] Scrisoarea deschisă adresată Secretarului general O.N.U., U Thant, de către reprezentantul permanent al României la O.N.U. în care se arăta că guvernul român se asociază, în calitate de coautor, la cererea guvernului regal al Cambodgiei de a se înscrie pe ordinea de zi „Restabilirea drepturilor legitime ale R.P. Chineze la O.N.U.".

[316] În timpul vizitei unei delegaţii a C.C. al P.M.R. în China, formată din Emil Bodnăraş, Nicolae Ceauşescu şi Chivu Stoica.

[317] În timpul discuţiei dintre Ion Gheorghe Maurer şi N.S.Hruşciov.

[318] Sugestie făcută de Ion Gheorghe Maurer lui Lyndon B. Johnson.

[319] Apel adoptat de Marea Adunare Naţională către parlamentele, guvernele şi popoarele statelor europene, ale SUA şi Canadei.

[320] Apel al Marii Adunări Naţionale către parlamentele şi parlamentarii statelor europene, SUA şi Canadei prin care se cerea oprirea amplasării oricărei rachete în Europa şi trecerea la distrugerea tuturor armelor nucleare.

[321] Apel (semnat de 18 000 000 de români) adresat sesiunii speciale a O.N.U., consacrat dezarmării. A fost adoptat ca document oficial al O.N.U. la 21 iunie 1982.

dintre statele în conflict pe calea tratativelor, angajamentul statelor membre O.N.U. de a reglementa stările de încordare şi conflict, diferendele existente, pe cale politică, de a se obține de la folosirea forței şi amenințării cu forța, de la orice intervenție în treburile interne ale altor state[322]; reducerea de către România cu 5% a armamentelor, efectivelor şi cheltuielilor militare (22 octombrie 1986)[323]; soluționarea globală a datoriei externe şi dobânzilor excesive prin ştergerea sau reducerea substanțială a acestora (30 septembrie 1987)[324] etc.

Concomitent, reprezentanții României au fost aleşi *în fruntea unor importante structuri al O.N.U.,* precum: vicepreşedinte al celei de-a XIV-a sesiuni ordinare a Adunării Generale a O.N.U. (15 septembrie 1959), preşedinte al sesiunii Comisiei economice a O.N.U. pentru Europa (13 aprilie 1961), preşedinte al Comitetului politic special (septembrie 1963), preşedinte al celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării generale a O.N.U. (19 septembrie 1967-23 septembrie 1968, Corneliu Mănescu[325]), preşedinte al Comitetului pentru probleme economice şi financiare a celei de-a XXIV-a sesiuni a Adunării Generale a O.N.U. (19 septembrie 1979), preşedinte al celei de-a 35-a sesiuni a Comisiei economice a O.N.U. pentru Europa (15 aprilie 1980) etc.

În acelaşi timp s-a declanşat un amplu proces de *reconciliere cu statele occidentale*, interesate în a produce fisuri în cadrul Tratatului de la Varşovia şi a sistemului comunist, care au oferit facilități în domeniul economic, tehnologic, financiar şi în cel al imaginii, chiar şi pentru conducătorii comunişti ai țării.

Interes s-a manifestat şi din partea României, emisarul fiind, multă vreme Ion Gheorghe Maurer, care s-a întâlnit la 12 mai 1958, la Paris[326],

---

[322] Apel solemn adoptat de Adunarea Generală O.N.U., la inițiativa României.

[323] Hotărâre a Plenarei C.C. al P.C.R. La referendumul convocat în acest sens la 23 noiembrie 1986 întreaga populație a României a răspuns DA.

[324] Propunere făcută de ministrul român de Finanțe la sesiunea anuală comună a F.M.I. şi B.I.R.D.

[325] Forumul mondial a ales pentru prima dată un reprezentant al unei țări socialiste în această funcție.

[326] La reîntoarcerea din vizita oficială efectuată în Argentina.

cu René Coty, preşedintele Republicii Franceze[327]. Peste câțiva ani, în 1964, preşedintele Charles de Gaulle a oferit României sprijin francez în cazul unui eventual boicot economic din partea statelor membre C.A.E.R.[328]. Eficiente au fost şi vizitele efectuate apoi şi de miniştrii de Externe Corneliu Mănescu (la începutul anilor 70) şi Ştefan Andrei (la începutul anilor 80).

În ceea ce priveşte relațiile cu S.U.A., după primele contacte româno-americane destinate reglementării problemelor economico-financiare[329], o delegație guvernamentală română a tratat, la Washington, între 18 mai – 1 iunie 1964, probleme referitoare la îmbunătățirea relațiilor dintre cele două state. Apoi Ion Gheorghe Maurer a abordat, la 26 iunie 1967, în discuția avută cu preşedintele S.U.A. Lyndon B. Johnson, posibilitățile de dezvoltare a relațiilor româno-americane şi evoluția situației internaționale (în special a războiului din Vietnam). A urmat sprijinul diplomatic american la sfârşitul lunii august 1968, acordarea clauzei națiu-nii celei mai favorizate (1975) şi alte colaborări economice şi de altă na-tură până la mijlocul anilor 80, când politica internă a lui Nicolae Ceauşescu nu a mai fost acceptată de autoritățile de la Washington.

Benefice au fost pentru imaginea țării în străinătate şi vizitele efectuate de Nicolae Ceauşescu în Franța (15-19 iunie 1970[330]), S.U.A (13/27 octombrie 1970, 4-7 decembrie 1973, 12 – 17 aprilie 1978[331]),

---

[327] Ion Gheorghe Maurer, primul-ministru al guvernului, a mai vizitat Austria (16-22 noiembrie 1965), Danemarca (15-20 august 1960), Grecia (31 august – 3 septembrie 1966), Olanda (17-21 iulie 1967), Vaticanul (24 ianuarie 1968; a fost primit de papa Paul al VII), Finlanda (31 martie – 5 aprilie 1968), Suedia (8 – 11 aprilie 1968), Belgia (21 – 25 noiembrie 1969), Marea Britanie (24-29 noiembrie 1969; a fost primit de regina Elisabeta a II-a şi a avut convorbiri cu primul-ministru Harold Wilson), R.F.G. (22-26 iunie 1970) etc.

[328] În timpul vizitei lui Ion Gheorghe Maurer în Franța.

[329] În perioada 15 octombrie – 3 noiembrie 1956.

[330] A discutat cu preşedintele Georges Pompidou probleme privind cooperarea economică şi lărgirea schimburilor în domeniile comercial, ştiințific şi tehnic.

[331] S-au realizat mai multe înțelegeri cu firme americane privind cooperarea cu firme din România, inclusiv de cooperare în producție în cadrul unor societăți mixte româno-americane.

Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord (13-16 iunie 1978[332]), Spania (21-25 mai 1979[333]), Franţa (23-26 iulie 1980), Suedia (6-10 noiembrie 1980), Danemarca (10-13 noiembrie 1980), Norvegia (13-15 noiembrie 1980), Austria (9-12 iunie 1981), Canada (14-18 aprilie 1985), la care se adaugă vizitele efectuate în numeroase state din Africa, America de sud, Asia etc.

Pe lângă probleme de politică externă, delegaţiile guvernamentale române au mai discutat cu autorităţile din statele occidentale posibilităţi de cooperare economică şi culturală, din acest punct de vedere, în anii 70, înregistrându-se o înviorare a schimburilor culturale cu Occidentul (filme, expoziţii, cărţi, piese de teatru, ziare, turişti etc.)[334]. Astfel a fost posibil deschiderea Bibliotecii americane la Bucureşti (19 ianuarie 1972), a Centrului italo-român de studii istorice de la Milano (iulie 1979), a Bibliotecii române (25 ianuarie 1988) etc. Cu toate acestea colaborarea cu statele din Occident în domeniul culturii şi ştiinţei a fost sub nivelul minim al posibilităţilor şi cerinţelor epocii istorice.

Importante au fost şi *vizitele efectuate în România de înalte personalităţi statale, politice şi culturale europene şi mondiale,* precum: U'Than, secretarul general al O.N.U. (4-8 mai 1963), Bruno Kreisky, ministrul de Externe al Austriei (2-4 iunie 1963), Willy Brandt, vicecancelarul R.F.G. şi ministru federal al Afacerilor Externe (3-7 august 1967), Indira Gandhi, primul ministru al Indiei (16-19 octombrie 1967), Charles de Gaulle (14-18 mai 1968; prima vizită a unui şef de stat francez[335]), Richard Nixon (2-3 august 1969; primul preşedinte american

[332] Cu acel prilej Nicolae Ceauşescu şi Elena Ceauşescu au fost primiţi de regina Elisabeta a II-a şi de ducele de Edinburgh. În urma convorbirilor cu primul-ministru James Callaghan a fost semnat un Memorandum privind cooperarea în industria aeronautică şi cooperarea tehnologică în domeniul exploatării şi explorării maritime de petrol şi gaze.

[333] Au fost încheiate acorduri de colaborare culturală şi ştiinţifică.

[334] În august 1963 autorităţile române au decis încetarea bruierii emisiunilor în limba română ale posturilor de radio occidentale. În anii 80 bruierea a fost reluată însă cu şi mai multă intensitate.

[335] S-au discutat probleme privind cooperarea economică, tehnică şi ştiinţifică şi s-a decis înfiinţarea de biblioteci la Paris şi Bucureşti, precum şi centre de documentare ştiinţifică.

care vizitează România/şi prima țară socialistă[336]), astronauții americani Charles Conrad, Richard Gordon şi Alan Bean, membrii ai echipajului navei spațiale „Apollo-12" (28 februarie-2 martie 1970), Gustav Heinemann, preşedintele R.F.G., (17-20 mai 1970), Henry A. Kissinger, secretar de stat american (3-4 noiembrie 1974), Jacques Chirac, prim-ministru al Franței (27-28 iulie 1975), Gerald R. Ford, preşedintele S.U.A. (2-3 august 1975), Margaret Thatcher, liderul Partidului Conservator din Marea Britanie (31 august-3 septembrie 1975), Helmut Kohl, preşedintele Uniunii Creştin-Democrate din R.F.G. (7-8 iunie 1976), dr. Rudolf Kirkhschläger, preşedintele federal al Austriei (8-11 noiembrie 1978), Valéry Giscard d'Estaing, preşedintele Republicii Franceze (8-10 martie 1979[337]), Kurt Waldheim, secretarul general al O.N.U. (9-11 iulie 1979), prințul moştenitor al Japoniei, Akihito şi prințesa Michiko, în calitate de reprezentant al împăratului Hirohito) 7-10 octombrie 1979), François Mitterand, preşedintele Partidului Socialist Francez (8-9 noiem-brie 1979), Alexander Haig, secretarul de stat al S.U.A., (12-13 februarie 1982), Richard Nixon, fost preşedinte al S.U.A. (28-30 iunie 1982), Javier Pérez de Cuéllar, secretarul general al O.N.U. (19-21 iulie 1982), George Bush, vicepreşedinte al S.U.A. (18-19 septembrie 1983), Pierre Elliott Trudeau, primul-ministru al Canadei (1-2 februarie 1984), Juan Carlos I, regele Spaniei, şi regina Sofia (20-22 mai 1985), George Shultz, secretar de stat al S.U.A. (15 decembrie 1985) etc.

Acestora li s-au adăugat alți şefi de stat şi diplomați din zeci de state de pe toate continentele. Pe măsură ce duritatea regimului socialist/comunist totalitar se accentua vizitele efectuate de personalitățile marcante ale lumii în România s-au rărit, țara devenind izolată în plan internațional la sfârşitul anilor 80.

La scurt timp după ce a fost primită în O.N.U., *România a fost inclusă şi în numeroase structuri internaționale*, între acestea situându-se:

---

[336] S-a subliniat necesitatea stabilirii unor relații între state având la bază principiile independenței şi suveranității naționale, eliminarea politicii de dictat şi amestec în treburile interne ale altora, instaurarea unei egalități depline între națiuni. Concomitent s-a decis înființarea a câte unei biblioteci americane la București, respectiv române la Washington.

[337] S-au semnat protocoale privind cooperarea în domeniile tehnicii audio-vizuale, aeronauticii, electronicii şi informaticii, industriei de autovehicule şi economic.

Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură – UNESCO (27 iulie 1956), Consiliul Guvernatorilor Agenţiei Internaţionale pentru Energie atomică (3 octombrie 1957), Consiliul de administraţie al Organizaţiei Internaţionale a Muncii (8 iunie 1960), Consiliul de Securitate (pentru un an, ca membru nepermanent, în 1962, 1966-1967), Comitetul celor 18 state pentru dezarmare (organism de negocieri)[338], F.A.O. – organizaţie a O.N.U. pentru Alimentaţie şi Agricultură (9 noiembrie 1962), Comisia specială O.N.U. de elaborare a principiilor de drept internaţional referitoare la relaţiile prieteneşti şi de cooperare între state (februarie 1964), Organizaţia Interguvernamentală pentru Navigaţie Maritimă (20 martie 1965)[339], Organizaţia Aviaţiei Civile Internaţionale (21 aprilie 1965)[340], Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare Industrială – ONUDI (1 ianuarie 1967), Alianţa Internaţională de Turism (1979), Acordul General pentru Tarife şi Comerţ – GATT (14 noiembrie 1971), „Grupul celor 77" (ianuarie 1976), Consiliului Economic şi Social al O.N.U. – ECOSOC (25 octombrie 1977), Comisia O.N.U. pentru aşezări umane pe perioada 1982-1984 (4 noiembrie 1981) etc.

Concomitent, capitala României a deveni locul de desfăşurare a numeroase *manifestări ştiinţifice internaţionale,* la care au participat sute de savanţi şi oameni de ştiinţă străini şi români (la unele chiar peste 1.000): al XVI-lea Congres internaţional de Fizică „Ampere" (1-5 septembrie 1970), al 39-lea Congres internaţional de chimie industrială (9-11 septembrie 1971), al IV-lea Congres internaţional de logică, metodologie şi filozofie a ştiinţei (29 august – 4 septembrie 1971), al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine, la Bucureşti. Se deschide expoziţia Cultura bizantină în România (6-12 septembrie 1971), a III-a Conferinţă mondială de cercetare a viitorului (3-10 septembrie 1972), Congresul Federaţiei Internaţionale de Marketing (24-26 iunie 1974), Conferinţa mondială a populaţiei, sub egida O.N.U. (19-30 august

[338] Aleasă la 14 decembrie 1960. Activitatea a început la 18 martie 1962, dar a tărăgănat extrem de mult.

[339] Înfiinţată la Londra, la 17 martie 1959.

[340] Organizaţie interguvernamentală creată la Chicago, la 4 decembrie 1944 (a început să funcţioneze la 14 aprilie 1947).

1974; cu participarea secretarului general O.N.U., Kurt Waldheim[341]), al III-lea Congres internațional de studii sud-est europene (4-10 septembrie 1974), a XXI Conferință europeană a comitetelor naționale ale Fondului Națiunilor Unite pentru Copii/UNICEF (18-20 iunie 1975), al III-lea Congres internațional de cibernetică şi sisteme (26-29 august 1975), al IV-lea congres internațional de histochimie şi citochimie (30 august-3 septembrie 1976), al II-lea congres latin de reumatologie (20-22 septembrie 1976), al VIII Congres mondial pentru prevenirea accidentelor de muncă şi a bolilor profesionale (17-20 mai 1977), Conferința internațională de spectroscopie Mossbauer (5-9 septembrie 1977), al VIII-lea Congres european de gerontologie clinică (7-10 septembrie 1977), a XXII-a Conferință internațională a crucii roşii (14-17 septembrie 1977), reuniunea ministerială a „Grupului celor 77" consacrată pregătirii Conferinței O.N.U. pentru ştiință şi tehnologie în problemele dezvoltării (16-17 august 1979), al X-lea Congres mondial al petrolului (9-14 septembrie 1979), al 29-lea congres internațional de bronhopneumologie (5-7 iunie 1980), festivalul internațional „Copiii lumii doresc pacea" (21-26 iulie 1980), al XV-lea congres internațional de ştiințe istorice (10-17 august 1980), al XVI-lea Congres internațional de istorie a ştiinței (27 august-3 septembrie 1981), reuniunea internațională a ziariştilor pentru dezarmare, securitate şi pace (23-24 februarie 1982), conferința internațională Magnetismul pământurilor rare şi al actinidelor (2-5 septembrie 1983), reuniunea grupului celor 77 privind cooperarea economică în domeniul alimentației şi agriculturii (26-31 martie 1984), conferința internațională de istorie militară, organizată de Comisia Română de Istorie Militară în colaborare cu Colegiul Brouklin din New York (23-25 septembrie 1984) etc.

Situația externă a României a început să devină precară la începutul anilor '80, pe măsura accentuării crizei interne şi a schimbării raportului de forțe pe plan internațional, când Statele Unite ale Americii, devenite principala putere a lumii, au insistat pentru aplicarea efectivă a prevederilor Actului final de la Helsinki (1975) în ceea ce priveşte drepturile omului, inclusiv în România. Considerând că acest lucru însemna amestec în treburile interne şi neînțelegând adevăratul sens al evoluției

[341] Au participat circa 5 000 de delegați din 133 de țări şi peste 200 instituții specializate, organizații guvernamentale şi neguvernamentale.

mondiale, în special după venirea la putere în U.R.S.S. a lui M.S.Gorbaciov, care a promovat politica de *glasnost* (transparență) şi *perestroika* (reconstrucție), promițând lui George Bush, preşedintele S.U.A., că nu va interveni militar în situația în care în țările socialiste se vor produce transformări sociale şi economice, Nicolae Ceauşescu a adoptat o politică obtuză, renunțând (1988) la „*clauza națiunii celei mai favorizate*" şi punând România într-o situație de izolare internațională din ce în ce mai accentuată, din care țara a ieşit abia în urma Revoluției din decembrie 1989.

VII. **ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL INTERNAȚIONAL POSTREVOLUȚIONAR (1990-2000)**

După revoluția din decembrie 1989 şi dizolvarea oficială a structurilor militare şi politice a Tratatului de la Varşovia (1991), România şi-a asumat valorile democratice occidentale şi s-a racordat rapid la amplul proces de modernizare întrerupt în mod brutal de către sovietici la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, principalele obiective ale politicii externe româneşti din această perioadă fiind aderarea la N.A.T.O. şi Uniunea Europeană.

Aderarea la N.A.T.O.

Aderarea la structurile de securitate europene şi euro-atlantice s-a bucurat de consensul tuturor forțelor politice şi de sprijinul larg al opiniei publice, constituind o preocupare prioritară a tuturor instituțiilor statului. Un moment important al acestui proces l-a reprezentat aderarea la Parteneriatul pentru Pace (26 ianuarie 1994) şi la toate inițiativele lansate în cadrul acestuia, fapt care a făcut ca România să acționeze ca un membru *de facto* al Alianței nord-atlantice. Acest fapt a impus de la început angajamente privind reforma organismului militar pentru transformarea acestuia în concordanță cu standardele N.A.T.O. şi instruirea specifică a forțelor destinate misiunilor multinaționale de menținere a păcii[342].

Elementul major pe baza căruia au fost identificate, pregătite şi evaluate forțele, mijloacele şi facilitățile puse la dispoziție pentru participarea la misiuni alături de N.A.T.O. a fost Procesul de Planificare şi Analiză (P.A.R.P.), inițiat în decembrie 1994, care s-a desfăşurat pe cicluri de lucru, urmărind atingerea unor obiective de interoperabilitate

[342] *România-NATO. Parteneriat şi cooperare*, Editura Militară, Bucureşti, 1999.

prin schimb de informaţii între parteneri şi aliaţi, prin consultanţa oferită de specialişti N.A.T.O.

În perioada octombrie 1999 – septembrie 2004 România a parcurs cinci cicluri ale *Planului de Acţiune pentru Aderare* (Membership Action Plan – MAP), adoptat la *Summit*-ul N.A.T.O. de la Washington din anul 1999 pentru ţările rămase în cursa pentru aderare, menit să sprijine statele candidate în procesul de pregătire pentru integrarea în Alianţă, să realizeze structuri a forţei reduse numeric, flexibilă, interoperabilă şi compatibilă cu forţele şi structurile N.A.T.O., dovedind că pot contribui activ la realizarea obiectivelor Alianţei[343].

După decizia istorică de la Praga (21-22 noiembrie 2002), când şefii de state şi de guverne din statele membre N.A.T.O. au invitat România să înceapă negocierile de aderare la Alianţă, ţara a devenit, la 29 martie 2004, împreună cu alte 6 state candidate (Bulgaria, Estonia, Letonia, Slovacia şi Slovenia) membre cu drepturi depline ale Alianţei Nord-Atlantice[344].

La scurt timp, la 2 aprilie 2004, la sediul N.A.T.O. din Bruxelles, a avut loc ceremonialul de arborare a drapelelor naţionale ale celor şapte state noi membre ale Alianţei nord-atlantice[345]. Concomitent, la Bucureşti, în faţa Palatului Parlamentului avea loc ceremonia de înălţare a drapelului N.A.T.O.[346].

---

[343] M.A.P. a oferit ţărilor candidate o listă de domenii de acţiune pe baza căreia fiecare stat candidat şi-a elaborat propriul Plan naţional de pregătire (PNA), cuprinzând acele obiective pe care le-a considerat necesare şi realizabile.

[344] Cu acel prilej, preşedintele George Bush a declarat: „Alianţa N.A.T.O. va arbora de azi înainte şapte steaguri noi şi se va întinde de la Golful Biscaia până la Marea Neagră. Europa, care a fost o dată sursă a unor conflicte globale, este acum o sursă de pace şi de libertate".

[345] La scurt timp, în cadrul reuniunii speciale a miniştrilor Afacerilor Externe ai statelor membre ale Alianţei, Jaap de Hoop Scheffer, secretarul general al N.A.T.O., a afirmat: „De acum înainte 26 de aliaţi vor fi reuniţi în angajamentul de a se apăra unii pe alţii. Acesta este cel mai puternic, cel mai solemn angajament, pe care îl pot lua naţiunile".

[346]Cu acel prilej preşedintele Ion Iliescu a afirmat: „Prin noul nostru statut, de ţară membră N.A.T.O., avem nu doar garanţii de securitate, dar şi obligaţia de a apăra aceste valori şi de a fi solidari cu ceilalţi membri ai Organizaţiei. Trebuie să fim pregătiţi să facem faţă cerinţelor Alianţei, să ne asumăm cu demnitate şi determinare obligaţiile care ne revin".

Concomitent, România a participat şi participă la operaţiuni şi misiuni multinaţionale de menţinere a păcii, asistenţă umanitară sau de observare şi verificare, la iniţiative regionale de securitate precum şi la eforturile comunităţii internaţionale de combatere a noilor riscuri, în principal la lupta împotriva terorismului. În acelaşi timp, forţele armate române participă la misiuni multinaţionale sub egida O.N.U., O.S.C.E., U.E. şi N.A.T.O., în coaliţii multinaţionale, în teatrele de operaţii din Irak, Afganistan, Bosnia-Herţegovina, Kosovo şi în Georgia, Republica Democrată Congo, Etiopia şi Eritreea, Coasta de Fildeş, Liberia, Sudan, Nepal etc.

Aderarea la Uniunea Europeană

Acţiunile desfăşurate în vederea aderării la N.A.T.O. s-au desfăşurat concomitent cu cele pentru aderarea la Uniunea Europeană (fostă Comunitatea Europeană până în 1993). Ca paşi premergători ai procesului s-au situat exprimarea dorinţei (8 ianuarie 1990) Consiliului Frontului Salvării Naţionale de a stabili contacte cu Comunitatea Europeană[347] şi cea a guvernului român (20 martie 1990) ca România să fie primită în Consiliul Europei. Evenimentele politice inter-ne, în special mineriadele din 1990 şi din perioada următoare, au determinat Comunitatea Europeană să-şi retragă temporar sprijinul pentru România. La scurt timp (9 aprilie 1991), Departamentul de Stat al S.U.A. şi-a exprimat şi el îngrijorarea pentru modul în care se desfăşura procesul de democratizare în România, în timp ce Comisia Europeană a anunţat, la 27 septembrie 1991 (în timpul uneia dintre mineriade), amânarea negocierilor cu România pentru încheierea Acordului de asociere.

Cu toate acestea au urmat mai multe runde de negocieri (în mai multe domenii), la 1 februarie 1993 fiind semnat *Acordul de asociere a României la Comunitatea Europeană*, cererea oficială de aderare fiind înaintată de reprezentanţii României la 22 iunie 1995 împreună cu *Strategia naţională de pregătire a aderării României la Uniunea*

[347] La 20 martie 1990 a fost trimis primul ambasador român pe lângă Comunitatea Europeană.

Europeană[348]. Apoi, după alte runde de negocieri, în cursul cărora s-au făcut numeroase recomandări, Consiliul European a acordat României, în decembrie 1999, statutul de candidat la aderare şi a lansat în decembrie 1999, invitaţia de a începe negocierile de aderare. În mod oficial, procesul de negociere a aderării a fost lansat la 15 februarie 2000, cu prilejul Conferinţei Interguvernamentale România-Uniunea Europeană şi a fost finalizat la 25 aprilie 2005 când a fost semnat Tratatul de aderare[349]. Integrarea cu drepturi depline s-a produs la 1 ianuarie 2007, pentru România începând o nouă pagină de istorie.

[348] Declaraţie politică semnată la Snagov, la 21 iunie 1995, de către liderii partidelor parlamentare, preşedinţii celor două Camere ale parlamentului, primul-ministru, preşedintele României şi preşedintele Comisiei de elaborare a strategiei.

[349] Cu acel prilej, preşedintele Traian Băsescu a precizat: „Pentru noi, calitatea de membru al Uniunii Europene va reprezenta îndeplinirea unui vis vechi de o jumătate de secol, de a depăşi toate barierele şi de a deveni parte a comunităţii europene de valori, prosperitate şi securitate".

VIII. **CARACTERISTICI ALE VIEȚII POLITICE**

Forme de guvernământ. Exercitarea puterilor în stat. Regimuri şi partide politice democratice

În prima jumătate a secolului, activitatea guvernamentală a instituțiilor statului şi a partidelor politice s-a desfăşurat în conformitate cu prevederile Constituției din 1866 (elaborată după model belgian) – una din cele mai avansate din Europa acelor ani –, care a consacrat oficial şi numele țării – România. Modificată în iulie 1917, aceasta a fost înlocuită la 29 martie 1923 cu alta, care prelua în mare parte principiile şi chiar textul celei vechi şi consfinţea noul cadru politico-statal al României Întregite, precum şi noile drepturi şi libertăți cetăţeneşti de care beneficia poporul român[350].

În acest context, conform principiului separării puterilor în stat, statuat prin legea fundamentală a țării, *puterea legislativă* a fost exercitată de rege şi de Parlament, ultima instituție reprezentând națiunea. Legile – inițiate de Camera Deputaților, Senat sau de Rege –, erau discutate şi votate în Reprezentanța Națională, sancționate de monarh şi publicate apoi în „Monitorul Oficial", sub semnătura suveranului şi a unuia dintre miniştri, acesta devenind responsabil față de conținutul actului respectiv. *Puterea executivă* a fost exercitată de către guvern, în numele regelui, care numea pe primul-ministru, acesta alcătuind lista miniştrilor pe care o înainta suveranului, care o sancționa prin decret; în virtutea faptului că monarhul era „capul puterii armate" şi că militarii nu făceau politică, ministrul Apărării Naționale/Război era propus de către rege. *Puterea judecătorească* era executată prin organe specifice – curți şi tribunale –, hotărârile şi sentințele pronunțându-se în virtutea legilor şi executându-se în numele regelui. Din acest punct de vedere se poate aprecia că România s-a situat, până în 1938, printre cele mai avansate state europene din punct de vedere constituțional.

---

[350] Pe larg: Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria României în secolul XX*, Bucureşti, 1999, pp. 101-536.

În perioada monarhiei constituționale, regii au beneficiat de atribuții importante pe care le-au folosit din plin[351], în special Carol I[352] care s-a dovedit a fi autoritar şi riguros în îndeplinirea atribuțiilor regale. Hotărârea sa de a respecta legile țării, ca şi desele manifestații antimonarhice, l-au făcut să renunțe la tentația de a sporii rolul puterii executive/regale în detrimentul cei legislative, semnând întotdeauna legile ce i-au fost înaintate spre aprobare şi situându-se, de cele mai multe ori, pe poziția de „arbitru" între partide, deşi multă vreme a preferat din punct de vedere politic pe conservatori. Concomitent, a înțeles necesitatea dezvoltării şi modernizării societății româneşti, acceptând reforme şi implicându-se cu realism în dirijarea politicii externe româneşti. În 1914, în momentul declanşării primului război mondial nu a reuşit să-şi impună punctul de vedere în ceea ce priveşte angajarea României în conflagrație alături de Puterile Centrale, sperând în satisfacerea dezideratului național cu sprijinul acestora. Dovedindu-se a fi un rege constituțional a acceptat (în pofida voinței sale) decizia Consiliului de Coroană din 20 iulie/3 august 1914 privind adoptarea neutralității.

Viața politică în România a fost dominată de Partidul Național Liberal (înființat la 24 mai 1875), reprezentant în principal al burgheziei, şi de Partidul Conservator (constituit la 3 februarie 1880), care a promovat, cu prioritate, interesele marilor proprietari funciari. Cele două partide politice s-au succedat la guvernare, conform principiului „rotativei guvernamentale", până la primul război mondial, astfel: liberalii între 1901-1904, 1907-1909 şi din 1914, iar conservatorii între 1899-1901, 1904-1907, 1909 -1914.

Mai bine organizat şi mai disciplinat, dată fiind puterea economico-financiară şi personalitatea deosebită a liderilor, a lui I.I.C. Brătianu în special – chiar dacă au mai funcționat şi unele grupări/disidențe („drapeliştii", Vernescu ş.a.), Partidul Național Liberal s-a pronunțat şi a acționat pentru dezvoltarea țării prin „mijloace proprii", pentru consolidarea regimului parlamentar democratic prin acordarea mai multor drepturi

[351] În pofida faptului că multe din deciziile lor trebuiau să fie supuse, inițial, dezbaterii Parlamentului şi aprobate de către acesta; în unele domenii suveranii nu puteau să intervină.

[352] Inițial a fost domnitor al României, la 10/22 mai 1866, apoi rege, la 14/26 martie 1881.

cetăţeneşti, pentru desfiinţarea votului censitar, introducerea votului universal, înfăptuirea unei reforme agrare mai radicale, creşterea ponderii proprietarilor mici şi mijlocii etc.

Cu toate că era mai divizat („junimişti", „takişti", „conservatori puri" etc.), Partidul Conservator, beneficiar al votului censitar, cu o bogată experienţă politică şi cu şefi experimentaţi şi deosebit de pregătiţi (P.P. Carp, Titu Maiorescu, Alexandru Marghiloman ş.a.), ocupa încă la început de secol poziţii importante în forurile legislative şi executive ale ţării, cu toate că, în special „conservatorii puri" („junimiştii" aveau opţiuni mai liberale), apărau vechile raporturi de proprietate şi se pronunţau pentru dezvoltarea cu prioritate a ramurilor şi subramurilor industriei care prelucrau produsele solului.

În politica externă, dat fiind pericolul ţarist, ambele partide au optat, la început, pentru alianţa cu Puterile Centrale, considerând că problema Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Maramureşului şi Bucovinei putea fi soluţionată pe cale diplomatică, cu sprijinul Germaniei în special. În urma celui de-al doilea război balcanic (1913), Partidul Naţional Liberal şi-a orientat opţiunile spre Antantă, cu toate că declanşarea primului război mondial (1914) a impus, până în 1916, politica de neutralitate.

În afara celor două mari formaţiuni politice au mai activat Partidul Naţionalist-Democrat (1910, Nicolae Iorga), Partidul Conservator-Democrat (1908, Take Ionescu), Uniunea Socialistă din România (1907, transformată în Partidul Social Democrat din România/1910, continuator al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România/1893-1899) ş.a., care deşi se găseau în ceea ce privesc problemele social-economice pe poziţii diferite, au acţionat, în general, unitar în ceea ce priveşte soluţionarea obiectivului naţional al desăvârşirii unităţii naţional statale.

Semnificativ pentru viaţa politică românească la început de secol este şi faptul că, în pofida obstrucţiilor sociale şi naţionale şi a politicii de deznaţionalizare la care erau supuşi, românii aflaţi sub stăpânire străină şi-au organizat şi ei partide politice, cele mai active şi mai importante fiind Partidul Naţional Român din Transilvania (1881), Partidul Naţional Român din Bucovina (1882) ş.a., care au avut un rol important în organizarea luptei pentru reîntregire statală, colaborând deseori cu autorităţile şi partidele politie din Regat. În Basarabia au funcţionat grupări politice cu caracter naţional, care au tipărit în 1913 ziarul „Cuvânt Moldovenesc", tribună de susţinere a drepturilor naţionale româneşti.

După încetarea din viață a regelui Carol I (27 septembrie/10 octombrie 1914), calitatea de suveran al României a revenit nepotului său, principele moştenitor Ferdinand, sosit în ţară la 19 aprilie/1 mai 1889). Numele său rămâne în istoria românilor şi a monarhiei, ca şi cel al reginei Maria, strâns legat de împlinirea dezideratului naţional al reunirii la patria-mamă (1918) a tuturor provinciilor româneşti aflate sub dominaţie străină.

În timpul primului război mondial, partidele şi grupările politice româneşti au acţionat pentru împlinirea idealului naţional al unirii tuturor românilor, iniţial acceptând neutralitatea şi pronunţându-se apoi (din toamna anului 1914), în consens cu opinia publică, pentru aderarea ţării la Antantă şi intrarea în războiul eliberator, fapt împlinit la 15/28 august 1916.

După războiul mondial, poziţia monarhiei în stat a fost zdruncinată de comportarea principelui moştenitor Carol, care a renunţat de mai multe ori la obligaţiile ce-i reveneau (1918, 1919 şi 1925), părăsind chiar ţara şi provocând o gravă criză dinastică.

În acest context, la 31 decembrie 1925, Consiliul de Coroană i-a acceptat renunţarea la prerogativele de moştenitor al tronului, iar la 4 ianuarie 1926, Adunarea Naţională Constituantă l-a proclamat succesor pe Mihai, fiul său. Deoarece acesta era minor s-a decis instituirea unei Regenţe[353], constituită din principele Nicolae (lipsit de orice ambiţie şi aptitudini politice), patriarhul Miron Cristea şi Gheorghe Buzdugan, prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie[354]. Aflată sub influenţa liberalilor, subminată de dorinţele reginei Maria de a-şi impune şi în această structură autoritatea, precum şi de acţiunile curentului carlist (în toate partidele politice, inclusiv în armată), Regenţa s-a dovedit incapabilă să-şi exercite prerogativele constituţionale.

Legea electorală din 1918, introducerea votului universal, care au sporit numărul de alegători, modificând radical modul de desfăşurare a campaniilor electorale, realizarea Marii Uniri din 1918, au constituit doar câţiva factori care au făcut ca în viaţa publică postbelică să intre noi

[353] Regenţa a intrat în funcţiune la 20 iulie 1927, în urma decesului regelui Ferdinad I.

[354] În urma decesului lui Gheorghe Buzdugan, la 6 octombrie 1929, în regenţă a intrat Constantin Sărăţeanu.

partide şi formaţiuni politice, cele mai active fiind Liga/Partidul Poporului (1918, generalul Alexandru Averescu), Partidul Ţărănesc (1918/Ion Mihalache), care 10 octombrie 1926 a fuzionat cu Partidul Naţional sub denumirea de Partidul Naţional Ţărănesc, rezultând al doilea mare partid al ţării.

După 1918 viaţa politică româ-nească a devenit mai dinamică, numărul partidelor sporind de la 19 în 1929 la 37 în 1937 (inclusiv din rândul minorităţilor naţionalei Partidul Maghiar, Partidul German, Uniunea Evreilor din România etc.), majorita-tea desfăşurându-şi activitatea la nivelul întregii ţări, luându-şi denumiri „democratice", „populare", „radicale", „ţărăneşti" ş.a.

În deceniul 4, ca urmare a manevrelor regelui Carol al II-lea, care urmărea să-şi impună puterea totală în stat, au continuat să apără dizidenţe, în special din rândul Partidului Naţional Ţărănesc. În cadrul evantaiului larg al partidelor şi forţelor politice majoritatea au avut opţiuni democratice acţionând pentru dezvoltarea liberă a ţării şi modernizarea ei, pentru o politică externă care să ducă la menţinerea independenţei naţionale şi a integrităţii teritoriale.

Concomitent, în viaţa politică românească au existat însă şi partide şi formaţiuni extremiste – de stânga (Partidul Comunist din România, din 1921) şi de dreapta (Liga „Arhanghelului Mihail" din 1927, care avea să activeze succesiv sub denumirea de Garda de Fier, Gruparea „Corneliu Codreanu", Partidul Totul pentru Ţară, Mişcarea Legionară). Beneficiind de sprijin extern, al Uniunii Sovietice, respectiv al Germaniei, acestea au reuşit să-şi trimită reprezentanţi în Parlament, comuniştii în 1931, legionarii în 1931-1933. Cu toate acestea, atât comunismul cât şi fascismul nu au reuşit, în perioada interbelică, să se impună în România.

Revenit în ţară la 6 iunie 1930, principele Carol a fost proclamat rege de către corpurile legiuitoare (8 iunie), sub numele de Carol al II-lea, fiului său Mihai fiindu-i atribuit titlul de „Mare Voevod de Alba Iulia". Având altă fire şi alt caracter, profitând de slăbiciunea partidelor politice, de oportunismul conducătorilor, Carol al II-lea s-a impus de la început în viaţa politică a ţării, fără a schimba iniţial forma de guvernământ şi regimul politic, consolidând atribuţiile puterii executive, pe care o controla prin intermediul primului-ministru – Gheorghe Tătărescu – şi a camarilei.

Cu toate că, în mod normal, în cei 20 de ani interbelici trebuiau să se desfăşoare 5 campanii electorale şi să se schimbe tot atâtea guverne, electoratul a fost convocat de 10 de ori (în anii 1919, 1920, 1922, 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933 şi 1937), constituindu-se, între 29 ianuarie 1918 şi 10 februarie 1938, 28 de guverne (cele mai multe în perioadele 1918-1921 şi 1929-1933), adică mai mult de cinci guverne pentru fiecare perioadă legală de patru ani[355]. Dintre toate, doar două guverne, formate de Partidul Naţional-Liberal, s-au menţinut la putere 4 ani (în perioadele 19 ianuarie 1922– 30 martie 1926 şi 14 noiembrie 1933-28 decembrie 1937). Cu toate acestea, în perioada 1918-1938 în România a funcţionat un regim democratic, inclusiv alternanţa la putere.

De carenţele regimului democratic românesc interbelic a profitat regele Carol al II-lea, care a reuşit să destabilizeze viaţa politică democratică şi de a impune un regim de conducere personală, autoritară. Pentru a-şi atinge ţelurile monarhul a influenţat şi a atras de partea sa lideri tineri şi influenţi ai partidelor democrate, în special din Partidul Naţional Liberal (Gheorghe Tătărescu ş.a.) şi Partidul Naţional Ţărănesc (Armand Călinescu ş.a.), promovându-i în cele mai înalte funcţii executive, de înaltă decizie în stat. Concomitent, pentru a dezbina şi diminua unitatea de acţiune a celor două mari partide ale ţării, le-a promis că le va aduce la putere (Partidului Naţional Ţărănesc, în special), condiţionând acest lucru de colaborări politice de neacceptat de către acestea. În acelaşi scop a încercat să înlocuiască guvernele de partid cu cele „naţionale", de „tehnicieni" sau de coaliţie, conduse de oameni devotaţi, fără obligaţii politice, a introdus în guverne persoane de încredere, a provocat deseori crize de guvern, încălcând regulile constituţionale[356], reuşind deseori acest lucru chiar dacă a avut permanent un adversar redutabil în Iuliu Maniu, care s-a pronunţat pentru menţinerea sistemului parlamentar şi respectarea prevederilor Constituţiei.

[355] Al.G. Savu, *Dictatura regală, 1938-1940*, Editura Politică, Bucureşti, 1970, pp. 16.

[356] În noiembrie 1937 a cerut lui Ion Mihalache să colaboreze cu Alexandru Vaida-Voevod, după care a declanşat criza de guvern începând consultaţii cu liderii politici fără a cere demisia lui Gheorghe Tătărescu, Din fruntea Executivului. Apoi l-a însărcinat din nou tot pe Gheorghe Tătărescu să formeze un nou guvern.

Desemnând, la 14 noiembrie 1937, tot pe Gheorghe Tătărescu cu constituirea noului guvern, regele Carol al II-lea a pus capăt principiului „rotativei guvernamentale", încălcând din nou uzanţele şi tradiţia parlamentară.

Situaţia politică din România s-a agravat după alegerile parlamentare din decembrie 1937 când nici un partid politic nu a reuşit să obţină majoritatea de voturi cerută de prima electorală (40% conform Legii electorale din 1926). Obţinând pentru prima dată în istoria alegerilor parlamentare doar 35,92% din opţiunile electoratului, guvernul a fost înfrânt în alegeri. Tot pentru prima dată, beneficiind şi de pactul electoral de neagresiune din 25 noiembrie 1937[357] încheiat cu Partidul Naţional-Ţărănesc, Garda de Fier s-a situat pe locul trei cu 15,58% din voturi. Partidul Naţional-Ţărănesc, care a obţinut 20,40% din voturi, s-a situat doar pe locul doi neputând impune regelui Carol al II-lea aducerea la guvernare.

În acest context, la 28 decembrie 1937, regele Carol al II-lea, fără să mai aştepte prezentarea oficială a rezultatelor alegerilor şi fără să consulte preşedinţii de partide, a primit demisia lui Gheorghe Tătărescu şi a însărcinat pe Octavian Goga cu formarea noului guvern, chiar dacă Partidul Naţional-Creştin pe care acesta îl conducea obţinuse în alegeri doar 9,15% din voturi. Prin aceasta, regele a sfidat principiile sistemului parlamentar şi regulile constituţionale, a dat o puternică lovi-tura sistemului democratic constituţional. Evenimentul avea să producă în scurt timp şi alte importante schimbări în sistemul politic democratic românesc[358].

---

[357] Documentul prevedea obligaţia mişcării legionare, a Partidului Naţional Ţărănesc şi a Partidului Naţional Liberal – Gheorghe Brătianu (care a aderat la Pact) de „a apăra libertatea şi de a asigura corectitudinea alegerilor" şi stipula că înţelegerea „nu împiedică afirmarea ideologiei proprii şi discuţia de bună credinţă" („Dreptatea" din 26 noiembrie 1937). Chiar dacă acordul realizat nu a însemnat aderarea liderului naţional-ţărănist Iuliu Maniu la ideologia Gărzii de Fier, ci doar o alianţă temporară pentru înlăturarea liberalilor de la guvern, neutralizarea legionarilor şi accederea la putere, el a avut un impact negativ asupra opiniei publice româneşti, asupra electoratului în special, creând confuzii şi determinând în mare măsură ascensiunea legionarilor.

[358] Concomitent el a eliminat posibilitatea introducerii legionarilor în guvern şi împlinirea deziderateloraltor grupări politice de extremă dreapta.

Profitând de faptul că noul guvern nu avea o bază parlamentară, dar şi de reacţia internaţională negativă, cauzată în special de măsurile antisemite adoptate la scurt timp după instaurare şi de apropierea de Germania şi Italia, Carol al II-lea a decis la 18 ianuarie 1938 dizolvarea Parlamentului ales (înainte chiar ca acesta să se fi întrunit) şi a anunţat noi alegeri pentru Adunarea Deputaţilor (2 martie) şi Senat (4-6 martie). Invocând numeroasele acte de violenţă, care puteau degenera în război civil, suveranul a cerut lui Armand Călinescu, ministru de Interne, să facă uz de arme împotriva celor care tulburau ordinea publică, cei vizaţi fiind în special legionarii. Într-un asemenea context, Corneliu Zelea Codreanu a retras (în urma unei discuţii avute cu Octavian Goga) Garda de Fier din alegeri, legionarii urmând să voteze listele Partidului Naţional Creştin.

Regimul de autoritate monarhică al regelui Carol al II-lea

La 10 februarie 1938, Carol al II-lea a valorificat din nou contextul intern (incapacitatea partidelor politice democratice de a câştiga alegerile şi de a guverna, degringolada acestora) şi internaţional (percepţia negativă a noului guvern în majoritatea statelor europene democrate, în special datorită măsurilor antisemite luate sau preconizate, suprimarea ziarelor care contraveneau politicii ciziste, „românizării" presei etc.), provocând, o criză guvernamentală[359] în urma căreia Octavian Goga şi-a dat demisia. Imediat, regele a numit în fruntea guvernului pe patriarhul Miron Cristea[360]. Apoi, în discuţia avută cu foştii prim-miniştri şi cu şefii unora dintre partidele politice, a propus revocarea convocării corpurilor electorale, revizuirea unor preve-deri ale Constituţiei etc. Cu acelaşi prilej a solicitat suspendarea tempo-rară a activităţii partidelor politice. Chiar dacă nu le-au convenit măsurile anunţate de rege, cei consultaţi, multe personalităţi politice remarcabile, s-au angajat să sprijine noul regim sau să nu-i facă probleme (cazul lui Iuliu Maniu).

[359] La sugestia regelui, la 8 februarie 1938, Armand Călinescu şi Ion Gigurtu au demisionat invocând imposibilitatea colaborării cu membrii grupării cuziste din guvern.

[360] Prin aceasta, Carol al II-lea făcea cunoscută intenţia de a guverna, obţinând totodată adeziunea Bisericii la noul regim preconizat, liniştirea cercurilor politice internaţionale etc.

În aceeaşi zi a instituit un regim monarhic autoritar, declanşându-se procesul de limitare drastică a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti (introducerea stării de asediu, amânarea alegerilor, anihilarea partidelor politice etc), care avea să se agraveze şi să se extindă pe parcursul a peste o jumătate de secol, până la Revoluţia din decembrie 1989.

Chiar dacă noua Constituţie, promulgată la 27 februarie 1938[361] s-a referit la unele principii democratice (suveranitatea naţională, separaţia puterilor în stat etc.) şi drepturi cetăţeneşti (egalitatea în faţa legilor, libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului etc.) prin noile puteri atribuite regelui ea a schimbat radical raportul dintre puterea legislativă şi cea executivă în favoarea ultimei, Parlamentul, Guvernul şi chiar Justiţia fiind subordonate în mare măsură monarhului, declarat de această dată oficial „capul statului". Prin faptul că guvernul era numit direct de către suveran, miniştrii nu mai aveau o bază parlamentară, fiind responsabili doar faţă de cel care i-a propulsat în Executiv[362]. Mai mult, regele putea de această dată să refuze sancţionarea legilor adoptate de Parlament, să dizolve Camera şi Senatul, să emită, în intervalul dintre sesiuni decrete cu putere de lege, să semneze tratate politice şi militare fără aprobarea Parlamentului, fiind absolvit de orice răspundere. Prin urmare, noua Constituţie a înlocuit principiul suveranităţii naţionale şi al regimului reprezentativ cu cel al supremaţiei regale, reducând drastic atribuţiile Parlamentului în defavoarea atribuţiilor regale. Practic, regele Carol al II-lea a trecut şi la „guvernarea" ţării[363].

În plan politic, în perioada următoare[364], a fost interzisă „de jure" activitatea partidelor, grupărilor şi asociaţiilor politice (30 martie 1938; deoarece nu au fost dizolvate, acestea şi-au continuat „de facto", în anumite limite, activitatea), a cluburilor şi localurilor de întruniri ale aces-

[361] La 24 februarie 1938, noua Constituţie a fost aprobată prin plebiscit de 4 297 581 de cetăţeni din cei 4 303 064 participanţi la vot.

[362] Chiar înainte de instaurarea regimului autoritar monarhic, Carol al II-lea îi reamintise lui Armand Călinescu: *„Eşti ministrul meu de Interne!"*.

[363] Pe larg: Al.G. Savu, *op. cit.*, pp. 159-164.

[364] La 30 martie 9138 a fost constituit, fără consultarea reprezentanţilor partidelor politice, un nou guvern Miron Cristea, constituit în principal din apropiaţi ai grupărilor politice conduse de Armand Călinescu şi Gheorghe Tătărescu, iar la 7 martie 1939, altul condus de Armand Călinescu.

tora (15 aprilie 1938), precum şi presa de partid (ziarele care au continuat să apară s-au proclamat „independente").

Regimul democratic a suferit lovituri şi prin instituirea cenzurii şi a stării de asediu pe întreg teritoriul ţării (11 februarie 1938), adoptarea unei noi legi electorale (9 mai 1939), chiar dacă pentru prima dată femeile primeau drept de vot. Concomitent au mai fost dizolvate sindicatele şi constituite breslele, ca organizaţii profesionale (12 octombrie 1938), înfiinţată „Straja Ţării" (15 decembrie 1938, pentru atragerea tineretului), elaborată o nouă reformă administrativă (14 august 1938) prin care alături de comună, plasă şi judeţ a mai fost instituit ţinutul, şi au fost luate măsuri dure împotriva legionarilor[365] (în baza legii pentru apărarea ordinii publice în stat din 14 aprilie 1939), multe căpetenii fiind arestate, judecate, condamnate (mai 1938) şi chiar executate (29/30 noiembrie 1938, inclusiv Corneliu Zelea Codreanu). Un an mai târziu, la 21 septembrie 1939 un comando legionar avea să asasineze pe Armand Călinescu, primul-ministru al ţării.

Tot în plan politic, la 16 decembrie 1938 a fost înfiinţat Frontul Renaşterii Naţionale, condus direct de rege, ca „unică organizaţie politică în stat", cu membri de conducere numiţi şi nu aleşi. Cu acel prilej, „orice altă activitate politică" a fost considerată clandestină, iar autorii ei pedepsiţi cu degradare civică pe termen de la 2 până la 5 ani. Concomitent, F.R.N. a devenit singura organizaţie care putea depune candidaţi în alegerile parlamentare, administrative şi profesionale[366]. Prin întregul mod de organizare şi de activitate, Frontul Renaşterii Naţionale, în pofida masivului sprijin regal, nu a căpătat aderenţă la mase, fiind boicotat de membrii partidelor „istorice", care chiar dacă au aderat la noua formaţiune politică au menţinut legăturile cu partidele din care proveneau. În acest context, încercările regelui Carol al II-lea de reconciliere (toamna anului 1939) cu partidele politice din ţară au eşuat[367], la fel ca şi reorganizarea Frontului Renaşterii Naţionale din ianuarie 1940, când s-a

[365]Pentru a evita acţiunile represive ale puterii, Corneliu Zelea Codreanu decisese încă de la 22 februarie 1938 încetarea activităţii partidului Totul pentru Ţară.

[366] Al.G. Savu, *op. cit.*, pp. 193-194.

[367] Cei mai receptivi la propunerile regelui s-au dovedit a fi legionarii, care au fost eliberaţi în masă.

decis eligibilitatea organelor de conducere până la ținut şi alegerea unei noi conduceri centrale, în frunte cu Alexandru Vaida-Voevod.

După capitularea Franței, încercând să adapteze şi mai mult situația din România noului context internațional dominat în totalitate de către Germania nazistă, Carol al II-lea a decis, la 22 iunie 1940, transformarea Frontului Renaşterii Naționale în Partidul Națiunii, declarat şi el „partid unic şi totalitar"[368], aflat sub comanda supremă a regelui. În aceeaşi zi, prin decret-regal a fost declarată „ordinea politică unică şi totalitară a statului român", introducându-se pedepse aspre față de cei care ar fi făcut propagandă pentru schimbarea organizării politice a statului român.

În noul context internațional, agravat şi de ultimatumurile Moscovei, Garda de Fier a devenit, la 28 iunie 1940, forță politică de guvernământ, iar Horia Sima, noul şef al legionarilor, membru al Executivului. Peste puțin timp, acesta avea să ceară regelui să încredințeze întreaga putere legionarilor.

Situația regimului monarhic de autoritate, care evoluase deja spre totalitarism (la 5 iulie Corpurile Legiuitoare au fost dizolvate, la 9 august a fost adoptat decretul-lege referitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România prin care antisemitismul a fost ridicat la politică de stat), s-a agravat în urma rapturilor teritoriale din vara anului 1940, prin care Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria au ocupat circa o treime din teritoriul național, făcând ca indignarea populară să atingă cote maxime. În pofida gravei crize guvernamentale, a regimului şi a monarhiei, partidele politice democratice nu au reuşit însă să impună revenirea la regimul politic democratic.

Regimul dictatorial instaurat de Ion Antonescu

În speranța că îşi va salva tronul, Carol al II-lea a apelat (în urma refuzului partidelor politice de a colabora la guvernare) la generalul Ion Antonescu[369] (agreat şi de către şefii partidelor „istorice"[370]), în pofida

[368] Carol al II-lea urmărea prin aceasta şi neutralizarea totală a legionarilor.

[369] La sugestia lui Valer Pop, inspirat la rându-i de către Legația germană.

faptului că până nu demult avusese cu acesta numeroase conflicte[371]. După ce dusese, între 2 şi 4 septembrie 1940, tratative cu Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu şi Horia Sima în vedere constituirii unui guvern de „uniune naţională" Ion Antonescu, investit la 4 septembrie cu constituirea unui nou guvern, a solicitat imediat puteri depline pentru conducerea statului. Sub presiunea legionarilor, care executaseră, la 3 septembrie, unele atacuri armate împotriva autorităţilor de stat şi chiar asupra unor unităţi militare, regele a încredinţat lui Ion Antonescu (la 5 septembrie, orele 4) „depline puteri pentru conducerea statului român", suspendând totodată Constituţia din februarie 1938, dizolvând Parlamentul şi diminuând prerogativele regale[372]. La rându-i, Ion Antonescu a solicitat suveranului (în seara zilei, la orele 21,20), să abdice, acest lucru fiind dorit atât de liderii principalelor partide politice democratice, cât şi de legionari (şi de germani).

Izolat şi părăsit de majoritatea colaboratorilor apropiaţi (cei rămaşi fideli au fost neutralizaţi de către Ion Antonescu), sub presiunea manifestaţiilor de stradă organizate de legionari, care au tras focuri de armă în jurul Palatului Regal, Carol al II-lea a fost obligat să abdice[373] în dimineaţa zilei de 6 septembrie (la orele 6.10), părăsind a doua zi, în mare grabă şi cu multe peripeţii România (urmărit de legionari). Astfel lua sfârşit regimul autoritar instituit în februarie 1938.

---

[370] La 1 septembrie 1940, Iuliu Maniu s-a întâlnit cu Ion Antonescu la Ploieşti stabilind să refuze un eventual mandat din partea regelui de a constitui guvernul, să participe la guvernare dacă monarhul ar fi abdicat, iar dacă acest lucru nu se întâmpla să se prezinte la Palat peste patru zile pentru a solicita lui Carol al II-lea să renunţe la tron. În cadrul audienţei la rege (la solicitarea suveranului), Ion Antonescu a acceptat să discute despre componenţa viitorului guvern de „uniune naţională", fără a solicita abdicarea.

[371] Adversar înverşunat al lui Carol al II, generalul Ion Antonescu fusese chiar internat în vara anului 1941 la mănăstirea Bistriţa (Vâlcea), de unde a stabilit legături cu Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti.

[372] Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976, p. 26.

[373] La 5 septembrie 1940, orele 21.30, Ion Antonescu a cerut ultimativ regelui să abdice, făcând cunoscut că în caz de refuz nu îi mai garanta securitatea personală şi a anturajului. La plecare a cerut să aibă un răspuns până la orele 4 din ziua următoare.

Preluarea puterii de către generalul Ion Antonescu, printr-o lovitură de stat, a atras după sine modificări importante în ceea ce priveşte forma de guvernământ, noul rege, Mihai I[374], rămânând doar cu atribuţii onorifice, ignorate deseori de către noul „conducător al statului", care a limitat din ce în ce mai mult rolul monarhiei[375].

În cadrul noului guvern[376], constituit la 14/15 septembrie 1940 după negocieri dificile[377] şi cu importante sugestii germane au intrat reprezentanţi ai Gărzii de Fier (majoritatea), militari, civili neangajaţi politic şi tehnicieni ai principalelor partide politice burgheze. Concomi-tent, România a fost proclamată „stat naţional-legionar" în cadrul căruia Ion Antonescu era „conducătorul statului" şi şeful „regimului legionar", iar Horia Sima „conducătorul mişcării legionare". Astfel s-a oficializat un nou regim dictatorial: legionaro-antonescian[378] a cărui bază politică a fost reprezentată de Garda de Fier.

Devenit singur partid de guvernământ şi tot singurul care avea dreptul să activeze legal, Garda de Fier a preluat sub control şi o parte din aparatul de stat, devenind baza politică a regimului condus de Ion

---

[374] Noul rege a depus jurământul la 6 septembrie 1940, orele 8, în Palatul Regal, în prezenţa lui Ion Antonescu, a patriarhului Nicodim Munteanu şi a primului-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, D.Gh. Lupu.

[375] Instalarea oficială a noului rege, Mihai I, a fost făcută la 6 septembrie 1940, în afara ceremonialului obişnuit, cu acel prilej stabilindu-se şi o nouă formulă de jurământ: „Jur credinţă Naţiunii române. Jur să păzesc cu sfinţenie legile statului. Jur să păzesc şi să apăr fiinţa statului şi integritatea teritoriului României. Aşa să-mi ajute Dumnezeu!" („Timpul" din 14 septembrie 1940). După de a sporit printr-un nou decret atributele lui Ion Antonescu" regele Mihai I a rămas doar cu următoarele prerogative: cap al oştirii; dreptul de a bate monedă; conferirea de decoraţii române; primirea şi acreditarea de ambasadori şi miniştri plenipotenţiari; numirea primului ministru (însărcinat cu depline puteri); drept de amnistie şi graţiere.

[376]Ion Antonescu îndeplinea funcţiile de prim-ministru şi de ministru al Apărării Naţionale, iar Horia Sima funcţia de vicepreşedinte al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri.

[377]Iniţial, Ion Antonescu a dorit un guvern de „uniune naţională" constituit din reprezentanţi ai partidelor politice democratice (aceştia s-au declarat însă în „opoziţie") şi ai Gărzii de Fier (a dorit să domine guvernul şi chiar să conducă singură).

[378] În istoriografia română noul regim a fost caracterizat în diverse moduri: „dictatură fascistă", „dictatură militară-fascistă", „dictatură antonesciană", „regim antonescian" etc.

Antonescu. Încercând să-şi extindă influenţa, prin demagogie socială şi naţională, legionarii au aplicat teroarea ca politică de stat, au organizat formaţiuni paramilitare[379] au comis crime împotriva adversarilor politici, indiferent de orientare politică (şi nu numai), printre numeroasele victime numărându-se savantul Nicolae Iorga şi economistul Virgil Madgearu ş.a. şi chiar masacre în masă[380]. Concomitent, au declanşat teroarea împotriva evreilor, în cadrul politicii antisemite înscriindu-se şi măsurile de românizare a personalului din întreprinderi.

La rându-i, Ion Antonescu a interzis manifestaţiile şi întrunirile, a desfiinţat demnitatea de consilier regal şi Consiliul de Coroană (6 septembrie), organizaţia Straja Ţării (7 septembrie), Partidul Naţiunii şi gărzile acestuia (9 septembrie), breslele, a decretat controlul averilor foştilor demnitari ai statului din ultimii 10 ani (7 septembrie), a militarizat întreprinderile de stat şi particulare, a introdus legi foarte aspre pentru nesubordonare[381], a impus domiciliu obligatoriu pentru numeroase personalităţi politice şi militare.

În final, încercarea generalului Ion Antonescu de a realiza o alianţă cu legionarii, pe care a vrut să şi-i subordoneze, a eşuat, lupta pentru putere ducând la divergenţe[382] şi apoi la conflict armat, între 21 şi 23 ianuarie 1941, când rebeliunea legionară a fost reprimată cu ajutorul armatei[383] şi cu aprobarea germanilor[384]. În timpul acelor tragice

---

[379] „Răzleţii", Corpul muncitoresc legionar, Ajutorul legionar, Vestitorii, cercul studenţesc. Concomitent, poliţia legionară se suprapunea cu poliţia statului.

[380] În noaptea de 26 spre 27 noiembrie 1940, mai multe echipe de legionari au ucis la închisoarea Jilava 64 de deţinuţi printre care s-au aflat generalul Gheorghe Argeşanu (fost prim-ministru), Victor Iamandi (fost minis-tru de Justiţie), generalul Gabriel Marinescu (fost prefect al Poliţiei Capitalei şi ministru de Interne), generalul Ion Bengliu (fost inspector general al Jandarmeriei), Mihail Moruzov (fost director al Serviciului Secret de Informaţii) ş.a.

[381] În acest sens, la 5 septembrie 1940 a modificat Codul Justiţiei Militare.

[382] În ceea ce priveşte rolul deţinut în stat, metodele şi ritmul de impunere a politicii.

[383] Iniţial, legionarii au încercat să desfăşoare activităţi şi în cadrul armatei, beneficiind în acest sens de poziţia favorabilă a generalului Ion Antonescu. În momentul în care şi-a dat seama că aceştia urmăreau cu totul alte scopuri, Ion Antonescu a ordonat, la 29 octombrie 1940: „Cine este în armată, rămâne acolo, şi cine este la cuib-legionar – n.n./, la fel. Armata trebuie să se menţină în spiritul ostăşesc". Ca urmare, s-au luat măsuri pentru stoparea infiltrării propagandei legionare în oştire, măsura fiind acceptată şi de militari care fuseseră şi ei martorii

evenimente au fost asasinaţi şi răniţi sute de cetăţeni (mulţi evrei, dar şi militari).

Înlăturată de la conducerea statului, Garda de Fier a încetat să mai fie o organizaţie politică, mulţi legionari fugind în Germania sau fiind arestaţi, judecaţi şi condamnaţi la închisoare pe diferite termene din dispoziţia generalului Ion Antonescu. Mulţi dintre autorii asasinatelor din noiembrie 1940 au fost condamnaţi la moarte (în pofida sfaturilor date de către germani). Şefii legionari, între care şi Horia Sima s-au refugiat, cu sprijinul Berlinului, în Germania fiind folosiţi ca „forţă de rezervă" faţă de Ion Antonescu.

La 27 ianuarie 1941, fără să consulte pe regele Mihai I, Ion Antonescu a instituit un nou guvern format din militari şi civili (universitari sau funcţionari de carieră, neînregimentaţi politic), preluând integral puterea în stat şi continuând să ia singur deciziile importante, în special în probleme de politică externă. Concomitent a numit noi prefecţi din rândul militarilor, iar la 15 februarie 1941 a abrogat decretul din 14 septembrie 1940 prin care România fusese proclamată „stat naţional-legionar". Nici de această dată nu a permis funcţionarea legală a partidelor politice democratice. A continuat să activeze legal doar Grupul Etnic german din România, recunoscut ca persoană juridică la 21 noiembrie 1940, şi structura politică a acestuia Partidul Muncitoresc Naţional Socialist German, ambele conduse de Andreas Schmidt, numit de către guvernul de la Berlin.

---

numeroaselor abuzuri comise de legionari, care asasinaseră chiar pe unii generali şi ofiţeri superiori. În acest context, în ianuarie 1941, armata a răspuns fără ezitare la ordinul generalului Ion Antonescu de a reprima rebeliunea şi a anihila tentative Gărzii de Fier de a prelua puterea totală în stat. În acest conflict armat s-au înregistrat 21 de morţi şi 53 de răniţi dintre militari (*Istoria militară a poporului român*, VI, pp. 374-375).

[384] Dacă S.S.-ul a preferat pe legionari, Hitler şi Wehrmacht-ul s-au situat de partea generalului Ion Antonescu, perceput la Berlin ca fiind singurul în stare să asigure liniştea în România, extrem de necesară pentru împlinirea obiectivelor militare şi economice, de moment (războiul împotriva Greciei) şi de perspectivă (atacarea Uniunii Sovietice), ale Reich-ului. Cu toate acestea, germanii nu au abandonat pe legionari după înfrângerea rebeliunii, Horia Sima şi alţi conducători ai Gărzii de Fier găsindu-şi refugiu în Germania, unde au fost folosiţi apoi ca mijloc de presiune împotriva lui Ion Antonescu.

Înlăturarea legionarilor de la putere şi constituirea noului guvern au fost privite favorabil de opinia publică şi de liderii partidelor politice democratice[385], care au declarat că vor da noului Executiv şi generalului Antonescu „cel mai desăvârşit concurs tehnic", fără a participa însă la guvernare. Concomitent, atât C.I.C. Brătianu, cât şi Iuliu Maniu, au cerut deseori lui Ion Antonescu să se revină la regimul parlamentar şi să se permită reluarea activităţii partidelor politice în mod legal.

În cadrul regimului personal de tip totalitar/dictatorial, „conducătorul statului" a continuat să interzică desfăşurarea vieţii politice (sub ameninţarea unor aprige sancţiuni – până la 25 ani muncă silnică), liderii principalelor partide politice (Iuliu Maniu şi C.I.C.Brătianu, cu precădere), beneficiind totuşi de o anumită libertate de acţiune internă, dar şi externă. La rându-le, aceştia au sprijinit în anumite momente activitatea guvernamentală, exprimându-şi deseori dezacordul faţă de unele decizii, în special în ceea ce priveşte modalităţile de guvernare şi raporturile economice cu Germania[386].

Devenit cel mai important om în stat, Ion Antonescu (investit cu demnitatea de mareşal al României la 22 august 1941) a guvernat în mod autoritar/dictatorial, deciziile sale neputând fi judecate sau cenzurate. În timpul participării României la război (1941-1944), în perioadele în care Ion Antonescu s-a aflat pe front „atribuţiile conducerii guvernului" au fost exercitate de către Mihai Antonescu, numit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

Ion Antonescu a promovat o dură politică antisemită. Chiar dacă nu a fost adoptată „soluţia finală" (exterminarea evreilor) cerută de Hitler, evreii au suferit şi au murit atât în România (fostul Regat), cât şi (mai ales) în Basarabia, Bucovina şi Transnistria (în ultima provincie fiind expulzaţi în toamna anului 1941 circa 170 000 de evrei din Basarabia, Bucovina şi nordul Moldovei). Fără a anula responsabilitatea celor care au contribuit la aceste fapte reprobabile (şi altele mai grave, inclusiv

[385] La 14 februarie 1941, C.I.C. Brătianu considera că formula noului executiv constituia „*cea mai bună soluţie ce se putea da crizei actuale",* că Ion Antonescu era „*singurul care poate guverna ţara în condiţiile externe şi interne de astăzi. Îi datorăm tot concursul ce-l putem da, îndeplinindu-ne o datorie patriotică"*. O poziţie asemănătoare a avut Iuliu Maniu.

[386] Au considerat că România era o ţară ocupată de Germania.

ucideri) se impune a fi precizat faptul că în perioada 1940-1944 unele autorităţi şi instituţii române au contribuit la salvarea a mii de evrei din nordul Transilvaniei ocupate de Ungaria în 1940[387].

Extrem de dur a fost şi regimul muncii, pentru toţi locuitorii ţării, la 15 mai 1941, instituindu-se categoria salariaţilor „mobilizaţi pe loc", precum şi practica rechiziţionărilor pentru muncă din rândul persoanelor care nu aveau obligaţii militare; concomitent s-au luat măsuri drastice pentru combaterea sabotajelor economice şi a speculei, inclusiv pentru reprimarea adversarilor politici.

Regimul politic totalitar din perioada 23 august 1944-30 decembrie 1947

La 23 august 1944, într-un context politico-militar dramatic, determinat de înfrângerile înregistrate pe front, printr-un mare act de curaj, regele Mihai I, în înţelegere cu o largă coaliţie de forţe politice şi cu reprezentanţi ai armatei, a ordonat arestarea mareşalului Ion Antonescu, constituirea unui nou guvern democratic şi trecerea României de partea Naţiunilor Unite. Actul a consolidat poziţia monarhiei, cel puţin din punct de vedere moral, şi a făcut să se revină la monarhia constituţională şi la regimul democratic (pentru foarte puţin timp însă). Decretul din 31 august 1944 a repus în vigoare Constituţia din 1923, prevăzând că puterea legislativă să fie exercitată de către rege până la organizarea Reprezentanţei Naţionale.

Reluându-şi activitatea (în legalitate), partidele politice au acţionat în consens (încă din iunie 1944, Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Comunist din Român şi Partidul Social-Democrat constituiseră Blocul Naţional Democrat cu principala misiune de a pregăti trecerea ţării de partea Naţiunilor Unite şi de a înlătura de la putere pe generalul Ion Antonescu) în ceea ce priveşte susţinerea efortului de război antihitlerist, în cadrul căruia eliberarea părţii de nord-vest a ţării, ocupată de Ungaria în 1940 reprezenta obiectivul principal, şi pentru îndeplinirea prevederilor Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie 1944.

[387] Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial, 1939-1945*, Bucureşti, 1999.

Concomitent s-a declanşat o aprigă luptă politică pentru cucerirea puterii, în care forţele de stânga, în frunte cu partidul comunist, susţinute de forţele de ocupaţie sovietice au constituit o nouă alianţă politică – Frontul Naţional Democratic. La 6 martie 1945, sub presiune sovietică s-a reuşit să se impună guvernul dr. Petru Groza, în care comuniştii aveau un rol decisiv. Măsurile adoptate în perioada care a urmat au făcut ca speranţa poporului român de a trăi în democraţie să nu se împlinească.

Pentru poporul român a urmat una din cele mai grele perioade din istoria sa.

În pofida marii manifestaţii antiguvernamentale din 8 noiembrie 1945, a altor acţiuni anticomuniste şi antisovietice, precum şi a declanşării Mişcării Naţionale de Rezistenţă, comuniştii români, impuşi la putere, au preluat treptat conducerea în stat impunând o serie de măsuri care au pregătit schimbarea radicală a formei de guvernământ şi a regimului politic: falsificarea alegerilor din noiembrie 1946; înfiinţarea „oficiilor industriale", care în realitate reprezentau mijloace de îndrumare a activităţii economice, atât în sectorul de stat, cât şi în cel particular (mai 1947); îngrădirea activităţii partidelor burgheze şi întemniţarea cadrelor de bază, desfiinţarea Partidului Naţional Ţărănesc (29 iulie 1947, în urma încercării lui Ion Mihalache de a părăsi ţara/14 iulie 1947 şi de a constitui un guvern în exil; în august 1947, Constantin I.C. Brătianu a fost obligat să suspende activitatea partidului Naţional-Liberal); reforma monetară (15 august 1947); eliminarea ultimilor reprezentanţi ai partidelor burgheze din guvern (gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu, la 6 noiembrie 1947), fapt care a făcut ca în Executiv să rămână doar reprezentanţi ai partidului comunist şi ai aliaţilor săi; îngrădirea activităţii regelui Mihai I şi în final obligarea acestuia de a abdica, la 30 decembrie 1947, monarhia fiind astfel abolită şi instaurată o nouă formă de guvernare – Republica Populară, România fiind până atunci singura ţară din sfera de influenţă/ocupaţie sovietică în care mai exista monarhia.

Regimul socialist-totalitar/comunist (1948-1989)

Preluarea întregii puteri politice în stat de către partidul comunist (în februarie 1948 când a avut loc şi Congresul de unifi-care a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat, rezultând Partidul

Muncitoresc Român, care în 1965 a luat denumirea de Partidul Comunist Român) şi schimbarea regimului politic au fost urmate de adoptarea unei noi Constituţii (13 aprilie 1948), prin care s-a renunţat la principiul democratic al separării puterilor în stat, întreaga putere fiind exercitată de Marea Adunare Naţională.

Concomitent, Constituţia a consfinţit noua formă de stat şi de guvernământ – Republica – şi noul conţinut al puterii, prevăzând că Republica Populară Română – noua denumire a statului – era „un stat popular, unitar şi suveran" în care întreaga putere emana „de la popor" şi aparţinea „poporului", a proclamat drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, care în cea mai mare parte nu au fost aplicate.

Formarea guvernului – organul suprem executiv – a devenit atributul Marii Adunări Naţionale, în faţa căreia acesta era responsabil, în perioada dintre sesiuni, puterea fiind exercitată de un Prezidium, ales pe 4 ani, preşedinţii acestuia fiind, succesiv, acad. Constantin I. Parhon (1948 – 1952), dr. Petru Groza (1952 – 1958) şi Ion Gheorghe Maurer (1958 – 1961). Puterea/organizarea judecătorească era alcătuită din Curtea supremă, curţi, tribunale şi, lucru nou, judecătorii populare, controlate şi ele de către Marea Adunare Naţională.

Tot în premieră, Constituţia din 1948 a creat posibilitatea exproprierilor şi a lichidării proprietăţii capitaliste prin trecerea în proprietatea statului a mijloacelor de producţie, băncilor, proprietăţilor de asigurare etc.

Concomitent, în noul cadru politico-statal s-a trecut şi la reorganizarea aparatului de stat, în august 1948 desfiinţându-se organele de Siguranţă şi înfiinţându-se apoi Securitatea (august 1948), care a desfăşurat o susţinută activitatea represivă împotriva oponenţilor noului regim, care au fost arestaţi, judecaţi sau nu, şi condamnaţi la ani grei de temniţă, cea mai mare parte dintre ei fiind nevinovaţi (atribuţiile represive ale Securităţii şi ale aparatului de stat au fost diminuate treptat, în 1964 fiind eliberaţi, printr-o largă amnistie, ultimii deţinuţi politici; ulterior, teroarea asupra oponenţilor regimului comunist avea să se intensifice din nou).

La scurt timp, în ianuarie 1949, Jandarmeria şi Poliţia au fost înlocuite de către Miliţia Populară. În septembrie 1950 au apărut noutăţi şi în ceea ce priveşte împărţirea administrativ teritorială, teritoriul ţării fiind împărţit în regiuni, raioane şi comune (în februarie 1968, regiunile şi

raioanele aveau să fie desfiinţate şi înlocuite cu judeţe, plus Municipiul Bucureşti; în 1981 s-a înfiinţat şi Sectorul Agricol Ilfov).

Schimbările radicale intervenite în regimului politic şi în societatea românească au făcut ca la 24 septembrie 1952 să fie adoptată o nouă Constituţie, care a consacrat pentru prima dată rolul conducător în stat al unui partid politic – Partidul Muncitoresc Român. De fapt, treptat-treptat, acesta avea să rămână singurul partid din România, în perioada 1950-1953 celelalte formaţiuni politice încetându-şi activitatea, trecându-se la sistemul monopartidist (până la sfârşitul anului 1989, când Revoluţia română a permis revenirea la sistemul democratic pluripartid).

Dorind să-şi impună cât mai repede poziţia în stat şi să obţină încrederea totală a guvernului sovietic, organele de conducere de partid şi de stat române au acceptat în ţară prezenţa a mii de consilieri sovietici şi agenţi N.K.V.D. şi au desfăşurat o intensă activitate represivă împotriva celor care li se opuneau sau nu le agreau politica, arestând, judecând, întreţinând, în regim de exterminare, zeci de mii de oameni, mulţi nevinovaţi (foşti lideri ai partidelor politice şi generali ai armatei române, episcopi catolici, intelectuali etc), deportând în Bărăgan zeci de mii de etnici germani şi sârbi, arestând circa 80.000 de ţărani care refuzau să se înscrie în Gospodăriile Agricole Colective; alte zeci de mii de persoane au fost reeducate prin muncă forţată. În pofida măsurilor represive, românii au desfăşurat o susţinută mişcare de rezistenţă anticomunistă şi antisovietică, aşteptând ajutorul occidentalilor, care a inclus şi lupta armată în munţi, reprimată însă până în 1958.

În tot acest timp, lupta pentru putere a devenit o constantă în conducerea Partidului Muncitoresc Român, în special în deceniul 6, succesiv fiind eliminat grupul Ana Pauker – Vasile Luca – Teohari Georgescu (1952), ucis Lucreţiu Pătrăşcanu (1954) şi înlăturaţi Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi (1957).

Consolidându-şi puterea şi reuşind să determine pe sovietici să-şi retragă trupele din ţară, inclusiv consilierii militari, România fiind din acest punct de vedere singura ţară din sistemul socialist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, fără să reformeze în vreun fel regimul intern, a declanşat procesul de desprindere din orbita Moscovei, opunându-se politicii de integrare economică promovată de N.S. Hruşciov[388].

[388] Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918-2007)*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2007.

Interese politice şi de stat au determinat, la 22 martie 1961, modificarea Constituției, locul Prezidiului Marii Adunări Naționale fiind luat de Consiliul de Stat, ca organ suprem al puterii de stat cu activitate permanentă, subordonat Marii Adunări Naționale. Funcția de preşedinte al acestei structuri a fost încredințată lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, până în martie 1965, când în urma decesului acestuia, funcțiile în partid (19 martie 1965) şi în stat au fost preluate de către Nicolae Ceauşescu[389].

Ulterior, la 21 august 1965, în urma modificărilor intervenite în viața social-politică a țării, ca urmare a încheierii procesului de cooperativizare a agriculturii (martie 1962), a Declarației Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din aprilie 1964 etc., Marea Adunare Națională a adoptat o nouă Constituție, care a prevăzut că în Republica Socialistă România – noua denumire a țării – „forța politică conducătoare" era reprezentată de Partidul Comunist Român. Modificată la 28 martie 1974, Constituția a prevăzut instituirea funcției de preşedinte al Republicii Socialiste România, care era şi şef al statului, acesta fiind ales la propunerea Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi al Frontului Unității Socialiste în persoana lui Nicolae Ceauşescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, care la 9 decembrie 1967 fusese ales şi în funcția de preşedinte al Consiliului de Stat.

Ajuns în fruntea statului român, Nicolae Ceauşescu a declanşat acțiunea de reorganizare a activității partidului comunist, continuând politica de liberalizare a activităților economice şi chiar politice desfăşurate în țară, asociindu-şi la conducere oameni noi, devotați, printre care s-a aflat şi soția sa Elena Ceauşescu, aleasă succesiv în cele mai înalte funcții de partid şi de stat. Concomitent, pentru a-şi consolida poziția şi în plan extern a acționat pentru renunțarea la „modelul unic", impus până atunci de către sovietici.

În cadrul aşa-zisei legalități socialiste, a demascat, în aprilie 1968, o parte din abuzurile săvârşite în timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, la care participase şi el, de altfel, reabilitând pe unii activişti ai partidului, între care s-a aflat şi Lucrețiu Pătrăşcanu. Inițial, a îmbunătățit relațiile

[389] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, Bucureşti, 2006.

dintre stat şi biserică prin înfiinţarea a mai multe seminarii teologice, sporirea facultăţilor de teologie şi renovarea unor biserici şi mănăstiri.

La scurt timp însă, preluând toate funcţiile de conducere în partid şi în stat, Nicolae Ceauşescu a promovat un susţinut cult al personalităţii, refuzând orice schimbare cât de cât serioasă în cadrul regimului politic intern, fiind înlăturat de la putere la 22 decembrie 1989.

Revoluţia Română din Decembrie 1989 şi consecinţele sale

Spre deosebire de situaţia din celelalte state aflate la est de „cortina de fier”[390], în România nu a fost posibilă înlăturarea regimului socialist-totalitar/comunist pe cale paşnică, deoarece Nicolae Ceauşescu s-a cramponat de putere şi a respins categoric ideea efectuării de reforme democratice în societatea românească.

Ca urmare, în cadrul procesului revoluţionar est-european şi a scenariilor externe privind înlăturarea de la putere a lui Nicolae Ceauşescu şi a regimului pe care acesta îl patrona, la mijlocul lunii decembrie 1989, după încercarea de revoltă populară eşuată de la Iaşi (14 decembrie), românii s-au revoltat şi ei, ieşind în stradă, mai întâi la Timişoara (16 decembrie), apoi la Arad, Lugoj, Cluj etc., scandând „Libertate!”, Jos dictatura!”, Jos Ceauşescu!” etc., înfruntând represiunea structurilor de forţă ale regimului, care, la ordinul şefului statului, nu au ezitat să tragă şi să provoace morţi şi răniţi spre indignarea întregii lumi, care s-a solidarizat cu lupta lor eroică[391].

După cinci zile în care au înfruntat singuri structurile regimului, timişorenii au ieşit din nou, la 20 decembrie 1989, cu zecile de mii în stradă, au declanşat greva generală şi au constituit *Frontul Democrat(ic) Român*, care a formulat primul program al revoluţiei române prin care se cereau organizarea de alegeri libere, acordarea de drepturi şi libertăţi

---

[390] Ioan Scurtu, *Revoluţia Română din Decembrie 1989 în context internaţional*, Editura Enciclopedică, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006.

[391] Alesandru Duţu, *Revoluţia din Decembrie 1989. Cronologie*, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006.

cetăţeneşti, reforma politice, economice şi sociale, eliberarea deţinuţilor politici şi a celor arestaţi ilegal etc.

A urmat, la 21 decembrie 1989, şi revolta bucureştenilor, represiunea din noaptea de 21 spre 22 decembrie de la „Intercontinental", ieşirea în stradă a zecilor d emii de cetăţeni ai Capitalei (22 decembrie), urmată de înlăturarea de la putere a lui Nicolae Ceauşescu şi constituirea Frontului Slavării Naţionale (în seara zilei de 22 decembrie) al cărui Consiliu a făcut cunoscut ţării, la Televiziune, seara târziu, *Comunicatul către ţară*, cel mai radical document al revoluţiei. Cu acel prilej, Ion Iliescu a anunţat a anunţat demiterea guvernului şi dizolvarea structurilor de putere ale vechiului regim, preluarea puterii de către Consiliul Frontului Salvării Naţionale, abandonarea rolului conducător al partidului comunist, statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ etc. Documentul mai preciza că obiectivul principal al F.S.N. consta în „instaurarea democraţiei, libertăţii şi drepturilor poporului român", că în viitor ţara se va numi România.

Cu puţin timp înainte însă, forţe rămase necunoscute, au declanşat atacuri teroriste, care au provocat numeroase victime umane, materiale şi spirituale; concomitent România a fost supusă şi unui intens război electronic. Situaţia s-a stabilizat la scurt timp după „judecarea" şi execuţia lui Nicolae Ceauşescu (şi a soţiei sale) la 25 decembrie 1989. Pentru victoria Revoluţiei române s-au jertfit 1 104 cetăţeni din care 221 au fost militari. Concomitent au fost răniţi 3 321 (663 militari)[392].

Victoria revoluţiei a avut importante consecinţe politice, economice, sociale etc. La scut timp au fost reconstituite partidele istorice desfiinţate la începutul regimului comunist şi constituite altele noi, ajungându-se chiar la o adevărată „inflaţie" de partide politice, numărul acestora ajungând în mai 1990 la 80. Lupta pentru putere între Frontul Salvării Naţionale (transformat în partid politic la 6 februarie 1990) şi opoziţia grupată în jurul fostelor partide istorice reconstituite cu puţin timp înainte, a făcut ca viaţa politică românească să devină extrem de agitată.

---

[392] *Armata română în Revoluţia din Decembrie 1989. Studiu documentar,* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura Militară, Bucureşti, 1998, p. 462.

Cu toate acestea activitatea guvernamentală (la 27 decembrie 1989 în funcţia de prim-ministru a fost numit Petre Roman) s-a desfăşurat conform principiilor anunţate prin Comunicatul Consiliului Frontului Salvării Naţionale, la fel ca şi cea legislativă, care a fost preluată la 9 februarie 1990 de către Consiliul Provizoriu al Unităţii Naţionale.

Legea privind alegerile parlamentare şi prezidenţiale adoptată de acesta din urmă la 18 martie 1990 a prevăzut că „puterea politică în România aparţine poporului şi se exercită potrivit principiilor democraţiei, libertăţii şi asigurării demnităţii umane, inviolabilităţii şi inalienabilităţii drepturilor fundamentale ale omului", guvernarea urmând să se realizeze pe baza „sistemului democratic pluralist precum şi a separaţiei puterilor legislativă, executivă şi judecătorească".

Prima campanie electorală post-decembristă s-a desfăşurat şi ea în cadrul unei agitate lupte pentru putere, aderenţii opoziţiei ocupând la 24 aprilie 1990 Piaţa Universităţii pe care au declarat-o „zonă liberă de neocomunism", „kilometrul 0 al democraţiei" etc., cerând scoaterea în afara legii a partidelor de tip neocomunist (se viza în primul rând Frontul Salvării Naţionale), înlăturarea din funcţiile de conducere a celor care făcuseră parte din nomenclatura comunistă, luarea dreptului de a candida a celor care avuseseră funcţii în cadrul Partidului Comunist Român (era vizat în special Ion Iliescu, fost secretar al C.C. al P.C.R.) şi Securitate etc.

În final, alegerile din 20 mai 1990, câştigate de către Frontul Salvării Naţionale (cu 66,31% pentru Adunarea Deputaţilor şi 67,02% pentru Senat) au dat naştere primului Parlament pluripartidist (la 28 iunie Parlamentul a învestit guvernul monocolor al Frontului Salvării Naţionale în frunte cu Petre Roman), cu rol de Adunare Constituantă, în care au fost reprezentate circa 40 de formaţiuni politice. În funcţia de preşedinte al României a fost ales, cu 85,07% din voturi, Ion Iliescu

Adoptarea Constituţiei României, la 21 noiembrie 1991 (consacrată şi prin referendum naţional la 8 decembrie 1991) a pus capăt „provizora-tului politic" în România, dar nu şi instabilităţii politice (scindări de partide, dizidenţe politice, migraţii parlamentare etc), crizelor guverna-mentale (în septembrie 1990 premierul Petre Roman fot demis în urma unei noi sosiri/aduceri a minerilor din Valea Jiului în Bucureşti), sociale (greve, manifestaţii etc.).

Erodarea „regimului Iliescu" (care a câştigat şi alegerile din 27 septembrie 1992) după 7 ani de guvernare a făcut ca alegerile din 3 no-

iembrie 1996 să fie câştigate de opoziţia reprezentată în principal de către Convenţia Democratică din România (constituită la 26 iunie 1992, în locul Convenţiei Democratice/înfiinţată la 26 noiembrie 1991), iar cele prezidenţiale de către Emil Constantinescu. Nici de această dată promisiunile electorale nu au fost îndeplinite (situaţia economică a ţării s-a deteriorat, şomajul a crescut, nivelul de trai a scăzut, ţara nu a fost primită în N.A.T.O., şansele de aderare la Uniunea Europeană au scăzut etc. Acest lucru a fost „taxat" de către alegători cu prilejul alegerilor parla-mentare din 26 noiembrie 2002 când Partidul Democraţiei Sociale din România şi aliaţii săi au revenit la guvernare. Alegerile prezidenţiale au fost câştigate de către Ion Iliescu în al doilea tur de scrutin, la 7 decembrie 2002.

În pofida disfuncţiunilor politice şi guvernamentale, a întârzierii efectuării reformelor economice şi a tranziţiei, în general, în cei 10 ani care au urmat Revoluţiei din Decembrie 1989 (ultimii ai secolului XX), România a urmat (în pofida dificultăţilor tranziţiei şi a greşelilor făcute) un curs ascendent în toate domeniile, în plan intern şi extern.

IX. **CARACTERISTICI ALE ECONOMIEI ŞI STRUCTURII SOCIALE**

Economia

Beneficiind de consecinţele politicii de încurajare, cu precădere a industriei, iniţiată prin legea din 1887, promovată îndeosebi de Partidul Naţional Liberal, dar acceptată şi de celelalte partide politice, chiar şi de cele conservatoare, şi de măsurile economice protecţioniste (legea vamală din 1904), inclusiv în ceea ce priveşte dezvoltarea capitalului autohton, economia românească a înregistrat progrese la început de secol, fără să ajungă la standardele atinse şi cerute de dezvoltarea europeană. Multă vreme România a rămas un stat, cu precădere, agrar.

În domeniul industrial, beneficiindu-se de avantajele protecţionismului legislativ, s-au înregistrat progrese în domeniul industriei uşoare şi de construcţii – de morărit, zahăr, hârtie, lemn, ciment –, precum şi în cea extractivă, România ajungând, în 1914, al treilea producător mondial de petrol, după Statele Unite ale Americii şi Rusia, cu o producţie anuală de 1.885.225 tone (de peste 7 ori mai mult ca în 1900)[393]. Progrese a înregistrat şi industria prelucrătoare, uşoară şi alimentară. Mai lent s-a dezvoltat industria textilă, producţia de tip manufacturier deţinând încă un rol im-portant în economia ţării. În lipsa unei industrii constructoare de maşini, 95-98 % din instalaţiile tehnice şi produsele semifabricate necesare utilizării întreprinderilor au fost importate din statele industrializate.

Ramură de bază a economiei româneşti, agricultura includea peste 82% din populaţia ţării. În pofida creşterii producţiei agricole, în special, la cereale, care acopereau în 1908 circa 85% din terenul cultivat, porumbul situându-se pe primul loc, antrenarea acesteia în circuitul economiei de piaţă şi modernizarea ei au fost întârziate de persistenţa unor structuri de proprietate şi relaţii de producţie anacronice, care nu încurajau activitatea productivă. Cauza principală a reprezentat-o lipsa de pământ

[393] Concomitent, în ţară se extrăgeau şi importante cantităţi de cărbune.

pentru principalii producători, în 1903, numai în Regat existând peste 300.000 de familii ţărăneşti fără pământ în timp ce 7.790 moşieri cu peste 50 ha stăpâneau 50,88 % din terenul arabil, iar 920.939 de ţărani cu până la 10 ha deţineau 34,18 %.

Marile pierderi înregistrate în timpul primului război mondial şi jaful practicat de trupele germane, austro-ungare, bulgare şi turce de ocupaţie (1916-1918) au făcut ca în 1919 nivelul economiei româneşti să fie mai mic cu 20-25% faţă de producţia din 1913, ajungându-se ca din ţară exportatoare de cereale, România să devină importatoare.

Făurirea României Întregite în 1918, care a adus după sine şi sporirea şi diversificarea surselor de materii prime, a influenţat pozitiv evoluţia economică a României, Partidul Naţional Liberal continuând să se pronunţe, mai ales în primul deceniu interbelic pentru politica *„prin noi înşine”,* manifestată prin aplicarea unor legi, care au favorizat factorul intern în dezvoltarea industriei (legile minelor, energiei, comercializării şi controlului întreprinderilor economice etc.), şi prin adoptarea unor tarife vamale protecţioniste.

Prin eforturi deosebite s-a ajuns, în 1924, în cadrul procesului de reconstrucţie, la refacerea potenţialului economic şi apoi la sporirea acestuia. Între timp fusese soluţionată şi lipsa de pământ prin reforma agrară din 1921 – una din cele mai cuprinzătoare legiferată pe plan internaţional după primul război mondial –, fiind expropriate 6.123.789 ha pământ arabil (66,2% din suprafaţa marilor moşii)[394]. Cu toate acestea lipsa mijloacelor agricole moderne, fărâmiţarea proprietăţilor datorită „exploziei demografice” la sate şi a altor factori, au făcut ca problema ţărănească să nu fie soluţionată. În ansamblu însă, creşterea suprafeţei agricole a ţării, ca urmare a realizării Marii Uniri (14,6 milioane ha. faţă de 6,6 milioane ha în 1914), fabricarea de batoze, semănători şi alte maşini agricole a determinat sporirea producţiei agricole (13,6 milioane tone cereale în 1929, fapt care situa România pe primele locuri în lume la exportul de cereale, în special porumb, orz, grâu), chiar dacă înzestrarea tehnică, în special la pluguri, a rămas deficitară (în 1937 la un plug reveneau 5,9 ha teren arabil).

[394] Până în 1928 au primit pământ 1.393.353 capi de familie, văduve de război sau mobilizaţi.

În 1929, România a intrat într-o profundă criză economică agravată de contextul internațional, de structura agricolă a țării, de prețul ridicat al mărfurilor importate – comparativ cu cele exportate –, de scăderea prețului produselor agricole petroliere pe piața externă, de creşterea datoriei externe şi de dominația monopolurilor străine, care dețineau peste 50% din economia națională. În condițiile penuriei de capital autohton, Partidul Național-Țărănesc, care a guvernat țara în această perioadă, a aplicat politica *„porților deschise",* urmărind atragerea capitalului străin.

Din 1934 economia românească s-a revitalizat din nou până în 1938, când a atins punctul maxim din perioada interbelică. În acest timp a crescut şi intervenția statului în procesul de dezvoltare economică, înregistrân-du-se progrese, concretizate în diversificarea activităților, valorificarea superioară a surselor de materii prime, extinderea rețelei de unități industriale, bancare, dezvoltarea comerțului exterior etc. Dezvoltându-se într-un ritm anual de 5,4%, unul din cele mai ridicate din lume, industria românească interbelică a înregistrat progrese în ceea ce priveşte diversitatea produselor (avioane/I.A.R.-80 şi I.A.R.-81, vagoane, autobuze, motoare electrice, instalații petroliere etc.), ajungând să satisfacă, în 1938 – anul de vârf al producției interbelice – 80% din necesarul producției interne. În acelaşi an, 45,5% din totalul producției industriale era destinat fabricării mijloacelor de producție, iar 54,5% producției bunurilor de consum, industria participând cu 39% la realizarea produsului social şi cu 30,8% a venitului național, față de 25%, respectiv 19,6% în 1913.

În 1938, când ramurile economice neagricole au ajuns să reprezinte 50,8% din produsul social şi 41,7% din venitul național, România a devenit un stat agrar-industrial, în care venitul național se cifra la peste 100 dolari pe cap de locuitor, mai mult ca în Turcia, Grecia, Polonia, Bulgaria şi aproape la fel ca în Iugoslavia şi Ungaria.

Pierderea, în 1940, a circa o treime din teritoriul național, în special a unei mari părți din Transilvania, bogată în materii prime, a făcut ca România să nu mai dispună de unele surse importante de materii prime (38,5% din aurul fin, 87,6% din argint, 64,7% din cupru, 97,6% din plumb şi de întreaga cantitate de zinc etc.). În ansamblu, în octombrie 1940, față de iunie acelaşi an, s-a pierdut 15,8% din producția industrială, 26,4% din numărul întreprinderilor mari producătoare, 9,6% din capitalul investit, 23,3% din persoanele încadrate, 36,5% din suprafața arabilă, 35,4% din valoarea producției agricole etc.

Natura relațiilor economice cu Germania, care a încercat şi a reuşit în multe privințe să-şi subordoneze economia românească, preluând numeroase întreprinderi industriale, instituții bancare, de asigurări etc. şi să facă din comerțul românesc un monopol al Axei (cantitatea de petrol trimisă în Reich în perioada 1940-1944 s-a situat la 10,3 milioane tone, reprezentând 2/3 din totalul exportului românesc), prejudiciile provocate de trupele germane din România, schimbarea priorităților productive ca urmare a angajării țării în război la 22 iunie 1941, militarizarea întreprinderilor, distrugerile provocate de bombardamentele anglo-americane, în special în 1944, marele efort de război şi alți factori au provocat mari pierderi economiei româneşti. Cu toate acestea în vara anului 1944, România dispunea încă de un potențial economico-financiar acceptabil pentru o țară aflată de trei ani în război.

Situația s-a înrăutățit după trecerea țării de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, ca urmare a regimului dur de armistițiu impus de sovietici, înființării societăților mixte româno-sovietice (sovromuri, desființate până în 1956), începutului instaurării controlului de stat asupra vieții economice etc.

Acest din urmă proces avea să fie finalizat după 1948 când s-a impus renunțarea la proprietatea privată asupra mijloacelor de producție şi la mecanismele economiei de piață şi s-a trecut la industrializarea socialistă, prin punerea accentului, după model sovietic, pe dezvoltarea industriei grele, cu precădere a mijloacelor de producție în detrimentul bunurilor de consum, şi la transformarea socialistă a agriculturii (încheiată în 1962) prin înființarea Gospodăriilor Agricole Colective (numite ulterior Cooperative Agricole de Producție), membrii cooperatori putând păstra doar loturi mici de pământ, de până la 0,15 ha. Procesul s-a dovedit a fi dezastruos pentru economia şi agricultura românească, la fel ca şi pentru țărănime, cu toate că în anii ’70 procesul de mecanizare şi irigare a lucrărilor agricole, de asigurare cu specialişti şi cu noi soiuri de plante şi rase de animale productive a înregistrat rezultate notabile, făcând ca producția agricolă să crească.

O schimbare în cadrul politicii economice a intervenit în decembrie 1964 când s-a decis acceptarea unui început de descentralizare a activităților productive şi de intensificare a procesului de modernizare şi rentabilizarea a întreprinderilor. În acest scop au fost contractate masive împrumuturi din străinătate, până în 1981 datoria externă a țării ajungând

însă la circa 10 miliarde de dolari. Urmărind să asigure „independența" economică şi politică a ţării, Nicolae Ceauşescu a decis să achite cât mai rapid datoria externă, în care scop a forţat exportul, vânzând deseori produsele sub cost. Rezultatul a fost catastrofal, în nici 10 ani economia românească, lipsită de fonduri pentru modernizare, deteriorându-se rapid, nivelul de trai agravându-se din ce în ce mai mult prin raționalizarea multor produse de strictă necesitate. Dezastrul a fost accelerat de ambiția şefului statului român, care conducea ţara în mod dictatorial, de a dovedi lumii „eficiența" politicii pe care o promova.

Cu toate greşelile efectuate în conducerea şi desfăşurarea proceselor economice din cadrul economiei socialiste, conduse centralizat, inițial pe baza planurilor anuale (1949 şi 1950), apoi cincinale, la începutul anilor '70 România a devenit un stat industrial-agrar. Prin investiții considerabile în procesul de industrializare s-a reuşit să de construiască numeroase obiective industriale, care au acoperit practic aproape toate zonele ţării, deseori fără să se țină seama de posibilitățile de asigurare cu materii prime.

În cadrul realizărilor industriei româneşti s-au situat producerea autoturismului „Dacia-1100" (în 1968, în colaborare cu firma franceză „Renault", perfecționat apoi şi transformat în „Dacia – 1310"), elicopterului „I.A.R.-316" (1969, în colaborare cu firma franceză „Alouette", punerea în funcțiune a primei turbine de la Centrala Hidroelectrică de la Porțile de Fier (1970), calculatorul „Felix-512" (1975), platforma pentru exploatarea țițeiului şi a gazelor naturale din Marea Neagră (1975), prima navă de pescuit oceanic (1980), avionul de pasageri „ROM-BAC 1-11" (1982, în colaborare cu o firmă din Marea Britanie), avioane de vânătoare şi bombardament „I.A.R"– Braşov (1982) şi de bombardament, la Craiova, în colaborarea cu Iugoslavia. În ansamblu însă a fost vorba de o dezvoltare extensivă, dar în foarte multe situații ineficientă, mai ales față de realizările similare la nivelul statelor dezvoltate.

După revoluția din Decembrie 1989, guvernanții români şi-au propus să realizeze o economie de piață, descentralizată şi competitivă, în primii ani ai tranziției (1990-1992), obiectivele prioritare ale dezvoltării economice româneşti vizând transformarea structurilor economice, legislative şi instituționale, liberalizarea prețurilor, menținerea sistemului de subvenții etc.

Între 1993 şi 1996 politica economică a României a urmărit: continuarea procesului de liberalizare a preţurilor; desfăşurarea reformei financiare şi manageriale a agenţilor economici cu capital de stat; reglementarea modului de administrare a sectorului public, de exploatarea monopolului statului şi de îmbunătăţire a regiilor autonome; stimularea dezvoltării şi consolidării sectorului privat; promovarea unor măsuri organizatorice, legislative şi instituţionale necesare funcţionării pieţei de bunuri şi servicii; reglementarea şi organizarea pieţei forţei de muncă; corelarea politicilor salariale cu evoluţia indicatorilor de eficienţă; restructurarea şi dezvoltarea sistemului bancar şi de asigurări; organizarea instituţiilor de bază şi a cadrului legislativ necesar creării pieţei de capital; perfecţionarea sistemului financiar şi bugetar; continuarea liberalizării comerţului exterior; stimularea exportului şi a investiţiilor de capital străin; promovarea unor programe sectoriale de reformă (sănătate, învăţământ, asigurări sociale etc.).

În perioada următoare (1997-2000), programul de dezvoltare economică, denumit „terapia de şoc" a vizat: accelerarea reformelor structurale cu accent pe liberalizarea preţurilor, mai ales la energie, produse agricole şi servicii publice; liberalizarea regimului cursului de schimb; reducerea taxelor vamale de import; eliminarea subvenţiilor; retragerea creditelor subvenţionate pentru agricultură; promovarea investiţiilor străine; reforme instituţionale etc. În 1998, cu sprijinului Fondului Monetar Internaţional, s-a adoptat „Programul anticriză, care a impulsionat managementul reformelor structurale începute în anii anteriori, a completat şi actualizat cadrul legislativ şi instituţional conform stadiului de dezvoltare a societăţii româneşti.

În realitate însă, datorită unor cauze obiective (insuficienţa resurselor financiare proprii, menţinerea stării de izolare a ţării în circuitul financiar internaţional, accesul limitat la finanţarea externă, conjunctură economică nefavorabilă, pierderea pieţelor din fostul C.A.E.R., retragerea prematură a statului din economie etc.), dar şi subiective (lipsa de experienţă, inclusiv la nivel guvernamental, inconsecvenţa în aplicarea noilor programe şi strategii de dezvoltare, continuarea aplicării sistemului de acordare a subvenţiilor publice, modul defectuos de implementare a reformei funciare etc.) nivelul principalilor indicatori ai dezvoltării economice a ţării a rămas în deceniul care a urmat sub cel din 1989.

Cu toate acestea, procesul de creare a unei economii de piață, competitive şi dinamice, de modernizare a economiei româneşti a fost declanşat, fapt perceput şi pe plan european şi mondial, în februarie 2002 începândnegocierile de integrare a României în Uniunea Europeană, proces finalizat la 1 ianuarie 2007.

Structura socială

Forță socială în plină ascensiune la început de secol, burghezia s-a consolidat numeric şi material, întărindu-şi pozițiile în industrie, comerț şi finanțe, şi s-a stratificat prin constituirea marii burghezii cu interese preponderent bancare. Concurența marilor industriaşi şi bancheri străini, procesul lent de centralizare a capitalului a făcut însă ca marea burghezie autohtonă să fie puțin numeroasă, în ansamblu predominând burghezia mică şi mijlocie, reprezentată în aparatul administrativ, în activități de tip meşteşugăresc şi operații comerciale simple. În provinciile româneşti aflate sub ocupație străină, cu toate că era blocată în dezvoltarea ei de către autoritățile dominate, burghezia română, mică şi mijlocie, a avut un rol important în susținerea mişcării de eliberare națională.

În perioada interbelică, burghezia română şi-a accentuat rolul în ansamblul societății, diferențiindu-se tot mai mult prin sporirea numerică a categoriilor mici şi mijlocii, concomitent cu pauperizarea unei părți a burgheziei mici.

Moşierimea a continuat să dețină în primele decenii ale secolului XX importante poziții în viața economică a țării, în condițiile în care jumătate din suprafața cultivată se afla în stăpânirea marilor proprietari funciari. Cu toate acestea, părți ale ei au manifestat tendințe de îmburghezire, implicându-se în industrie, comerț, speculații financiare etc. În perioada interbelică, urmare în special a reformei agrare din 1921, moşierimea s-a dezintegrat din punctul de vedere al clasei sociale, o parte trecând în rândurile marii burghezii, exploatându-şi proprietățile pe baze capitaliste.

Dezvoltarea industriei a sporit numeric clasa muncitoare, în special proletariatul industrial de fabrică (130 000 la început de secol), care a adoptat forme de organizare politică şi profesională, programe de acțiune proprii, militând pentru o viață mai bună. Ca urmare a creşterii numărului

întreprinderilor, în special în marea industrie, a pauperizării țărănimii, în perioada interbelică numărul muncitorilor a sporit de la 157 423 în 1919, la 627 466 în 1939. Capacitatea organizatorică a clasei muncitoare a ieşit în evidenţă în timpul marilor mişcări revendicative, care s-au succedat permanent, unele fiind de mare amploarei grevele de la Lupeni (1929), Grivița-Bucureşti (1929), C.F.R.-Ploieşti (1933) ş.a.

Multă vreme clasa socială cea mai numeroasă, țărănimea – majoritatea cu pământ puțin sau deloc – a fost permanent interesată în soluționarea problemei agrare prin lichidarea marii proprietăți moşiereşti, ridicându-se deseori la luptă atunci când condiţiile de trai deveniseră insuportabile, cea mai reprezentativă şi mai dramatică mişcare socială dovedindu-se în acest sens răscoala din 1907. După reforma agrară din 1921, mulți țărani au primit pământ însă nu şi credite pe termen lung cu dobânzi accesibile. Probleme mari au fost determinate şi de diferențele dintre preţul produselor industriale şi cele agricole, de lipsa inventarului agricol modern, de sporul demografic la sate, care a pulverizat proprietăţile agricole (în 1938 la 1 kmp suprafaţă arabilă reveneau 116,3 locuitori). pentru a soluționa contradicțiile dintre țărănime şi burghezia agrară, la începutul deceniului patru (1932 -1934) statul a intervenit prin legea pentru conversiunea şi lichidarea datoriilor agricole, acordând totodată împrumuturi pe termen lung şi reglementarea dobânzilor (maxim 6 %), stimularea exporturilor. Problema fundamentală a țărănimii – insuficiența pământului şi a utilajelor agricole moderne – a continuat să nu fie soluționată.

O importantă clasă socială a României în secolul XX a fost reprezentată de intelectualitate, care a făcut ca cercetarea ştiințifică să cuprindă vaste domenii de investigare în matematică, fiică, chimie, biologie, medicină, geologie etc., orientându-se spre domenii cu aplicabilitate practică imediată sau mai puțin investigate.

Alături de aceste clase sociale de bază, în societatea românească au existat şi categorii mijlocii (meseriaşi, negustori, mici producători, comercianți etc.) şi pături sociale, care au contribuit şi ele la dezvoltarea statului român. În perioada interbelică, în cadrul grupurilor mijlocii a sporit numărul personalului funcționăresc şi a celui din sfera serviciilor particulare şi de stat, micii funcționari administrativi trecând în rândul păturilor de jos ale micii burghezii sau proletarizându-se.

Instaurarea regimului comunist a produs modificări importante în structura socială a României. Reforma agrară din 1945, naţionalizările din 1948 şi 1949, desfiinţarea proprietăţii private şi alte măsuri luate de regim au dus la desfiinţarea burgheziei şi a ultimelor rămăşiţe ale moşierimii, în timp ce procesul intens de industrializare a adus muncitorimea în prim plan, care, lipsită de alte posibilităţi de existenţă decât munca în întreprinderile socialiste, a urmat politica partidului comunist. La rândul ei, ţărănimea, lipsită din nou de pământ, a migrat spre oraş, angajându-se în activităţi cu caracter industrial. În condiţiile în care regimul a îngrădit şi chiar a interzis posibilităţile de studiu pentru descendenţii claselor bogate, intelectualitatea avea să fie constituită, cu precădere din fii de muncitori şi ţărani.

X. REALIZĂRI ALE ŞTIINŢEI, CULTURII ŞI SPORTULUI

Ştiinţa şi cultura

În cursul secolului XX, rezultate deosebite (şi chiar performanţe) s-au înregistrat în ştiinţă, cultură, sport etc. O contribuţie deosebită în acest sens a avut Academia Română, instituţie reprezentativă, cu activitate permanentă[395] în domeniul cercetării ştiinţifice, creaţiei literare şi artistice etc., înregistrând progrese în toate domeniile de activitate şi contribuind la evoluţia societăţii româneşti. Multe din realizările academicienilor români şi nu numai s-au ridicat la nivel mondial.

Printre domeniile în care s-au înregistrat rezultate deosebite, menţionez:

– *matematica*: mecanica cerească, introducerea unor metode matematice în studiul fenomenelor vieţii sociale etc. (Spiru Haret; pentru meritele sale în acest domeniu, Uniunea Internaţională Astronomică a atribuit, în 1976, numele său unui crater de pe faţa invizibilă de pe Pământ a Lunii); studiul ecuaţiilor integrale şi al geometriei prin introducerea unei noi clase de curbe (Traian Lalescu şi Gheorghe Ţiţeica); teoria topologică a funcţiilor, teoria ecuaţiilor liniare cu derivate parţiale în domeniu complex (Simion Stoilov; unele descoperiri matematice îi poartă numele); mecanica generală a sistemelor, hidrodinamicii, aerodinamicii şi teoria elasticităţii (Caius Iacob; unele din descoperiri îi poartă numele); teoria derivatei alveolare, teoria funcţiilor poliarmonice etc. (Miron Nicolescu); algebra logicii şi teoria algebrică a mecanismelor automate, analiza funcţională în mecanică şi în geometria diferenţiată etc. (Grigore Moisil), teoria probabilităţilor, teorema fundamentală a algebrei, topologia funcţiilor, filozofie matematică (Octav Onicescu) etc.;

[395] A început să funcţioneze în 1867 sub denumirea de Societatea Academică Română. 10 ani mai târziu aceasta a luat denumirea de Academia Română.

– *fizica*: magnetism şi fenomene cu dublă refracţie electrică şi depolarizare a luminii, cuanta de magnetism asociată electronului (Ştefan Procopiu; unele descoperiri îi poartă numele); teoria betonului armat, sonicitatea etc (George/Gogu Constantinescu); emisia electronică a metalelor sub influenţa bombardamentului ionilor pozitivi etc. (Eugen Bădărău); razele X etc. (Horia Hulubei);

– *chimia*: compoziţia chimică a petrolurilor, analiza mineralelor şi rocilor din Carpaţi etc. (Petru Poni); combustia gazelor şi studiul flăcării (Nicolae Teclu; a inventat becul de laborator cu reglare automată a curentului de aer şi gaz); chimia anorganică şi analitică (Gheorghe Spacu); cercetări în domeniul chimiei analitice, fizice şi anorganice (Ilie G. Murgulescu); chimia organică teoretică şi aplicativă (Costin D. Neniţescu); coloranţi sintetici (Constantin I. Istrati);

– *biologia*: speologie şi biospeologie (Emil Racoviţă, fondator al acestor domenii de cercetare, a făcut studii în peste 1 400 de peşteri); hidrobiologie, oceanologie, ihtiologie, ecologie, piscicultură, muzeologie, zoologie, bioeconomie (Grigore Antipa; fondator al Muzeului de istorie naturală din Bucureşti, care îi poartă numele); biologia celulară (George Emil Palade; pentru fundamentarea acestei ştiinţe a primit Premiul Nobel, în 1974); biologia şi patologia celulară a sistemului cardiovascular Nicolae Simionescu);

– *medicina:* vaccinarea antiholerică (dr. Ioan Cantacuzino; creator al Institutului de seruri şi vaccinuri, afiliat la reţeaua Institutului Pateur din Paris); anatomopatologie, histochimie, celula nervoasă etc. (dr. Gheorghe Marinescu, Ion Minea); administrarea în doze fracţionate a strofantinei în bolile cardiovasculare (Daniel Danielopol, pentru prima dată în lume); microbiologie modernă, bacteriologie, anatomie patologică, epidemiologie, imunologie, antibioterapie, bacteriologie etc. (Victor Babeş); endocronologie (Nicolae Paulescu; a descoperit pentru prima dată insulina, în 1921); vaccinuri antiholerice, biologia bacteriofagului (Mihai Ciucă); endocrinologie, neurologie, psihiatrie, biochimie, geriatrie, embriogeneză, biologie vegetală (Constantin I. Parhon);

– *tehniac*: aviaţie – Traian Vuia a realizat, la 18 martie 1906, pe câmpul de la Montesson de lângă Paris, în premieră mondială primul zbor din lume cu un avion conceput şi construit de el (monoplanul V-19, brevetat în Franţa la 17 august 1913), exclusiv cu mijloace proprii de bord; Aurel Vlaicu a proiectat, construit singur şi pilotat mai multe tipuri

de monoplane; Henri Coandă a realizat, în 1907 pentru prima dată în lume macheta unui avion fără elice/viitorul avion cu reacţie, în 1909 macheta unui avion cu motor rachetă cu combustibil solid, în 1910 un avion bazat pe propulsia prin reacţie, în 1911 primul avion bimotor din lume, a brevetat în 1934 fenomenul aerodinamic/„efectul Coandă"; aerodinamică (Elie Carafoli); proiectări şi construcţii de obiective civile (Anghel Saligny, podul de peste Dunăre la Cernavodă/1888, cel mai mare din Europa şi al treilea din lume); cibernetică (Ştefan Odobleja, s-a mai ocupat de fizică, filozofie, psihologie, drept, literatură). O realizare deosebită în domeniul aviatic, şi nu numai, a fost reprezentată de zborul în spaţiul cosmic realizat în 1981 de pilotul român Dumitru Prunariu pe nava sovietică „Soiuz-40";

– *istoria:* naţională şi universală (Nicolae Iorga), naţională şi probleme teoretice ale ştiinţei istorice (Alexandru Xenopol), naţională (Constantin C. Giurescu), arheologie (Vasile Pârvan, Constantin Daicoviciu), Siviu Dragomir, Ioan Lupaş ş.a.;

– *geografie şi geologie:* geografie generală, etnologie geografică, geografie umană, geografie economică, geografie regională (Simion Mehedinţi), geologie şi paleontologie (Grigore Cobălcescu), geografie, stratigrafie, paleontologie (Ion Th.Simionescu);

– *filosofie, sociologie, eseistică:* Mircea Eliade, Dimitrie Gusti, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Eugen Ionescu etc.;

– *ştiinţe economice:* economia naţională, crize economice etc. (Virgil Madgearu), (instituţii bancare, gândirea economică, rolul statului, probleme economice şi financiare (Victor Slăvescu), economie matematică, economie neoclasică, economie ecologică şi bioeconomie (Nicolae Georgescu-Roengen), istorie economică şi socială, istoria gândirii economice, teoria economică contemporană, economia protecţiei mediului ambiant, metodologia cercetării ştiinţifice economice, tranziţia de la economia centralizată spre economia de piaţă (Nicolae N. Constantinescu), Mihail Manoilescu, Mitiţă Constantinescu;

– *ştiinţe juridice:* dreptul românesc, izvoare juridice scrise, drept civil, drept comparat (Andrei Rădulescu), drept civil, dreptul familiei, drept internaţional privat, dreptul familiei (Traian Ionaşcu), jurist, diplomat şi om politic etc. (Nicolae Titulescu).

În domeniul *poeziei* s-au remarcat Ion Minulescu, George Bacovia, George Coşbuc, Octavian Goga, Ion Pilat, Lucian Blaga, Tudor Arghezi,

Ion Barbu, Alexandru Philipide, Nicolae Labiş, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, Ana Blandiana, Mircea Dinescu etc.

Proza a fost reprezentată strălucit de Barbu Ştefănescu Delavrancea, Ion Luca Caragiale, Ion Slavici, Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat Bengescu, Camil Petrescu, Mircea Eliade, Eugen Lovinescu, Eugen Ionescu, Ştefan Augustin Dionaş, Marin Preda, Petru Dumitriu, Augustin Buzura, Octavian Paler, Nicolae Breban ş.a.

Printre *criticii literari* s-au distins George Călinescu, Şerban Cioculescu, Alexandru Piru S. Crohmălniceanu, Mircea Zaciu, Nicolae Manolescu ş.a.

Domeniul *artelor plastice* a fost dominat de Ştefan Luchian, George Petraşcu, Camil Ressu, Dumitru Gheaţă, Nicolae Grigorescu, Ion Ţuculescu, Corneliu Baba, Constantin Brâncuşi, Dimitrie Paciurea, Cornel Medrea, Oscar Han, Ion Jalea, Duiliu Marcu, Octav Doicescu, Ion Mincu, Petre Antonescu, Ion D. Berindei, Dimitrie Maimarolu ş.a.

Muzica a fost reprezentată în mod strălucit de George Stephănescu (autorul primei simfonii româneşti), Constantin Dumitrescu (primele cvartete de coarde), George Dima (ctitor al liedului românesc), George Enescu (violonist, pianist, compozitor, dirijor, pedagog etc.), Tiberiu Brediceanu, Sabin Drăgoi, Ionel Perlea, Mihail Jora, Constantin Brăiloiu, Tiberiu Olah, Dinu Lipati, Sergiu Celibidache, Ion Voicu etc.

Sportul

Mari performanţe s-au înregistrat şi în domeniul sportiv în cadrul căruia s-au obţinut[396]:

– *prima medalie olimpică* (bronz), obţinută de echipa de rugby a României la Jocurile Olimpice de vară de la Paris din 1924;

– *primul titlu de campion european,* obţinut de boxerul Lucian Popescu la gala de box profesionist, la categoria muscă, în 1931;

– *primul record mondial feminin,* obţinut de Smaranda Brăescu, la săritura cu paraşuta de la 6 000 m, în 1931;

[396] *Cunoaşte România*, Editura Economică, Bucureşti, 2004, pp. 495-498.

– *primul titlu de campion mondial,* obținut de Alexandru Papană și Dumitru Hubert în proba de bob, două persoane, la campionatele mondiale de la Schreiberhau, Germania, în 1933;

– *prima medalie olimpică individuală* (argint), obținută de Henry Rang la Jocurile Olimpice de vară de la Berlin în proba „Marele premiu al națiunilor" din competiția de călărie, în 1936;

– *primul record mondial masculin,* obținut de Dumitru Paraschivescu la atletism (proba de 15 km marș), în 1949;

– *prima medalie olimpică de aur,* obținută de Iosif Sârbu, la tir (proba de armă calibru redus 40 focuri, poziția culcat), cu record olimpic și mondial egalat, în 1952;

– *primul titlu mondial la echipe în jocuri sportive*, obținut de echipa feminină a României de handbal în 11, la Frankfurt, în Germania, în 1956 (performanță repetată de fete în 1960, obținută și de băieți în 1961, la handbal în 7, la Dortmund/apoi și în 1964, 1970 și 1974, precum și de fete în 1962);

– *prima Cupă a Campionilor Europeni*, obținută de echipa de handbal feminin Știința București, în martie 1961 (performanță repetată de băieții de la Rapid București în iulie 1961);

– *primul titlu european de juniori,* obținut de echipa de fotbal a României în cadrul celei de-a XV-a ediții a Turneului UEFA pentru juniori, în 1962;

– *primul titlu european de seniori,* obținut de echipa de volei a României la campionatul masculin de volei desfășurat în România în 1963;

– *primul titlu de campion mondial la șah,* obținut de Florin Gheorghiu, în 1963;

– *cea mai bună sportivă a lumii,* Iolanda Blaș, în 1964 pentru performanțele obținute la atletism, proba săritura în înălțime, după ce sărise, la 14 iulie 1956, 1,75 metri și obținuse apoi 14 recorduri mondiale, din care 12 consecutive;

– *prima finală de Cupă a Campionilor Eropeni* între două echipe românești, la volei masculin, în 1966, între Dimano și Rapid, câștigată de Dinamo, ca și în 1967;

– *prima medalie la Jocurile Olimpice de iarnă*, obținută de echipajul Ion Panțuru și Nicolae Neagoe, la JO de la Grenoble, în proba de bob două persoane, în 1968;

– *prima finală a „Turneului Campionilor" de tenis masculin*, câștigată de Ilie Năstase, la Paris, în 1972;

– *prima notă de 10 la gimnastică la Jocurile Olimpice*, obținută de Nadia Comăneci, la Montreal, în 1976;

– *primul trofeu internațional „Gheata de Aur" decernat unui fotbalist român*: Dudu Georgescu, de la Dinamo, în 1975 (performanță repetată în 1977);

– *primul titlu de campioană mondială la gimnastică pe echipe,* obținut de echipa feminină la Campionatele mondiale de la Fort Worth, SUA, în 1979;

– *prima Cupă a Campionilor Europeni la fotbal,* obținută de Steaua Bucureşti, la Sevilia, în finala cu F.C. Barcelona, în 1986;

– *prima Supercupă a Europei la fotbal,* obținută de Steaua Bucureşti, la Monte Carlo, în finala cu Dinamo Kiev, în 1987;

– primul român care cucereşte Everestul (8 848 metri): Constantin Lăcătuşu, în 1995;

– *primul campion mondial român din boxul profesionist*: Mihai Leu, la categoria semimijlocie, în 1997, la Hamburg, în fața panamezului Santiago Samaniego.

*

* *

Dacă la început de secol politica externă a României era orientată spre vestul Europei, țara făcând parte şi dintr-o alianță politico-militară (Tripla Alianță) care în acele momente îi garanta integritatea teritorială, sfârşitul de secol a găsit-o în plin proces de integrare europeană occidentală şi euroatlantică, de redefinire a tradițiilor diplomatice româneşti.

Viața politică internă, şi ea extrem de complexă, s-a desfăşurat în cadrul mai multor forme de guvernământ – monarhie (constituțională sau autoritară), până în 1948, sau republică (populară sau socialistă) – şi regimuri politice – parlamentar-democratice (până în 1938 şi după Revoluția din decembrie 1989) sau dictatoriale –, în care a funcționat sistemul multipartid, respectiv monopartid.

Evoluții şi involuții, în funcție de natura regimului politic parcurs şi de contextul internațional, s-au produs şi în ceea ce priveşte situația economiei, structura socială, ştiința, cultura, sportul etc., înregistrându-se realizări şi împliniri, dar şi insuccese şi eşecuri, toate aparținând poporului român şi altora cu care a colaborat sau care au încercat să-i influențeze evoluția istorică.

Toate acestea fac ca istoria României în secolul XX să fie extrem de interesantă şi incitantă pentru lectură, studiu şi cercetare.

BIBLIOGRAFIE

Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002

Alesandru Duțu, *Modoficări ale statu-quo-ului teritorial european, 1938-1941. Preliminarii, conținut şi consecințe*, Editura Fundației România de Mâine, Bucureşti, 2005

Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1940)*, Editura Paideea, Bucureşti, 1999

Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918-2007)*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2007

Ştefan Lache, *România în relațiile internaționale, 1939-2006*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2007

Gheorghe Onişoru, *Istoria contemporană universală, 1917-1945*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2005

Gheorghe Onişoru, *Istoria contemporană universală după 1945*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2004

Viorica Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2003

Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor. 1774/1784-1918*, Editura Universitară, Bucureşti, 2006

Theodora Stănescu-Stanciu, *Integrarea europeană şi euroatlantică a României*, Editura Fundației *România de Mâine* Bucureşti, 2006

Sorin Cristescu, *Relații politico-diplomatice şi militare europene*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2007